

Bogusław Gediga, Anna Józefowska,
Dagmara Łaciak, Izabella Dolata-Daszkiewicz

CMENTARZYSKO WCZESNEJ EPOKI ŻELAZA

w Domasławiu 10/11/12, powiat wrocławski

TOM 4 - SYNTEZA

Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk

Cmentarzisko wczesnej epoki żelaza
w Domasławiu 10/11/12, powiat wrocławski

Tom IV

Synteza

Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk
Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk

Bogusław Gediga – Anna Józefowska –
Dagmara Łaciak – Izabella Dolata-Daszkiewicz

Cmentarzysko wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, powiat wrocławski

Tom IV

Synteza

Wrocław 2020

Recenzenci pracy:

dr hab. Tomasz Gralak;

prof. dr Peter Romsauer CSc;

Książkę opiniowała do druku Komisja Wydawnicza IAE PAN w składzie:

dr hab. Andrzej Janeczek, prof. IAE PAN (przewodniczący);

dr hab. Kamila Baraniecka-Olszewska prof. IAE PAN;

dr hab. Agnieszka Czekaj-Zastawny, prof. IAE PAN;

dr hab. Dariusz Główka, prof. IAE PAN;

prof. dr hab. Iwona Kabzińska;

prof. dr hab. Andrzej Klonder;

dr hab. Maria Lityńska-Zajac, prof. IAE PAN;

dr Małgorzata Mogielnicka-Urban;

dr Kalina Skóra;

dr Maciej Trzeciecki;

dr hab. Piotr Włodarczak, prof. IAE PAN;

Projekt okładki:

Małgorzata Markiewicz

Na okładce:

naczynie zoomorficzne z grobu nr 8892 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Tłumaczenie:

Aneta Ziółkowska, Anna Józefowska

Redakcja i korekta:

Magdalena Wojcieszak, Anna Józefowska

Skład i przygotowanie do druku:

Yellow Point Publication

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

© Copyright by Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk 2020

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.**

Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk
Ośrodek Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza
ul. Więzienna 6; 50-118 Wrocław
Wydanie I, Wrocław 2020

ISBN: 978-83-66463-22-6

DOI: 10.23858/Wr/k/005

Druk i oprawa:

Art. Service Dobrowolski Młyńczyk Sp. J.

ul. Wincentego Pola 8H; 58-500 Jelenia Góra

www.art-service.com.pl

Nakład: 120 egz.

Spis treści

Wstęp	7
I. Charakterystyka źródeł nieruchomych	13
1. Groby	13
1.1. Groby bez konstrukcji wewnętrznych	13
1.2. Groby z konstrukcjami wewnętrznymi	17
2. Negatywy posłupowe	24
3. Rowy	25
II. Charakterystyka źródeł ruchomych	27
1. Wyroby z gliny	27
1.1. Ceramika naczyniowa	30
1.1.1. Wazy	30
1.1.2. Czarki	34
1.1.3. Misy	35
1.1.4. Czerpaki	39
1.1.5. Garnki	41
1.1.6. Formy specjalne	42
1.2. Ceramika nienaczyniowa	46
1.2.1. Pokrywki	46
1.2.2. Talerze krążkowe	47
1.2.3. Podstawki półksiężycowate	48
1.2.4. Inne	49
1.3. Zdobnictwo	52
1.4. Technika i technologia wyrobów ceramicznych	62
1.4.1. Masa garncarska, domieszka	63
1.4.2. Sposoby formowania	64
1.4.3. Sposoby opracowanie powierzchni	64
1.4.4. Wypał	68
2. Wyroby z metalu	68
2.1. Naczynia z brązu	68
2.2. Uzbrojenie i narzędzia	70
2.2.1. Groty włócznie-oszczepów	70
2.2.2. Miecze, pochwy	70
2.2.3. Noże i brzytwy	73
2.2.4. Siekierki	75
2.2.5. Dłuta	77
2.2.6. Sierpy	78
2.2.7. Igły	78
2.2.8. Punce/szydła	79

2.3. Części uprząży	79
2.4. Przybory toaletowe	81
2.4.1. Garnitury toaletowe	81
2.4.2. Igielniki	84
2.5. Ozdoby i części stroju	85
2.5.1. Szpile	85
2.5.2. Bransolety	91
2.5.3. Naszyjniki	93
2.5.4. Zapinki	95
2.5.5. Klamry	95
2.5.6. Aplikacje, guzy, zawieszki, spirale, kółka	96
2.5.7. Paciorki	98
2.5.8. Inne	99
3. Wyroby z kamienia	99
3.1. Toporek	99
3.2. Rozcieracze, gładziki, osełki	100
3.3. Paciorki	100
4. Wyroby z surowców pochodzenia zwierzęcego	100
4.1. Szpile	100
4.2. Zawieszki	101
5. Wyroby z bursztynu	101
5.1. Szpile	101
5.2. Kółka	101
5.3. Paciorki	102
6. Wyroby ze szkła	104
6.1. Szpile	104
6.2. Paciorki	105
7. Skrzynki drewniane	107
8. Inne	107
III. Chronologia cmentarzyska	109
IV. Analiza przestrzenna cmentarzyska	113
V. Obrządek grzebalny	117
1. Groby popielnicowe i „popielnicowe i bezpopielnicowe”	118
2. Groby bezpopielnicowe	127
3. Groby zniszczone	129
4. Depozyty ceramiczne	130
VI. Cmentarzysko w Domasławiu w obrazie kulturowym wczesnej epoki żelaza na południowo- -zachodnich terenach ziem polskich oraz sąsiednich. Rola nekropoli w systemie osadniczym ...	188
Zakończenie	199
Literatura	201
Summary	211

Cmentarzysko w Domasławiu 10/11/12 należy zaliczyć do jednych z najbardziej interesujących nekropolii z okresu halsztackiego w Polsce, obok takich stanowisk jak Kietrz, pow. głubczycki, Gorszewice, pow. szamotulski, czy też Świbie, pow. gliwicki. Stało się także jednym z najlepiej rozpoznanych stanowisk zaliczanych do łużyckich pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza (Gediga 2007; 2007a; 2008; 2010; 2011; 2012c; 2013; 2013a; 2016; Józefowska, Nowaczyk 2009; Anioła *et al.* 2012; Józefowska, Łaciak 2011; 2012; Łaciak, Markiewicz 2013; Łaciak *et al.* 2017; Gediga *et al.* 2017; Gediga, Józefowska, Łaciak 2018; Józefowska 2018; Gediga 2019a; Gediga, Józefowska 2019). Metodycznie przebadane w latach 2006-2008, uchwycone niemal w całości (patrz: *Historia badań* w Gediga, Józefowska 2018), jest nieocenionym źródłem informacji o społeczeństwie tych okresów.

Na stanowisku w Domasławiu 10/11/12 (Plan 1-4; Tabela 1, 12) odsłonięto i zbadano 803 pochówki datowane na okres halsztacki C (HC). Rozpoznano 133 depozyty ceramiczne bez kości, które w części są najpewniej zniszczonymi grobami, 27 dookólnych rowów oraz liczne słupy. Wyodróżniono również pojedyncze pochówki i obiekty z okresu halsztackiego D₃ (HD3), które wiążą się prawdopodobnie już z nowymi grupami ludności lub powrotami społeczności na stanowisko i ponownym chowaniem zmarłych we wcześniej użytkowanej przestrzeni. Niniejsza praca stanowi szczegółową prezentację oraz analizę wszystkich zespołów grobowych odkrytych podczas badań wykopaliskowych, które dotychczas były udostępniane w formie artykułów.

W 2018 roku wydano pierwsze trzy tomy monografii cmentarzyska z wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, zawierające opis stanowiska,

jego położenie, historię badań i katalog oraz tablice ilustracyjne z planami i rysunkami inwentarzy grobowych (Gediga, Józefowska 2018; 2018a; 2018b). Przekazywany do obiegu naukowego czwarty tom przynosi syntetyczne podsumowanie wyników badań. Kolejny – piąty – zawiera specjalistyczne opracowania wybranych kategorii źródeł pozyskanych na tym stanowisku.

Przypomnieć jeszcze raz wypada, że unikatowe i bez wątpienia niezwykle cenne wyniki badań to wkład pracy wielu badaczy, personelu technicznego i pracowników uczestniczących w pracach terenowych, także podczas trudnych warunków pogodowych. Podziwu godne było oddanie, które mogliśmy obserwować wśród licznych pracowników fizycznych nie będących przecież profesjonalnie zainteresowanych wynikami, a kierowanych również przez ciekawość i zaangażowanie dla sprawy. Większość uczestników prowadzonych prac została wymieniona w pierwszym tomie cyklu monografii (Gediga, Józefowska 2018, 7-9), jednak w tym miejscu pragniemy powtórzyć serdeczne wyrazy wdzięczności. Trójka autorów tego tomu – dr Anna Józefowska, mgr Izabella Dolata-Daszkiewicz i prof. Bogusław Gediga – była członkami Zespołu podczas trwających badań.

Zawartość tomu czwartego jest dziełem grona badaczy. Profesor Bogusław Gediga prowadził merytoryczną opiekę nad całością tomu przy wydatnej pomocy dr Anny Józefowskiej, jest także autorem rozdziałów o chronologii (III) i przedstawiającym cmentarzysko w Domasławiu w obrazie kulturowym wczesnej epoki żelaza na południowo-zachodnich terenach ziem polskich i sąsiednich (VI). Dr Anna Józefowska jest autorką analizy obiektów nieruchomych (I), rozplanowania obiektów na nekropolii (IV) i obrządku grzebalnego (V). Razem z dr Dagmarą Łaciak są współ-

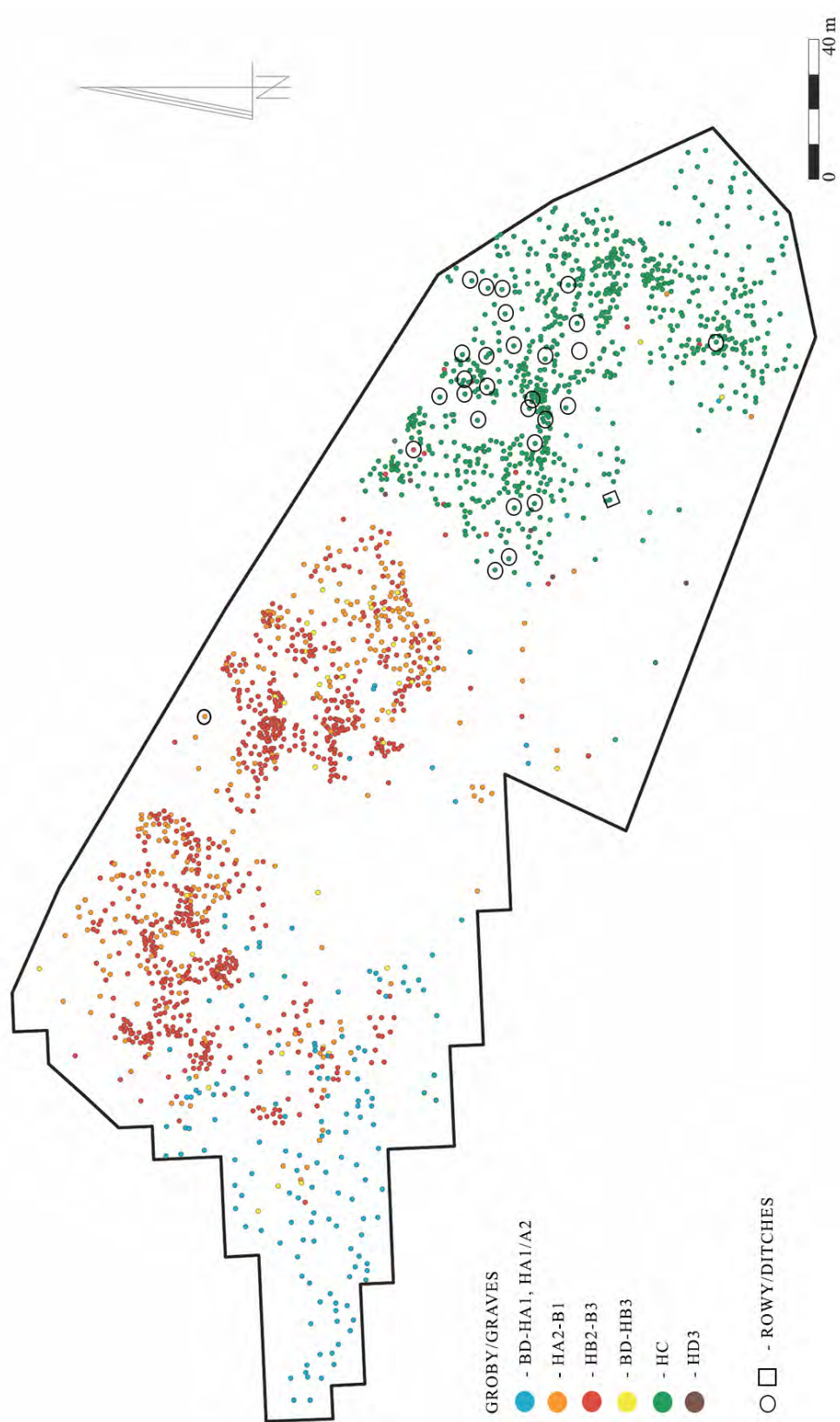
autorkami analizy przedmiotów ruchomych (II). Udział mgr Izabelli Dolaty-Daszkiewicz sprowadza się do sporządzenia zestawień zabytków oraz dokonania weryfikacji inwentarza obiektów, co zostało wykorzystane w przygotowaniu opracowania wyników badań, jak też będzie służyło w podejmowanych w przyszłości działaniach.

Postępowanie badawcze obejmowało określenie chronologiczne materiału źródłowego oraz ustalenie formy obrządku pogrzebowego. W procedurze analitycznej wykorzystano badania specjalistyczne, opublikowane dotychczas w formie monografii i artykułów: ceramiki malowanej (Gediga *et al.* 2017), szkła (Purowski 2013), tkanin (Maik, Rybarczyk 2015; 2016), bursztynu (Łydzba-Kopczyńska *et al.* 2012), metaloznawcze mieczy (Gediga, Hensel, Józefowska 2018, 137-175), datowanie ^{14}C (Gediga 2019; Goslar 2019). Opracowano również przemiany w obrządku pogrzebowym obserwowane w okresie użytkowania nekropolii od III okresu epoki brązu (EB) po okres halsztacki D₃ (Gediga, Józefowska 2019). Posłużono się badaniami przedstawionymi w piątym tomie monografii cmentarzyska w Domasławiu: antropologicznymi (Dąbrowski *et al.* 2020), przepalonych kości zwierzęcych i przedmiotów z surowców pochodzenia zwierzęcego (Abłamowicz 2020; Abłamowicz, Józefowska 2020), petrograficznymi kamieni z grobów (Wójcik, Madej 2020) oraz ceramiki na obecność kwasów tłuszczowych z uwzględnieniem markerów roślinnych i zwierzęcych z zastosowaniem chromatografii gazowej łączonej ze spektrometrią mas (Kałużna-Czaplińska *et al.* 2020). Ponadto do pracy została dołączona płyta CD z fotografiami wybranych grobów na różnych etapach eksploracji.

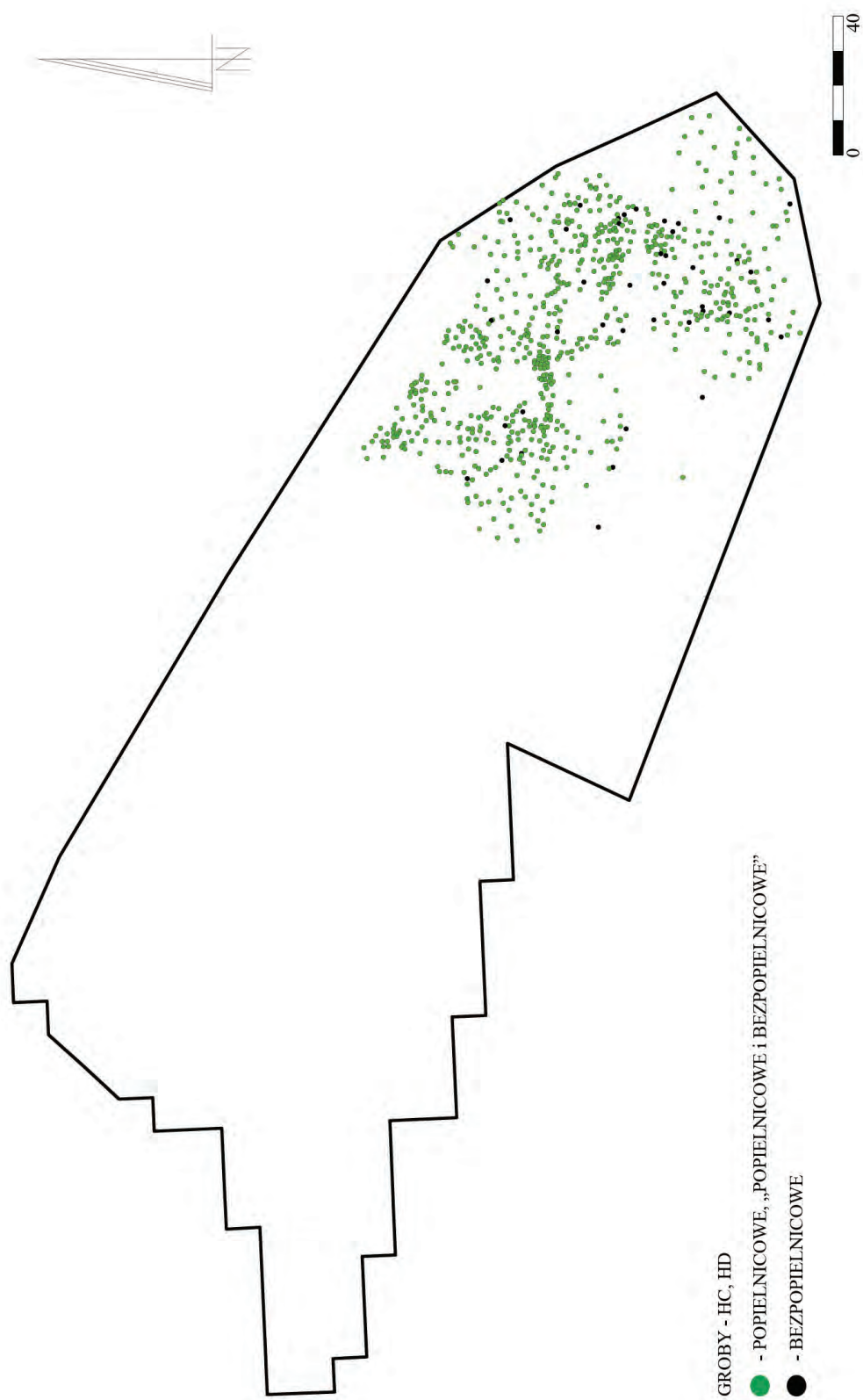
Tabela 1. Domasław 10/11/12. Zestawienie grobów i depozytów ceramicznych z podziałem na fazy, konstrukcje wewnętrzne i sposoby składania kości w kościach

Table 1. Domasław 10/11/12. List of graves and pottery deposits divided into phases of the cemetery use, constructions and the methods of placing the bones into the graves

fazy	grobry									depozyty ceramiczne
	popielnicowe	komory	bezpocielnicowe	komory	popielnicowe/ bezpocielnicowe	komory	nieokreślone	komory	razem	razem
HC	605	231	47	8	84	44	67	8	803	133
HD ₃	5	0	0	0	1	0	0	0	6	1

Plan 1. Groby na cmentarzystku z podziałem na poszczególne fazy użytkowania nekropolii w Domasławiu 10/11/12 (wyk. S. Domański)
Plan 1. Graves divided into chronological phases of the use of the cemetery in Domasław 10/11/12 (made by S. Domański)

Plan 2. Podział na groby popielnicowe i „popielnicowe i bezpopielnicowe” oraz bezpopielnicowe na cmentarzysku w Domasławiu 10/11/12 (wyk. S. Domański)
Plan 2. Division into urned, “urned and urnless” and urnless burials from the cemetery in Domasław 10/11/12 (made by S. Domański)

Plan 3. Groby komorowe na cmentarzysku w Domasławiu 10/11/12 (wyk. S. Domański)
Plan 3. Chamber graves from the cemetery in Domasław 10/11/12 (made by S. Domański)

I. Charakterystyka źródeł nieruchomości

1. Groby

1.1. Groby bez konstrukcji wewnętrznych

W części cmentarzyska w Domasławiu datowanej na okres halsztacki, oprócz grobów bez konstrukcji wewnętrznych odsłonięto niemal 300 pochówków, w których w pierw wybudowano drewniane skrzynie, a następnie złożono szczątki zmarłych i wyposażenie¹. Porównując inwentarze, jak i sposób przygotowania tych pochówków, można zaobserwować ogromną dysproporcję.

Jamy grobów bez konstrukcji były w większości niewielkich wymiarów. W 30% przypadków ich zarysy były nieczytelne, co może sugerować, że część z nich została zdeponowana do płytkich dołków lub nawet pozostawiona na powierzchni. Możliwe, że takie groby chroniono w inny sposób, np. niewielkim kopczykiem, konstrukcją z wikliny, skóry. Wielkości odsłanianych jam przeważnie odpowiadały ilości wyposażenia (Ryc. 1-4). Rzadko były to jamy, których rozmiar znacznie wykraczał poza obszar zajęty przez złożone naczynia, ale w takich przypadkach możliwe jest, że pierwotnie mogły zawierać inne, organiczne, a więc i niezachowane przedmioty.

Powszechne w tym okresie były groby popielnicowe, stanowiące preferowaną formę grzebania kości ze stosu (374). Jamy tych pochówków miały przeważnie kształt owalny (144) lub kolisty (89), jednak w 117 przypadkach nie uchwycono ich wyraźnego zarysu. W większości były to małe obiekty o powierzchniach do 0,2 m² (101) i w przedziale 0,21-0,5 m² (96). Rzadziej deponowano wyposażenie do większych jam o rozmiarach do 1 m² (42)

i od 1,1 do 2,7 m² (28). Największy grób nr 8898 o wymiarach 1,92 x 2,28 m był prawdopodobnie obiektem komorowym o nieczytelnej konstrukcji. Podobnie można interpretować grób nr 7408, w którym odkryto depozyt pod wyposażeniem, a więc pod domniemanym dnem skrzyni. Jamy miały przeważnie głębokości do 0,20 m (329), rzadko w przedziale 0,21-0,30 m (20) i do 0,50 m (16). Wyjątkowo grób nr 6675 miał miąższość 0,72 m, a grób nr 7408 – 0,66 m. Zasypana jamy miały zazwyczaj ciemnobrunatną barwę, dobrze odznaczającą się na tle calca. Węgla drzewne, najpewniej pochodzące ze stosu, wyróżniono jednak tylko w co dziesiątym z nich, często przy ściankach, co może sugerować wysypanie spalenizny przed złożeniem wyposażenia, ale też wypalanie jamy (Ryc. 1-2).

Ryc. 1. Grób popielnicowy nr 4390 (fot. A. Zwierzchowska)
Fig. 1. Urned burial No. 4390 (photo by A. Zwierzchowska)

¹ Zestawienie cech obiektów, w tym wymiary i kształty jam, głębokości oraz cechy konstrukcyjne zawarto w Tabeli 12.

Ryc. 2. Grób popielnicowy nr 8881 (fot. A. Zwierzchowska)
Fig. 2. Urned burial No. 8881 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 3. Grób popielnicowy nr 7419 (fot. A. Zwierzchowska)
Fig. 3. Urned burial No. 7419 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 4. Grób popielnicowy nr 8912 (fot. A. Zwierzchowska)
Fig. 4. Urned burial No. 8912 (photo by A. Zwierzchowska)

W 24 grobach popielnicowych odsłonięto intencjonalnie ułożone kamienie, jednak poza dwoma przypadkami nie przybrały one formy konstrukcji. Kamienie odkryto w stropach jam pochówków nr 595 i 3314. W stropie jamy grobu nr 8898 znajdował się centralnie ustawiony duży kamień, a w spągu drugi – nakrywający misę z czerpakami.

Pojedyncze kamienie zalegały w jamach grobów nr 6675, 6700, 7425, 7446, 7450, 8881, kilka w grobie nr 8967, większe w części południowej i północno-zachodniej jamy nr 8928. Głaz znajdował się w spągu jamy grobu nr 627. Wyjątkowo w grobie nr 2848 odsłonięto bruk złożony z kilkudziesięciu przylegających do siebie kamieni w spągu i w stropie oraz zwartą kamienną obstawę, w której złożono popielnicę (Gediga, Józefowska 2019, Ryc. 214, 215). Wydaje się, że grób ten nawiązuje, także w wyposażeniu, do pochówków z epoki brązu. Kamieniami obłożono wązę w grobie nr 9999, wyjątkowo użytą jako obstawę innych pojemników, w tym urny (Ryc. 6). Popielnice w grobach nr 535, 539 (Ryc. 5), 823 i naczynia w pochówkach nr 1286 i 4409 zostały ustawione na płaskich kamieniach. Kamienie odsłonięto obok urny w grobie nr 2857, otaczały naczynia w grobach nr 625 i 1239, czy też nakrywały wyposażenie grobu nr 1291.

Ryc. 5. Popielnica na kamieniu w grobie nr 539 (fot. A. Józefowska)
Fig. 5. Urn on the stone in the burial No. 539 (photo by A. Józefowska)

Ryc. 6. Kamienie w grobie nr 9999 (fot. A. Zwierzchowska)
Fig. 6. Stones in the grave No. 9999 (photo by A. Zwierzchowska)

Groby bezpopielnicowe na nekropolii (39), w których kości zostały złożone bezpośrednio w jamie (Ryc. 7, 8), wydają się być mniej starannie przygotowane w relacji do innych obiektów.

Ryc. 7. Grób bezpopielnicowy nr 6034 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 7. Unurned burial No. 6034 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 8. Grób bezpopielnicowy nr 6369 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 8. Unurned burial No. 6369 (photo by A. Zwierzchowska)

Cztery z nich znajdowały się w stropach innych grobów: dwa zachowały się jako skupiska przepalonych kości i fragmentów naczyń, inwentarze dwóch kolejnych wkompane zostały w jamy pochówków komorowych. Trzy groby bezpopielnicowe wyróżniono w spągach jam jako dostawione poza komorami. W obręb grobu popielnicowego nr 4410 została wkompana jama grobu bezpopielnicowego nr 5987. Skupisko kości z fragmentami pokrywy oznaczone jako grób nr 794, odsłonięto bez uchwytnej zarysu jamy.

Pozostałe groby bezpopielnicowe zdeponowano w jamach o owalnym (17) lub kolistym zarysie (6), w pojedynczych przypadkach prostokątnym (2). Szczątki składano do jam o powierzchni do 0,4 m² (16), rzadziej o wielkościach 0,57-0,95 m² (7)

i do 2,1 m² (6). Jama nietypowego grobu nr 617 miała wymiary 1,94 x 1,70 m. W jej stropie zalegały liczne węgle drzewne i fragmenty naczyń oraz przepalonych kości. Obiekt w profilu miał kształt trapezowaty, nieckowate dno, jego maksymalna głębokość wyniosła 0,56 m. Wypełnisko składało się z ciemnobrunatnej, niemal czarnej próchnicy, z której pozyskano fragment stopionego brązu oraz liczne kawałki naczyń. W części północnej i zachodniej uchwycono ślady po słupach.

Groby bezpopielnicowe odkrywano były na poziomie spągu (7), w jamach o miąższościach do 0,20 m (11) oraz od 0,21 do 0,70 m (9). W najgłębszym grobie nr 6373 kości w niedużej ilości pozyskano tylko z wypełniska, natomiast popielnicę (nr 6675) wkompano we wschodnią partię stropu.

W jamie grobu nr 362 płaski kamień został ustawiony przy zachodniej jej krawędzi. W pochówku nr 799 drobne kamienie wypełniały płytką jamę. Duże kamienie odsłonięto w partiach spągowych jam grobów nr 4283 i 6374, w których złożono pojedyncze małe naczynia, oraz nr 8909. W grobach nr 2861 i 2869 kamienie ograniczały od południa i północy skupiska przepalonych kości.

Pochówki „popielnicowe i bezpopielnicowe” bez konstrukcji wewnętrznych (40, Ryc. 9-13) składano do jam o przeważnie owalnych zarysach (22), rzadziej kolistych (7), wielkościach do 0,5 m² powierzchni (18), 0,51-1 m² (12) i 1,1-2 m² (7). Były to obiekty mające do 0,20 m głębokości (3), od 0,22 do 0,30 m (9) i od 0,32 do 0,52 m (12). Trzy pochówki zostały wkompane w stropy jam grobów komorowych nr 614, 1021 i 1275, a jeden odsłonięto w obrębie rowu otaczającego grób komorowy nr 12132. Grób nr 1231 naruszał nieznacznie jamę grobu komorowego nr 1199 od strony południowo-wschodniej. Z kolei w stropach niektórych jam grobów „popielnicowych i bezpopielnicowych” odsłonięto inne pochówki (nr 531, 1018, 3426). Pojedynczy kamień odsłonięto w jamie grobu nr 1018, kilka – ułożonych jeden przy drugim – w południowej części jamy grobu nr 423, a w pochówku nr 2856 w części północno-wschodniej i południowo-zachodniej.

W grupie zniszczonych pochówków (59) przynajmniej siedem znajdowało się w stropach innych grobów. Jama nr 3757 wkompana w grób popielnicowy nr 3426 miała kolisty zarys o średnicy 0,65 m i wypełnisko złożone z ciemnobrunatnej próchnicy przemieszanej ze spalenizną i przepalonymi kośćmi. Grób nr 368 wyznaczono na podstawie rozprzestrzenienia szczątków ze stosu i licznych fragmentów ceramiki. Pozostałe złożono do jam o owalnym (13) lub kolistym (6) zarysie, po-

wierzchniach do 0,5 m² (15), do 1 m² (2), do 2,4 m² (7), głębokościach do 0,10 m (2) i do 0,32 m (11). Jako skupiska fragmentów przepalonych kości i naczyń uchwycono obiekty nr 4386, 4391, 7457 (fragmenty mis) oraz 10838 (fragmenty talerza krążkowego). Obiekt nr 651 zlokalizowany w pobliżu rowu nr 714 został rozpoznany jako skupisko ceramiki i kości. Najprawdopodobniej naczynia (nr 10888 i 10890) odsłonięte w zniszczonej przez transeję z okresu II wojny światowej jamie nr 10889 były elementami wyposażenia grobu komorowego.

Ryc. 9. Grób „popielnicowy i bezpopielnicowy” nr 1033 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 9. “Urned and unurned” burial No. 1033 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 10. Grób „popielnicowy i bezpopielnicowy” nr 1234 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 10. “Urned and unurned” burial No. 1234 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 11. Grób „popielnicowy i bezpopielnicowy” nr 6045 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 11. “Urned and unurned” burial No. 6045 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 12. Grób „popielnicowy i bezpopielnicowy” nr 6045 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 12. “Urned and unurned” burial No. 6045 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 13. Grób „popielnicowy i bezpopielnicowy” nr 8934 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 13. “Urned and unurned” burial No. 8934 (photo by A. Zwierzchowska)

1.2. Groby z konstrukcjami wewnętrznymi

Na nekropolii w Domasławiu wyróżniono co najmniej 291 komór drewnianych, w których złożono 231 grobów popielnicowych, osiem bezpopielnicowych, 44 „popielnicowe i bezpopielnicowe”. Możliwe, że nie rozpoznano wszystkich obiektów, w których pierwotnie były wewnętrzne konstrukcje. Wydaje się, że idea budowania komór była wspólna niezależnie od różnic w sposobach deponowania szczątków. W zasypiskach większości grobów wyróżniono przepalone kości ludzkie, jednak w niektórych ich ilość wskazuje na celowość takiego złożenia. Pod względem wyposażenia i konstrukcji groby bezpopielnicowe nie odbiegały od obiektów z popielnicami. Z tych powodów obiekty komorowe zostały omówione razem.

Komory przybierające kształt czworokątnych skrzyń budowano w jamach o owalnych (162; 56%) lub kolistych (96; 34%) zarysach (Ryc. 14-16), największych na cmentarzysku. Nieliczne odsłonięte już w partiach spągowych obiekty miały kształt prostokątny (23; 3%). Pojedyncze jamy miały powierzchnie w przedziale 0,49-1 m² (12; 4%) lub od 1,1 do 2 m² (47; 18%). Jednak przeważały te o wielkościach 2,1-5 m² (168; 58%) i 5,1-14 m² (56; 19%). Największe miały wymiary: grobu nr 543 – 4,14 x 3,78 m, nr 4270 – 4,18 x 3,90 m, nr 6680 – 4,12 x 4,04 m.

Ryc. 14. Zarysy stropów jam grobów komorowych nr 521, 522, 523 (fot. A. Józefowska)

Fig. 14. Outlines of the ceilings of the pits of the chamber graves No. 521, 522, 523 (photo by A. Józefowska)

Ryc. 15. Zarysy stropów jam grobu komorowego nr 3423 i grobów nr 3424, 3428 (fot. A. Józefowska)

Fig. 15. Outlines of the ceiling of the pits of the chamber grave No. 3423 and graves No. 3424, 3428 (photo by A. Józefowska)

Ryc. 16. Zarysy stropów jam grobów komorowych nr 6696, 6698 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 16. Outlines of the ceiling of the pits of the chamber graves No. 6696, 6698 (photo by A. Zwierzchowska)

Aż 19% obiektów miało miąższości do 0,20 m (50), 32% w przedziale 0,21-0,50 m (95). Pozostałe były głębsze – 43% od 0,51 do 1 m (120), 6% od 1 do 1,36 m (18), a jama grobu nr 543 miała 1,92 m. Niezależnie od strefy położenia, jak i warunków glebowych odsłaniano obok siebie groby o bardzo zróżnicowanych głębokościach. W profilu jamy miały przeważnie proste ścianki i płaskie dna (95; 36%) lub trapezowaty kształt (68; 24%). Większe (27) zmniejszano w połowie głębokości, co zapewne ułatwiało budowanie wewnątrz nich konstrukcji. W 27 obiektach uchwycono przy krawędzi ciemniejsze, regularne zabarwienie wypełnisk o kilku- lub kilkunastocentymetrowej szerokości, ciągnące się wzdłuż ścianki nawet do jej spągu, najpewniej ślady licowania jam plecionką². W dwóch przypadkach odsłonięto jamy, w których zbudowano po dwie komory skrzyniowe (nr 3418 i 3764, 7449 i 7465), zbliżone do siebie rozmiarami i jednakowo zorientowane.

Ryc. 17. Rzut stropu jamy grobu komorowego nr 1022 (fot. A. Zwierchowska)

Fig. 17. Plan of the ceiling of the pit of the chamber grave No. 1022 (photo by A. Zwierchowska)

Ryc. 18. Profil jamy grobu komorowego nr 1688 (fot. A. Józefowska)

Fig. 18. Section of the pit of the chamber grave No. 1688 (photo by A. Józefowska)

Komory były z reguły dobrze czytelne, odróżniały się od wypełnisk jam zarówno w rzutach poziomych, jak i pionowych regularnym zarysem najczęściej o brunatnym zabarwieniu (Ryc. 19-26). Skrzynie rzadziej miały kształt kwadratu, o długości boku do 1,3 m, przeważnie zaś zarys prostokątny, głównie o szerokości 0,4-0,9 m i długości 0,5-1,5 m. Największe z grobów nr 390 i 7389 miały wymiary 1,5 x 2,30 m. Komory były ukierunkowane po osi wschód – zachód, z odchyleniami na północ i południe. W grobach nr 402, 523, 536, 564, 8920, 8926, 10000 uchwycono zarysy dranic, a w pochówkach nr 543, 2168, 2789, 4269, 4270, 4277, 4297, 6365, 8954, 10303 kontur konstrukcji zrębowych (Gediga, Józefowska 2018, Fot. 5, 15, 21, 32). W niektórych przypadkach specyficzne ułożenie inwentarza wypełniającego pierwotnie skrzynie również wskazywało na ograniczenia w postaci ścian (np. pionowo ustawione talerze krążkowe). W spągach wielu jam zarysy były regularne, co wskazywać może na obecność drewnianej podłogi. W głębszych jamach, np. grobów nr 543, 1297, 3311, 3797, 4269, 4404, 6680, 7386, widoczne były w centralnej części wypełnisk lejowate zasypiska, które powstały najpewniej po zawaleniu wieka (Ryc. 20, 22). Trudniejsze do ustalenia są wysokości komór. W jamie nr 543 zarys komory oraz negatywy ułożonych na płasko dranic uchwycono na poziomie 1,20 m od spągu. W dużej części jam o głębokościach od 0,50 do 1,15 m zarysy skrzyń były czytelne już na poziomie stropu (m.in. nr 521, 1017, 1022, 1242, 3391, 4270, 4278, 4384, 6365). Jednak wydaje się, że inne miały wysokość nieznacznie tylko większą niż wyposażenie. W pochówku nr 4297 negatywy najprawdopodobniej wieka zaobserwowano na poziomie 0,30 m od spągu jamy. W grobie nr 6691 odsłonięty w stropie komory gład, ułożony najpewniej na pokrywie, określał wysokość skrzyni na 0,40 m (Gediga, Józefowska 2018, Fot. 37).

Groby na tak dużym obszarze praktycznie nie były naruszane, co sugeruje, że musiały być czytelnie oznaczone na powierzchni cmentarzyska. Jednak tylko w 6% pochówków zachowały się kamienie w stropach jam, a jedynie w grobie nr 8956 odsłonięto płaszcz kamienny złożony z 25 różnej wielkości kamieni, wśród których znajdowało się żarno nieckowate (Gediga, Józefowska 2018, Fot. 44). Większe kamienie wystąpiły w stropach grobów nr 527, 564, 790, 1015, 1300, 1693, 1694, 2170, 3311 (Ryc. 27), 3318, 4411, 4426, 6696, 6698, 8893 (Ryc. 28), 10303.

² Groby nr 528, 536, 543, 572, 619, 1022, 1300, 1688, 1693, 2849, 3317, 3322, 3423, 4277, 4297, 4384, 4385, 4865, 5961, 5985, 5992, 6691, 7422, 7429, 7464, 8920, 13876, Ryc. 17-18.

Ryc. 19. Profil jamy grobu komorowego nr 360 (fot. A. Woźniak)

Fig. 19. Section of the pit of the chamber grave No. 360 (photo by A. Woźniak)

Ryc. 22. Profil jamy grobu komorowego nr 6680 (fot. A. Woźniak)

Fig. 22. Section of the pit of the chamber grave No. 6680 (photo by A. Woźniak)

Ryc. 20. Profil jamy grobu komorowego nr 543 (fot. A. Woźniak)

Fig. 20. Section of the pit of the chamber grave No. 543 (photo by A. Woźniak)

Ryc. 23. Profil jamy grobu komorowego nr 10315 (fot. A. Woźniak)

Fig. 23. Section of the pit of the chamber grave No. 10315 (photo by A. Woźniak)

Ryc. 21. Profil jamy grobu komorowego nr 572 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 21. Section of the pit of the chamber grave No. 572 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 24. Rzut jamy grobu komorowego nr 3391 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 24. Plan of the pit of the chamber grave No. 3391 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 25. Rzut jamy grobu komorowego nr 4269 (fot. A. Woźniak)

Fig. 25. Plan of the pit of the chamber grave No. 4269 (photo by A. Woźniak)

Ryc. 26. Rzut jamy grobu komorowego nr 6696 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 26. Plan of the pit of the chamber grave No. 6696 (photo by A. Zwierzchowska)

W ponad 35% jamach grobów komorowych odkryto na różnych głębokościach kamienie, często pojedyncze i po kilka, niekiedy ułożone na kształt bruków okalających odcinkowo skrzynie³. W po-

³ Południową część jamy nr 367 obstawiono kilkoma kamieniami, a w północno-zachodniej części znajdował się duży głaz, o który oparto popielnicę. Kamienie pozyskano z zasypisk grobów nr 491, 2789, 5611, odsłanianie je w jamach grobowych pojedynczo (groby nr 366, 523, 566, 3786, 4384, 4423, 8926, 10000, 10854, 10884, 11623), po kilka (367, 579, 654, 1032, 1271, 3382, 3423, 4428, 4851, 4385, 5958, 7386, 8944, 8945, 8946, 8885, 10872, 12111, 12132), przy narożnikach komory (nr 570) lub ścianach (nr 1279, 3391 – Ryc. 24, 4272, 4278, 5977, 8960), blisko skrzyń, co może sugerować, że mogły wzmocnić ich ściany. Układano je po obwodzie jam (nr 521, 528, 529, 572, 581), także na skrzyniach (nr 4269 – Ryc. 25, 4851, 4852, 5961, 6698) i wewnątrz ich, pojedynczo (nr 1017, 4270, 4297, 4857, 10881) lub po kilka (nr 573, 4279, 6366, 13876). Komory otoczono kamieniami w grobach nr 6364 od północy, nr 5985 – od południa, nr 6681 – od południa i północy, nr 6696 – od wschodu i południa (Ryc. 26), nr 4293 – od wschodu, zachodu i południa.

chówku nr 2883, który możemy wiązać z początkami okresu halsztackiego, wzdłuż obwodu jamy wystąpiła zwarta obstawa złożona z ponad 30 kamieni przzerwana na odcinku w części północno-zachodniej. W grobie nr 2895 od północnego zachodu, równoległe do komory znaleziono sześć kamieni ułożonych w rząd, a kilka innych odkryto w zachodniej i w północno-wschodniej części jamy (Ryc. 32). Na obwodzie skrzyni w grobie nr 522 znajdowały się liczne kamienie, jeden duży po stronie zachodniej i kilkanaście mniejszych po stronie północnej i południowej, podobnie jak w grobach nr 533, 3317 (Ryc. 33), 3390 oraz 8920. W grobie nr 8899 z dookólnym rowem, w części zachodniej poza komorą, odsłonięto bruk, a pojedyncze kamienie zalegały po stronie wschodniej i północno-wschodniej jamy. W grobach nr 366, 504 (Ryc. 34), 1014, 1022, 1275 (Ryc. 35), 1300, 1687 oraz 3382, 7423 i 10816 (Ryc. 29) kamienie przykrywały urny i najbliższe im naczynia lub układano je na wyposażeniu, jak w grobach nr 3381, 4851 (Gediga, Józefowska 2018, Fot. 23, 24), 5995, 10873. W grobie nr 4428 poza skrzynią znajdowały się dwa kamienie, które nakrywały część wyposażenia (Ryc. 36). W grobach nr 283 (Ryc. 30), 549 (Ryc. 31), 8907 i 12130 na zmiążdżonym wyposażeniu odsłonięto głazy, które mogły zostać zrzucone bądź też pierwotnie zalegały na pokrywach skrzyń, jak w grobie nr 6691 (Gediga, Józefowska 2018, Fot. 37).

Ryc. 27. Rzut jamy grobu komorowego nr 3311 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 27. Plan of the pit of the chamber grave No. 3311 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 28. Rzut jamy grobu komorowego nr 8893 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 28. Plan of the pit of the chamber grave No. 8893 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 31. Profil jamy grobu komorowego nr 549 (fot. A. Woźniak)

Fig. 31. Section of the pit of the chamber grave No. 549 (photo by A. Woźniak)

Ryc. 29. Rzut jamy grobu komorowego nr 10816 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 29. Plan of the pit of the chamber grave No. 10816 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 32. Wyposażenie grobu komorowego nr 2895 (fot. G. Daszkiewicz)

Fig. 32. Grave goods of the chamber grave No. 2895 (photo by G. Daszkiewicz)

Ryc. 30. Rzut jamy grobu komorowego nr 283 (fot. A. Woźniak)

Fig. 30. Plan of the pit of the chamber grave No. 283 (photo by A. Woźniak)

Ryc. 33. Wyposażenie grobu komorowego nr 3317 (fot. A. Józefowska)

Fig. 33. Inventory of the chamber grave No. 3317 (photo by A. Józefowska)

Ryc. 34. Wyposażenie grobu komorowego nr 504 (fot. A. Józefowska)

Fig. 34. Inventory of the chamber grave No. 504 (photo by A. Józefowska)

Ryc. 35. Wyposażenie grobu komorowego nr 1275 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 35. Inventory of the chamber grave No. 1275 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 36. Kamień w jamie grobu komorowego nr 4428 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 36. Stone in the pit of the chamber grave No. 4428 (photo by A. Zwierzchowska)

Rzadko spotyka się przypadki umacniania den komór gliną (w grobie nr 384 – Ryc. 37, 8885 – Ryc. 38), możliwe, że oklejano nią także ścianki (w grobie nr 543). W spągu jamy nr 10000, przy zachodniej i wschodniej ścianie komory zachowały się pasy gliny o długości 55 cm i szerokości 5 cm (Ryc. 39). We wnętrzu komory grobu nr 12739 odsłonięto warstwę tego surowca układającą się na kształt płytkiej skrzynki o wysokości kilku centymetrów, w której złożono inwentarz grobowy (Gediga, Józefowska 2018, Fot. 56).

Ryc. 37. Rzut jamy grobu komorowego nr 384 (fot. A. Woźniak)

Fig. 37. Plan of the pit of the chamber grave No. 384 (photo by A. Woźniak)

Ryc. 38. Rzut jamy grobu komorowego nr 8885 (fot. A. Zwierzchowska)

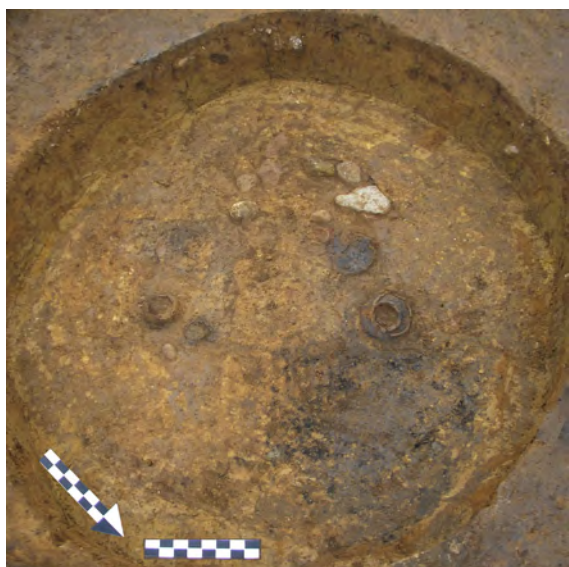
Fig. 38. Plan of the pit of the chamber grave No. 8885 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 39. Rzut jamy grobu komorowego nr 10000 (fot. L. Nowaczyk)

Fig. 39. Plan of the pit of the chamber grave No. 10000 (photo by L. Nowaczyk)

W części zasypisk uchwyciono ślady zwęglonych większych fragmentów drewna (np. w grobach nr 536, 8926). Rzadko rejestrowano szczątki ze stosu wokół, na lub pod naczyniami w komorach. Ślady spalenizny zlokalizowane przy ścianach obiektów nr 523, 566, 279 i 8949, w różnych partiach komór w grobach nr 790 i 8920 były prawdopodobnie pozostałością palenia ognia *in situ*. Wyjątkowo w jamie grobu nr 5985 wyodrębniono poza komorą wkop o średnicy około 0,90 m schodzący do dna komory, z którego przesyconego spalenizną wypełniska pozyskano bardzo liczne, zniszczone na stosie naczynia i przedmioty brązowe, przepalone kości i kawałki jasnej polepy z odciskami żerdzi (obiekt 7397, Ryc. 40).

Ryc. 40. Rzut jamy grobu komorowego nr 5985 na poziomie wyposażenia z widocznym zarysem jamy nr 7397 (fot. A. Józefowska)

Fig. 40. Plan of the pit of the chamber grave No. 5985 on the level with grave goods with the object No. 7397 (photo by A. Józefowska)

W spągach jam grobów komorowych nr 528 i 1014 odsłonięto poza komorami bardzo płytkie i regularne jamy. Były to czworokątne obiekty o wielkościach 0,45 x 0,55 i 0,66 x 1,04 m oraz miąższości kilku centymetrów (Ryc. 41, 42). Trudno jest określić ich funkcję.

Ryc. 41. Rzut jamy grobu komorowego nr 528 na poziomie wyposażenia (fot. A. Józefowska)

Fig. 41. Plan of the pit of the chamber grave No. 528 on the level with grave goods (photo by A. Józefowska)

Ryc. 42. Rzut jamy grobu komorowego nr 1014 na poziomie wyposażenia (fot. A. Józefowska)

Fig. 42. Plan of the pit of the chamber grave No. 1014 on the inventory level (photo by A. Józefowska)

Architektura komorowa na cmentarzyskach z okresu halsztackiego na ziemiach polskich była, jak do tej pory, zjawiskiem wyjątkowym, spotykanym na terenie Opolszczyzny i Dolnego Śląska. Groby omawianego rodzaju były odnotowane na stanowiskach w Kietrze, pow. głubczycki (Gedl 1973) i Dzierżysławiu, pow. wrocławski (Archiwum Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu za Ma-

dera 2002, 172), Mikowicach, pow. namysłowski (Hoffman 1937) oraz w Łazach, pow. wołowski (Madera 2002). Tego typu pochówki nawiązują do siebie nie tylko konstrukcją, ale inwentarzem, na który składa się mnogość różnych wyrobów przede wszystkim glinianych i metalowych, ciepłopalnym obrządkiem oraz sposobem rozmieszczenia zawartości grobu. W najbliższym sąsiedztwie ziem polskich również mamy do czynienia z analogicznym zjawiskiem. Przytoczyć należy tutaj chociażby stanowiska na Morawach: Moravičany, okr. Šumperk (Nekvasil 1982) oraz Slavkov u Brna, okr. Vyškov (Dobisíková *et al.* 2010), znajdujące się na terenie zajmowanym przez kulturę horakowską. Groby komorowe znane są także z terenu Dolnych Łużyc (np. Neuendorf, Kr. Spree-Neiße i Klein Lieskow, Kr. Cottbus – Buck 2007, 199-236), gdzie zlokalizowane są na terenie grupy białowickiej kultury łużyckiej (Bönisch 1988). Wyraźnie naśladują takiego rodzaju założenia charakterystyczne dla kultury zachodnio- i wschodniohalsztackiej (np. Pichlerová 1969; Eibner-Persy 1980).

2. Negatywy posłupowe

Często założenia grobów komorowych wiązały się ze słupami, odkrywanymi w obrębie stropów, wewnątrz lub w bezpośrednim sąsiedztwie jam grobowych. Mogły one mocować naziemne podesty, zaznaczać pochówki na powierzchni, podtrzymywać naziemną konstrukcję dachów lub zadaszeń jam lub komór.

Tylko w trzech przypadkach pozostałości słupów odsłonięto w grobach bez konstrukcji wewnętrznych (groby nr 280, 418, 5974).

W 28 jamach grobów komorowych odkryto ślady po pojedynczych słupach o średnicach do 0,40 m, wkopanych przy ich krawędziach na głębokość 0,20-0,40 m (Ryc. 43). W otoczeniu 18 obiektów uchwycono pojedyncze i podwójne filary, które w przypadku grobów nr 384, 806, 5992, 6366 i 10309 mogły wiązać się z konstrukcjami słupowymi zlokalizowanymi w obrębie jam grobowych. Wokół grobu nr 1022 (Ryc. 44) odsłonięto aż sześć słupów budujących ściany wschodnią i północną jakiejś konstrukcji (część na południe i południowy zachód od grobu została zniszczona) oraz dwie większe jamy po stronie północno-wschodniej. W jamach nr 4865 i 10303 powbijano przy ich ścianach słupki tworzące czworoboczną konstrukcję, a w grobie nr 1690 (Ryc. 45) odkryto po stronie północnej i wschodniej masywne słupy sięgające dna jamy (część zachodnia i południowa została

zniszczona). W grobie nr 1849 najgłębszy odkryty przy wschodniej ścianie komory, zaś cztery płytsze ułożone po dwa przy wschodniej i zachodniej ścianie jamy. W jamę grobu komorowego nr 402 wkopano dwa słupy bezpośrednio przy komorze od strony północnej i południowej i kolejny na północnej krawędzi jamy wraz z dwoma palikami. Natomiast w grobie nr 4297 odsłonięto ślady płytkich negatywów o średnicach 7 cm, możliwe, że były to pozostałości lekkiej konstrukcji z gałęzi, sitowia czy skór wzniesionej wokół skrzyni.

Ryc. 43. Rzut jamy grobu komorowego nr 8895 z negatywem posłupowym nr 8901 (fot. A. Zwierzchowska)
Fig. 43. Plan of the pit of the chamber grave No. 8895 and the posthole No. 8901 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 44. Rzut jamy grobu komorowego nr 1022 z obiektami towarzyszącymi (fot. A. Zwierzchowska)
Fig. 44. Plan of the pit of the chamber grave No. 1022 with others features (photo by A. Zwierzchowska)

Układy odsłoniętych w otoczeniu rowów śladów posłupowych sugerują, że przynajmniej niektóre założenia miały różnego rodzaju wewnętrzne podziały czy konstrukcje. W przypadku grobu nr 366 wraz z rowem nr 714 układ negatywów był mniej czytelny, ale w jego wypełnisku, wewnątrz, jak i wokół odsłonięto przynajmniej dziesięć słupów. W przeciwieństwie do grobów komorowych znanych z innych stanowisk w Polsce, Czechach

i Niemczech, w których w narożnikach komór odkrywano ślady po słupach, w Domasławiu tylko w jednym przypadku możemy przyjmować istnienie analogicznej konstrukcji. W pochówku nr 4395 uchwycono słupy w północnych narożnikach skrzyni, a od strony południowej negatyw po większym filarze o średnicy 0,70 m, który mógłby być centralnym punktem tej budowli. Dwa kolejne znajdowały się symetrycznie na wschód i zachód od grobu na jednej linii z narożnikowymi, kolejny w obrębie rowu (Ryc. 46, 47). Wewnątrz rowu otaczającego grób nr 3754 odkryto natomiast w części południowej dwa płytkie, symetrycznie rozmieszczone negatywy o kwadratowym zarysie. Wokół rowu związanego z pochówkiem nr 5990 odsłonięto pięć śladów posłupowych, które rozstawione dookoła w podobnych odległościach tworzyły konstrukcję kolumnową zamykającą założenie od strony wschodniej, południowej i północnej. Liczba pochówków, z którymi można wiązać istnienie konstrukcji naziemnych sugeruje zmianę w sposobach oznaczania grobów na powierzchni, wyróżnienie niektórych z nich bądź też budowanie domów zmarłych o prostej konstrukcji.

Ryc. 45. Profil jamy grobu komorowego nr 1690 z negatywem posłupowym nr 2514 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 45. Section of the pit of the chamber grave No. 1690 and the posthole No. 2514 (photo by A. Zwierzchowska)

3. Rowy

Na cmentarzysku w Domasławiu odkryto 27 dookólnych rowów, które w 26 przypadkach otaczały centralnie położone groby komorowe (Ryc. 46-49). W przestrzeni wewnątrz rowu nr 7431 odsłonięto groby nr 7467 i 7468 bez czytelnych konstrukcji wewnętrznych, które jednak mogły być elementami jednego, zniszczonego grobu komorowego. Kolisty rowy miały przeciętnie 4,5 m średnicy, szerokość do 0,80 m i miąższość do 0,45 m. Największy z nich – wokół grobu nr 4395 – miał niemal 9 m średnicy (Ryc. 46, 47). Część była bardzo płytka i słabo uchwytna, mogły być więc częstsze niż

rejestrowano je podczas prac wykopaliskowych. Należy przypuszczać, że otoczony rowem był grób komorowy nr 7391, wokół którego zaobserwowano kilkumetrowej średnicy pustą przestrzeń, a inwentarz grobowy zawierający m.in. miecz żelazny, był analogiczny do wyposażenia pozostałych grobów umieszczonych w obrębie kręgów. Rowy nr 4402, 5968, 7417 i 7431 były uchwytnie fragmentarycznie. Przekroje takich obiektów były bardzo regularne, miały proste ścianki i przeważnie płaskie dno. W stropie jednego z nich odsłonięto pochówek nr 4409, w którym naczynia zalegały na kamieniach, a dodatkowo popielnica była umieszczona nietypowo, na czerepie naczynia zasobowego. W rowie nr 6020 odkryto popielnicę oraz dwie przepalone misy i wazę, w obiekcie nr 8955 fragmenty wazy, natomiast w obrębie rowu nr 714 liczne pochówki i naczynia, fragmenty ceramiki i przepalone kości.

Głębokości odkrywanych w obrębie rowów jam grobowych były bardzo zróżnicowane, jednak występowały obok siebie zarówno głębokie, jak i płytkie jamy. Część z nich mogła być tylko nieznacznie wkopana w ziemię i następnie nakryta kopcem, możliwe też, że były to konstrukcje naziemne. W przypadku grobów nr 3754, 4395, 10872, 10880, 12132 odsłonięto prostokątne jamy na poziomie wyposażenia. Pochówki nr 4394, 6017, 7399 i otaczające je rowy zostały zniszczone przez okop z czasów II wojny światowej, jednak ze względu na znaczną głębokość jam zachował się ich inwentarz.

Tylko w wewnętrznej przestrzeni rowu nr 5976 nie stwierdzono grobu, jednak obecność sześciu słupów uchwyconych bezpośrednio w jego otoczeniu może świadczyć o istnieniu konstrukcji związanej z tym założeniem (Ryc. 50).

Podobne dookólne założenia odsłonięto na nekropolii w Kietrze, pow. głubczycki (Gedl 1973) oraz w Czechach (Moravičany, okr. Šumperk: Nekvasil 1982; 1993, 356; Makarová 2013, 100, Fig. 2.2; Kostelec nad Orlicí, okr. Rychnov nad Kněžnou: Vokolek 1999; Orlovice, okr. Vyškov: Mikulková 2010).

Ryc. 46. Rzut jamy grobu komorowego nr 4395 z rowem dookolnym nr 3408 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 46. Plan of the pit of the chamber grave No. 4395 surrounded by ditch No. 3408 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 47. Rzut jamy grobu komorowego nr 4395 z rowem dookolnym nr 3408 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 47. Plan of the pit of the chamber grave No. surrounded by ditch No. 3408 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 48. Rzut jamy grobu komorowego nr 8899 z rowem dookolnym nr 8897 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 48. Plan of the pit of the chamber grave No. surrounded by ditch No. 8897 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 49. Rzut jamy grobu komorowego nr 12118 z rowem dookolnym nr 12119 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 49. Plan of the pit of the chamber grave No. 12118 surrounded by ditch No. 12119 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 50. Rzut rowu nr 5976 i towarzyszących negatywów postępujących (fot. A. Józefowska)

Fig. 50. Plan of the ditch No. 5976 and the posthols (photo by A. Józefowska)

II. Charakterystyka źródeł ruchomych

1. Wyroby z gliny

Systematyka morfologiczna zespołów z okresu halsztackiego C podjęta w opracowaniu przedmiotów ceramicznych z cmentarzyska Domasław 10/11/12 została przeprowadzona w znacznej części na podstawie zasad wypracowanych w monografii *Plemiona kultury łużyckiej w epoce brązu na Śląsku środkowym* (Gediga 1967), w której posłużyła do opisu ceramiki grupy środkowośląskiej kultury łużyckiej. Uzupełnieniem zagadnień morfologicznych wyrobów ceramicznych pochodzących z wczesnej epoki żelaza były schematy typologiczne zamieszczone w pracach M. Gedla *Cmentarzysko halsztackie w Kietrze, pow. Głubczyce* (1973) i *Die Hallstatteinflüsse auf den polnischen Gebieten in der Früheisenzeit* (1991) oraz S. Alfa-wickiej *Ceramika malowana okresu halsztackiego w Polsce* (1970).

Przedmioty wykonane z gliny zostały podzielone na ceramikę naczyniową i nienaczyniową. Do pierwszej grupy zaliczono: wazy, czarki, misy, czerpaki, garnki oraz naczynia specjalne⁴, do których należą: łyżka odlewnicza, waza zdobiona figurkami małych ptaków, naczynie ornitomorphiczne, naczynie z lejkami, naczynia wanienkowate, trojak, rogi, puszki, miniaturowe misy oraz egzemplarze malowane: misa zdobiona figurkami małych ptaków, naczynie zoomorficzne (byczek), naczynie z lejkami, trojaki, róg, naczynia piętro-we, wózek (Łaciak 2017, tabela 5). W drugiej znalazły się: pokrywki, talerze krążkowe, podstawki półksiężycowate, zwane idolami, fragment główki

ptaka, grzechotki, kadzielnice, czterosprychowe kółka, trzpień, przęśliki. Ceramika malowana została poddana takim samym kryteriom klasyfikacji morfologicznej i stylistycznej jak niemalowana. Cały jej zbiór z Domasławia, stanowiący największy z terenu ziem polskich, został opracowany i opublikowany w osobnej pozycji (Gediga *et al.* 2017).

Ceramika naczyniowa została poddana szczegółowej analizie morfologicznej, gdzie głównym kryterium podziału był kształt całości i poszczególnych jego części składowych oraz wielkość wyrobu. W obrębie wyróżnionych kategorii ceramiki wydzielono typy (oznaczenia: I, II, itd.), wśród nich nastąpił bardziej szczegółowy podział na podtypy (oznaczenia: I 1, I 2, II 1, II 2, itd.), odmiany (oznaczenia: I 1a, I 2a, itd.) oraz pododmiany (oznaczenia I 1a1, I 2a1, itd.).

Wyroby ceramiczne w znacznej większości były dobrze zachowane, dlatego udało się zrekonstruować ich kształt oraz proporcje. W niektórych przypadkach jednak nie została określona przynależność do konkretnego typu. Odnosi się to m.in. do niekompletnych mis i czerpaków, gdzie brak ucha decydował o zakwalifikowaniu do odpowiedniej kategorii naczynia. Ceramika źle zachowana, mocno rozdrobniona, silnie pokruszona i rozwarstwiona, pozbawiona cech diagnostycznych nie była poddawana szczegółowej analizie według ustalonych wyżej kryteriów. Jej obecność natomiast została wliczona w ogólną sumę wydzielonych kategorii ceramiki naczyniowej i nienaczyniowej (patrz Tabela 2 i 3).

Z 8790 przedmiotów ceramicznych odkrytych na nekropolii w Domasławiu, sklasyfikowano 8624, z czego 7699 były to formy naczyniowe, a 925 – nienaczyniowe (Tabela 2, 3).

⁴ Za formy specjalne ceramiki naczyniowej uznawane są pojemniki posiadające dodatkowe elementy plastyczne i/lub nieco inne ukształtowanie odbiegające od tradycyjne rozumianych naczyń (waza, czarka, misa, czerpak, garnek).

Tabela 2. Frekwencja ceramiki naczyniowej w obrębie wyróżnionych kategorii ceramicznych (CM - ceramika malowana)
Table 2. Frequency of ceramic vessels within the distinguished ceramic categories (CM - painted pottery)

	Kategorie typu I	Liczba	Kategorie typu II	Liczba	Kategorie typu III	Liczba	Razem
Waza	I	670	II 1a1	48			
	I 1a1	557	II 2a1	12			
	I 1a2	4	II 2a2	17			
	I 1b1	57	II 2b1	3			
	I 2a1	212	II 3	30			
	I 2a2	65	II 3 (o)	10			
	I 2b1	7					
	I 2b2	5					
	I 3a1	8					
Razem		1585		120			1728, w tym 23 nieokreślone
Czarka	I 1a	214	II 1a	9			
	I 1b	79	II 2b	8			
	I 2a	16	II 2	10			
	I 2b	8					
Razem		317		27			420, w tym 76 nieokreślone
Misa	I 1	250	II 1	238	III 1	18	
	I 2a	1172	II 2	55	III 2	49	
	I 2b	4	II 3	109	III 3	237	
	I 3a1	91	II 4	176			
	I 3a2	49	II 5	25			
	I 3b1	6					
	I 3b2	5					
Razem		1577		603		304	2949, w tym 465 nieokreślone
Czerpak	I 1a	87	II 1	185	III	44	
	I 1b	8	II 2	396			
	I 2a	351	II 3	510			
	I 2b	95	II 4	17			
	I 3a	3					
	I 3b	41					
Razem		585		1108		44	1926, w tym 189 nieokreślone
Garnek	I 1a	45	II 1a	140			
	I 1b	10	II 1b	10			
	I 2a	59	II 2a	153			
	I 2b	12	II 2b	12			
Razem		126		315			644, w tym 203 nieokreślone

Formy specjalne	łyżka odlewnicza	1
	waza z ptaszkami	1
	misa z ptaszkami (CM)	1
	naczynie ornitomorficzne	1
	naczynie zoomorficzne (CM)	1
	naczynia z lejkami (w tym 1 CM)	2
	formy wanienkowate	7
	trojaki (w tym 2 CM)	4
	rogi	4
	puszki	4
	naczynia piętrowe (CM)	2
wózek (CM)	1	
miniaturowe misy	3	
Razem		32
Razem ceramika naczyniowa: 7699		

Tabela 3. Frekwencja ceramiki nienaczyniowej w obrębie wyróżnionych kategorii ceramicznych (o - otwór)
Table 3. Frequency of non-vessels ceramic within the distinguished ceramic categories (o - hole)

	Kategorie typu I	Liczba	Kategorie typu II	Liczba	Kategorie typu III	Liczba	Razem
Pokrywki	I 1	149	II 1	35	III 1	1	
	I 2	109	II 2	19	III 2	2	
Razem		258		54		3	391, w tym 76 nieokreślone
Talerze krążkowe	I	110	II 1a	11			
	I (o)	23	II 1b	47 (29 o)			
			II 1c	10 (7 o)			
			II 2	39 (3 o)			
			II 3	7 (1 o)			
Razem		133		114			353, w tym 106 nieokreślone
„Idole”	I	11	II	56	III	40	140, w tym 33 nieokreślone
Talerz + „idol”		10					10
Inne	figurka ptaszka						1
	grzechotki						16
	kadzielnice						2
	kółka czterosprychowe						3
	trzcina						1
	prześliki						4
prześliki?						4	
Razem							31
Razem ceramika naczyniowa: 925							

1.1. Ceramika naczyniowa

1.1.1. Wazy

Do grupy waz zaliczone zostały zarówno naczynia o przysadzistych kształtach (powyżej 10 cm wysokości), jak i mniejsze, zawsze jednak o różnorodnie uformowanym brzuścu i szyjce. Ze względu na różnice w ukształtowaniu tych dwóch charakterystycznych elementów budowy wydzielone zostały typy, podtypy, odmiany i pododmiany naczyń wazowatych⁵.

Typ I to duże i średnie naczynia (powyżej 10 cm wysokości) z wyodrębnioną, stożkową szyjką i lejowato rozchylonym na zewnątrz wylewem. Średnice wylewów wahają się od 12 do ponad 20 cm, a średnice brzuśców od 18 do ponad 40 cm. Różnie ukształtowane szyjki, wylewy i brzuśce stanowią o wydzieleniu podtypów: I 1, I 2 oraz I 3.

Podtyp I 1 odznacza się szyjką stożkową, z wylewem lejowatym (Ryc. 51, 52). Brzusiec silnie wydęty, baniasty, zaokrąglony stanowi odmianę I 1a, natomiast zbliżony do dwustożkowego to odmiana I 1b. W obrębie odmiany I 1a wystąpiły egzemplarze bez ucha (pododmiana I 1a1) oraz pojedyncze z uchem (pododmiana I 1a2).

Ryc. 51. Waza z grobu komorowego nr 576 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 51. Vase from the chamber grave No. 576 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Naczynia wazowate o szyjce, która jest krótka, cylindryczna oraz o prostym lub lekko wywiniętym na zewnątrz wylewie zostały zaliczone do podtypu I 2 (Ryc. 53). Brzusiec może być wydęty, baniasty, zaokrąglony, co charaktery-

zuje odmianę I 2a, lub zbliżony do dwustożkowego, co wyróżnia odmianę I 2b. W obrębie każdej z odmian wystąpiły egzemplarze, na których umieszczone są dwa umocowane naprzeciw siebie małe ucha, co decydowało o wyodrębnieniu dwóch pododmian: I 2a2 oraz I 2b2.

Ryc. 52. Waza z grobu komorowego nr 10874 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 52. Vase from the chamber grave No. 10874 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Formy należące do pododmiany I 1a1 stanowią najliczniejszą grupę wśród wszystkich omawianych naczyń wazowatych. Pojawiają się licznie na Śląsku w okresie HC (Gediga 1982, 55, tabl. I), na stanowiskach takich jak: Chrótnik, stan. 1, pow. lubiński (Stępnik 2010, np. 43, ryc. 3:1; 58, ryc. 12:9; 60, ryc. 13:12), Cieszków, pow. milicki (Domańska, Gołubkow 1975, np. 113, ryc. 22:e). Dominują w halsztackich zespołach grobowych w Kietrze, pow. głubczycki (Gedl 1973, 34; np. 271, tabl. I:12, 15; 273, tabl. III:21; 278, tabl. VIII:7, 18) oraz w Gorszewicach, pow. szamotulski (Narozna-Szamałek, Szamałek 2007, np. 202, ryc. 18:7; 207, ryc. 23:10).

Egzemplarze pododmiany I 1b1 są mniej liczne w stosunku do wcześniej opisanego podtypu, ale częściej posiadają zdobienia w postaci guzów umieszczanych w górnej części brzuśca lub listew odcinkowych znajdujących się w dolnej jego części. Podobne naczynia wystąpiły w zespołach grobowych datowanych na HC w Cieszkowie, pow. milicki (Domańska, Gołubkow 1975, np. 113, ryc. 22:a; 1978, 62, ryc. 10:c) oraz w Kietrze, pow. głubczycki (Gedl 1973, np. 275, tabl. V:4; 299, tabl. XXIX: 11; 300, tabl. XXX:17; 308, tabl. XXX:12, 13).

Podtyp I 1 naczyń wazowatych jest formą przewodnią dla okresu halsztackiego C, która została

⁵ Ilustracje prezentujące typologię ceramiki naczyniowej i nienaczyniowej zostały zamieszczone w Gediga, Józefowska 2018, 243-250.

przejęta z obszaru zajętego przez kulturę halsztacką, szczególnie z jej wschodniej prowincji (Gedl 1973, 36; 1991, 97, 104). Na obszarze środkowego Dunaju, w późnej fazie środkowonaddunajskiej kultury pól popielnicowych (na południowych Morawach – tzw. faza podolska, w Dolnej Austrii – tzw. faza Stillfried) do starszej tradycji należało używanie bezuchych naczyń wazowatych z lejowato uformowanym, rozszerzonym wylewem (Podborský 1970, 56-88; Kaus 1984). Podobne formy naczyń wazowatych zdobione na brzuścu guzami oraz kanelurami spotykane są wśród form charakterystycznych dla kultury Gava (Gedl 1991, 98). Istnieje również pogląd, że ich pierwowzór miały stanowić naczynia typu Villanova (Gardawski 1979, 88).

Należy wspomnieć o dwóch wazach pochodzących z grobu nr 8893 (Gediga 2010, ryc. 8; Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 817:N1, N10; Ryc. 54, 107). Ich forma wpisuje się w kryteria naczyń wazowatych podtypu I 1, natomiast wątek ornamentacyjny (składający się z motywów esowatych, krzyża maltańskiego i stylizowanych sylwetek antropomorficznych) oraz sposób jego wykonania (wgłębienia za pomocą radełka wypełnione białą masą inkrustacyjną) wskazują na import pochodzący z zasięgu kultury Basarabi (Gediga 2010, 438).

Ryc. 53. Waza z grobu komorowego nr 1300 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 53. Vase from the chamber grave No. 1300 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 54. Waza z grobu komorowego nr 8893 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 54. Vase from the chamber grave No. 8893 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Elementy tektoniki naczyń wazowatych odmiany I 2a, czyli baniasty brzusec i cylindryczna szyjka były charakterystyczne już w III EB. Cechą różnicującą natomiast są różne proporcje tych elementów oraz motywy ornamentacyjne i ich rozmieszczenie. Naczynia obecne w omawianych obiektach pochodzących z cmentarzyska w Domasławiu posiadają proporcje zbliżone do naczyń datowanych na V EB, występujących w Chrótniku, stan. 1, pow. lubiński (Stępnik 2010, 51, ryc. 8:1; 53, ryc. 9:3, 54, ryc. 10:7, 10:9, 58, ryc. 12:1, 60, ryc. 13:23, 13:24), Cieszkowie, pow. milicki (Domańska, Gołubkow 1975, np. 86, ryc. 5:f; 90, ryc. 8:c), czy na stanowiskach lokalizowanych na pograniczu śląsko-wielkopolskim (Lasak 2001, tab. 22, 23, 24, 25). Elementem datującym, wskazującym na V EB są dołki umieszczone w górnych częściach brzuśca na „grafitowanej” powierzchni. Formy tych naczyń trwają do wczesnej fazy okresu halsztackiego i są charakterystyczne dla stanowisk rozrzuconych od Wielkopolski (np. Gorszewice, pow. szamotulski – Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, np. 202, ryc. 18:12; 204, ryc. 20:11), przez Dolny (np. Cieszków, pow. milicki – Domańska, Gołubkow 1976, np. 91, ryc. 12:f; 107, ryc. 21:f) po Górny Śląsk (np. Kietrz, pow. głubczycki – Gedl 1973, 38).

Naczynia należące do pododmiany I 2a2 można łączyć z V EB (np. Słup, pow. średzki – Gołubkow 1962, 187, ryc. 15:d; Wrocław-Żerniki, stan. 4 – Baron *et al.* 2010, np. 392, ryc. 16:2) oraz z HC (np. Cieszków, pow. milicki – Domańska, Gołubkow 1976, np. 86, ryc. 7:d; 97, ryc. 15:a; Gorszewice, pow. szamotulski – Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, np. 202, ryc. 18:13, 207, ryc. 23:13).

Rzadko spotykaną formą naczynia wazowatego jest odmiana I 2b. Podobnie wyglądające naczynia, zdobione ponad największą wydętością brzuśca krótkimi listwami plastycznymi wystąpiły w Mokronosie Górnym, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, np. 115, tabl. V:a), w zespołach datowanych na HC.

Ostatnia odmiana I 3a naczyń wazowatych to egzemplarze odznaczające się umieszczeniem największej wydętości brzuśca w górnej partii naczynia oraz krótką szyjką i słabo wyodrębnionym, lekko wywiniętym na zewnątrz wylewem. Naczynia te były najmniej liczne wśród pojemników tej grupy.

Wszystkie naczynia wazowate należące do typu I odznaczają się starannym wykonaniem, przejawiającym się równymi, często celowo gładzonymi czy „grafitowanymi” ściankami zewnętrznymi. Przeważnie w miejscu przejścia szyjki w brzusec umieszczony został dookólny żłobek lub listwa plastyczna nacinana ukośnymi kreskami. Poniżej dookólnego żłobka mogą znajdować się guzy, które często obwiedzione są dookólnymi żłobkami. Egzemplarze o „grafitowanych” powierzchniach posiadają dodatkowo ryte lub wyświecane kompozycje ornamentacyjne złożone z trójkątów.

Typ II naczyń wazowatych to formy mniejszych rozmiarów, które stanowią morfologiczne naśladownictwa prawie wszystkich odmian i pododmian dużych naczyń wazowatych (Ryc. 55-59). Ich rozmiary kształtują się w przedziale 4-10 cm, a niektóre egzemplarze mają tylko 3,5 cm wysokości. W tej grupie naczyń częściej niż wśród okazów typu I spotyka się egzemplarze z uchami.

Wyodrębnić należy naczynia wazowate o szyjce stożkowatej, wylewie lejowato wychylonym na zewnątrz i brzuścu baniastym, co stanowi pododmianę II 1a1 (Ryc. 55). Naczynia takie wystąpiły w Cieszkowie, pow. milicki (Domańska, Gołubkow 1976, np. 87, ryc. 8:c – egzemplarz malowany), Mokronosie Górnym, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, np. 124, tabl. VIII:g; 130, tabl. X:b), w Gorszewicach, pow. szamotulski (Pieczyński [1953] 1954, 125, ryc. 39:8), w Kietrze, pow. głubczycki (Gedl 1973, 281, tabl. XI:15; 294, tabl. XXIV:15; 306, tabl. XXXVI:4) i są datowane na HC. Poza granicami Polski zarejestrowano je na cmentarzysku Moravičany, okr. Šumperk (Nekvasil 1982, np. tab. 20:4).

Kolejny podtyp II 2 charakteryzuje się krótką, cylindryczną szyjką i krótkim, lekko wywiniętym na zewnątrz wylewem oraz baniastym brzuścem (Ryc. 56). Zostały wyodrębnione egzemplarze bez uche (pododmiana II 2a1) oraz zaopatrzone w ucha (pododmiana II 2a2). Natomiast brzusec dwustoż-

kowaty oraz ucha umieszczone naprzeciwko siebie stanowią o wyszczególnieniu pododmiany II 2b1.

Ryc. 55. Waza miniaturowa z grobu nr 3313 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 55. Miniature vase from the grave No. 3313 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 56. Waza miniaturowa z grobu nr 10818 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 56. Miniature vase from the grave No. 10818 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Wyróżnione zostały również formy tzw. „flakonowate” (wg Gedl 1973, 35) o silnie przewężonej, wysokiej szyjce, lejowato rozchylonym na zewnątrz wylewie oraz brzuścu prawie dwustożkowatym, które tworzą podtyp II 3 (Ryc. 57-58). Takie egzemplarze odkryto na cmentarzyskach w Cieszkowie, pow. milicki (Domańska, Gołubkow 1977, 125, ryc. 16:l), Mokronosie Górnym, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, 130: tabl. X:c) oraz w Kietrze, pow. głubczycki (Gedl 1973, 280, tabl. X:4, 11; 293, tabl. XXIII:6; 368, tabl. XCVIII:15), gdzie są datowane na HC.

Wśród form omawianego typu wyraźnie zaznacza się grupa bardzo małych egzemplarzy, których wysokość kształtuje się w przedziale 3,5-4 cm oraz

Ryc. 57. Waza miniaturowa z grobu nr 3321 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 57. Miniature vase from the grave No. 3321 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 58. Waza miniaturowa z grobu komorowego nr 3412 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 58. Miniature vase from the chamber grave No. 3412 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 59. Waza miniaturowa z grobu komorowego nr 3412 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 59. Miniature vase from the chamber grave No. 3412 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2-5 cm średnicy. Dno jest płaskie lub spiczasto zakończone i często ma intencjonalnie wykonany otwór (Ryc. 59). Wszystkie te naczynia były „grafitowane” i bardzo starannie wykonane.

Przeważająca większość naczyń wazowatych typu II jest bardzo starannie wykonana. Powierzchnie są wygładzone, wyświecone i pokryte rozbudowanym zdobnictwem opierającym się na kombinacjach motywów rytych i wyświecanych trójkątów, drobnych guzków i pionowych żłobków.

Należy wspomnieć o trzech naczyniach pod względem morfologii przypominających wazy pododmiany I 1b1 i I 1 2a1, które wystąpiły w grobach datowanych na HD₃ (groby nr 2893, 5953 i 10866 – Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 344:N1; Gediga, Józefowska 2018b, 609:N1, 981:N2). Są to naczynia o baniastym, dwustożkowatym brzuscu z długą szyjką i wylewie lekko wywiniętym na zewnątrz. Posiadają one jedno taśmowate ucho biegnące od krawędzi wylewu po największą wydętość brzusca, co stanowi o zakwalifikowaniu ich do dzbanów. Ukształtowanie tych naczyń, a szczególnie zdobienie jednego z nich w postaci odcisniętych kątów biegnących dookoła na przejściu szyjki w brzusec (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 609: N1; Ryc. 60), może wskazywać na okres halsztacki D.

Ryc. 60. Dżban z grobu nr 5953 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 60. Jug from the grave No. 5953 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

1.1.2. Czarki

Pewną trudność podczas analizy ceramiki stanowiło poprawne zakwalifikowanie niektórych naczyń do wcześniej wyróżnionych typów. Sytuacja dotyczyła naczyń wazowatych i mis, których kształt i proporcje są do siebie bardzo zbliżone. Z podobnymi wątpliwościami spotkali się autorzy opracowań ceramiki pochodzącej z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. W swoich systematykach naczyń wyróżniali czarki, powołując się na kryterium morfologiczne, gdzie naśladować miały one wazy mniejszych kształtów (Gediga 1967, 52; Gedl 1973, 31; Domańska, Gołubkow 1979, 51; Lasak 2001, 112, 153; Kaczmarek 2002, 25), a płytkie czarki – misy (Domańska 1973, 198), czy powoływali się na kryterium objętości przy obecności dużej różnorodności kształtów (Gałuszka 1959, 74-75).

W omawianym zbiorze ceramiki naczyniowej wyróżniono czarki, których proporcja wysokości do średnicy brzuśca i wylewu wynosi prawie 1:1, a swoim kształtem stanowią formę pośrednią między misami a naczyniami wazowatymi.

Typ I to formy o wyodrębnionej, krótkiej szyjce, wylewie lejowato rozchylonym na zewnątrz oraz rozmaicie ukształtowanym brzuścu. Baniasty brzusiec wyróżnia podtyp I 1 (Ryc. 61). Niektóre formy tego podtypu są bezuche, co było powodem wyznaczenia odmiany I 1a, inne zaopatrzone w jedno małe, wałeczkowate ucho przy wylewie, co stanowiło o wyróżnieniu odmiany I 1b.

Czarki należące do typu I są bogato ornamentowane. Na szyjce obecne są wyświecane lub delikatnie ryte pionowe pasma ułożone w grupach. Brzusiec zdobi kombinacja układów krzywoliniowych żłobionych i wyświecanych lub łuków również żłobionych i wyświecanych, którym towarzyszą dołki.

Analogie do odmiany I 1a można znaleźć na cmentarzyskach wielkopolskich (np. Gorszewice, pow. szamotulski – Pieczyński [1953] 1954, 124, ryc. 38:12, 14; Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, 202, ryc. 18:5) oraz Górnego Śląska (np. Kietrz, pow. głubczycki – Gedl 1973, 365, tabl. XCV:15; 377, tabl. CVII:13). Poza granicami Polski formy tych czarek odkrywane są na cmentarzysku Moravičany, okr. Šumperk (Nekvasil 1982, np. tab. 1:4; 7:14; 9:14) i w kulturze bylańskiej (np. Venclová *et al.* 2008, 50, tabl. 13:17, 18, 19). Natomiast egzemplarze odmiany I 1b są znacznie rzadziej spotykane i wystąpiły także na cmentarzysku Moravičany, okr. Šumperk (Nekvasil 1982, np. tab. 239:11) czy w kulturze bylańskiej (np. Venclová *et al.* 2008, 50, tabl. 13:13). Często formy czarek typu I 1 są malowane (Łaciak 2017, 19-21).

Czarki należące do podtypu I 1 rzadko występują w inwentarzach grobowych (np. Kietrz, pow. głubczycki – Gedl 1973, 35). Jest to forma spoza terenu ziem polskich, która swoje analogie znajduje w zachodniohalsztackim kręgu kulturowym, szczególnie w Niemczech południowych, gdzie są często znajdowane. Nawiązania do lokalnej, późnobraźowej ceramiki przejawiają się w zdobnictwie w postaci poziomych linii lub motywów rytych na szyjce i grup ukośnych, pionowych kresiek lub motywów rytych umieszczanych na brzuścu (Gedl 1991, 98).

Kolejny podtyp I 2 odróżnia się dwustożkowatym brzuścem. Wyróżniono formy bezuche, czyli odmianę I 2a, oraz formy zaopatrzone w jedno ucho, czyli odmianę I 2b.

Typ II wyróżnia czarki o cylindrycznej, prostej, krótkiej szyjce, prostym lub lekko rozchylonym na zewnątrz wylewie oraz różnie ukształtowanym brzuścu (Ryc. 62). Z tego względu wyróżnione zostały czarki o brzuścu baniastym: podtyp II 1 (bezuche – odmiana II 1a, lub uchate – odmiana II 1b) oraz o brzuścu cylindrycznym, prostym – podtyp II 2.

Czarki należące do podtypu II 1 odnaleźć można na cmentarzysku w Kietrzu, pow. głubczycki (Gedl 1973, 365, tabl. XCV:15; 377, tabl. CVII:13), na cmentarzysku Moravičany, okr. Šumperk (Nekvasil 1982, np. tab. 1:2; 65:12) oraz w kulturze bylańskiej (np. Venclová *et al.* 2008, 50, tabl. 13:15).

Kolejny podtyp II 2 rzadko występuje na terenach ziem polskich zajętych przez kulturę łuzycką we wczesnej epoce żelaza. Podobne egzemplarze malowane oraz niemalowane występowały w kulturze bylańskiej (Koutecký 2003, 35, taf. 7:13, 23:12).

Ryc. 61. Czarka z grobu komorowego nr 5990 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 61. Cup from the chamber grave No. 5990 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 62. Czarka z grobu nr 1295 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 62. Cup from the grave No. 1295 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

1.1.3. Misy

Kolejną, najliczniejszą kategorią naczyń są misy. Są to egzemplarze w kształcie odwróconego, ściętego stożka, względnie wycinka kuli lub też zbliżone do tych kształtów, gdzie proporcja średnicy wylewu do wysokości wynosi 2:1. Misy wykazują odmiennie ukształtowany brzusiec, szyjkę, wylew, co doprowadziło do wydzielenia trzech typów.

Typ I obejmuje misy wysokie, o kształcie wycinka kuli, których ścianki są lejowato ukształtowane, różniące się obecnością lub brakiem szyjki i jej ukształtowaniem (Ryc. 63). Mają one średnice od 13 do 25 cm. Są to misy bez wyodrębnionej szyjki, gdzie krawędź wylewu jest prosta, nie zagięta do wewnątrz, co stanowi o wyróżnieniu podtypu I 1, lub egzemplarze, w których krawędź wylewu jest zachylona do wewnątrz, co stało się podstawą wyznaczenia podtypu I 2. Misy głębokie z zawiętym wylewem bez ucha to odmiana I 2a, a posiadające małe ucha przy wylewie – odmiana I 2b.

Egzemplarze mis należące do typu I są zazwyczaj niezdobione. Ornamenty ograniczają się do żłobków podkreślających wnętrze dna oraz prostych rodzajów trójkątów rytych lub wyświecanych także po wewnętrznej stronie. Rzadko zdarzają się bogate kompozycje złożone z różnych trójkątów i dołków umieszczonych we wnętrzu naczyń. Często natomiast posiadają na krawędziach wylewów pojedyncze, podwójne lub potrójne niewielkie guzki. Mniejsze egzemplarze często bywają „grafitowane” wewnątrz oraz na zewnątrz, przy czym „grafitowanie” przebiega pasem 2-3 cm od brzegu wylewu w kierunku dna. Poza „grafitowanym” pasem powierzchnia jest pozbawiona tego zabiegu i często jest niegładzona.

Ryc. 63. Misa z grobu komorowego nr 570 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 63. Bowl from the chamber grave No. 570 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Misy podtypu I 1 są powszechnie spotykane w zespołach datowanych na V EB i HC, na terenie Dolnego Śląska (np. Chróstnik, stan. 1, pow. lubiński – Stępnik 2010, 48, ryc. 6:A2; 54, ryc. 10:11B; 62, ryc. 14:32; Wrocław-Żerniki, stan. 4 – Baron *et al.* 2010, 404, ryc. 13:8; Słup, pow. średzki – Gólibkowiak 1962, 187, ryc. 15:d), Wielkopolski (np. Górszewice, pow. szamotulski – Pieczyński [1953] 1954, np. 124, ryc. 38:2, 7; 125, ryc. 39:7; Narozna-Szamałek, Szamałek 2007, np. 202, ryc. 18:10; 221, ryc. 27:4, 5) czy Górnego Śląska (np. Kietrz, pow. głubczycki – Gedl 1973, 271, tabl. I:4, 9, 273, tabl. III:8, 274, tabl. IV:8).

Na tych samych stanowiskach występują egzemplarze odmiany I 2a (Chróstnik, stan. 1, pow. lubiński – Stępnik 2010, 42, ryc. 2:2; 43, ryc. 3:5; 50, ryc. 7:B1; 58, ryc. 12:3; Wrocław-Żerniki, stan. 4 – Baron *et al.*, 2010, 404; Górszewice, pow. szamotulski – Pieczyński [1953] 1954, 124, ryc. 38:8; 125, ryc. 39:9; 127, ryc. 40:10; Narozna-Szamałek, Szamałek 2007, 205, ryc. 21:10, 11; Kietrz, pow. głubczycki – Gedl 1973, 271, tabl. I:1; 273, tabl. III:11, 16, 19; 276, tabl. IV:4, 12) w grobach

datowanych na HC. Podobnie odkrywano są misy odmiany I 2b (Wrocław-Żerniki, stan. 4 – Baron *et al.* 2010, 404, ryc. 16:9; Słup, pow. średzki – Gołubkow 1962, 187, ryc. 15:b; Kietrz, pow. głubczycy – Gedl 1973, 314, tabl. XLIV:10) w zespołach z końca V EB oraz z HC.

Formy typu I 1, a szczególnie misy o brzegu zagiętym do środka (odmiana I 2a) związane są z lokalną tradycją garncarską, a ich popularność wzrasta na początku wczesnej epoki żelaza (Gedl 1991, 98). Występują powszechnie w materiałach ceramicznych pochodzących z młodszych faz trwania kultury łużyckiej, a pojawiły się już w zespołach starszych, z IV EB (Czerska, Gediga 1973, 135). Misy te, częste w V EB, posiadają na krawędzi wylewu charakterystyczne, plastycznie uformowane rożki, natomiast egzemplarze z okresu halsztackiego osiągają mniejsze rozmiary, a brzeg jest silnie zagięty do wewnątrz (Gediga 1967, 102; Gedl 1991, 98).

Zdobienie wnętrza mis, ale także czerpaków należy w grupie śląskiej do starej tradycji, która powraca na nowo w V okresie epoki brązu. We wczesnej epoce żelaza są one jednak bardziej rozbudowane. Nowa jest technika wyświecania geometrycznych ornamentów na „grafitowanych” wewnętrznych powierzchniach mis, które występują obok ornamentów rytowanych (Gedl 1991, 98-99).

Kolejny podtyp I 3 posiada również wyodrębnioną krótką szyjkę, lekko wywiniętą na zewnątrz, ale brzusiec jest odmiennie ukształtowany. Jest on łagodnie zaokrąglony – odmiana I 3a, lub wyraźnie zaznaczony, a przez to zbliżony do dwustokowego – odmiana I 3b. Najliczniejsze są formy bezuche, zdarzają się jednak misy z pojedynczymi małymi uchami osadzonymi przy krawędzi wylewu (podmiana I 3a2 i pododmiana I 3b2).

Misy należące do podtypu I 3 są najczęściej niezdobione. Jeśli pojawiają się ornamenty, to dominują we wnętrzu naczynia.

Egzemplarze należące do tego podtypu są rzadkie w materiałach kultury łużyckiej. Analogie do pododmiany I 3a1 pochodzą z Cieszkowa, pow. milicki (Domańska, Gołubkow 1975, 114, ryc. 23:k; 1977, 136, ryc. 23:c), Gorszewic, pow. szamotulski (Pieczyński [1953] 1954, 125, ryc. 40:5), natomiast do pododmiany I 3a2 z Mokronosa Górnego, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, np. 109, tabl. I:e) i są łączone z HC.

Misy odmiany I 3b spotykane są w materiałach ceramicznych kultury byłańskiej (np. Venclová *et al.* 2008, 65, tabl. 27:5, 16, 18).

Typ II to misy w kształcie zbliżone do wycinaka kuli, profilowane (wg Gedl 1973, 44), nieco

mniejsze (średnica wylewu mniejsza od 15 cm), płysze w porównaniu do pozostałych form mis, o szyjkach krótkich, cylindrycznych lub lekko wywiniętych na zewnątrz, a różnie ukształtowanym brzuscu (Ryc. 64-66). Niektóre okazy posiadają przy wylewie małą wypukłość, mającą kształt nieprzekłutego uszka, tzw. „ślepe uszko”.

Ryc. 64. Misa z grobu komorowego nr 390 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 64. Bowl from the chamber grave No. 390 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 65. Misa z grobu nr 3409 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 65. Bowl from the grave No. 3409 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

brzusiec baniasty, łagodnie zaokrąglony charakteryzuje podtyp II 1, a baniasty, lekko spłaszczony – podtyp II 4. Kolejny podtyp II 2 wyróżnia największą wydętość brzusca znajdująca się w górnej części naczynia, zaznaczona ostrym profilowaniem. Natomiast łagodnie baniasty brzusiec umieszczony w górnej części stanowi o podtypie II 3. Ostatni z wyróżnionych podtypów II 5 ma nieco dłuższą szyjkę, a największa wydętość brzusca umieszczona jest w części przydennej naczynia.

Misy należące do podtypu II 1 są często spotykane na stanowiskach okresu halsztackiego C, np. w Mokronosie Górnym, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, np. 124, tabl. VIII:b), Gorszewicach, pow. szamotulski (Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, 208, ryc. 24:2; 212, ryc. 28:2; 217, ryc. 33:4). Podobna forma pochodzi z grobu 71 w Szadku, stan. 3, pow. kaliski (Szczurek, Pudełko 2015, 225, tabl. 19B:2). Często są to egzemplarze malowane (np. Gorszewice, pow. szamotulski – misa malowana, na brzuscu dwa dookólne żłobki, występo-

wała w grobie wraz z naczyniem inkrustowanym – Pieczyński [1953] 1954, 118, ryc. 23:3; Gorszewice, pow. szamotulski – Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, 203, ryc. 19:9), łączone z HC.

Egzemplarze podtypu II 2 są popularne na Śląsku Dolnym (np. Mokronos Górny, pow. wrocławski – Sarnowska 1959, np. 128, tabl. IX:b) i Górnym (np. Kietrz, pow. głubczycki – Gedl 1973, 280, tabl. X:6). Podobnie wyglądające egzemplarze, jednak nieco głębsze spotykamy w północnych Czechach, na cmentarzysku Moravičany, okr. Šumperk, w grobach datowanych na HC (Nekvasil 1982, Tab. 278:11, 293: 10, 324:15).

Charakterystyczne dla podtypu II 2 jest zdobniczość w postaci rytych kresek dookołnych, rytych małych trójkątów lub pionowych krótkich żłobków na przejściu brzuśca w szyjkę. Natomiast zauważyć można, że ornamentyka mis należących do podtypu II 3 jest ograniczona do dookołnych żłobków umieszczonych na zewnątrz naczyń. Formy takie nie są powszechnie spotykane w zespołach związanych z HC, a wystąpiły np. w Mokronosie Górnym, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, 130: tabl. X:f).

Częściej natomiast występują misy należące do typu II 4. Egzemplarze nierzadko są malowane, co odnotowano w Mokronosie Górnym, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, np. 118, tabl. VI:f; 121, tabl. VII:h) oraz Gorszewicach, pow. szamotulski (Pieczyński [1953] 1954, 128, ryc. 41:6).

Również w obrębie podtypu II 5 zauważono dość jednolite sposoby ornamentowania. Mianowicie szyjka jest gładzona, a nisko umieszczona największa wydętość brzuśca posiada pionowe lub skośne, krótkie żłobki oraz małe guzki. Niestety, nie udało odnaleźć się podobnie wyglądających egzemplarzy poza stanowiskiem Domasław 10/11/12.

Misy należące do typu II stanowią powszechną formę wczesnej epoki żelaza i należą do starszej, miejscowej tradycji (Gedl 1973, 45; 1991, 97).

Typ III tworzą misy z wyodrębnioną szyjką, która przechodzi w szeroką krawędź wylewu, rozchyloną mocno na zewnątrz (Ryc. 66-69).

Misy należące do podtypu III 1 to formy o prostych ściankach, krótkiej szyjce i wylewie lekko wywiniętym na zewnątrz oraz dnie szerokim, płaskim.

Kolejny podtyp III 2 to forma o szerokim dnie, szerokiej krawędzi wylewu, która dominuje i jest mocno rozchylona na zewnątrz.

Zbliżone formy, jednak nieco głębsze znajdujemy na cmentarzysku w Kietrz, pow. głubczycki (Gedl 1973, 309, tabl. XXXIX:7, 9; 336, tabl. LXVI:16), na terenie Czech, w kulturze bylańskiej (np. Venclová *et al.* 2008, 50, tabl. 13:19; 65, tabl.

27:3, 4) oraz w halsztackiej kulturze mogiłowej (np. Venclová *et al.* 2008, 71, tabl. 32:7; 8).

Cechami charakterystycznymi dla podtypu III 3 jest duża, szeroka krawędź wylewu, rozchylona na zewnątrz pod większym lub mniejszym kątem, zagięta do dołu oraz baniasty brzusiec. Wychylony wylew może osiągnąć szerokość do 6 cm i zazwyczaj jest bogato zdobiony. Misy te mają średnice do 26 cm.

Podtyp III 3 to forma charakterystyczna dla wczesnej fazy okresu halsztackiego C (Gedl 1973, 44 – tam dalsza literatura). Występowały na wszystkich stanowiskach datowanych na okres halsztacki C, jak Cieszków, pow. milicki (Domańska, Gołubkow 1975, 114, ryc. 23:k; 1977, 137, ryc. 24:k – malowana), Mokronos Górny, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, np. 118, tabl. VI:e), Gorszewice, pow. szamotulski (Pieczyński [1953] 1954, 133, ryc. 44:1, 2; Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, 212, ryc. 28:9), czy Kietrz, pow. głubczycki (Gedl 1973, 336, tabl. LXVI:16, 334, tabl. LXXIV:14). Pojawiły się na ziemiach polskich we wczesnej epoce żelaza jako przejaw kontaktów z kręgiem halsztackim (Gedl 1973, 44; 1991, 97, 105).

W trakcie badań makroskopowych materiału ceramicznego zauważono dwie cechy powtarzające się na wszystkich egzemplarzach zaliczonych do typu III. Pierwsza z nich to występowanie egzemplarzy bardzo bogato ornamentowanych, ale tylko po wewnętrznej stronie. Na skrajnym wywinięciu kołnierza są to delikatnie ryte zygzaki, na prawie poziomej części kołnierza różne układy trójkątów zazwyczaj ryte, natomiast wewnątrz brzuśca i na dnie wyświecane lub żłobkowane trójkąty i motywy koliste (Ryc. 69).

Ryc. 66. Misa z grobu komorowego nr 493 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 66. Bowl from the chamber grave No. 493 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Kolejną charakterystyczną cechą jest sposób potraktowania powierzchni. Mianowicie we wszystkich egzemplarzach zaznacza się powtarzająca prawidłowość silnego wygładzenia (wyświecenia lub „grafitowania”) wnętrza naczynia oraz poziomych śladów wygładzania twardym narzędziem pozostawionych na ściankach zewnętrznych naczynia. Takie cechy mogą sugerować, że naczynia te mogły być wykonywane na wypukłym modelu czy pewnego rodzaju formie, którą wkładano w misę (stąd gładkie powierzchnie). Stanowiło to podstawkę stabilizującą dla całości naczynia szczególnie przy wykonywaniu stanowczych, poziomych pociągnięć po powierzchni znajdującej się na zewnątrz.

Ryc. 67. Misa z grobu komorowego nr 5958 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 67. Bowl from the chamber grave No. 5998 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 68. Misa z grobu komorowego nr 5992 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 68. Bowl from the chamber grave No. 5992 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 69. Misa z grobu komorowego nr 1300 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 69. Bowl from the chamber grave No. 1300 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

1.1.4. Czerpaki

Nieco mniej liczną kategorią naczyń niż misy są czerpaki. To naczynia podobne w formie do mis, gdyż mają kształty zarówno zbliżone do odwróconego, ściętego stożka, jak i wycinka kuli (średnica wylewu od 6 do 18 cm, wysokość 4-5 cm). Zawsze zaopatrzone są w jedno taśmowate ucho wystające ponad krawędź naczynia. Bardzo często formy są asymetryczne, co wynika z różnicy w wymiarach wysokości mierzonej przy uchu i po przeciwnej stronie, co wynikało z przesunięcia dna w kierunku ucha. Czerpaki wykazują różnice w ukształtowaniu brzuśca, szyjki, wylewu i ze względu na te różnice wyróżniono trzy typy.

Ryc. 70. Czerpak z grobu komorowego nr 7389 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 70. Dipper from the chamber grave No. 7389 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 71. Czerpak z grobu komorowego nr 3330 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 71. Dipper from the chamber grave No. 3330 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Typ I stanowią czerpaki głębsze od pozostałych, półkuliste, o ściankach lejowatych, różniące się posiadaniem szyjki i jej ukształtowaniem (Ryc. 70-71).

Podtyp I 1 wyróżnia się lejowatymi ściankami. Odmiana I 1a charakteryzuje się brakiem wyodrębnionej szyjki oraz prostą krawędzią, nie zagiętą do wewnątrz. Najrzadziej spotykane czerpaki to egzemplarze o wysoko umieszczonej największej wyđętości brzuśca oraz wyodrębnionej, krótkiej

szyjce i wylewie lekko wywiniętym na zewnątrz (odmiana I 1b).

Odmiana I 1a jest bardzo rozpowszechniona w materiałach ceramicznych, np. Chróstonik, stan. 1, pow. lubiński (Stępnik 2010, 43, ryc. 3:3), Mokronos Górny, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, np. 109, tabl. I:h), Słup, pow. średzki (Gołubkow 1961, ryc. 4:b, c, e), Gorszewice, pow. szamotulski (Pieczyński [1953] 1954, np. 125, ryc. 39:3, 10; Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, 209, ryc. 25:8). Nie stanowi ona czułego czynnika datującego i łączona jest zarówno z V EB, jak i HC.

Niejednoznaczna chronologicznie jest kolejna odmiana I 1b, która nie jest już tak powszechna jak pozostałe formy czerpaków. Wystąpiła ona w zespołach datowanych na HC w Cieszkowie, pow. milicki (Domańska, Gołubkow 1977, np. 120, ryc. 12:e, l, k) oraz w Gorszewicach, pow. szamotulski (Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, 213, ryc. 29:11).

Kolejna odmiana I 2a charakteryzuje się wylewem zagiętym do wewnątrz naczynia, natomiast odmiana I 2b wyodrębnioną krótką szyjką i wylewem lekko wywiniętym na zewnątrz.

Zarówno odmiana I 2a, jak i odmiana I 2b są powszechnie spotykane na terenach ziem polskich w V EB, jak i HC. Wystąpiły w Chróstoniku, stan. 1, pow. lubiński (Stępnik 2010, 48, ryc. 6:A6; 51, ryc. 8:13, 54, ryc. 10:8, 58, ryc. 12:10), Mokronosie Górnym, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, np. 109, tabl. I:b), Słupie, pow. średzki (Gołubkow 1962, 173, ryc. 6:e, k, l, 1179, ryc. 10:b), Gorszewicach, pow. szamotulski (Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, np. 201, ryc. 17:10; 205, ryc. 21:6).

Ostatni podtyp I 3 spośród czerpaków półkulistych wyróżnia się wyodrębnioną krótką szyjką, lekko wywiniętą na zewnątrz. Odmienne ukształtowanie brzusiec definiuje odmianę I 3a – brzusiec zaokrąglony łagodnie, baniasty, i odmianę I 3b – brzusiec zbliżony do dwustożkowego.

Są to formy rzadko spotykane w materiałach związanych z kulturą łużycką. Pewne podobieństwa do odmiany I 3b można zauważyć w czerpakach pochodzących z Gorszewic, pow. szamotulski (Pieczyński [1953] 1954, 125, ryc. 39:1; Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, 204, ryc. 20:8), które pochodzą z grobów datowanych na HC.

Czerpaki należące do typu I najczęściej były wykonane mniej starannie niż pozostałych typów, dlatego też rzadziej są one wygładzane, „grafitowane” czy pokrywane rozbudowanymi kompozycjami motywów zdobniczych.

Czerpaki odmian I 1a, I 2a oraz I 2b są powszechnie spotykane w wyposażeniu grobowym.

Nie są czuлыми wskaźnikami chronologii, gdyż podobnie jak misy podtypów I 1 i I 2 spotyka się je w grobach datowanych na V EB oraz HC, kiedy to ich popularność wzrasta (Gedl 1991, 98).

Typ II tworzą czerpaki (profilowane wg Gedl 1973, 45) w kształcie zbliżone do wycinka kuli (średnica wylewu mniejsza od 15 cm) o szyjkach krótkich, wylewie lekko wywiniętym na zewnątrz, a różnie ukształtowanym brzuścu (Ryc. 72).

Ryc. 72. Czerpak z grobu komorowego nr 390 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 72. Dipper from the chamber grave No. 390 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Podtyp II 1 charakteryzuje się brzuścem baniastym, łagodnie zaokrąglonym, podtyp II 4 baniastym, lekko spłaszczonym. Natomiast podtyp II 2 posiada największą wydętość brzuśca w górnej części naczynia i zaznaczony jest ostrym profilowaniem, zaś podtyp II 3 łagodnym przejściem brzuśca w szyjkę.

Czerpaki należące do typu II zawsze są bogato ornamentowane wewnątrz oraz na zewnątrz. Najczęściej zdobione są egzemplarze należące do podtypu II 2. Na zewnątrz, w miejscu największej wydętości brzuśca obiegają go dookoła drobne dołki. Znaczna większość ornamentów to motywy oparte na trójkącie, w który wpisane są kąty w różnych układach, różne formy trójkątów szachownicowych, trójkąty wypełnione kratką oraz towarzyszące im dołki pojedyncze lub w układach. Całość ornamentyki rozmieszczona jest w układzie promienistym, przez co tworzy się rodzaj gwiazdистой kompozycji. Dna po stronie wewnętrznej prawie zawsze posiadają dołek i dookólne żłobki. Co ciekawe, często zdarza się, że „grafitowane” czerpaki należące do typu II posiadają po zewnętrznej stronie dna wyświecany motyw znaku krzyża, „X” lub gwiazdy.

Typ II bywa określany w literaturze jako czerpaki półkuliste, przy czym twierdzi się, że nie są one specjalnie charakterystyczne dla okresu halsztackiego, gdyż występują w młodszej epoce brązu (Sarnowska 1959, 142).

Podtyp II 1 znaleziono na cmentarzyskach: Mokronos Górny, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, np. 111, tabl. III:b, k) oraz Gorszewice, pow. szamotulski (Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, 207, ryc. 23:6).

Natomiast podtyp II 2 jest bardzo popularny na cmentarzyskach HC i wystąpił w grobach w Mokronosie Górnym, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, np. 107, tabl. I:e, f), Kietrzu, pow. głubczycki (Gedl 1973, np. tabl. 274:6; 246:1-3,10; 277:17), Gorszewicach, pow. szamotulski (Pieczyński [1953] 1954, 133, ryc. 44:4). Podobna forma czerpaka pochodzi z grobu 75, z Szadka, stan. 3, pow. kaliski (Szczurek, Pudełko 2015, 226, tabl. 20B: 3), ale jest ona masywniejsza, nieco mniej dokładnie wygładzona w porównaniu do naczyń tego podtypu pochodzących z Domasławia. Czerpaki omawianego kształtu często występują na cmentarzysku Moravičany, okr. Šumperk (Nekvasil 1982, np. tab. 7:9; 9:12; 21:16; 33:9).

Pozostałe podtypy II 3 oraz II 4 są nielicznie reprezentowane w materiałach ceramicznych datowanych na HC. Wystąpiły w grobach w Gorszewicach, pow. szamotulski (Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, np. 204, ryc. 20:10: 208, ryc. 24:5, 6) oraz w Mokronosie Górnym, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, np. 128, tabl. IX:c, d – malowane).

Typ III wyróżnia się długą szyjką, która proporcjonalnie dominuje jako element tektoniczny naczynia, oraz nisko umieszczonym brzuścem. Zazwyczaj na szyjce obecne są pionowe, ustawione w grupach linie wyświecane, natomiast na brzuścach dominują pionowe lub ukośne żłobki (np. grób 283/N19, 384/N10), a także małe, pojedyncze lub podwójne guzki (np. grób 283/N6, 283/N9, 543/N31a).

Zbliżone do opisanych cech charakterystycznych dla typu III wykazują dwa naczynia (brzusiec dwustożkowaty, na nim krótkie, skośne żłobki oraz dłuższa szyjka prawdopodobnie również z wyświecanymi pionowymi pasami) pochodzące z grobu 14 z Mokronosa Górnego, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, np. 121, tabl. VII:a, b – cały zespół grobowy datowany na HC, ze względu na obecność malowanej misy), z grobu 2 z Szadka, stan. 3, pow. kaliski (Szczurek, Pudełko 2015, 207, tabl. 1C: 3; 225, tabl. 19A: 2 – pierwszy datowany na V EB, drugi na HC) oraz z Gorszewic, pow. szamotulski (Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, 202, ryc. 18:6 – datowany na HC).

1.1.5. Garnki

Do najmniej zróżnicowanych morfologicznie naczyń należą garnki, wyróżniające się na tle pozostałych opracowaniem powierzchni. Charakteryzują się chropowaceniem znacznej części powierzchni zewnętrznej, które może mieć charakter obmazywania palcami gruboziarnistym roztworem gliny, obmazywania wiechciem roślinnym lub obrzucania gliną ścianek naczynia. Często w górnej części brzuśca obecna była pozioma, dookólna listwa plastyczna, najczęściej z dołkami palcowymi, paznokciowymi i guzkami (głównie podwójnymi), lub same dołki paznokciowe albo palcowe, które obiegały dookólnie tę część brzuśca (Ryc. 73). Niektóre egzemplarze posiadają dwa małe, poziomo przekłute ucha, jednak występują one rzadko.

Ryc. 73. Garnek z grobu komorowego nr 579 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 73. Pot from the chamber grave No. 579 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Średnice wylewów wynoszą od 6 do 9,5 cm, brzuśców 11,5-26 cm, natomiast wysokość naczyń wynosi 12-20 cm.

Typ I to garnki jajowate, których największa średnica przypada powyżej połowy wysokości naczynia. Podtyp I 1 charakteryzuje się brakiem szyjki i prostym wylewem, natomiast podtyp I 2 – wyraźnie wyodrębnioną szyjką i krótkim wylewem, wywniętym na zewnątrz. Występują egzemplarze bezuche – odpowiednio odmiana I 1a i I 2a, oraz posiadające dwa leżące naprzeciw siebie, małe ucha – odpowiednio odmiana I 1b i I 2b.

Garnki odmiany I 1a wystąpiły w zespołach grobowych w Mokronosie Górnym, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, np. 124, tabl. VIII:g; 130, tabl. X:b), Szadku, stan. 3, pow. kaliski (Szczurek, Pu-

dełko 2015, 212, tabl. 6C: 3), Gorszewicach, pow. szamotulski (Pieczyński [1953] 1954, 124, ryc. 38:5; Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, 202, ryc. 18:8) oraz Kietrzu, pow. głubczycki (Gedl 1973, 290, tabl. XX:13). Poza granicami Polski obecne są na cmentarzysku Moravičany, okr. Šumperk (Nekvasil 1982, np. tab. 15:7).

Formy odmiany I 1b również zostały odnotowane w Szadku, stan. 3, pow. kaliski (Szczurek, Pudełko 2015, 213, tabl. 7A: 2) oraz w Kietrzu, pow. głubczycki (Gedl 1973, 273, np. tabl. III:10, 18; 312, tabl. XLII:19).

Na tych samych cmentarzyskach znajdujemy analogie do odmiany I 2a (Szadek, stan. 3, pow. kaliski – Szczurek, Pudełko 2015, 224, tabl. 18B: 1; Gorszewice, pow. szamotulski – Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, 209, ryc. 25:4; Kietrz, pow. głubczycki – Gedl 1973, np. 289, tabl. XIX:7, 305, tabl. XXXV:12) oraz odmiany I 2b (Szadek, stan. 3, pow. kaliski – Szczurek, Pudełko 2015, 213, tabl. 7F: 2; 220, tabl. 14B: 4; Kietrz, pow. głubczycki – Gedl 1973, np. 324, tabl. LXIV:7).

Typ II stanowią garnki beczułkowate z największą średnicą przypadającą około połowy wysokości naczynia.

Podtyp II 1a charakteryzuje się brakiem szyjki i prostym wylewem, natomiast podtyp II 2 wyraźnie wyodrębnioną szyjką i krótkim wylewem, wywniętym na zewnątrz. Występują egzemplarze bezuche – odpowiednio odmiana II 1a i II 2a oraz posiadające dwa leżące naprzeciw siebie, małe ucha – odpowiednio odmiana II 1b i II 2b.

Formy odmiany II 1a są bardzo licznie reprezentowane na takich stanowiskach jak: Mokronos Górny, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, np. 109, tabl. II:f), Szadek, stan. 3, pow. kaliski (Szczurek, Pudełko 2015, 220, tabl. 14B, 3), Gorszewice, pow. szamotulski (Pieczyński [1953] 1954, 127, ryc. 40:1), Kietrz, pow. głubczycki (Gedl 1973, np. 275, tabl. V:6, 278, tabl. VIII:10, 290, tabl. XX:2) oraz w Czechach: Moravičany, okr. Šumperk (Nekvasil 1982, np. tab. 3:9). Odmiana II 1b nie jest tak liczna jak poprzednia i wystąpiła w Kietrzu, pow. głubczycki (Gedl 1973, 275, tabl. V:2).

Kolejna odmiana II 2a jest dość licznie znajdowana na takich stanowiskach jak: Mokronos Górny, pow. wrocławski (Sarnowska 1959, np. 109, tabl. II:i; 111, tabl. III:g), Szadek, stan. 3, pow. kaliski (Szczurek, Pudełko 2015, np. 208, tabl. 2A: 3; 209, tabl. 3A: 2; 210, tabl. 4D: 1), Kietrz, pow. głubczycki (Gedl 1973, 288, tabl. XVIII:16) oraz w Czechach – Moravičany, okr. Šumperk (Nekvasil 1982, np. tab. 1:21). Odmiana zaopatrzona w ucha (II 2b) jest znacznie rzadziej spotykana i wystąpiła

w Chróstniku, stan. 1, pow. lubiński (Stępnik 2010, 48, ryc. 6:A1, 6:A3, 60, ryc. 13:33) i Kietrzu, pow. głubczycki (Gedl 1973, 271, tabl. I:11).

Garnki jajowate z uchami lub bez są liczne na cmentarzysku w Kietrzu, pow. głubczycki (Gedl 1973, 38-40). Formy te nie są dobrymi wskaźnikami datującymi, jednak zdobione poziomą listwą z dołkami i nacięciami, a także wieńcem dołków palcowych czy paznokciowych poniżej brzegu, którym towarzyszą małe guzki i listewki, są obecne na Górnym Śląsku przeważnie w okresie halsztackim (Gedl 1962, 31-33).

1.1.6. Formy specjalne

Formy specjalne ceramiki naczyniowej to najczęściej pojedyncze egzemplarze, które w materiałach lużyckich pól popielnicowych należą do rzadkości.

W grobie nr 543 znajdowało się naczynie w formie czerpaka, którego dno jest lekko spiczaste, a zamiast ucha obecny jest uchwyt zagięty lekko w dół (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 125:N42; Ryc. 74). Przedmioty tego kształtu interpretowane są jako łyżki odlewnicze, służące w metalurgii brązu do przelewania płynnego brązu do form odlewniczych. Są one wyjątkowo rzadkim znaleziskiem pochodzącym zarówno z obiektów osadniczych (Fudziński, Ślusarska 2017, 106 – tam dalsza literatura), jak i z grobów, a łączone z młodszą epoką brązu i wczesną epoką żelaza (Malinowski 1982, 264-265).

W czterech grobach udało się zidentyfikować przedmioty ceramiczne wyróżniające się stylistyką związaną z plastyką zoomorficzną. Są to dwa naczynia zdobione figurkami małych ptaków, naczynie ornitomorficzne, malowane naczynie zoomorficzne (tzw. byczek).

Ryc. 74. Naczynie z rączką z grobu komorowego nr 543 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 74. Vessel with handle from the chamber grave No. 543 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Naczynia (niemalowana waza: Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 448:N1 oraz malowana misa: Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 306:N8; Ryc. 75) z figurkami ptaszków umieszczonymi na brzuścu lub wylewie należą do bardzo rzadkich znalezisk na obszarze lużyckich pól popielnicowych (Gediga 1970, 139-140: tam opisany również kolejny okaz z Domasławia, ryc. 51e). Ich datowanie przypada na IV-V EB (Gediga 1970, 142), przy czym egzemplarz malowany należy łączyć z okresem halsztackim C.

W jednym z grobów komorowych (nr 8945) znajdowało się naczynie ornitomorficzne (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 882:N15). Jego powierzchnia była „grafitowana”, zdobiona liniowym i trójkątnym ornamentem rytym oraz wymodelowanymi elementami anatomicznymi głowy, skrzydeł (stylizowane guzy) oraz ogona ptaka, które zostały umieszczone na największej wydętości brzuśca. Naczynie to można zaliczyć do czwartego typu naczyń zoomorficznych według B. Gedigi, które nie posiadają wyodrębnionej nóżki, a jedynie płaskie dno. Ich czas występowania rozpoczyna się w IV EB, a kończy w okresie halsztackim (Gediga 1970, 82-86).

Kolejne naczynie, malowane na czerwono, pochodzi z grobu komorowego z dostawką nr 8892 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 814:N15; Ryc. 76). Można je przypisać do naczyń w kształcie zwierząt na czterech nóżkach (Gediga 1970, 61), które to należą do najczęstszych wśród naczyń zoomorficznych. Jednak egzemplarz z Domasławia, który jest malowany i swoimi szczegółami plastycznymi przypomina byka, jest okazem wyjątkowym na terenie ziem polskich (Łaciak 2017, 28).

W dwóch grobach zostały znalezione naczynia z lejkami (grób nr 3379 oraz 10874). Pierwsze z nich to mała czarka o powierzchni malowanej (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 436:N5; Ryc. 77), drugie to większy egzemplarz wazy o powierzchni „grafitowanej” (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 989:N19). Cechą charakterystyczną są trzy małe lejki lub naczynia, które umieszczone są na obwodzie górnej części brzuśca, połączone z głównym naczyniem za pomocą kanalików. Są to naczynia typu *kernos*, swoim kształtem nawiązujące do spotykanych od eneolitu w świecie śródziemnomorskim i Europie Środkowej *kenoi*, związanych pierwotnie z kultem Demeter. Ich funkcja jest różnie interpretowana: jako naczynia libacyjne, służące do fermentacji czy używane przy wytwarzaniu nici. Na obszarze lużyckich pól popielnicowych formy te występują rzadko.

Najczęściej jednak obecne są w obiektach funeralnych (Łaciak 2018).

Wyjątkowe, rzadko spotykane formy ceramiczne wystąpiły w siedmiu grobach (np. nr 4270 – Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 479:N11; nr 5958 – Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 586:N7; Ryc. 78). Są to tzw. formy wanienkowate (nieckowate wg Gedl 1973, 45), nawiązujące do współczesnych naczyń określanych jako brytfanny (Żychlińska 2013, 64), czyli okazów zbliżonych do mis, o kształcie owalnym, posiadających uchwyty na krótszych bokach. Egzemplarze z Domasławia są starannie wykonane, posiadają wygładzoną, lśniącą, czarną powierzchnię, bardzo bogato zdobioną rozbudowanymi układami trójkątów znajdującymi się wewnątrz. Podobnie wyglądające egzemplarze datowane są na IV EB i wystąpiły na stanowiskach z pogranicza śląsko-wielkopolskiego (Lasak 2001, ryc. 61, 64) oraz w zespołach datowanych na HC, np. Kietrz, pow. głubczycki (Gedl 1973, 305, tabl. XXXV:14 – malowana; 323, tabl. LIII:9; 341, tabl. LXXI:17). Znane są również bezspółowe znaleziska funeralne podobnych naczyń z terenu Wielkopolski (Kaczmarek 2017, 101).

W czterech grobach wystąpiły trojaki. Dwa z nich to egzemplarze malowane (grób komorowy nr 2170, trojak znajdował się w dużej misie wraz z innymi naczyniami – Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 315:N24; grób popielnicowy nr 6029, jedna z mis należąca do trojaka nr 2 znajdowała się nad popielnicą, a dwie pozostałe nr 3 i 4 zalegały przy innej misie – Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 640:N2/M3/N4; Ryc. 79), zaś dwa kolejne o powierzchni „grafitowanej” (grób popielnicowy 8894, trojak pozyskany w trakcie eksploracji, z doczyszczania inwentarza grobowego – Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 820:I; grób popielnicowy 10874, trojak leżał w misie – Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 988:N11/N12). Pomimo różnicy w opracowaniu powierzchni zewnętrznej są one do siebie bardzo zbliżone pod względem morfologicznym, gdyż każdy egzemplarz składa się z trzech małych mis połączonych kanalikami. Ten rodzaj trojaków wpisuje się w dolnośląską stylizację halsztacką, różniącą się od podobnych form charakterystycznych dla terenów zajmowanych przez grupę białowicką (Buck 1979, 125-127, Abb. 96, 97, 134, Abb. 100) oraz pochodzących z Wielkopolski (Żychlińska 2013, 63-64), gdzie dominują egzemplarze składające się z waz, dzbanów czy czerpaków zaopatrzonych w ucha.

Kolejna forma specjalna to tzw. pucharki w kształcie rogu, czyli małe cylindryczne przedmioty wygięte kolankowato (wysokość około 8 cm,

szerokość wylewu około 6 cm, średnica dna 4-6 cm). Wyróżnione zostały okazy o dnie lekko wysklepionym, półkolistym (egzemplarz malowany na czerwono z grobu nr 1693: Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 282:N8; okazy z grobu nr 3784: Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 444:N8 i nr 8959: Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 899:N3; Ryc. 80) oraz o dnie mocno wyodrębnionym, spiczastym (grób 3786: Gediga, Józefowska 2018a: tabl. 445:N8; Ryc. 81). Na wylewie znajdowały się ryte zygzaki (grób nr 3784/8) oraz dookolne linie ryte (grób nr 3786/8). Egzemplarze z Domasławia są zbliżone do wyróżnionego przez B. Gedigę drugiego typu pucharków w kształcie rogów, które są tępo zakończone (Gediga 1970, 95). Ich datowanie przypada na okres halsztacki C (Gediga 1970, 94-95, 97).

Bardzo zbliżone morfologicznie do domasławskich rogów są puszki (wysokości 6-7 cm, szerokości 5,5-6,5 cm). Są one również łukowato wygięte, jednak dno jest płaskie, pozwalające na stabilne postawienie. Były one bogato ornamentowane na brzuścu rytymi liniami, a na dnach koncentrycznie umieszczonymi dołkami (grób nr 4416: Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 552:N5; grób nr 5977: Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 600:N31). Jeden egzemplarz zdobiony był na brzuścu żłobkowanymi pasmami zygzaków oraz dołków, a na dnie motywem krzyża (grób nr 1693: Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 282:N32; Ryc. 82). Również w grobie nr 3323 mogła znajdować się kolejna pushka, jednak jej stan zachowania (pozostało jedynie szerokie dno: Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 370:V) nie pozwala stwierdzić tego z całą pewnością. Puszki te nie posiadają analogii na terenie ziem polskich. Podobne zabytki, czyli przedmioty powszechnie uważane za puszki o kształcie cylindrycznego pojemnika, posiadające pionowo przekłute uszka i parę równoległych względem uch otworów w stopce, są spotykane na cmentarzyskach na Dolnym Śląsku (Łaciak, Nowak 2016, 47) oraz w Wielkopolsce (Szczurek, Pudełko 2015, 210-212) od IV/V EB po okres halsztacki D.

Ryc. 75. Naczynie z ptaszkami z grobu nr 2156 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)
Fig. 75. Vessel with birds from the grave No. 2156 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 76. Naczynie zoomorficzne z grobu komorowego nr 8892 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)
Fig. 76. Zoomorphic vessel from the chamber grave No. 8892 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 78. Naczynie wanienkowate z grobu komorowego nr 5958 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)
Fig. 78. Oval shaped-like bowl from the chamber grave No. 5958 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 77. Naczynie z lejkami z grobu komorowego nr 3779 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)
Fig. 77. Vessel with funnels from the chamber grave No. 3779 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 79. Trojaki z grobu nr 6029 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)
Fig. 79. Triple vessel from the grave No. 6029 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 80. Róg ceramiczny z grobu komorowego nr 8959
(fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 80. Ceramic horn from the chamber grave No. 8959
(photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 81. Róg ceramiczny z grobu komorowego nr 3786
(fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 81. Ceramic horn from the chamber grave No. 3786
(photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 82. Puszka ceramiczna z grobu komorowego nr 1693
(fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 82. Ceramic tin from the chamber grave No. 1693
(photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Do zbioru form specjalnych należą również dwa naczynia piętrowe z grobów nr 529 i 4272 oraz wózek z grobu nr 4270 (Ryc. 83), które nie mają swoich odpowiedników w egzemplarzach niemalowanych⁶ (Łaciak 2017, 26-28). Naczynia piętrowe powstały przez podwojenie naczynia podstawowego (misa). Natomiast wózek utworzono przez dołożenie do dominującej części jaką jest misa, elementów wozu (czteroszprychowe koła oraz elementy plastyczne łączące misę z kołami). Naczynia piętrowe występują w obiektach funeralnych kręgu kultur pól popielnicowych (Łaciak 2017, 26), natomiast czterokołowe wozy w formie misy należą do rzadkości. Należy podkreślić, że domasławski egzemplarz malowany jest jedynym takim okazem w Europie (Gediga 2012a; Łaciak 2017, 28).

Do innych, niemających analogii przedmiotów glinianych można zaliczyć trzy miniaturowe miseczki ze spiczastym dnem (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 28:N3, N4, N24), które znajdowały się w grobie komorowym nr 384. Umieszczone zostały w południowo-zachodniej części komory, nieco z dala od popielnicy. Zjawisko miniaturyzacji naczyń było powszechne dla stylistyki grupy białowickiej, szczególnie w okresie halsztackim C (Buck 1979, 129). Tendencja ta jest szczególnie widoczna w przypadku naczyń wazowatych typu II oraz pojedynczych czerpaków.

6 Szczegółowe omówienie znajduje się w monografii ceramiki malowanej z Domasławia: Gediga *et al.* 2017.

Ryc. 83. Wózek ceramiczny z grobu komorowego nr 4270 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 83. Ceramic cart from the chamber grave No. 4270 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

1.2. Ceramika nienaczyniowa

1.2.1. Pokrywki

Najczęściej z garnkami występowały pokrywki. Mają one postać mniej lub bardziej płaskiego talerza, zaopatrzonego w różnie ukształtowany uchwyt. Średnice części podstawowej (talerz) wahają się od 10 do 19 cm, a wysokość sięga do 7 cm. Natomiast uchwyt w większości przypadków posiada średnicę od 2,3 do 5 cm i jest przekłuty na wylot.

Typ I to egzemplarze sklepione stożkowato, z cylindrycznym lub rzadziej lejowatym uchwytem. Krawędź pokrywki może być prosta, lekko opuszczona w dół (podtyp I 1, Ryc. 84) lub lekko wygięta do góry (podtyp I 2). Typ ten jest najliczniejszy spośród wszystkich typów, jakie wystąpiły na cmentarzysku w Domasławiu.

Wyjątkowe pokrywki, które można zaliczyć do tego typu, zostały znalezione w grobie komorowym 4384 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 525/N3 i N5). Dwa podobnie wyglądające egzemplarze mają uchwyty w kształcie jednego lub dwóch wydłużonych, pionowych guzków.

Okazy należące do podtypu I 1 wystąpiły w Słupie, pow. średzki (Gołubkow 1962, np. 173, ryc.

6:g; 1794, ryc. 10:k, m) oraz w Kietrze, pow. głubczycki (Gedl 1973, np. 278, tabl. VIII:15; 302, tabl. XXXII:8). Również pokrywki podtypu I 2 znaleziono w Kietrze, pow. głubczycki (Gedl 1973, np. 280, tabl. X:12).

Kolejny typ II pokrywek to egzemplarze sklepione półkuliście, zaopatrzone w cylindryczny lub lejowaty uchwyt. Podobnie jak we wcześniejszym typie, tak i w tym krawędź może być lekko opuszczona w dół (podtyp II 1, Ryc. 85) lub lekko wygięta do góry (podtyp II 2). Formy pokrywek należące do podtypu II 1 oraz II 2 stwierdzono w Kietrze, pow. głubczycki (Gedl 1973, 275, tabl. V:1; 323, tabl. LIII:11; 298, tabl. XXVIII:4; 330, tabl. LX:3).

Pokrywki stożkowate i półkuliste należą do form typowych dla okresu halsztackiego C na Śląsku środkowym (Gedl 1973, 42).

Ostatni z wyróżnionych typów pokrywek na cmentarzysku w Domasławiu, typ III to formy płaskie zaopatrzone w lejowaty lub rzadziej w cylindryczny uchwyt. Tak jak w poprzednich typach krawędź prosta stanowi o wyodrębnieniu podtypu III 1, a lekko wygięta do góry podtypu III 2. Są to pokrywki najrzadziej spotykane spośród wszystkich wydzielonych typów. Są one charakterystyczne dla południowej części Górnego Śląska

i występowały w okresie halsztackim C. Spotyka się je również na innych terenach zajętych przez grupę śląską, ale najbardziej pospolite były w obrębie podgrupy głubczyckiej (Gedl 1973, 41).

Ryc. 84. Pokrywka z grobu komorowego nr 10818 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 84. Lid from the chamber grave No. 10818 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 85. Pokrywka z grobu komorowego nr 7434 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 85. Lid from the chamber grave No. 7434 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

1.2.2. Talerze krążkowe

Talerze krążkowe to okrągłe płytki gliniane o średnicy 9-36 cm i grubości około 0,5-1,5 cm. Najczęściej jedna strona jest gładka, druga pokryta dołkami palcowymi lub paznokciowymi. Niektóre egzemplarze posiadają od jednego do pięciu otworów (litera „o” przy podtypie informuje o obecności otworów) w części środkowej, przy czym zawsze centralnie umieszczony jest jeden otwór, a reszta dookoła niego.

Typ I to formy niezdobione, o powierzchni równej, gładkiej, mniej lub bardziej wygładzonej,

które wystąpiły na cmentarzysku w Kietrzu, pow. głubczycki (Gedl 1973, np. 274, tabl. IV:11; 302, tabl. XXXII:4).

Typ II tworzą formy zdobione. Najczęściej są to dołki palcowe lub paznokciowe rozmieszczone nieregularnie, co stanowi o wyróżnieniu odmiany II 1a, dołki ułożone w systemie promienistym lub tworzącym krzyż są charakterystyczne dla odmiany II 1b, a dołki w kompozycjach przypominających kratkę – dla odmiany II 1c.

Talerze krążkowe odmiany II 1a wystąpiły w Gorszewicach, pow. szamotulski (Narożna-Szamałek, Szamałek 2007, 202, ryc. 18:11) oraz w Cieszkowie, pow. milicki (Domańska, Gołubkow 1975, np. 86, ryc. 5:g; 94, tabl. ryc. 12:f) w grobach datowanych zarówno na V EB, jak i HC. Natomiast okazy należące do odmiany II 1b zostały odnotowane w Kietrzu, pow. głubczycki (Gedl 1973, np. 359, tabl. LXXXIX:4), Cieszkowie, pow. milicki (Domańska, Gołubkow 1975, 121, ryc. 27:t; Domańska, Gołubkow 1977, 137, ryc. 24:m, n), także w grobach z V EB i z HC. Najbardziej spotykane są talerze należące do odmiany II 1c (np. Cieszków, pow. milicki – Domańska, Gołubkow 1976, 101, ryc. 17:f).

Zdobienia w postaci dookólnych żłobków na jednej ze stron talerza wyróżniają kolejny podtyp II 2. Podtyp II 3 charakteryzuje się dodatkowymi rodzajami ornamentu, jak dołki palcowe rozmieszczone na krawędzi okręgu talerza, tworzące rodzaj karbowanej krawędzi. Natomiast dodatkowy element w postaci żłobkowanych kółek wewnątrz dookólnych żłobków wyróżnia podtyp II 2/3.

Talerze krążkowe na terenie Śląska pojawiają się już w IV EB. Natomiast największe natężenie ich występowania następuje pod koniec epoki brązu oraz w okresie HC (Gediga 1967, 199, 121).

Rozpoznanie ich funkcji nadal jest przedmiotem dyskusji wśród archeologów. Najczęściej spotykane okazy grobowe, szczególnie w towarzystwie glinianych idoli interpretowane są jako przedmioty obrzędowe lub związane z symboliką solarną i lunną oraz traktowane jako rodzaj ołtarzy (Gediga 1979, 325) czy palenisk kultowych. Natomiast egzemplarze znajdujące na osadach wskazywać by miały na ich użytkową funkcję jako podkładki do wypieku podpłomyków czy wyrobu naczyń, pokrywki i talerze (Mierzwiński 2003, 101 i inne – tam dalsza dyskusja i interpretacja znalezisk).

1.2.3. Podstawki półksiężycowate

Przedmioty gliniane kształtem przypominające prostokątną cegłę, z zaznaczonymi mniej lub bardziej wyraźnie rogami w górnej części (podwójnymi lub poczwórnymi), to podstawki półksiężycowe określane również mianem idoli księżycowych (Gedl 1973, 48). Na cmentarzysku w Domasławiu były one przylepiane do talerzy krążkowych, stanowiąc ich integralną część (Ryc. 91), lub były samodzielnym przedmiotem najczęściej stawianym na talerzu (Ryc. 86-89, 91).

Prezentują one różne formy, zarówno pod względem jakości wykonania, wielkości (6,2-23,5 cm), grubości, wysokości i masywności, jak i sposobu uformowanie rogów. Spotyka się idole w formie masywnych bloków, jak też wyprofilowane czy łódkowate.

Ze względu na ukształtowanie górnej części wyróżnione zostały trzy typy:

Typ I to proste formy prostokątne bez zaznaczonych rogów.

Typ II stanowią formy z lekko wyodrębnionymi, zaokrąglonymi rogami. Takie egzemplarze wystąpiły w Kietrze, pow. głubczycki (Gedl 1973, 277, tabl. VII:16; 302, tabl. XXXII:3);

Typ III tworzą formy z wyraźnie wyciągniętymi do góry rogami. Również w Kietrze, pow. głubczycki spotykamy podstawki tego typu (Gedl 1973, np. 277, tabl. VII:16; 302, tabl. XXXII:3).

Niektóre z nich są bardzo dobrze wykonane. Mogą być ornamentowane różnymi motywami kolistymi, krzywoliniowymi (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 783, idol 16), trójkątnymi (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 759, idol 5) oraz znakiem „X” (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 75, idol 9).

Duża ich część jest bardzo źle zachowana, krucha, rozpadająca się przy dotknięciu. Zachodzi więc przypuszczenie, że mogły być niewypalane i w takiej postaci stawiane na glinianych talerzach.

Ich funkcja nie jest jednoznacznie wyjaśniona (Gediga 1979, 325). Występują szczególnie w obrębie zasięgu oddziaływania kultury halsztackiej (Gedl 1973, 48 – tam dalsza literatura). Licznie spotykane w inwentarzach grobowych na Górnym Śląsku w Kietrze, pow. głubczycki, Mikolinie, pow. namysłowski oraz Śląsku środkowym i związane są z wczesną fazą okresu halsztackiego (Gedl 1973, 49).

Ryc. 86. Podstawka półksiężycowata z grobu komorowego nr 521 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 86. Crescent-like pad from the chamber grave No. 521 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 87. Podstawka półksiężycowata z grobu komorowego nr 3794 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 87. Crescent-like pad from the chamber grave No. 3794 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 88. Podstawka półksiężycowata z grobu komorowego nr 7449 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 88. Crescent-like pad from the chamber grave No. 7449 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 89. Podstawka półksiężycowata z grobu komorowego nr 10877 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 89. Crescent-like pad from the chamber grave No. 10877 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 90. Podstawka półksiężycowata z talerzem krążkowatym z grobu komorowego nr 3312 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 90. Crescent-like pad with clay plate from the chamber grave No. 3312 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 91. Podstawka półksiężycowata i talerz krążkowaty z grobu komorowego nr 7472 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 91. Crescent-like pad and clay disc (plate) from the chamber grave No. 7472 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

1.2.4. Inne

Do symboliki związanej z ptactwem należy fragmentarycznie zachowana główka ptaka (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 148:1). Fragment ten został znaleziony nad misą nr 3 w grobie nr 578. Ze względu na stan zachowania przedmiotu nie wiadomo dokładnie, czy jest to element zdobniczy naczynia, czy może fragment należący do naczynia ornitomorficznego lub figurki ptaka.

Grzechotki to najliczniejsze przedmioty wśród wszystkich form specjalnych, jakie wystąpiły na cmentarzysku w Domasławiu (16 sztuk). Najczęściej przybierają one formę małych naczyń wazowatych o różnie ukształtowanym brzuscu: baniastym, dwustożkowatym lub jajowatym (Ryc. 92-93). Zdarzają się formy tzw. „flakonowate” z długą szyjką, bogato zdobione ornamentem rytym i żłobkowym, o powierzchni „grafito-

wanej” (grób nr 654: Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 190:G7; grób nr 10315: Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 940:G27; Ryc. 93). Podobne formy odkryto na cmentarzysku Moravičany, okr. Šumperk (Nekvasil 1982, np. tab. 19:10, 11, 16). W Domasławiu znaleziono kilka grzechotek w kształcie kuli o średnicy 4-6 cm, najczęściej „grafitowanych” i pokrytych rozbudowanym zdobnictwem (np. grób 5977: Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 598:G6; Ryc. 94; grób 10883: Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 999:G4; Ryc. 95; grób 11621: Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 1020:G6). Ciekawą formę stanowią grzechotki gruszkowate, w górnej części zakończone wyciągniętymi, małymi rożkami (grób nr 6690: Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 682:G1; Ryc. 96; grób nr 8945: Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 881:G11). Podobne egzemplarze wystąpiły w Kietrzu, pow. głubczycki, w grobach datowanych na HC (Gedl 1973, 273, tabl. III:13; 281, tabl. XI:8; 356, tabl. LXXXVI:7 – na niej ślady ciemnoczerwonej farby). Grzechotki są spotykane w zachodniej strefie ziem polskich już od IV EB i trwają do początków okresu halsztackiego D (Malinowski 1993; Nowiński 2000).

Ryc. 92. Grzechotka z grobu komorowego nr 3322 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 92. Rattle from the chamber grave No. 3322 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 93. Grzechotka z grobu komorowego nr 10315 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 93. Rattle from the chamber grave No. 10315 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 94. Grzechotka z grobu komorowego nr 5977 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 94. Rattle from the chamber grave No. 5977 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 95. Grzechotka z grobu komorowego nr 10883 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 95. Rattle from the chamber grave No. 10883 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 96. Grzechotka z grobu komorowego nr 6690 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 96. Rattle from the chamber grave No. 6690 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Na cmentarzysku w Domasławiu znaleziono dwie kadzielnice, które zbudowane są z mniejszej miseczki górnej oraz dolnej, kielichowatej części z otworami w ściankach. Pierwsza, odkryta

w grobie komorowym nr 10821, miała w dolnym, większym kielichu cztery owalne otwory (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 960:K12; Ryc. 97). Druga pochodząca z grobu komorowego nr 10875 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 992:K8/18) posiada trzy otwory w dolnej partii, a na krawędzi górnego segmentu dwa guzki. Kadzielnice należą do grupy form klepsydrowatych o zróżnicowanych kształtach, najliczniej występujących w grupie białowickiej kultury łużyckiej od V EB po okres halszacki D (Buck 1979; Orlicka-Jasnoch 2010, 95 – tam dalsza literatura).

Ryc. 97. Kadzielnica z grobu komorowego nr 10821 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 97. Censer from the chamber grave No. 10821 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

W grobie nr 10000 znaleziono trzy masywne czteroszprychowe kółka gliniane o średnicy ok. 7,5 cm i przekroju D-kształtnym z uchwytem o długości 2,2-3,2 cm i średnicy 1,2 cm, znajdującym się po jednej stronie (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 926:2, 3, 4; Ryc. 98-100). Są to przedmioty określane jako stemple lub pintadery (Stolarczyk 2014, 313 – tam dalsza literatura), rzadko występujące w kręgu kultur pól popielnicowych, najczęściej w Niemczech i Czechach, z pojedynczymi znaleziskami na Węgrzech oraz w Bośni i Hercegowinie (Makarová 2015; Makarová, Hložek 2017, fig. 3). Z terenu Polski znany podobnie wyglądające przedmioty z osady w Grzybianach (Stolarczyk 2014), gdzie niektóre z nich służyły do wykonywania form odlewniczych oraz zdobienia naczyń ceramicznych. Nie jest wykluczone, że ze względu na swój kształt (czteroszprychowe koło) mogły mieć również symboliczny wymiar (znaczenie kultowe, magiczne – Makarová 2015, 140-144; Makarová, Hložek 2017).

Nietypowy przedmiot gliniany został znaleziony w grobie nr 5996. Przy rękojeści miecza znajdował się trzpień ułamany z jednej strony, a z drugiej zakończony szczypaną główką (Gediga, Józefow-

ska 2018b, Tabl. 623:N2). Być może, jego funkcję można w jakiś sposób wiązać z mieczem lub jego pochwą.

Ryc. 98. Kółko ceramiczne z grobu komorowego nr 10000 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 98. Ceramic wheel from the chamber grave No. 10000 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 99. Kółko ceramiczne z grobu komorowego nr 10000 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 99. Ceramic wheel from the chamber grave No. 10000 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 100. Kółko ceramiczne z grobu komorowego nr 10000 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 100. Ceramic wheel from the chamber grave No. 10000 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Na cmentarzysku natrafiono na cztery przęśliki. Egzemplarz z grobu nr 3426 jest kulisty o średnicy 4 cm, zdobiony dookoła odciskami palcowymi (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 415:1). Przęślik z grobu nr 6686 ma dwustożkowaty kształt, średnicę 3 cm i wysokość 1,5 cm (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 677:1), a pochodzący z popielnicy grobu nr 10879 okaz jest przepalony, ma średnicę 3 cm i stożkowaty kształt o jednej podstawie profilowanej przez palcowe wgłębienia (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 996:2; Ryc. 101). Gliniany przedmiot z grobu nr 4410 o średnicy 3 cm, wysokości 3,8 cm, ma wydłużony, beczułkowaty kształt i jest zakończony czterema ramionami (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 548:2). Średnica otworów wynosi 0,5-1,3 cm. Przęśliki zostały znalezione w grobach bez konstrukcji wewnętrznych, w pochówku nr 10879 w popielnicy, a w pozostałych przypadkach w jamach. Znaleźiska przęślików i innych narzędzi tkackich należą do rzadkości w obiektach funeralnych.

Ryc. 101. Przęślik gliniany z grobu nr 10879 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 101. Ceramic spindle whorl from the grave No. 10879 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Kolejne przedmioty ceramiczne przypominające przęśliki pochodzą z grobu nr 10883 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 999:N7, N11, N12, N17). Wyroby te posiadają formę przęślika, jednak zachowują cechy opracowania powierzchni oraz technologię charakterystyczną dla małych naczyń wazowatych. Puste w środku mogły pierwotnie być właśnie miniaturowymi wazami, które pozbawione zostały części powyżej szyjki, natomiast dno zostało przedziurawione. Ich funkcja jest trudna do określenia.

1.3. Zdobnictwo ceramiki

W materiale ceramicznym przeważają przedmioty, których powierzchnie zewnętrzne oraz wewnętrzne pokryte były różnorodną i często silnie rozbudowaną ornamentyką. W celu jednolitego i przejrzystego przedstawienia tego zagadnienia dla tak dużego zbioru ceramicznego zaproponowana została systematyka zdobnictwa dla ceramiki naczyniowej oraz nienaczyniowej⁷.

W pierwszym etapie ornamentyka została podzielona na grupy uwzględniające sposób wykonania zdobienia, co czasem łączyło się z kształtem pojedynczego motywu (patrz grupa I).

W obrębie grup wydzielone zostały wątki ornamentacyjne⁸, które zostały utworzone z pojedynczych elementów zdobniczych⁹.

W ten sposób powstało osiem grup ornamentacyjnych. Grupy od I do IV zawierają wątki negatywowe, czyli elementy bardziej lub mniej zagłębione w powierzchnię ceramiczną. Natomiast grupy od V do VII dotyczą motywów pozytywowych, które powstały przez dołączanie do powierzchni różnych plastycznych elementów zdobniczych. Grupa VIII dotyczy wątków malowanych¹⁰.

Każdy wyróżniony element zdobniczy należący do odpowiedniej grupy ornamentacyjnej został przedstawiony w formie ilustracyjnej (Tabela 4-8).

Grupa I

Grupę tworzą wątki, których podstawowym elementem zdobniczym są odciski przybierające kształt zbliżony do koła lub owalu. Składają się one z jednego elementu zdobniczego (dołki), w związku z czym są to wątki jednorodne (Tabela 4).

1. Dołki wyciskane w powierzchni, dość płytkie, wykonane tępo zakończonym narzędziem:
 - 1.1. pełne,

- 1.2. z podwójnym wgłębieniem,
- 1.3. z wielokrotnym wgłębieniem, koncentrycznie umieszczonym żłobkiem,
- 1.4. małe dołeczki.
2. Dołki wyciskane w powierzchni wykonane palcami. Najczęściej jest ich kilka obok siebie:
 - 2.1. palcowe,
 - 2.2. paznokciowe.
3. Nakłucia, czyli drobne, pojedyncze, dość głębokie dołki, naniesione na powierzchnię za pomocą ostro zakończonego narzędzia, występujące najczęściej w grupach.

Grupa II

Objmuje wątki negatywowe wykonane za pomocą ostrego narzędzia, które pozostawiało po sobie wąskie, głębokie ślady (ornament ryty), składające się z takich elementów jak: krótkie kreski, dłuższe linie w różnych układach (Tabela 5).

Grupa III

Składa się z wątków negatywowych, wykonanych przy użyciu narzędzia szerszego niż w przypadku wątków rytanych, które pozostawiało po sobie szerszy i płytszy ślad (ornament żłobkowy). Podstawowe elementy zdobnicze to również krótkie kreski, dłuższe linie w różnych układach. Żłobki wykonane na powierzchniach „grafitowanych” mogą nosić cechy wyświecania (Tabela 5).

Grupa IV

Grupę tę tworzą elementy ornamentacyjne wykonane bardzo cienkim, tępo zakończonym, wielożębnym narzędziem na powierzchniach „grafitowanych”, dzięki czemu uzyskiwano delikatne, wąskie i płytkie ornamenty (ornament wyświecany). Elementy zdobnicze to również krótkie kreski, dłuższe linie występujące w różnych układach (Tabela 5).

Wątki ornamentacyjne należące do grup II, III i IV składają się z tych samych podstawowych elementów ornamentacyjnych, w związku z czym pokrywają się ze sobą. Różnica dotyczy narzędzia, jakim zostały wykonane, co przekłada się na odbiór wizualny całości ornamentu. Wątki ornamentacyjne należące do tych grup są przeważnie wielorodne, zbudowane z kilku powtarzających się elementów zdobniczych, czyli linii w różnych układach i pozycjach:

⁷ Szczegóły ornamentyki ceramicznych form specjalnych zostały przedstawione w części monografii dotyczącej form specjalnych.

⁸ Jako wątek rozumiemy za M. Kaczmarkiem „subiektywnie wyodrębniony, skończony zbiór elementów zdobniczych o jednym rytmie geometrycznym. Ze względu na liczbę różnych elementów zdobniczych składających się na dany wątek wyróżnia się wątki jedno- i wielorodne” (2002, 41).

⁹ Jako element zdobniczy rozumiemy za M. Kaczmarkiem „najmniejszy detal ornamentacyjny o cechach uzewnętrzniających formę oraz technikę wykonania, będący efektem jednorazowego przyłożenia do powierzchni narzędzia zdobiącego” (2002, 41).

¹⁰ VIII grupa ornamentacyjna dotycząca wątków malowanych została szczegółowo omówiona w monografii ceramiki malowanej (Markiewicz 2017, 71–120).

1. Linie proste:
 - 1.1. poziome,
 - 1.2. skośne,
 - 1.3. pionowe,
 - 1.4. kąty:
 - 1.4.1. kąty stojące,
 - 1.4.2. kąty wiszące,
 - 1.5. linie przecinające się:
 - 1.5.1. dwie linie przecinające się pod kątem prostym, motyw „krzyżyka”,
 - 1.5.2. kilka przecinających się linii, motyw „gwiazdy”,
 - 1.5.3. dwie linie przecinające się pod kątem innym od prostego, motyw „X”,
 - 1.5.4. kratka złożona z 2 linii pionowych i 2 poziomych,
 - 1.5.5. kratka złożona z większej liczby linii pionowych i poziomych,
 - 1.6. linia z haczykowatymi występami:
 - 1.6.1. linia z haczykowatym występem na jednym z jej końców,
 - 1.6.2. linia z haczykowatym występem, z dodatkowymi „haczykami” po jednej stronie,
 - 1.6.3. linia z haczykowatym występem, z dodatkowymi „haczykami” po obu stronach,
 - 1.7. romb z „wąsami”,
 - 1.8. motyw „ptaszek”,
 - 1.9. strzałka,
 - 1.10. linia z zaokrąglonym jednym końcem,
 - 1.11. łuk, motyw „C”.
 2. Linie koliste:
 - 2.1. koliste,
 - 2.2. półkoliste,
 - 2.3. spirala.
 3. Układy trójkątne:
 - 3.1. trójkąty zakreskowane:
 - 3.1.1. pojedyncze,
 - 3.1.2. wpisane w siebie,
 - 3.2. trójkąty zakreskowane liniami poziomymi,
 - 3.3. trójkąty zakreskowane:
 - 3.3.1. ukośnymi liniami,
 - 3.3.2. ukośnie liniami haczykowatymi,
 - 3.3.3. ukośnymi liniami, tworzącymi zygzak z naprzemianlegle zakreskowanym trójkątem,
 - 3.4. trójkąty zakratkowane ukośnie,
 - 3.5. trójkąty wypełnione dołkami:
 - 3.5.1. z jednym dołkiem,
 - 3.5.2. z trzema dołkami,
 - 3.5.3. z więcej niż trzema dołkami,
 - 3.5.4. wypełnione nakłuciami,
 - 3.5.5. wypełnione małymi dołkami,
 - 3.5.6. nacięciami,
 - 3.6. trójkąty wypełnione licznymi wyświeceniami, wychodzącymi z jednego punktu (wierzchołka),
 - 3.7. trójkąty wypełnione jodełką,
 - 3.8. wypełnione liniami łamanymi (kątowymi):
 - 3.8.1. wypełnione liniami łamanymi (kątowymi), zgodnymi z trójkątem zewnętrznym,
 - 3.8.2. wypełnione liniami łamanymi (kątowymi), odwrotnymi niż trójkąt zewnętrzny,
 - 3.8.3. wypełnione liniami łamanymi (kątowymi), w układzie „zaplatanych” kątów
 - 3.8.4. z wpisanymi w siebie ukośnymi liniami (znak „Y”),
 - 3.9. pseudoszachownica,
 - 3.10. szachownica.
 4. Jodełka:
 - 4.1. złożona z łuków,
 - 4.2. przedzielona linią prostą.
 5. Romb:
 - 5.1. pusty,
 - 5.2. złożony z dwóch trójkątów (romby przedzielone),
 - 5.3. z motywem „ptaszka”/„z wąsami”.
- Grupa V
- Do tej grupy należą wątki, których podstawowym elementem zdobniczym jest dookólna lub odcinkowa listwa plastyczna. Są to zazwyczaj motywy wielorodne (Tabela 6).
1. Listwy dookólna:
 - 1.1. gładka,
 - 1.2. nacinana,
 - 1.2.1. skośnie nacinana,
 - 1.2.2. pionowo nacinana,
 - 1.2.3. paznokciami dłoni,
 - 1.3. karbowana dołkami palcowymi,
 - 1.4. „szczypana”,
 - 1.5. listwa z guzków.
 2. Listwa odcinkowa (nie uchwyt):
 - 2.1. złożona z pojedynczych elementów,
 - 2.2. złożona z guzków,
 - 2.3. z dołkami:
 - 2.3.1. palcowymi,
 - 2.3.2. paznokciowymi,
 - 2.4. nacinana,
 - 2.5. nalepiony motyw (np. „wąsy”).
- Grupa VI
- W grupie tej znalazły się także elementy plastyczne w postaci różnie ukształtowanych guzów, które tworzą wątki jedno- i wielorodne (Tabela 7).

1. Guzy bezpośrednio pod wylewem:
 - 1.1. pojedynczy,
 - 1.2. podwójny,
 - 1.3. potrójny,
 - 1.4. poczwórny,
 - 1.5. pięciokrotny.
2. Rożki na wylewie:
 - 2.1. pojedynczy,
 - 2.2. podwójny,
 - 2.3. potrójny,
 - 2.4. poczwórny,
 - 2.5. pięciokrotny.
3. Guzy na pozostałej części naczynia:
 - 3.1. tępo zakończone,
 - 3.2. półkuliste,
 - 3.3. rożkowate,
 - 3.4. guzikowate.
4. Tzw. guzko-dołki to motywy z jednej strony wypukłe przypominające guza, a z drugiej strony w tym samym miejscu znajduje się wgłębienie w postaci dołka:
 - 4.1. tępo zakończone,
 - 4.2. półkuliste,
 - 4.3. rożkowate.

Grupa VII

Grupa VII dotyczy wątków, które zbudowane są z podłużnych elementów plastycznych, tzw. żeberek nalepianych na powierzchnię, przeważnie w układzie pionowym (Tabela 8):

1. pojedyncze,
2. podwójne,
3. potrójne,
4. poczwórne.

WAZY (1728 egzemplarzy, w tym typ I - 1133, typ II - 283, pozostałe wykazują brak cech diagnostycznych):

typ I:

Ornament negatywowy:

- dołki¹¹: 1. 224; 2. 8; 3. 8 = 240
- rycie: 1. 132; 2. 21; 3. 58; 4. 0; 5. 0 = 211
- żłobki: 1. 684; 2. 26; 3. 7; 4. 0; 5. 0 = 717
- wyświecenie: 1. 124; 2. 1; 3. 7; 4. 0; 5. 0 = 132

Ornament pozytywowy:

- listwy: 1. 112; 2. 19 = 131

- guzy: 1. 119; 2. 4; 3. 251; 4. 5 = 379
- żeberka: 1. 25; 2. 8; 3. 8; 4. 1 = 42

typ II:

Ornament negatywowy:

- dołki: 1. 65; 2. 1; 3. 0 = 66
- rycie: 1. 106; 2. 16; 3. 20; 4. 1; 5. 2 = 145
- żłobki: 1. 125; 2. 26; 3. 0; 4. 0; 5. 0 = 151
- wyświecenie: 1. 9; 2. 0; 3. 0; 4. 0; 5. 0 = 9

Ornament pozytywowy:

- listwy: 1. 1; 2. 1 = 2
- guzy: 1. 1; 2. 0; 3. 6; 4. 0 = 7
- żeberka: 1. 1; 2. 0; 3. 0; 4. 0 = 1

Wszystkie wazy (typ I i II) wykazują najczęściej zdobienie wątkami negatywowymi w postaci żłobków w różnych układach, gdzie podstawowym elementem jest linia prosta kształtująca różne systemy. Wątkiem dominującym w typie I są guzy znajdujące się pod wylewem lub na największej wydętości brzuśca. W typie II ornament pozytywowy wystąpił bardzo nielicznie.

„Grafitowanie” powierzchni stwierdzono na 671 naczyniach typu I oraz 230 naczyniach typu II.

CZARKI (420 egzemplarzy, w tym typ I - 362, typ II - 42, pozostałe wykazują brak cech diagnostycznych):

typ I:

Ornament negatywowy:

- dołki: 1. 122; 2. 0; 3. 4 = 126
- rycie: 1. 152; 2. 18; 3. 52; 4. 0; 5. 0 = 222
- żłobki: 1. 198; 2. 62; 3. 4; 4. 0; 5. 0 = 264
- wyświecenie: 1. 160; 2. 0; 3. 4; 4. 0; 5. 0 = 164

Ornament pozytywowy:

- listwy: 1. 3; 2. 3 = 6
- guzy: 1. 1; 2. 3; 3. 14; 4. 2 = 20
- żeberka: 1. 1; 2. 1; 3. 0; 4. 0 = 2

typ II:

Ornament negatywowy:

- dołki: 1. 6; 2. 1; 3. 0 = 7
- rycie: 1. 10; 2. 0; 3. 1; 4. 0; 5. 0 = 11
- żłobki: 1. 13; 2. 5; 3. 0; 4. 0; 5. 0 = 18
- wyświecenie: 1. 4; 2. 0; 3. 0; 4. 0; 5. 0 = 4

Ornament pozytywowy:

- listwy: 1. 1; 2. 0 = 0
- guzy: 1. 0; 2. 1; 3. 0; 4. 0 = 1
- żeberka: 1. 0; 2. 0; 3. 0; 4. 0 = 0

¹¹ W zestawieniach statystycznych po każdej grupie ornamentacyjnej zapisanej w skróconej formie (grupa I: dołki, grupa II: rycie, grupa III: żłobki, grupa IV: wyświecenie, grupa V: listwy, grupa VI: guzy, grupa VII: żeberka) następują cyfry n. itd., odnoszące się do kodów podstawowych elementów zdobniczych, natomiast kolejne cyfry to liczba naczyń.

Czarki typu I są najczęściej pokryte zdobieniami spośród wszystkich naczyń tej kategorii ceramicznej. W znakomitej większości jest to ornament negatywowy w postaci rytych i żłobkowanych

układów, w których zasadniczym elementem jest linia. Nieco mniej liczne są ornamenty wyświecane, które w większości zbudowane są z elementów liniowych. Kolejnym wątkiem są dołki, w znacznej większości koncentryczne.

Typ II czarek jest nielicznie pokryty zarówno elementami negatywowymi, jak i pozytywowymi.

„Grafitowanie” powierzchni wystąpiło na 316 naczyń typu I oraz 18 naczyń typu II.

MISY (2949 egzemplarzy, w tym typ I - 1641, typ II - 675, typ III - 304, pozostałe wykazują brak cech diagnostycznych):

typ I:

Ornament negatywowo:

- dołki: 1. 216; 2. 5; 3. 1 = 222
- rycie: 1. 60; 2. 4; 3. 18; 4. 0; 5. 0 = 82
- żłobki: 1. 129; 2. 764; 3. 52; 4. 0; 5. 0 = 945
- wyświecenie: 1. 117; 2. 0; 3. 208; 4. 0; 5. 0 = 325

Ornament pozytywowo:

- listwy: 1. 4; 2. 5 = 9
- guzy: 1. 5; 2. 284; 3. 4; 4. 6 = 299
- żeberka: 1. 1; 2. 1; 3. 2; 4. 0 = 4

typ II:

Ornament negatywowo:

- dołki: 1. 138; 2. 1; 3. 1 = 140
- rycie: 1. 70; 2. 7; 3. 22; 4. 0; 5. 0 = 99
- żłobki: 1. 170; 2. 115; 3. 28; 4. 2; 5. 0 = 315
- wyświecenie: 1. 18; 2. 0; 3. 71; 4. 0; 5. 0 = 89

Ornament pozytywowo:

- listwy: 1. 0; 2. 1 = 1
- guzy: 1. 3; 2. 27; 3. 11; 4. 10 = 51
- żeberka: 1. 0; 2. 1; 3. 0; 4. 0 = 1

typ III:

Ornament negatywowo:

- dołki: 1. 135; 2. 0; 3. 3 = 138
- rycie: 1. 93; 2. 0; 3. 69; 4. 0; 5. 1 = 163
- żłobki: 1. 9; 2. 162; 3. 59; 4. 0; 5. 0 = 230
- wyświecenie: 1. 15; 2. 0; 3. 119; 4. 0; 5. 0 = 134

Ornament pozytywowo:

- listwy: 1. 0; 2. 0 = 0
- guzy: 1. 0; 2. 4; 3. 8; 4. 35 = 47
- żeberka: 1. 1; 2. 1; 3. 0; 4. 0 = 2

Najliczniejsza kategoria ceramiki naczyniowej, czyli misy cechuje się największą liczbą różnych motywów ornamentacyjnych. W poszczególnych typach morfologicznych (typ I, II i III) można zaobserwować podobne tendencje. Mianowicie przeważają wątki negatywowe wykonane w technice rycia, żłobkowania i wyświecania, przy czym najczęściej ryte elementy zdobnicze pojawiają się

w typie I. Trzeba zaznaczyć, że w znakomitej większości przypadków (764 naczynia) były to linie koliste. Wśród najczęściej wyświecanych wzorów dominują układy, w których podstawowym elementem są trójkąty.

W trzech typach morfologicznych najczęstszym elementem zdobniczym wątków pozytywowych są guzy w postaci różków na wylewie (typ I i II) lub tzw. guzko-dołków (typ III).

„Grafitowanie” powierzchni wystąpiło na 1253 naczyń typu I, 675 naczyń typu II i 304 naczyń typu III.

CZERPAKI (1926 egzemplarzy, w tym typ I - 651, typ II - 1160, typ III - 44, pozostałe wykazują brak cech diagnostycznych):

typ I:

Ornament negatywowo:

- dołki: 1. 132; 2. 0; 3. 1 = 133
- rycie: 1. 50; 2. 0; 3. 7; 4. 0; 5. 0 = 57
- żłobki: 1. 28; 2. 269; 3. 21; 4. 0; 5. 0 = 318
- wyświecenie: 1. 14; 2. 1; 3. 78; 4. 0; 5. 0 = 93

Ornament pozytywowo:

- listwy: 1. 0; 2. 2 = 2
- guzy: 1. 2; 2. 14; 3. 8; 4. 0 = 24
- żeberka: 1. 17; 2. 0; 3. 1; 4. 0 = 18

typ II:

Ornament negatywowo:

- dołki: 1. 748; 2. 2; 3. 3 = 752
- rycie: 1. 257; 2. 3; 3. 29; 4. 0; 5. 0 = 285
- żłobki: 1. 83; 2. 701; 3. 182; 4. 1; 5. 0 = 967
- wyświecenie: 1. 83; 2. 1; 3. 597; 4. 0; 5. 0 = 681

Ornament pozytywowo:

- listwy: 1. 1; 2. 0 = 1
- guzy: 1. 0; 2. 4; 3. 17; 4. 79 = 100
- żeberka: 1. 89; 2. 4; 3. 0; 4. 1 = 94

typ III:

Ornament negatywowo:

- dołki: 1. 24; 2. 0; 3. 0 = 24
- rycie: 1. 3; 2. 0; 3. 1; 4. 1; 5. 0 = 5
- żłobki: 1. 25; 2. 12; 3. 0; 4. 0; 5. 0 = 37
- wyświecenie: 1. 13; 2. 0; 3. 12; 4. 0; 5. 0 = 25

Ornament pozytywowo:

- listwy: 1. 2; 2. 0 = 2
- guzy: 1. 5; 2. 2; 3. 8; 4. 2 = 17
- żeberka: 1. 4; 2. 0; 3. 0; 4. 0 = 4

Druga co do największej liczby kategoria ceramiki naczyniowej, czyli czerpaki wykazuje podobne tendencje w ornamentyce jak misy.

Mianowicie we wszystkich typach morfologicznych (typ I, II, III) dominują wątki wykonane

w technice negatywowej, przeważnie są to żłobki oraz elementy wyświecane. Motywy przeważnie zbudowane są z elementów kolistych oraz trójkątnych. Najbardziej zróżnicowaną ornamentacyjnie grupą nie tylko spośród wszystkich czerpaków, ale także wszystkich kategorii ceramicznych są czerpaki typu II. Dominują żłobki i wyświecenia (elementy koliste i trójkątne), ale pojawiają się wielokrotnie wątki plastyczne. Najczęściej są to guzko-dołki oraz pojedyncze żeberka.

W pozostałych typach czerpaków (typ I i III) elementy plastyczne nie są już tak liczne.

„Grafitowanie” powierzchni wystąpiło na 431 naczyniach typu I, 1093 naczyniach typu II i 42 naczyniach typu III.

GARNKI (644 egzemplarzy, w tym typ I - 149, typ II - 350, pozostałe wykazują brak cech diagnostycznych):

typ I:

Ornament negatywowy:

- dołki: 1. 2; 2. 47; 3. 0 = 49
- rycie: 1. 1; 2. 0; 3. 0; 4. 0; 5. 0 = 1
- żłobki: 1. 5; 2. 2; 3. 1; 4. 0; 5. 0 = 8
- wyświecenie: 1. 1; 2. 0; 3. 0; 4. 0; 5. 0 = 1

Ornament pozytywyowy:

- listwy: 1. 29; 2. 3 = 32
- guzy: 1. 47; 2. 0; 3. 10; 4. 0 = 57
- żeberka: 1. 0; 2. 0; 3. 0; 4. 0 = 0

typ II:

Ornament negatywowy:

- dołki: 1. 4; 2. 132; 3. 0 = 136
- rycie: 1. 6; 2. 0; 3. 0; 4. 0; 5. 0 = 6
- żłobki: 1. 8; 2. 1; 3. 0; 4. 0; 5. 0 = 0
- wyświecenie: 1. 0; 2. 0; 3. 0; 4. 0; 5. 0 = 0

Ornament pozytywyowy:

- listwy: 1. 82; 2. 23 = 105
- guzy: 1. 155; 2. 3; 3. 26; 4. 1 = 185
- żeberka: 1. 0; 2. 0; 3. 0; 4. 0 = 0

Ostatnia kategoria ceramiki naczyniowej, czyli garnki przejawia odwrotną tendencję w zdobnictwie w porównaniu do waz, czarek, mis i czerpaków. Mianowicie zarówno w I, jak i w II typie morfologicznym najliczniejsze są wątki pozytywyowe, których podstawowym elementem zdobniczym są guzy umieszczone pod wylewem. Nieco mniej liczne są motywy negatywowe, w znakomitej większości oparte na elementach dołków wykonanych palcami.

Prawie wszystkie garnki odznaczały się powierzchnią nierówną, celowo chropowacą (obrzucenie masą garncarską z dużą ilością gru-

boziarnistej domieszki, przetarcie wiechciem trawy lub słomy). Wyjątkiem są trzy naczynia o powierzchni „grafitowanej”, które swoim kształtem naśladują klasyczne kształty garnków.

POKRYWKI (391 egzemplarzy, w tym typ I - 290, typ II - 57, typ III - 7, pozostałe wykazują brak cech diagnostycznych):

typ I:

Ornament negatywowy:

- dołki: 1. 3; 2. 53; 3. 1 = 57
- rycie: 1. 1; 2. 0; 3. 0; 4. 0; 5. 0 = 1
- żłobki: 1. 2; 2. 1; 3. 0; 4. 0; 5. 0 = 3
- wyświecenie: 1. 0; 2. 0; 3. 1; 4. 0; 5. 0 = 1

Ornament pozytywyowy:

- listwy: 1. 0; 2. 1 = 1
- guzy: 1. 0; 2. 0; 3. 0; 4. 0 = 0
- żeberka: 1. 0; 2. 0; 3. 0; 4. 0 = 0

typ II:

Ornament negatywowy:

- dołki: 1. 0; 2. 19; 3. 0 = 19
- rycie: 1. 0; 2. 0; 3. 0; 4. 0; 5. 0 = 0
- żłobki: 1. 1; 2. 0; 3. 0; 4. 0; 5. 0 = 1
- wyświecenie: 1. 0; 2. 0; 3. 0; 4. 0; 5. 0 = 0

Ornament pozytywyowy:

- listwy: 1. 0; 2. 0 = 0
- guzy: 1. 0; 2. 0; 3. 0; 4. 0 = 0
- żeberka: 1. 0; 2. 0; 3. 0; 4. 0 = 0

typ III:

Tylko ornament negatywowy:

- dołki: 1. 2; 2. 0 = 2

Pokrywki to przedmioty ceramiczne najmniej zróżnicowane pod względem występowania na nich ornamentu. W typie morfologicznym I i II dominują dołki palcowe i paznokciowe. Na trzech egzemplarzach odnotowano elementy ryte. Natomiast 24 pokrywki należące do typu I oraz sześć należących do typu II posiadały ślady „grafitowanej” powierzchni.

Talerze krążkowe (353 sztuk, 50 - typ I, 153 - typ II) wykazują podobne tendencje zdobnicze jak pokrywki. Zarówno w typie I, jak i II przeważają dołki palcowe i paznokciowe. Zaznacza się jednak grupa talerzy (45 sztuk), które posiadają koliste elementy żłobkowane.

Również niektóre talerze posiadają powierzchnie „grafitowane”, co dominowało w egzemplarzach typu I (50 sztuk, typ II - 20 sztuk).

Ostatnia kategoria ceramiki nienaczyniowej, czyli idole (146 sztuk, w tym 11 - typ I, 49 - typ II,

44 - typ III, pozostałe wykazują brak cech diagnostycznych), to w znakomitej większości przedmioty niezdobione. Część z nich jest zniszczona również z powodu przepalenia w wysokiej temperaturze. Pojawiło się jednak kilka egzemplarzy, których powierzchnia była „grafitowana” i pokryta ornamentami żłobkowanymi, rytymi oraz dołkami.

Największa liczba różnorodnych wątków zdobniczych jest obecna w II, III i IV grupie ornamentacyjnej, czyli grupach, w których podstawowe elementy zdobnicze zostały wykonane w technice rycia, żłobkowania czy wyświecania.

Są to wątki, w których główną rolę odgrywają kreski, tworzące powielane motywy geometryczne, przez co powstawały rozbudowane kompozycje ornamentacyjne. Jest to szczególnie zauważalne na misach oraz czepakach, na których powierzchniach wewnętrznych aranżowano przestrzeń za pomocą kilku prostych elementów zdobniczych. W wyniku łączenia takich cech jak: różne techniki wykonania wątków ornamentacyjnych, czarna, często świecąca powierzchnia, multiplikowanie podstawowych elementów geometrycznych, powstawały przedmioty ceramiczne o trójwymiarowym zdobnictwie.

Wszystkie te elementy geometryczne występują pojedynczo, ale najczęściej są zwielokrotnione, powielone, co daje nieograniczone możliwości stwa-

rzania kompozycji. Bardzo rzadko w tak ogromnym zbiorze pojawiały się naczynia zdobione taką samą kompozycją ornamentacyjną. Są one do siebie zbliżone, bardzo podobne, opierają się na tych samych zasadach kompozycyjnych polegających na zwielokrotnieniu motywów geometrycznych.

W zbiorze przedmiotów ceramicznych z Domaśławia większość wątków ornamentacyjnych należy wiązać z V EB oraz z okresem halsztackim C. Należy zwrócić uwagę na sposób opracowania powierzchni związany z nadaniem jej ciemnoszarego koloru oraz połysku („grafitowanie”). Powierzchnie takie wystąpiły we wszystkich wyróżnionych kategoriach ceramicznych, a przeważały wśród mis, czepaków i czarek. Dodatkowym spostrzeżeniem jest nowy sposób wykonywania elementów zdobniczych. Obok znanych już z poprzednich epok ornamentów rytym i żłobkowanym na cmentarzysku w Domaśławiu mamy do czynienia ze sposobem wyświecania elementów zdobniczych. Takie motywy są najczęstsze na powierzchniach „grafitowanych”.

Nagromadzenie znacznej liczby motywów ornamentacyjnych na formach takich jak misy, czepaki oraz czarki można wiązać ze zmianami uwidaczniającymi się w rytuałach pogrzebowych, które miały miejsce w okresie halsztackim C (Mierzwiński 2012; Nebelsick 2016).

Tabela 4. Wątki ornamentacyjne grupy I (rys. K. Świątek)
Table 4. Ornamentation patterns of group I (drawn by K. Świątek)

		Grupa I
I 1	I 1.1.	
	I 1.2.	
	I 1.3.	
	I 1.4.	
I 2	I 2.1.	
	I 2.2.	
I 3		

Tabela 5. Wątki ornamentacyjne grupy II, III i IV (rys. K. Świątek)
Table 5. Ornamentation patterns of group II, III and IV (drawn by K. Świątek)

		Grupa II	Grupa III	Grupa IV
1	1.1			
	1.2			
	1.3			
	1.4.1			
	1.4.2			
	1.5.1			
	1.5.2			
	1.5.3			
	1.5.4			
	1.6			
	1.7			
	1.8			
	1.9			
	1.10			
1.11				

		Grupa II	Grupa III	Grupa IV
2	2.1			
	2.2			
3	3.1.1			
	3.1.2			
	3.2			
	3.3.1			
	3.3.2			
	3.3.3			
	3.4			
	3.5.1			
	3.5.2			
	3.5.3			
	3.5.4			
	3.6			
	3.7			
	3.8.1			
	3.8.2			
	3.8.3			

		Grupa II	Grupa III	Grupa IV
3	3.9			
	3.10			
4	4.1			
	4.2			
5				

Tabela 6. Wątki ornamentacyjne grupy V (rys. K. Świątek)

Table 6. Ornamentation patterns of group V (drawn by K. Świątek)

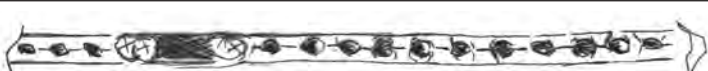
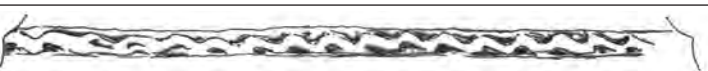

Grupa V		
1	1.1	
	1.2.1	
	1.2.2	
	1.2.3	
	1.3	
	1.4	
	1.5	
2	2.1	
	2.2	
	2.3	

Tabela 7. Wątki ornamentacyjne grupy VI (rys. K. Świątek)
Table 7. Ornamentation patterns of group VI (drawn by K. Świątek)

Grupa VI		
1	1.1	
	1.2	
	1.3	
	1.4	
	1.5	
2	2.1	
	2.2	
	2.3	
	2.4	
	2.5	
3	3.1	
	3.2	
	3.3	

Grupa VI		
3	3.4	
4	4.1	
	4.2	
	4.3	

Tabela 8. Wątki ornamentacyjne grupy VII (rys. K. Świątek)
Table 8. Ornamentation patterns of group VII (drawn by K. Świątek)

1	
2	
3	
4	

1.4. Technika i technologia wyrobów ceramicznych

Proces technologiczny związany jest z bazą surowca ceramicznego, czyli materiału ilastego oraz domieszki. Dostępność wody oraz opału jest również niezbędna do powstania ceramiki. Kolejnym czynnikiem jest sposób formowania przedmiotów glinianych. Następnie opracowanie powierzchni oraz zdobnictwo, które to wymagały zastosowania zwykłych lub specjalistycznych narzędzi. Końcowym etapem był wypał, który również mógł być prowadzony na kilka sposobów.

Zagadnienia wytwórczości ceramicznej zostały przedstawione na podstawie obserwacji makroskopowych cech wynikających z czynności związanych z przygotowaniem masy garncarskiej, formowaniem naczynia i wypalaniem (szczegóły postępowania badawczego oraz lista cech w obrębie poszczególnych czynności są takie same jak w przypadku ceramiki malowanej z Domasławia, co zostało opisane w: Łaciak, Łydzba-Kopczyńska 2017, 53-55, tam dalsza literatura). Obserwacjom tym została poddana ceramika, która posiadała cechy umożliwiające wykonanie klasyfikacji morfologicznej.

Dzięki takiej procedurze możliwe było bardziej szczegółowe wnioskowanie o wytwórczości ceramicznej ludności chowającej zmarłych na cmentarzysku w Domasławiu. Jednak trzeba zaznaczyć, że znacznym wsparciem są badania archeometryczne, które angażują metody analityczne z zakresu nauk ścisłych. Zostały one wykonane dla zbioru ceramiki malowanej (Łaciak, Łydźba-Kopczyńska 2017, 53-65; Gediga *et al.* 2017, 339-423).

1.4.1. Masa garncarska, domieszka

Masa garncarska to specjalnie sporządzony materiał służący do formowania przedmiotów ceramicznych. Może być to surowiec bezpośrednio pobrany ze złoża, bez stosowania dodatkowych składników, lub materiał najpierw oczyszczony ze szkodliwych domieszek i wzbogacony o inne składniki, polepszające właściwości technologiczne gliny. Na poziomie analizy makroskopowej można określić masę garncarską na podstawie występowania takich cech jak: rodzaj domieszki, jej rozmiar i ilość oraz uwarstwienie przełamu.

Do surowca ceramicznego, z którego wykonywano ceramikę znajdującą się w grobach na cmentarzysku w Domasławiu, najczęściej dodawano drobnoziarnisty (do 1 mm) lub średnioziarnisty (od 1 do 3 mm) piasek oraz średnioziarnisty (od 1 do 3 mm) i gruboziarnisty (powyżej 3 mm) tłuczeń skalny. W większości przypadków zaznacza się występowanie drobnych blaszek miki, która pochodziła z rozkruszonych okruchów skalnych (ostre krawędzie ziaren). Wśród podstawowych domieszek występują także jako dodatek roślinne szczątki oraz tłuczeń ceramiczny. Ten ostatni odnotowano w 91 egzemplarzach ceramicznych, w tym w siedmiu pokrywkach, 27 wazach (19 – pododmiana I 1a1, 3 – pododmiana I 2a1, 1 – pododmiana I 2a2, 3 – pododmiana I 2b1, 1 – pododmiana II 1a1), 15 garnkach (2 – odmiana I 2a, 5 – odmiana II 1a, 5 – odmiana II 2a, po 1 egzemplarzu odmiana II 2b, II i zniszczony), 13 talerzach krążkowych (2 – typ 1, 1 – podtyp I 1, 3 – odmiana II 1, 5 – podtyp II 2, 1 – podtyp II 3), 21 misach (12 – odmiana I 2a, 1 – podtyp II 1, 3 – podtyp II 4, 4 – podtyp III 3, 1 – zniszczona), dwóch czerpakach (odmiana I 2a). Domieszka ta najczęściej wystąpiła więc w naczyniach tzw. kuchennych, czyli w pokrywkach, garnkach, talerzach, ale także wazach, misach oraz czerpakach. Pozostałości roślinne natomiast zaobserwowane zostały w 166 przedmiotach ceramicznych, w tym w siedmiu garnkach (2 – typ I, 1 – odmiana II 1a, 1 – podtyp II 2, 1 – odmiana II 2a), trzech pokrywkach (typ

I), 29 wazach (7 – pododmiana I 1a1, 9 – pododmiana I 2a1, 1 – typ II, 3 – pododmiana II 1a1, 3 – pododmiana II 2a1, 1 – podtyp II 3, 5 – zniszczone), 41 czerpakach (2 – podtyp I 1, 1 – odmiana I 1a, 8 – odmiana I 2a, 2 – odmiana I 3b, 4 – podtyp II 1, 15 – podtyp II 2, 8 – podtyp II 3, 1 – typ III), 60 misach (1 – typ I, 4 – podtyp I 1, 22 – odmiana I 2a, 1 – pododmiana I 3a1, 1 – pododmiana I 3a2, 1 – odmiana I 3b, 8 – podtyp II 1, 1 – podtyp II 2, 1 – podtyp II 3, 3 – podtyp II 4, 2 – podtyp II 5, 1 – podtyp III 1, 1 – podtyp III 2, 11 – podtyp III 3, 2 – zniszczone), pięciu talerzach (4 – typ I, 1 – typ 1), 1 idol (typ I), dziewięciu czarkach (2 – odmiana I 1a, 3 – odmiana I 1b, 3 – podtyp I 2, 1 – odmiana II 2a) oraz w figurce ptaszka. Proporcje domieszki organicznej wydają się być równe dla naczyń kuchennych i stołowych wszystkich wyróżnionych kategorii ceramicznych.

Ilość domieszki także uzależniona była od wielkości i przeznaczenia danego naczynia. Zazwyczaj naczynia kuchenne (wszystkie garnki, pokrywki) i większych rozmiarów, jak wazy typu I, wykazały duże ilości pisaku oraz tłuczenia skalnego, mniej jest natomiast domieszki organicznej i tłuczenia ceramicznego. Natomiast cienkościennie naczynia, takie jak czarki, misy, czerpaki czy małe formy naczyń wazowatych (typ II), posiadają małe ilości piasku.

Z ilością i rodzajem domieszki wiąże się rozwarstwienie przełamów, mówiące o stopniu rozmieszczenia masy garncarskiej i połączeniu wszystkich składników. Najczęściej garnki, pokrywki oraz niektóre talerze i idole wykazują mniejszą staranność w jej wyrobieniu. Natomiast naczynia wazowate i to zarówno większych, jak i mniejszych rozmiarów, oraz misy, czerpaki i naczynia specjalne zrobione były z masy, która wymagała większej staranności w przygotowaniu.

Zaznacza się celowa selekcja domieszki skalnej uzależniona od grubości ścianek naczynia, czyli jego wielkości, co może być związane z przeznaczeniem naczyń.

Wśród całego zbioru wyrobów z gliny wyróżnia się ceramika malowana w swoim wariacie kaolinitowym. Makroskopowo charakteryzuje się ona jasną, kremową barwą, grubością ścianki 2-3 mm, brakiem domieszki (niezauważalna gołym okiem), co potwierdzone zostało dla kilku egzemplarzy tych naczyń poddanych analizie petrograficznej, mineralogicznej i termicznej (Łaciak, Łydźba-Kopczyńska 2017, 57-58; Gediga *et al.* 2017, 339-373).

1.4.2. Sposoby formowania

Techniki stosowane w celu nadania kształtu przedmiotom z gliny różnią się w stosunku do naczyń, form specjalnych oraz ceramiki nienaczyniowej. Egzemplarze specjalne ceramiki naczyniowej to budowane podobnymi sposobami naczynia zmultiplikowane (naczynia piętrowe, dwojaki, trojaki) oraz takie, do których dolepione były elementy plastyczne (naczynie z lejkami, wózek, niektóre grzechotki, waza i misa z ptaszkami). Ceramika nienaczyniowa z kolei, która nie nawiązuje swoją formą do kształtu naczynia (talerze krążkowe, kadzielnice, niektóre rodzaje grzechotek, plastyka figuralna), wymagała formowania z zastosowaniem łączenia kilku różnych technik odbiegających od tych stosowanych względem naczyń (np. łączenie kilku części powstałych z płatów gliny).

Zaobserwowanie w sposób makroskopowy cech związanych z technikami formowania naczyń sprowadza się do oceny grubości ścianek oraz wykończenia powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej. Jednak w przypadku form specjalnych ceramiki nienaczyniowej obserwacje tych cech są z pewnością niewystarczające, aby wnioskować o zastosowanym sposobie nadawania kształtu.

Znaczna większość naczyń była wykonana w technice wałkowo-taśmowej. Świadczą o tym wyczuwalne szczególnie po stronie wewnętrznej większych naczyń, poziome nierówności, pofałdowania, jakie powstały na styku zlepiania taśm. Zjawisko to nie występuje w przypadku małych form naczyń cienkościennych. Przypuszczać więc można, że były one lepione z jednego kawałka gliny. Nie jest wykluczone, że obie te techniki lepienia naczyń były ze sobą łączone, szczególnie w przypadku cienkościennych naczyń o większych rozmiarach, jak wazy podtypu II 3 oraz część form specjalnych. Niektóre z nich jednak morfologicznie zbliżone są do naczyń (grzechotki w formie małej wazy, formy wanienkowate, trojaki, misa z ptaszkami, naczynie z lejkami, naczynie piętrowe, łyżka odlewnicza, naczynie zoomorficzne – byczek, wózek), a o ich wyjątkowej funkcji świadczą dodatkowe elementy. Są to dolepiane, plastycznie wymodelowane części anatomiczne zwierząt (ptaki – malowana misa z ptaszkami, waza z ptaszkami). Naczynie ornitomorfczne i zoomorficzne z pewnością wykonane były techniką łączenia wygniatań z jednego kawałka, dolepiania wałków oraz plastycznego modelowania szczegółów anatomicznych zwierząt. Grzechotki wymagały zamknięcia formy naczynia lub kuli. Wewnątrz nich znajdowały się gliniane kuleczki.

Pokrywki oraz talerze przybierają formę płaskich placków, które z pewnością były wykonywane z porcji gliny, która była rozplaszczana przez uderzanie w nią rękami lub narzędziem. W miarę potrzeb, aby powiększyć rozmiar przedmiotu, dokładano kolejne porcje masy garncarskiej i znów rozplaszczano. Możliwe, że istniało więcej sposobów na osiągnięcie efektu końcowego (Mierzwiński 2003, 121-138). Natomiast idole, przybierające postać kostki, mogły być formowane z jednej porcji gliny. Z pewnością kształt nadawano, oklepując masę ręką lub płaskim narzędziem.

Najprawdopodobniej wyciskanie w formie lub stosowanie koła garncarskiego było stosowane do formowania kaolinitowego wariantu ceramiki malowanej (Łaciak, Łydzba-Kopczyńska 2017, 58-59). Podobne spostrzeżenia dotyczą ceramiki malowanej pochodzącej z innych terenów Dolnego Śląska (Łaciak 2017a).

W materiale ceramicznym zauważono sposób mocowania uch taśmowatych oraz wałczkowatych za pomocą czopa, który umieszczano w otworze w ścianie naczynia. Mniejsze ucha, guzy oraz listwy odcinkowe i dookolne były przylepiane. Często występują szorstkie, nierówne ślady, jakie pozostały w miejscu odlepiania się tych plastycznych elementów. Większe guzy na naczyniach wałkowatych były wypychane od wewnątrz.

Nietypowa zależność związana z formą i opracowaniem powierzchni została zaobserwowana w stosunku do wszystkich egzemplarzy mis typu III. Mianowicie wewnętrzna powierzchnia była zawsze dokładnie wygładzona, wypolerowana, „grafitowana” lub malowana oraz zdobiona. Strona zewnętrzna naczyń była lekko chropowata, nierówna z powodu zauważalnych gołym okiem lekko wklęsłych pasm biegnących dookoła, powstałych najpewniej przez dookolny ruch twardym przedmiotem.

1.4.3. Sposoby opracowania powierzchni

Różnice w sposobach opracowania powierzchni widoczne są pomiędzy ceramiką tzw. stołową a kuchenną.

Pierwsza kategoria odznacza się przewagą gładzenia, „grafitowania” (Ryc. 102-105) ścianek zewnętrznych i wewnętrznych (wazy, czarki) lub tylko wewnętrznych (misy typ I i II, czerpaki typ II), druga celowym zabiegiem chropowacenia (Ryc. 106). Zabieg ten często spotykany się na garnkach, może mieć postać obmazywania palcami lub wiechciem roślin, nałożonej specjalnej gruboziarnistej angoby lub pozostawienia niezagładzonej powierzchni naczynia.

Najczęściej jednak powierzchnie naczyń były gładzone na różne sposoby (Ryc. 102), a efekt wizualny zależał od stopnia intensywności tego zabiegu i użytego narzędzia. Wyrównanie powierzchni pozostawiało po sobie cienkie, podłużne ślady, jakie zostawały po wewnętrznych i zewnętrznych stronach naczyń po pociągnięciach twardym narzędziem – gładzikiem kamiennym lub drewnianym.

Częste są również błyszczące powierzchnie powstałe przez prowadzące do polerowania silne gładzenie twardym i gładkim narzędziem na powierzchni podsuszonego już naczynia. Wyświecanie, polerowanie charakterystyczne jest dla naczyń o czarnej lub ciemnoszarej barwie powierzchni.

Intensywne gładzenie prowadzące do polerowania było pierwszym etapem, niezbędnym do uzyskaniu tzw. „grafitowania” (Ryc. 102-105). W kwestii „grafitowania” najbardziej problematyczna jest zarówno identyfikacja tego zabiegu, jak i sposób jego uzyskiwania. Wyróżnikiem identyfikującym wyroby „grafitowane” ma być metalicznie lśniąca powierzchnia o ołowianym połysku, pozostawiająca przy potarciu stalowoszary ślad, w odróżnieniu od naczyń tylko czernionych, które przeważnie nie pozostawiają śladu przy potarciu, a jeśli już, to o odcieniu brunatnym (Łaciak 2017a, 28-30). Ceramiczne wyroby „grafitowane” bardzo licznie wystąpiły na cmentarzysku w Domasławiu. Zabiegowi temu poddawane były naczynia wszystkich kategorii, zarówno ze strony zewnętrznej, jak i wewnętrznej. Ceramika „grafitowana” należy obok malowanej do najczęściej zdobionej, zazwyczaj motywami rytymi, wyświecanymi i żłobkowanymi (Ryc. 103-105).

Czernienie, rozumiane jako zabieg pozostawiający powierzchnię ciemną, czarną, jednak bez połysku, niewyświecaną, widoczne jest przede wszystkim na wyrobach o większych rozmiarach, grubo- i średniościennych, zazwyczaj wazach, na niektórych misach, a także na garnkach, pokrywkach, talerzach i idolach.

W Domasławiu 10/11/12 zidentyfikowany został największy jak do tej pory zbiór wyrobów malowanych (Gediga *et al.* 2017). Były one malowane w całości lub w części na kolor czerwony (ceramika malowana na czerwonym tle) lub na powierzchni kremowej (niekiedy uzyskanej dzięki procesowi angobowania) nakładano farbą czerwone i czarne motywy (ceramika malowana na białym tle). W pierwszym przypadku tłem zawsze jest specjalnie w tym celu przygotowana i nałożona czerwona powłoka (farba). Etap malowania powierzchni mógł być końcowy w procesie powstawania naczynia. Czerwone malowanie powierzchni mogło

stanowić także podkład pod dalsze wzory, malowane kolorem czarnym lub białym. Ceramika malowana na białym tle również posiadała dodatkowe malowane wzory w kolorze czerwonym lub/i czarnym. Często znajdowano naczynia kremowe pozbawione jakiegokolwiek innego ornamentu malowanego. Taki stan może być wynikiem nietrwałości barwnych wzorów, które nie dotrwały do naszych czasów. Niemniej jednak po dokładnym przyjrzeniu się powierzchniom naczyń malowanych dostrzec można pozostałości farby.

Do sposobów opracowania powierzchni przedmiotów glinianych należą po części również metody wykonania zdobień. Jest to szczególnie widoczne w przypadku wątków negatywowych należących do II, III i IV grupy, czyli motywów rytych żłobkowanych i wyświecanych. Kształt motywów jest do siebie bardzo podobny, natomiast wizualnie różnią się one dzięki zastosowaniu innych narzędzi pracujących na odpowiednio przygotowanej wcześniej powierzchni (Ryc. 103-105). Także chropowacenie powierzchni wpływa na zmianę jej faktury, struktury oraz końcowy efekt wizualny (Ryc. 106).

Należy również wspomnieć o dwóch metodach inkrustacji, jakie wystąpiły na kilku naczyniach. Mianowicie dwie wazy z grobu komorowego nr 8893 należące do ceramiki kultury Basarabi zostały ozdobione wątkami wykonanymi za pomocą radełka, a powstałe wgłębienia zostały wypełnione białą masą inkrustacyjną, widoczną obecnie w postaci szczątkowej (Gediga 2010, ryc. 8; Ryc. 107). Kolejny sposób inkrustacji dotyczy trzech mis pochodzących z grobów nr 3797 i 6366 (Łaciak 2017, 324-325, fig. 6; Ryc. 108). „Grafitowane” powierzchnie zostały pokryte rytymi motywami trójkątów szachownicowych poprzedzielanych ukośnymi liniami żłobkowanymi. Miejsca zagłębione w trójkątach oraz na liniach zostały wypełnione białą substancją, przez co wizualnie efekt zbliżony jest do malowania. Jest to jedyny jak do tej pory odnotowany sposób inkrustowania odbiegający od powszechnie występujących na ziemiach polskich, wpisujący się w fenomen ceramiki inkrustowanej (Łaciak 2019, tam dalsza literatura).

Ryc. 102. Waza z grobu komorowego nr 4852: powierzchnia gładzona: część górna wypał utleniający, część dolna wypał redukcyjny, powierzchnia czerniona (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 102. Vase from the chamber grave No. 4852: smoothed surface: upper part oxidizing firing, lower part reducing firing, blackened surface (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 105. Czerpak z grobu komorowego nr 4269: powierzchnia „grafitowana”, motywy żłobkowane: trójkątne i dookolne, motywy wyswieceane: trójkątne (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 105. Dipper from the chamber grave No. 4269: „graphite-coated” surface, grooved motifs: triangular and omnidirectional, polished motifs: triangular (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 103. Waza z grobu komorowego nr 7461: powierzchnia „grafitowana”, motywy żłobkowane: dookolne oraz pionowe (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 103. Vase from the chamber grave No. 7461: „graphite-coated” surface, groove motifs: omnidirectional and vertical (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 106. Garnek z grobu komorowego nr 10821: powierzchnia chropowata (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 106. Pot from the chamber grave No. 10821: roughened surface (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 104. Waza z grobu komorowego nr 4269: powierzchnia „grafitowana”, motywy ryte: pionowe oraz trójkątne na brzuchu, motywy wyswieceane: pionowe na szyjce (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 104. Vase from the chamber grave No. 4269: „graphite-coated” surface, engraved motifs: vertical and triangular on the belly, polished motifs: vertical on the neck (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 107. Waza z grobu komorowego nr 8893: z ornamentem wykonanym radełką i wypełnionym białą masą (za Gediga 2010, ryc. 8; fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 107. Vase from the chamber grave No. 8893: with ornament made of roulette device and filled with white mass (after Gediga 2010, Fig. 8; photo I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 108. Misa z grobu komorowego nr 3797: z widocznymi wgłębieniami wypełnionymi białą masą (za Łaciak 2019, Fig. 6; fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 108. Bowl from the chamber grave No. 3797: with visible cavities filled with white mass (after Łaciak 2019, fig. 6; photo I. Dolata-Daszkiewicz)

1.4.4. Wypał

O sposobach wypalania, atmosferze, jaka przy tym panowała, świadczy przede wszystkim kolor powierzchni wewnętrznej, zewnętrznej, środka przełamu oraz powstające w ten sposób ubarwienie przełamu.

W znacznej większości przedmioty ceramiczne posiadają kilkukolorową powierzchnię oraz kilkuwarstwowy (dwie lub trzy warstwy) kolor przełamu. Gama kolorów to zazwyczaj czarny, szary, pomarańczowy, czerwony, kremowy oraz różne ich odcienie. Występowanie kilku z nich na jednym naczyniu świadczy o zastosowaniu mas garncarskich o różnych parametrach, o nierównomiernych warunkach wypalania oraz różnej temperaturze panującej podczas wypału. Wynika to z faktu, że większość przedmiotów ceramicznych wypalana była w urządzeniach o prostej konstrukcji, z pewnością w paleniskach nieznacznie zagłębionych w ziemię.

Naczynia o powierzchni czernionej, „grafitowanej” musiały być wypalane w atmosferze redukcyjnej (Ryc. 103), możliwe, że w paleniskach o bardziej skomplikowanej konstrukcji. Z pewnością niektóre z naczyń malowanych wymagały już wypalania w piecach o prostej konstrukcji, gdzie można było wytworzyć i zapanować nad atmosferą utleniającą i redukcyjną. Uzyskanie takich warunków wypalania było niezbędne do powstania monochromatycznej ceramiki malowanej.

W materiale ceramicznym z Domasławia wyróżnić można między innymi takie przedmioty, jak idole oraz część naczyń szczególnie małych rozmiarów, które prawdopodobnie nie były wypalane. Są one bardzo kruche, rozpadają się przy najdrobniejszym dotyku.

2. Wyroby z metalu

W grobach halsztackich stwierdzano, oprócz naczyń i wyrobów glinianych, także liczne wyroby metalowe, szklane, bursztynowe i kamienne (1649 i ponad 2173 paciorki, Tabela 9). Sta-

nowiły one zawartość około 40% zespołów na cmentarzysku. Znaleziono również liczne fragmenty nieokreślonych wyrobów brązowych i żelaznych oraz kawałki stopionego brązu ze zniszczonych na stosie przedmiotów (ponad 1214).

Badane obiekty zawierały przeważnie przedmioty metalowe, z czego 95 tylko brązowe, 169 wyłącznie żelazne, 175 – żelazne i brązowe. W bogato wyposażonych zespołach komorowych zdeponowano wiele wyrobów zarówno metalowych, jak i szklanych, bursztynowych czy kamiennych.

2.1. Naczynia z brązu

W czterech zespołach grobowych znajdowały się naczynia wykonane z blachy brązowej o grubości około 0,1-0,2 cm.

Z grobu nr 360 pochodzi półkulisty czerpak z lekko zachylonym wylewem i esowato wygiętym uchwytem, rozklepanym na końcu oraz zdobionym dwoma bocznymi występami i podłużnymi żłobkami (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 15:N22; Ryc. 109). Średnica wylewu wynosi 6,8 x 7,2 cm, długość naczynia wraz z uchwytem – 13,5 cm. Został on zawinięty w tkaninę i włożony do wazy nr 5 ulokowanej w centrum grobu, przy ścianie północnej. Deponowanie czerpaków brązowych w dużych wazach to zwyczaj popularny na terenie kultury halsztackiej (m.in. Pichlerová 1968, 436). Natomiast przedstawienia uroczystych biesiad, gdzie do podawania wina wykorzystywano analogiczne naczynia, występują bardzo często na sytułach (m.in. Schlette 1984, 47-85). W Polsce podobne egzemplarze znaleziono m.in. w Kietrze, pow. głubczycki (Gedl 1973, 51-52, tabl. XXV: 6), Borku Strzelińskim, pow. strzeliński (Łuka 1959, 38, ryc. 22) i w Gorszewicach, pow. szamotulski (Pieczyński [1953] 1954, 117, ryc. 24:2). Analogiczny okaz znany jest z morawskiego stanowiska Holásky, okr. Brno (Nekvasil, Podborský 1991, Taf. 8/35), natomiast zbliżony – z uchwytem zakończonym tarczką – z Pragi-Střešovice (Kytlicová 1991, Taf. 14/73).

Brązowa misa (nr 16) z grobu nr 390 ma mocno zaznaczony, wysoki kołnierz, zdobiony podwójnym pasmem guzków, którego krawędź jest wygięta pod kątem prostym, a kraniec zawinięty pod spód (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 40:16).

Na jej wylewie widoczne są wypukłe wyobrażenia ptaków wodnych (nóżki ptaszków w kształcie półksiężyca, wydłużone dzioby), występujących na przemian z wklęsłymi przedstawieniami tarczy słonecznej. Misa została zdeponowana w narożniku północno-zachodnim grobu komorowego, przy mieczu. Postawiono na niej inne naczynia ceramiczne, w tym garnek i czerpaki, a przy jej dnie odsłonięto krąg rybi z intencjonalnie przewierconym otworem oraz ości.

Analogiczny jak na niej ornament zdobi powierzchnie waz pochodzących np. z cmentarzyska w Sułowie, pow. milicki (Seger 1936, 157-159, tabl. XVII:1) i Kietrza, pow. głubczycki (Gedl 1973, 52, tabl. XXXIII:10), mis z Dýšiny, okr. Plzeň (Pleiner, Rybová 1978, 581, ryc. 180:7; Kytlicová 1991, Taf. 14/72) oraz znalezionych w rejonie Brna – Holásky i Horákov (Nekvasil, Podborský 1991, Taf. 5/30, 6/31, 7/32). Misy z szerokim wylewem, zdobione motywami ptaków i tarczy słonecznej wchodziły

Tabela 9. Frekwencja przedmiotów metalowych, złotych, szklanych, bursztynowych, kamiennych na stan. Domasław 10/11/12

Table 9. Frequency of metal, gold, glass, amber, stone artefacts from the site in Domasław 10/11/12

rodzaj		liczba	materiał
naczynia metalowe		4	brąz
uzbrojenie i narzędzia	groty włócznie-oszczepów	7	żelazo
	miecze	8	1 brąz, 7 żelazo
	okucia pochwy	2	brąz
	noże i brzytwy	270	żelazo
	siekierki	36	żelazo
	dłuta	16	żelazo
	sierpy	10	żelazo
	igły	23	12 brąz, 11 żelazo
	toporek	1	kamień
	rozcieracze, gładziki, osetki, inne	22	kamień
	punce, szydła	15	żelazo
części upręży	węzidła	2	żelazo
	guzy - tutulusy	7	brąz
przybory toaletowe	garnitury toaletowe	112	61 brąz, 46 żelazo, 4 żelazo i brąz
	igielniki	4	brąz
Orzdoby i części stroju	szpile	573	291 żelazo (2 bursztyn i żelazo), 241 brąz (2 szkło i brąz, 2 bursztyn i brąz), 37 żelazo i brąz, 4 kość
	bransolety	121	48 brąz, 73 żelazo
	naszyjniki	63	24 brąz, 39 żelazo
	zapinki	23	12 brąz, 11 żelazo (2 z bursztynowymi nakładkami)
	klamry do pasa	9	2 brąz, 7 żelazo
	aplikacje	>130	brąz
	guzy	31	30 brąz, 1 żelazo
	zawieszki	20	12 brąz, 7 kość, 1 z 17 owadów
	spiralki	25	19 brąz, 6 złoto
	kółka	100	69 brąz, 14 żelazo, 6 ogniwek łańcuszka brąz, 11 bursztyn
	paciorki	>2173	462 brąz, >1250 szkło, 1 z tworzywa szklatego, 457 bursztyn, 3 kamień
okucia skrzynek	12	żelazo	
zniszczone, nieokreślone	>1214	363 żelazo, 851 brąz	

w skład wyposażenia najbogatszych grobów książęcych, takich jak Pommer- i Kröllkogel koło Kleinklein czy Strettweg (Egg 2006, 52). Występowały zarówno w zachodniej, jak i wschodniej kulturze halsztackiej, a najwięcej egzemplarzy znaleziono na cmentarzu w Hallstatt (Egg 1996, 124-125, fig. 73). Spotyka się je, choć w mniejszych ilościach, także w okazałych pochówkach kultury horakowskiej. Dwie zostały znalezione w kurhanie 1 w Horákov-Hlásnica (Nekvasil, Podborský 1991, 15-16, Taf. 5/30, 6/31), kolejne w kurhanach 1 i 2 w Brnie-Holásky (Nekvasil, Podborský 1991, 16, Taf. 7/32). Ich rozchodzenie się jest związane wyłącznie z drugą połową VII wieku p.n.e., nie stwierdzono ich obecności na Morawach w późniejszych okresach (Golec 2003, 506).

Z grobu nr 8905 pochodzi misa z brązu o wychylonym kołnierzu wylew i kielichowatej nóżce (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 834:1; Ryc. 110). Naczynie jest czterokrotnie profilowane i ma średnicę 35 x 40 cm. Wysokość czaszy wynosi 6,5 cm, z nóżką – 11 cm. Krawędź kołnierza o szerokości 0,4 cm została zagięta pod spód, rant nóżki analogicznie wywinięty do góry. Wylew jest zdobiony kolistymi guzkami rozmieszczonymi w trzech rzędach, środkowe mają średnicę 1,5 cm, zewnętrzne – 4 cm. Nóżka ma podstawę o średnicy 14 cm, jest również zdobiona u dołu trzema rzędami guzków. Wewnętrzny rząd tworzą guzki o najmniejszej średnicy 2-3 cm, zewnętrzne mają średnice 4-5 cm. Pozyskano również fragmenty obręczy pierwotnie opasujących nóżkę, zbudowane ze zwiniętej blachy i tworzące rurki o średnicy 0,2-0,3 cm. Misę odsłonięto leżącą na boku, najprawdopodobniej została pierwotnie złożona do drewnianej, małej skrzyni ulokowanej wewnątrz komory.

Inne naczynie z brązu, zachowane w postaci drobnych fragmentów blachy, zdeponowano w dużej wazie nr 7 w grobie nr 8919. Miało ono kołnierzu wylew, zdobiony od zewnątrz rytymi zwisającymi trójkątami, które tworzyły zygzak. Ornament wewnętrzny jest nieczytelny. Pośród jego fragmentów znajdowały się liczne kawałki drewna.

Jest prawdopodobne, że profilowany szeroki kawałek blachy brązowej z grobu nr 1691, zdobiony wybitymi kolistymi guzkami (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 280:4) pochodzi z wylewu nieokreślonego naczynia.

Wszystkie tego typu wyroby brązowe umieszczone były w najbardziej okazałych grobach komorowych. Dwa z nich wchodziły w skład wyposażenia grobowego razem z żelaznymi mieczami, siekierkami, garniturami toaletowymi (groby nr

390 i 8905). W pochówku nr 390 oprócz misy z brązu zmarłemu złożono 59 pojemników ceramicznych, idola ceramicznego, brązowe i żelazne garnitury toaletowe oraz szpile (6-7), brązowy naszyjnik, żelazne trzy noże, dwie siekierki, grot, dłuto, miecz, kołbę z bursztynowych paciorków. W grobie nr 8905 znaleziono m.in. igielnik i kółko bursztynowe. W grobie nr 360 oprócz czerpaka zdeponowano 32 naczynia, dwie szpile brązowo-żelazne, szpilę brązową, przedmioty żelazne takie, jak naszyjnik, szpile, dwa noże, ponadto trzy paciorki bursztynowe oraz dwie złote spirale, natomiast w grobie nr 8919 odsłonięto 31 naczyń i przedmioty metalowe, m.in. wykonane z brązu bransolety i zapinkę harfowatą oraz nóż żelazny.

Groby z mieczami, nr 390 i 8905 są pochówkami dorosłych osób, w przypadku obiektu nr 390 – mężczyzny. Natomiast w grobie nr 8919 pogrzebano szczątki dziecka, zaś w pochówku nr 360 – dorosłego osobnika i dziecka lub dzieci.

Ryc. 109. Czerpak brązowy z grobu komorowego nr 360 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 109. Bronze dipper from the chamber grave No. 360 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 110. Misa brązowa z grobu komorowego nr 8905 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 110. Bronze bowl from the chamber grave No. 8905 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.2. Uzbrojenie i narzędzia

Z bogato wyposażonych pochówków domasławskich pozyskano aż osiem mieczy, w niektórych przypadkach z zachowanymi elementami pochew, oraz groty włóczni/oszczepów. Najpowszechniej występujące noże możemy zaliczać zarówno do broni, jak i narzędzi, podobnie jak płaskie siekiery z bocznymi wyrostkami. Zmarłym składano do grobów także siekiery, sierpy, dłuta, punce/szydła, igły, narzędzia kamienne, w pojedynczych przypadkach znajdowano także wędzidła i elementy uprzęży końskiej.

2.2.1. Groty włóczni-oszczepów

W grobach komorowych nr 402, 1197, 1242, 3754, 4395, 6366, 8956 odkryto żelazne groty włóczni lub oszczepu. Dokładne odtworzenie ich pierwotnego kształtu nie jest możliwe ze względu na znaczne zniszczenie przedmiotów. Wszystkie posiadają tuleje o średnicy wlotu 1,8-2,5 cm, a w grocie z grobu nr 8956 ma ona długość 9,5 cm. Wielkości okazów z grobów nr 1197 (Ryc. 111), 1242 i 6366 wynoszą 13,5-16,5 cm. Na egzemplarzach pochodzących z grobów nr 402 i 8956 zachowały się pozostałości tkaniny. Jest prawdopodobne, że przedmiot z brązu znaleziony w grobie nr 384 to fragment groty z żeberkiem (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 31:2).

W pochówkach, w których złożono włócznie/oszczepy odsłonięto od 19 do 31 naczyń. W grobach nr 3754, 4395, 8956 znajdowały się miecze żelazne, w nr 1197, 1242, 4395, 6366, 8956 – pojedyncze lub po dwie siekiery i po dwa-trzy noże żelazne, w nr 3754 i 4395 – brązowe igielniki, w nr 1197, 1242, 6366, 8956 – idole ceramiczne. Składano w nich także szpile żelazne i brązowe w liczbie dwóch (nr 1197, 1242, 4395, 8956), wyjątkowo sześciu (nr 6366), garnitury toaletowe lub ich elementy (nr 1197, 1242, 3754, 6366) oraz kółka bursztynowe (nr 4395, 8956). Pojedynczo wystąpiły paciorki bursztynowe (nr 1242), rozcieracz kamienny (nr 8956) i nieokreślone narzędzie żelazne (nr 1197). W grobie nr 402 znaleziono brązowy naszyjnik i dwie bransolety, zapinkę żelazną, dwie szpile żelazno-brązowe i fragment brązowej oraz naszyjnik z żelaza. Spośród nich w przynajmniej trzech pogrzebano dorosłych mężczyzn (nr 402, 4395, 6366), w grobie nr 3754 – kobietę lub osobnika w wieku *juvenis* o żeńskich cechach, natomiast w grobie nr 1197 dziecko i osobnika w wieku *juvenis*.

Znane z ziem polskich (Śląsk, Wielkopolska) groty włóczni, występujące samodzielnie lub

z żelaznymi wędzidłami i siekierkami, datowane są przede wszystkim na okres halsztacki D, jednak w przypadku cmentarzyska w Domasławiu nie ma podstaw, by chronologię grobów, w których je złożono określić inaczej niż na HC. Wydaje się, że wpływy halsztackie, jakie dotarły na ziemię polskie, nie wniosły zmian w zakresie użytkowania wytwarzanych lokalnie włóczni/oszczepów (Gedl 1991, 29). Natomiast bez wątpliwości zwyczajem halsztackim jest ich umieszczanie w grobie w towarzystwie innych elementów uzbrojenia, np. miecza.

Ryc. 111. Grot żelazny z grobu komorowego nr 1197 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 111. Iron spear from the chamber grave No. 1197 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.2.2. Miecze, pochwy

Miecze zostały szczegółowo przeanalizowane w artykule autorstwa B. Gedigi, Z. Hensla i A. Józefowskiej (2018). Znaleziono je w ośmiu grobach komorowych (nr 390, 3754, 4395, 5996, 7391, 7429, 8905, 8956). Mają one długości od 72 do 92 cm. Szerokości liściowatych w kształcie i soczewkowatych w przekroju ostrzy wahają od 4 do 5,5 cm, a w przypadku egzemplarza z brązu do 3,4 cm.

Siedem egzemplarzy mieczy jest żelaznych. Najdłuższy z grobu nr 390 zaopatrzony jest w profilowaną rękojeść z brązowymi nitami do okładzin (8), najpewniej oryginalnie zakończoną kolcem z organiczną nakładką (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 39:7; Ryc. 112:7). Na pozbawionej *ricasso* głowni zachowały się rowki biegnące wzdłuż centralnego żebra, sztych jest szeroki, trójkątny, z wklęsłą krawędzią. W okazy z pochówku nr 3754, na ramionach gardy znajdują się dwa żelazne nity, a sztych jest prawdopodobnie lekko V-kształtny (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 421:1; Ryc. 112:2). Broń z grobu nr 4395 jest zachowana w około połowie długości (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 540:1). Na sztabkowej rękojeści miecza z grobu nr 5996 – zakończonej kolistą głowicową płytką z kolcem – były cztery żelazne nity (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 623:5; Ryc. 112:5). Jego głownia posiada prawdopodobnie centralne żebro, sztych jest U-kształtny. Miecz z grobu nr 7391 ma rękojeść, w której okładziny

były umocowane przynajmniej trzema żelaznymi nitami, a sztych jest krótki, półkolisty zakończony (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 715:5; Ryc. 112:3). Miecz z grobu nr 8905 ma sztabkową, lekko asymetryczną rękojeść z ułamanym kolcem, z trzema żelaznymi nitami (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 834:5; Ryc. 112:4), natomiast egzemplarz z grobu nr 8956 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 897:4; Ryc. 112:6) – delikatnie profilowaną sztabę rękojeści z dziewięcioma nitami z brązu. Była ona przedłużona niezachowanym kolcem, na którym umocowano brązową, miseczkowatą plaketę przytrzymującą oryginalnie nakładkę głowicy z materiału organicznego. Głownia z *ricasso* jest delikatnie przewężona w 2/3 jej długości, zakończona krótkim, trójkątnym sztychem. W jej górnej partii widoczne jest szerokie żebro centralne, które tworzy trójkątne wybrzuszenie, prawdopodobnie pierwotnie podkreślone przez żłobki.

Jedyny miecz wykonany w odlewie z brązu wystąpił w obiekcie nr 7429. Ma on poszerzoną w części środkowej sztabę z do rękojeści z czterema pierwotnie nitami, zakończoną pięciokątną płytką głowicową (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 748:2; Ryc. 112:1). Smukła głownia z *ricasso* jest przewężona w 2/3 długości. Podstawa gardy podkreślona jest żłobkiem połączonym z podwójnymi strudzinami rozmieszczonymi na całej długości głowni, równoległe do linii ostrza. Sztych jest krótki, trójkątny, z dochodzącym do jego wierzchołka wąskim żebrzem centralnym.

Analizy antropologiczne wykazały, że w grobach z mieczami znajdowały się pojedyncze popielnice ze szczątkami dorosłych osobników (Dąbrowski *et al.* 2020). Płeć męską stwierdzono w przypadku pochówków nr 390, 4395 i 5996. Tylko w grobie nr 390 zdeponowano dodatkowe dwie urny zawierające szczątki dorosłego lub dorosłych osób. W pochówku nr 3754 płeć osobnika określono jako żeńską, a wiek – dorosły ze wskazaniem na jej wczesną fazę, co nie wyklucza możliwości, że chodzi o osobnika męskiego w bardzo młodym wieku (Gediga 2012b, 151-158). Najprawdopodobniej nie złożono kości w komorze z brązowym mieczem nr 7429, choć układ wyposażenia i sposób potraktowania wazy, przy której zdeponowano przedmioty metalowe, sugerują, że zamysłem było stworzenie symbolicznego pochówku.

Miecze z obiektów nr 7429 i 8905 złożone zostały w drewnianych pochwach z bocznymi żelaznymi okuciami, zakończonych lunulowatymi okuciami z brązu (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 748:1, 834:2). Także na mieczu z grobu nr 8956 zachowały się fragmenty drewna pochodzące zapewne

z drewnianego futerału, a na egzemplarzu z grobu nr 390 ślady drewna w górnej partii głowni i skóra pokrywająca ostrze.

Miecze z grobów nr 390 i 4395 umieszczono w zachodnich częściach komór, w jamach nr 3754, 5996, 7391, 7429, 8905 – wzdłuż ścian południowych, nr 8956 – od północy. Pochówki z bronią były otoczone kolistymi rowami za wyjątkiem obiektów nr 390 i 7391, jednak możliwe, że w ich przypadku nie zostały one uchwycone.

W grobach z mieczami stwierdzono od 20 do 59 naczyń ceramicznych. W obiektach nr 390, 5996 i 7429 znaleziono brązowe kółka, które mogły służyć do umocowaniu pochwy. Pochówki zawierały charakterystyczne, powtarzalne zestawy przedmiotów: płaskie siekierki z bocznymi wyrostkami (nr 4395, 7391, 7429, 8905, 8956), niekiedy współwystępujące z okazami z tuleją (nr 390), dłuta (nr 390, 7391, 7429, 8905?), groty (nr 3754, 4395, 8956), noże, często zachowane fragmentarycznie, w liczbie dwóch-czterech (nr 390, 4395, 8905, 8956), rzadko pojedyncze (nr 7391), garnitury toaletowe (nr 390, 3754, 8905), bursztynowe kółka (nr 4395, 8905, 8956). Spośród czterech wyróżnionych na cmentarzysku igielników brązowych dwa wystąpiły w grobach z bronią (nr 3754, 4395). Do pochówków nr 390 i nr 8905 włożono także duże naczynia z brązu, do grobów nr 390, 4395, 5996, 7429, 8956 – szpile metalowe, nr 390, 8905 i 8956 – podstawki półksiężycowate, nr 7391 i 8956 – narzędzia kamienne. Dodatkowo w komorze grobu nr 390 odsłonięto naszyjnik z brązu i paciorki bursztynowe, zaś w popielnicy grobu nr 5996 – złotą spiralę.

Podobnie inne miecze odkryte na terenie Polski występowały razem z płaskimi siekierkami z bocznymi wyrostkami i siekierkami tulejkowatymi oraz elementami należącymi do uprzęży końskiej, ozdobami (np. zapinkami), przyborami toaletowymi, nożami, jak i kółkami z bursztynu (por. Gedl 1991, 27).

Brązowe i żelazne miecze są importami z północnoalpejskiego centrum wytwórczego i należy je datować ogólnie na okres halsztacki C. Brązowy okaz z grobu nr 7429 należy do mieczy typu Büchenbach według L. Dhennequina (2005, 127, Fig. 70, 81), najmłodszego typu horyzontu Gündlingen. Broń ta ma bardzo szeroką dystrybucję na obszarze pomiędzy południowo-zachodnią Francją a Polską. Analogiczny miecz odkryto w Gorszewicach, pow. szamotulski (Pieczyński [1953] 1954; Łuka 1959), a podobne egzemplarze znane są m.in. z północnej Bawarii, Frankonii i Szwabii (Fogel 1979, 41), także z Gündlingen, Breisach am Rhein (grób 299), jak

i Czech (Dolany, okr. Plzeň-sever, Pleiner, Rybová 1978, 411, ryc. 118:27, 34). Okucie pochwy znalezione w grobie zalicza się do młodszych form przybierających ozdobne formy o kształcie kwiatu lilii, typu F2 według P.-Y. Milcenta (2004), Beratzhausen wariantu c według L. Dhennequina (2005, Fig. 148), znajdowane od Francji do Czech przez południowe Niemcy (Dhennequin 2005, 160).

Miecz z obiektu nr 390 jest odpowiednikiem brązowych mieczy Mindelheim, zaliczony został do grupy A1 długich mieczy typu F” ze zdobioną głownią, bez *ricasso*, z kolcem na rękojeści według typologii L. Dhennequina (2005, 133, Fig. 99). Dystrybucja tego typu koncentruje się na północnych i południowych krańcach Bawarii. Miecz z grobu nr 8956 o podobnym układzie nitowania według klasyfikacji L. Dhennequina zalicza się do grupy A2 mieczy typu D – z profilowaną głownią, z *ricasso*, kolcem na rękojeści, o dość szerokim rozprzestrzenieniu skupionym w Badenii-Wirtembergii, w Hallstatt oraz na wschodzie i w centrum Francji. Pozostałe miecze należą do mieczy

grupy A1, o profilowanych, gładkich ostrzach, lekko zaznaczonych żebrach centralnych, bez *ricasso* (Dhennequin 2005, 132-134, Fig. 99). Smukłe egzemplarze z grobów nr 3754 i 7391 wariantu G”, bez kolca na rękojeści (IV grupa mieczy według P.-Y. Milcenta 2004, 93, 95, Fig. 53), są analogiczne do brązowych okazów typu Büchenbach. Występowanie wariantu G” koncentruje się w Badenii-Wirtembergii i Belgii (Dhennequin 2005, 134, Fig. 103). Miecze z grobów nr 5996 i 8905 zaliczono do wariantu F’ – z rękojeściami zakończonymi kolcami (Dhennequin 2005, 132-133, Fig. 99; III grupa mieczy Milcenta 2004, 91-92, 97, Fig. 52). Wariant F’ jest rozprzestrzeniony na obszarze na południe od Bawarii (Dhennequin 2005, 133, Fig. 100). Okucie z grobu nr 8905 należy do typu F3 Milcenta (2004), a do Oberwaldbehrungen wariantu b według L. Dhennequina (2005, Fig. 148). Analogiczny egzemplarz trzewika znamy z grobu I z Borka Strzelińskiego (Fogel 1979, 42, tabl. III:6). Kilka okazów tego typu znaleziono w południowej Bawarii (Dhennequin 2005, 161).

Ryc. 112. Miecze i okucia z grobów komorowych: 1 – 7429; 2 – 3754; 3 – 7391; 4 – 8905; 5 – 5996; 6 – 8956; 7 – 390 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz, oprac. A. Józefowska)

Fig. 112. Swords and fittings from the chamber graves: 1 – 7429; 2 – 3754; 3 – 7391; 4 – 8905; 5 – 5996; 6 – 8956; 7 – 390 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz, prepared by A. Józefowska)

2.2.3. Noże i brzytwy

Wśród zabytków zakwalifikowanych do narzędzi, pozyskanych z grobów na cmentarzysku w Domasławiu najliczniejsze były noże. W 192 pochówkach znaleziono 270 egzemplarzy lub ich fragmenty. Często odsłaniano uszkodzone okazy¹², co może być spowodowane stanem zachowania, ale i rytuałem. Deponowano również po dwa i więcej noży¹³, wybierając zazwyczaj okazy o zróżnicowanym kształcie, przeznaczone najpewniej do odmiennych czynności (np. egzemplarze z grobów nr 581, 1197, 1694, 3774, 4270, 4293, 6365, 6366, 6700, 7461, 10303, 10315).

Przedmioty z Domasławia zaopatrzone są w kołec do osadzania rękojeści, mają rozmaicie uformowane ostrze o klinowatym przekroju (Ryc. 113-122). Przeważają formy o łukowatym tyłcu, często daszkowatym o różnych stopniach wygięcia i prostym lub lekko półkolistym ostrzu. Rzadziej obie ich krawędzie mają półkolisty kształt lub są prawie proste. Mają one najczęściej od 10 do 15 cm długości i 2-3,5 cm szerokości. Znaleziono także małe egzemplarze, jak okaz z grobu nr 5993 o długości 5 cm (Ryc. 115), czy też noże o długości 7 cm z grobów nr 492, 3391, 6365, 10819 i nieznacznie ponad 8 cm – z grobów nr 2882 (Ryc. 113), 4851, 7422, 7424, 10309. Największe okazy mają długość powyżej 17 cm (z grobu nr 549, 572, 1197, 1698), 18 cm (nr 2146, 4277 – Ryc. 117, 5961, 5997) i 19 cm (nr 543, 1199, 4297, 4865 – Ryc. 119, 8885). Te najdłuższe – o szerokościach głowni 3,5-4 cm można kwalifikować jako sztylety z kolcem typu V według J. Fogla (1979, 13, 16). Okaz o podobnej długości pochodzi z grobu nr 8943 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 877:1).

12 Fragmenty noży znaleziono m.in. w pochówkach nr 460, 504, 522, 533, 573, 590, 612, 806, 1691, 2789, 2896, 2854, 2858, 3322, 3390, 3410, 3423, 3760, 3779, 3786, 3792, 3797, 4383, 4857, 5611, 5977, 5964, 7386, 7409, 8959, całe egzemplarze i ułamki drugich w grobach nr 283, 360, 366, 417, 549, 566, 581, 1011, 1032, 1698, 2849, 2896, 3391, 3394, 4267, 4411, 4857, 5961, 6680, 6690, 7472, 8899, 8905, 8943, 8956, 12112, części dwóch noży w grobach nr 619 5995, 8899, 10816.

13 Dwa noże odsłonięto w grobach nr 543, 1015, 1197, 1242, 1694, 2146, 2882, 2883, 3311, 3774, 3798, 4270, 4293, 6365, 6366, 6680, 6698, 6700, 7461, 8885, 8944, 8961, 10000, 10303, 10315, 10816, 10819, 10869, 12739. W grobie nr 390 znaleziono dwa noże i fragmenty dwóch lub trzech kolejnych, w grobach nr 4395, 6693, 8892 – dwa i ułamki trzech, w grobach nr 1017 i 4384 – fragmenty trzech noży, a w pochówku nr 10309 – trzy i część czwartego.

Został włożony do pochwy i zawinięty w tkaninę, na szerokiej rękojeści widoczne są ślady drewna¹⁴.

Wyjątkowo niektóre egzemplarze zaopatrzone są w rozszerzone ręczki z półkolistą końcówką, jak z grobów nr 543 – z mocno wygiętym do góry czubkiem głowni (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 125:5), 2146 (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 303:2), 4865 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 576:2) lub kółkiem, służącym prawdopodobnie do zawieszenia przy pasie, jak w przypadku okazów z grobów nr 4851 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 565:1; Ryc. 123) i 10869 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 983:3) oraz ósemkowato uformowaną ręczkę, jak narzędzie z grobu nr 8885 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 801:2; Ryc. 124). Pozwala to kwalifikować je jako rodzaj brzytw. Koliście zakończony przedmiot z grobu nr 2869 może jednak należeć do obiektu o chronologii lateńskiej. Brzytwy składano w pochówkach w towarzystwie noży z kolcem do rękojeści.

W wielu przypadkach na kolcach zachowały się pozostałości oprawy rękojeści wykonanej z materiału organicznego, najprawdopodobniej drewna¹⁵, może też z kości (jeden z okazów z grobu nr 7472). Na egzemplarzu z grobu nr 6703 ślady drewna prawdopodobnie z pochwy zachowały się na ostrzu, nie na kolcu noża. Brzytwa z grobu nr 543 jest owinięta sitowiem i prawdopodobnie filcem, a noże z grobów nr 1693, 10303, 10309 zawinięto w korę. Pozostałości tkanin zachowały się na egzemplarzach z grobów nr 366, 390, 3423, 8899, 8943, 8956, 10000, 10315, 12739.

Omawiane narzędzia umieszczano najczęściej przy popielnicy oraz, częściej niż w przypadku pozostałych przedmiotów, przy innych naczyniach¹⁶. Ze względu na polifunkcyjność noży, jak

14 Nóż/sztylet z grobu nr 8943 nie został wyciągnięty z pochwy, ze względu na pokrycie jej tkaniną, a zdjęcia rentgenowskie nie ujawniły jego formy.

15 M.in. z grobów nr 384, 543, 612, 619, 1011, 1197, 1279, 2789, 2849, 2858, 2883, 3412, 3417, 3772, 3774, 3779, 3798, 4270 (Ryc. 121-122), 4297, 4395, 5990, 5995, 6365, 6680, 6690 (Ryc. 120), 6691, 6698, 6700, 7408, 7472, 8891, 8899, 8928, 8943, 8944, 8956, 8960, 10303, 10304, 10315, 10816, 10819, 12739, 13876.

16 Noże znaleziono przy popielnicach np. w grobach nr 390, 10873, 8885 – brzytwa została wbita w ziemię lub dno komory przy urnie, na popielnicy (nr 3394), jak i deponowano je w urnach (w grobach nr 366, 390, 579, 607, 1011, 1015, 1017, 2140, 2146, 2166, 3401, 3424, 4384, 4409, 6380, 7424, 8928, 8952, 10309, 10851, 12108). Często składano je wewnątrz innych naczyń (w grobach nr 566, 790, 6690, 6703, 7389, 8946, 8959, 10883), jak i pod nimi (nr 522, 590, 619, 806, 3394, 3797, 4404, 5611, 5992, 5993, 5995,

i powszechny ich udział w wyposażeniu grobów halszackich w Domasławiu, trudno opowiadać się za ich przynależnością do narzędzi lub broni. Przedmioty tego typu masowo znajdowane są w grobach na ziemiach polskich datowanych na HC i D. Ich duża liczba na Śląsku przemawia za lokalnym wytwarzaniem już na początku HC i kontynuacją w HD.

Ryc. 113. Nóż żelazny z grobu komorowego nr 2882 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 113. Iron knife from the chamber grave No. 2882 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 114. Nóż żelazny z grobu komorowego nr 3774 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 114. Iron knife from the chamber grave No. 3774 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 115. Nóż żelazny z grobu komorowego nr 5993 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 115. Iron knife from the chamber grave No. 5993 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

6698, 7409, 8891, 8961, 10315) oraz na pojemnikach (nr 576, 1017, 4293, 4411 – na talerzu krążkowym) w różnych częściach grobów.

Ryc. 116. Nóż żelazny z grobu nr 3424 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 116. Iron knife from the grave No. 3424 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 117. Nóż żelazny z grobu komorowego nr 4277 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 117. Iron knife from the chamber grave No. 4277 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 118. Nóż żelazny z grobu komorowego nr 4293 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 118. Iron knife from the chamber grave No. 4293 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 119. Nóż żelazny z grobu komorowego nr 4865 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 119. Iron knife from the chamber grave No. 4865 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 120. Nóż żelazny z grobu komorowego nr 6690 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 120. Iron knife from the chamber grave No. 6690 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 124. Brzytwa żelazna z grobu komorowego nr 8885 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 124. Iron razor from the chamber grave No. 8885 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 121. Nóż żelazny z grobu komorowego nr 4270 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 121. Iron knife from the chamber grave No. 4270 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 122. Nóż żelazny z grobu komorowego nr 4270 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 122. Iron knife from the chamber grave No. 4270 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 123. Brzytwa żelazna z grobu komorowego nr 4851 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 123. Iron razor from the chamber grave No. 4851 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.2.4. Siekierki

W 27 grobach znaleziono 36 siekierki żelaznych. Wśród nich wyróżniono formy płaskie z bocznymi wyrostkami (25, Ryc. 125-130) oraz zaopatrzone w tuleję (9, Ryc. 131-132). We wszystkich pochówkach zawierających egzemplarze z tuleją, poza grobem nr 6698, złożono także siekierki płaskie, a w grobie nr 8899 prawdopodobnie zostały zdeponowane dwie formy płaskie.

Płaskie siekierki żelazne pozyskane z cementarzyska w Domasławiu¹⁷ mają półkoliste ostrza o szerokości 3-5,5 cm i prosty trzpień z dwoma ramionami o rozstawie 5-6 cm. Ich długość waha się od 7,5 do 18,7 cm. Za wliczeniem ich w poczet uzbrojenia mogą przemawiać źródła ikonograficzne, np. scena walki przedstawiona na okuciu pasa z Vace (Lucke, Frey 1962, 54-55). Jednak ich parametry techniczne wskazują, że miały bardzo niską wytrzymałość i nie mogły służyć jako użyteczna broń. Siekierki tego typu należą do wiodących form okresu halsztackiego C, a z terenu Polski nie są znane ich znaleziska datowane na HD (Gedl 1991, 29-31; 2004a, tabl. 52). Rozprzestrzeniły się w dorzeczu Odry wraz z pierwszą falą oddziaływań halsztackich jako importy z jej wschodniej strefy (Stary 1982, 20-21, 28). Były one również często spotykane w Górnej i Dolnej Austrii, Karyntii, Słowenii, Bośni, wschodnich Węgrzech, Czechach, Słowacji, a pojedyncze egzemplarze znane są z północno-wschodnich i zachodnio-środkowych Włoch (Stary 1982, 41). Analogiczne egzemplarze siekierki datowane na HD znane są ze skarbów z terenu Słowacji i Turynii (Gedl 1991, 29-31).

¹⁷ Płaskie siekierki żelazne odślonięte w obiektach nr 283, 366, 390, 417, 543, 612, 1017, 1022, 1197, 1242, 1693, 1698, 2849, 3311, 3414, 4270, 4395, 6366, 6680, 6690, 7391, 7429, 8899, 8905, 8944, 8956.

Na cmentarzyskach z terenu Polski występowały razem z mieczami, ceramiką malowaną oraz z brązowymi sprzączkami do pasów oraz zapinkami harfowatymi (Gedl 1991, 30). W Domasławiu deponowano je w grobach z naczyniami w liczbie 6-59 egzemplarzy, z mieczami, nożami, dłutami, metalowymi garniturami toaletowymi, szpilami, bransoletami, paciorkami szklanymi i bursztynowymi, a także kółkami bursztynowymi (groby nr 1017, 8956) oraz igielnikami z brązu (nr 4384, 4395, 8905).

Siekierki żelazne z tuleją występowały w grobach domasławskich rzadziej niż płaskie (groby nr 283, 390, 543, 1197, 1242, 1698, 2849, 4270, 6698). Ich długość wynosi od 9 do 15 cm, tuleje mają kolisty przekrój, najczęściej o średnicy 3,5 cm. W tulejach okazów z grobów nr 1242 i 2849 zachowały się pozostałości drzewca.

Oba typy wyrobów współwystępują ze sobą, co potwierdzają znaleziska grobowe oraz skarby. Jednak większość siekierek z tuleją datowanych jest na okres HD (Gedl 1991, 31-32). Z tego względu przyjmuje się, w odróżnieniu od płaskich siekierek z bocznymi wyrostkami, że należały one do miejscowej tradycji wytwórczej kultury lużyckiej. Możliwe jednak, że najstarsze okazy z tulejkami z okresu HC były importowane z południa (Gedl 1991, 33). Były powszechne używane we wschodnim kręgu kultury halsztackiej, podczas gdy w zachodnim nie odegrały ważnej roli. Jedynie pod koniec okresu halsztackiego we wschodniej Francji i południowo-zachodnich Niemczech traktowano je jako symbol statusu lub amulet (Stary 1982, 41).

Siekierki z tuleją wchodziły w skład wyposażenia grobów komorowych w Domasławiu wraz z żelaznymi garniturami toaletowymi, dłutami i nożami, przynajmniej dwoma w każdym grobie, a w sześciu przypadkach z mieczami. W grobach tych obecne były również brązowe i żelazne szpile, przynajmniej po dwa egzemplarze, paciorki bursztynowe lub szklane, metalowe naszyjniki. Do grobów tych złożono także dużą liczbę naczyń (11-59 sztuk).

Ryc. 125. Siekierka żelazna z grobu komorowego nr 366 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 125. Iron axe from the chamber grave No. 366 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 126. Siekierka żelazna z grobu komorowego nr 1693 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 126. Iron axe from the chamber grave No. 1693 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 127. Siekierka żelazna z grobu komorowego nr 4270 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 127. Iron axe from the chamber grave No. 4270 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 128. Siekierka żelazna z grobu komorowego nr 6366 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 128. Iron axe from the chamber grave No. 6366 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 129. Siekierka żelazna z grobu komorowego nr 7391 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 129. Iron axe from the chamber grave No. 7391 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 130. Siekierka żelazna z grobu komorowego nr 4395 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 130. Iron axe from the chamber grave No. 4395 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 131. Siekierka żelazna z grobu komorowego nr 6698 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 131. Iron knife from the chamber grave No. 6698 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 132. Siekierka żelazna z grobu komorowego nr 4270 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 132. Iron axe from the chamber grave No. 4270 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.2.5. Dłuta

Do 16 grobów na cmentarzysku w Domasławiu złożono dłuta żelazne (groby nr 283, 366, 390, 543, 1017, 1022, 1698, 2849, 3311, 3412, 4270, 4384, 6680, 6698, 7391, 7429; Ryc. 133-136). Ich kształt jest zbliżony do siekierok z tulejami. Posiadają owalną tuleję, w której osadzano rękojeść z drewna, różnią się natomiast częścią tnącą, która w przypadku dłut jest węższa i dłuższa. Mają długość od 10 do 16,5 cm, a w tulejach o średnicach 1,5-3,2 cm często zachowały się pozostałości drzewca (groby nr 283, 366, 543, 1698, 2849, 3412, 4270, 4384, 7429).

Dłuta datowane są na okres halsztacki C, a używane były nadal w okresie HD. Prawdopodobnie wykonywano je lokalnie. Współwystępowały wraz z płaskimi żelaznymi siekierkami oraz ceramiką malowaną (Gedl 1991, 33-34). W Domasławiu składano je razem z nożami żelaznymi, mieczami (w grobach nr 390, 7391, 7429), płaskimi siekierkami z bocznymi wyrostkami, igielnikami w grobach nr 4384 i 4395, kółkami, szpilami, garniturami toaletowymi, paciorkami bursztynowymi i kółkiem bursztynowym, bransoletami i naszyjnikami z brązu w grobach nr 366 i 1022.

Ryc. 133. Dłuto żelazne z grobu komorowego nr 283 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 133. Iron knife from the chamber grave No. 283 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 134. Dłuto żelazne z grobu komorowego nr 1698 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 134. Iron chisel from the chamber grave No. 1698 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 135. Dłuto żelazne z grobu komorowego nr 3311 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 135. Iron chisel from the chamber grave No. 3311 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 136. Dłuto żelazne z grobu komorowego nr 4270 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 136. Iron chisel from the chamber grave No. 4270 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.2.6. Sierpy

W dziesięciu grobach znaleziono sierpy żelazne (nr 579, 1015, 2127, 3412, 4269, 4864, 6675, 6681, 6693, 8920; Ryc. 137-138). Mają one łukowato wygięte ostrze i tylec oraz u nasady – skierowany w bok, językowaty wypstę. Długość ich wynosi około 14-15,5 cm, szerokość do 3 cm. Na okazie z grobu nr 4269 zachował się fragment drewnianej rękojeści.

W Domasławiu narzędzia tego typu składano do grobów zarówno komorowych, jak i bez konstrukcji wewnętrznych. W pochówkach dorosłych osobników – bez konstrukcji nr 6675 oraz komorowych nr 6681 i 8920 wraz z sierpem zdeponowano tylko szpilę żelazną, a w grobach nr 4864 i komorowym nr 579, w którym pochowano osobę dorosłą i dziecko – żelazną szpilę i nóż. W grobach zawierających omawiane przedmioty składano od jednego (popielnicy) do 38 naczyń. W pięciu grobach komorowych nr 1015 znaleziono dwa noże żelazne. Bogatsze w przedmioty były groby dorosłych i dzieci pochowanych razem¹⁸. W innym grobie komorowym nr 6693 wraz z sierpem złożono także żelazny naszyjnik, dwie szpile i trzy noże.

Omawiane narzędzia kojarzone są z kulturą łużycką, można je również spotkać w kulturze pomorskiej i w kulturze kurhanów zachodniopomorskich wczesnej epoki żelaza. Ich datowanie przypada w większości na HD. Niektóre egzemplarze ze Śląska pochodzą z HC. Sierpy nie były pospolite w kulturze halsztackiej, stąd też wydaje się, że były formą lokalną (Gedl 1991, 37-38; 1995, 94-105, tabl. 79).

¹⁸ W pochówku nr 2127 odkryto także żelazny naszyjnik, trzy szpile, guz, element garnituru toaletowego. W grobie komorowym nr 3412 znajdowała się brązowa spirala, igła, sześć szpil i garnitur toaletowy oraz żelazny nóż, szpila, zapinka, bursztynowe kółko, a w grobie komorowym nr 4269 znaleziono z brązu igłę, naszyjnik, bransoletę, dwie szpile, zapinkę, trzy kółka i aplikacje, żelazno-brązową szpilę, kołkę z paciorków bursztynowych oraz żelazne okucia prawdopodobnie skrzynki.

Ryc. 137. Sierp żelazny z grobu komorowego nr 4269 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 137. Iron sickle from the chamber grave No. 4269 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 138. Sierp żelazny z grobu komorowego nr 8920 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 138. Iron sickle from the chamber grave No. 8920 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.2.7. Igły

Z cmentarzyska w Domasławiu pozyskano 23 igły, w tym 12 egzemplarzy brązowych, wykonanych z drutu o grubości około 0,2 cm, długościach 6-11,5 cm, z otworami poniżej zakończenia (Ryc. 139-140) lub z wydłużonym otworem uformowanym na jednym końcu (Ryc. 141). Znaleziono także 11 wyrobów żelaznych, zachowanych fragmentarycznie poza egzemplarzem z grobu nr 8941 o długości 10 cm. Dwa okazy znaleziono luźno w warstwie kulturowej, pozostałe odsłonięto w popielnicach (groby nr 1022, 1293, 3412, 4269, 4385, 4398, 6364, 8888, 12102) i pod urną (nr 6364).

Igły żelazne (6) i brązowe (2) wchodziły w skład grobów bez konstrukcji wewnętrznych zawierających tylko naczynia (popielicę) i do 11 pojemników (nr 1293, 10305) oraz dodatkowo szpile (nr 4398, 6042, 7445, 8941), szpilę i przęślik (nr 3426), naszyjnik (nr 8935). Głównie stanowiły jednak część inwentarzy grobów komorowych (pięć żelaznych, osiem brązowych) wraz z naczyniami w liczbie 19-41, podstawkami półksiężycowatymi (w 10 grobach), we wszystkich ze szpilami w liczbie jedna-sześć, często z nożami (9), ozdoba-mi (5), przyborami toaletowymi (3), sierpami (2)¹⁹.

¹⁹ Igły współwystępowały z naszyjnikami (w grobach: nr 1022, 1849, 2789, 4269, 4307, 4385, 8888), bransoletami (nr 1022, 4269, 8870, 8888, 12102), zapinkami (nr 1022, 3412, 4269, 8888), kołkami z paciorków (nr 2895, 4269, 8888, 10880), garniturami toaletowymi (nr 1022, 3412, 8943), sierpami (nr 3412, 4269).

Warto zauważyć, że na 21 grobów zawierających igły, przynajmniej w dziesięciu złożono osoby dorosłe i dzieci (nr 2895, 3412, 4269, 4398, 8870, 12102), dzieci (nr 7445, 8941, 4307) lub osobników młodocianych (nr 8943). Pochówek nr 1293 ze szczątkami dorosłej osoby odsłonięto w otoczeniu grobu komorowego nr 1275, w strop którego wstawiono popielnicę zawierającą przepalone kości dziecka (nr 1296). W grobach nr 4398 i 8870 dodatkowo określono płeć kobiecą pochowanych osób. W grobie nr 8888 stwierdzono osobnika płci męskiej.

Igły, podobnie jak przęśliki, ze względu na ich ściśle użytkowy charakter nie należą do częstych elementów wyposażenia grobowego społeczności łżyckich pól popielnicowych, choć ich sporadyczną obecność w zespołach grobowych z późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza rejestruje się we wszystkich regionach zachodniej strefy ziem polskich (Kaczmarek 2017, 122-123). Analogiczne egzemplarze znaleziono m.in. w grobach w Górszewicach, pow. szamotulski, Kietrzu, pow. głuźczycki, Pyszącej, pow. śremski, Szczecinie (cmentarz centralny), Nadziejewie, pow. szamotulski (Malinowski 1962, 61).

Ryc. 139. Igła brązowa z grobu nr 1293 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 139. Bronze needle from the grave No. 1293 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 140. Igła brązowa z grobu komorowego nr 3412 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 140. Bronze needle from the chamber grave No. 3412 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 141. Igła brązowa z grobu nr 4398 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 141. Bronze needle from the grave No. 4398 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.2.8. Puncce/szydła

W grobach komorowych nr 366, 460, 543, 1197, 1275, 2863, 4852, 5993, 6365, 6680, 7402, 8892, 8949, 10000, 10309 odsłonięto narzędzia żelazne w rodzaju punc bądź szydeł. Mają one długości od zaledwie 2,3 cm do 14 cm, przekrój kolisty lub czworograniasty (oraz odcinkowo oba), zakończone są mniej lub bardziej płasko lub szpiczasto, co trudno ocenić ze względu na stan zachowania zabytków żelaznych. Część narzędzia była oprawiana w drewno, którego pozostałości zachowały się na egzemplarzach z grobów nr 366, 460, 543, 2863, 4852, 7402, 8949. Mogły one być używane jako szydła do przekłuwania lub nakłuwania np. skóry bądź puncce, zwane inaczej puncynami i tłoczkami, służące do wybijania ornamentu na wyrobach brązowych. Możliwe, że oprawka drewniana była wykorzystywana tylko do chwytania, a oba zakończenia były używane roboczo i to różnorodnie. Szydła i puncce nie cechują się zmiennością formalną w perspektywie chronologicznej, natomiast ich obecność na stanowiskach z późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza nie jest czymś wyjątkowym (Kaczmarek 2017, 123).

2.3. Części upręży

Groby komorowe zawierały również wyroby metalowe należące do upręży końskiej. Były to dwuczęściowe, łamane wędzidła żelazne oraz ozdobne guzy brązowe. Znalezione wędzidła datowane są na HC, mają analogie w południowych Niemczech. Prawdopodobnie były to importy ze strefy halsztackiej (Gedl 1991, 41).

Okaz z grobu nr 5997, zdeponowany w popielnicy ze szczątkami dorosłej osoby, jest złożony z dwóch tordowanych prętów o długości 10 cm zakończonych pierścieniami o średnicach 2,5 cm, z kółkami po bokach o wielkościach 5 cm (Gediga,

Józefowska 2018b, Tabl. 626:3; Ryc. 142). Przy tym przedmiocie odkryto także haczykowate uchwyty. Grób ten był wyposażony w 27 naczyń ceramicznych, idola ceramicznego, szpile żelazne (również odsłonięte w urnie) oraz w punce i nóż żelazny.

Przy popielnicy ze szczątkami mężczyzny w grobie nr 460 złożono żelazne wędzidło o długości około 8 cm z kółkami o średnicach 2,2 cm (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 60:6). Odsłonięto w nim również 29 naczyń, idola, szpilę żelazną, żelazny garnitur toaletowy z brązowym kółkiem, nóż żelazny oraz brązowe elementy uprzęży końskiej, przymocowane pierwotnie do tkaniny lub skóry. Były to cztery charakterystyczne guzy (*tutulusy*), o wydłużonej stożkowej główce o średnicy 2,5 cm połączonej czterema nóżkami z dolnym pierścieniem, oraz pięć guzów kolistych, w których miseczkowata główka o średnicy 0,8-1,2 cm zaopatrzona jest w zawiniętą pod nią szpilę, a także trzy kółka mogące stanowić elementy wiązań pasków – rzemieni (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 60:5, 7; Ryc. 143-144).

Sześć guzów o półkolistych, kołnierzowatych główkach o średnicach około 3 cm i podstawach ażurowych z czterema nóżkami (3) lub mniejszych o średnicach 1,5 x 1,6-1,8 cm z czworokątnym uszkiem (3) znaleziono przy popielnicy w grobie nr 4857, w której pochowano dorosłego osobnika (Gediga, Józefowska 2018, Ryc. 26; Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 571:4-6, 12-14; Ryc. 145). Zostały odsłonięte wraz z idolem, garniturem toaletowym, szpilami, nożami, paciorkami bursztynowymi.

Guzy-*tutulusy* wystąpiły na cmentarzysku w Kietrzu, pow. głubczycki, w skarbie z Kiełpina, pow. gryficki, na grodach w Biskupinie, pow. żniński i w Kamieńcu, pow. radziejowski. Wraz z innymi guzami (stożkowatymi z uszkiem na krawędzi) zostały one z dużym prawdopodobieństwem przejęte ze strefy halsztackiej lub za jej pośrednictwem dostały się na ziemię polskie, podobnie jak i inne części uprzęży.

Ryc. 142. Wędzidło żelazne z grobu komorowego nr 5997 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 142. Iron horse bridle bits from the chamber grave No. 5997 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 143. Guz brązowy - tutulus z grobu komorowego nr 460 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 143. Bronze tutulus-like button from the chamber grave No. 460 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 144. Guz brązowy - tutulus z grobu komorowego nr 460 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 144. Bronze tutulus-like button from the chamber grave No. 460 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 145. Guz brązowy - tutulus z grobu komorowego nr 4857 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 145. Bronze tutulus-like button from the chamber grave No. 4857 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.4. Przybory toaletowe

2.4.1. Garnitury toaletowe

Na cmentarzysku w Domasławiu znaleziono 75 garniturów toaletowych oraz 37 ich elementów. Po dwa zestawy toaletowe odkryto w grobach nr 390, 1690, 4270 i 7408. Były to wykonane z żelaza lub z brązu komplety złożone z pęsety i szpili lub zazwyczaj dwóch szpil²⁰. W pochówkach nr 1017, 1022, 2840, 10309 i 10873 zdeponowano garnitury składające się z pęsety, jednej szpili i dodatkowo osobno zaczeponych na kółku pięciu szpil (dwóch brązowych, trzech żelaznych). W 19 grobach umieszczono zestawy wyłącznie połączonych kółkiem szpil²¹, a w 13 znaleziono nałożone na kółko pęsety²².

Przybory zawieszane są na kółkach najczęściej o ściętych końcach, o średnicach 1,2-2,8 cm (brązowe) i 1,5-3,5 cm (żelazne), przekroju czworokątnym lub kolistym o grubości 0,1-0,3 cm (brązowe) i 0,3-0,5 cm (żelazne). Niekiedy poszczególne elementy były przymocowane samodzielnie do kilku kółek (np. nr 3423, 4267) lub zawieszane były dodatkowe kółka, co sugeruje większą liczbę noszonych przedmiotów lub inny sposób mocowania (np. nr 1690 – Ryc. 148, 2849, 3311).

Szpile o długościach 6,5-10,5 cm z jednej strony mają do zawieszenia płaskie kółko o średnicy

0,6-1,2 cm lub koniec z rozklepanego drutu jest zwinięty w uszko. Trzpienie brązowych okazów są częściej tordowane niż gładkie, odwrotnie niż żelaznych. Części użytkowe są uformowane w rozwidlenie lub łopatkowato/łyżeczkowato, często ułamane. Zauważa się w całości zachowanych egzemplarzy, że oba zakończenia współwystępują (np. w grobach nr 566, 1693, 2166, 2840, 3311, 4857, 8959, 10000), ale w przypadku pojedynczych szpil lub zestawów składających się z pęsety i jednej szpili są zakończone widełkowato. Nietypowa jest żelazna szpila z garnituru z grobu nr 366, której trzpień w połowie wysokości został połączony z kółkiem (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 22:12) oraz zakończone widełkowato brązowe elementy garniturów z grobów nr 6023 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 635:3; Ryc. 154) i 10869 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 983:1), których trzpienie zbudowane ze skręconych drutów zostały w centralnej części wyprofilowane w kółko na skutek ich odchylenia.

Pęsety mają długości około 7-11 cm i rozszerzające się ku dołowi ramiona wykonane z jednego kawałka taśmy o szerokości 0,5-1,2 cm, w górnej części wyprofilowane w mniej lub bardziej masywny zaczepon o szerokości 0,5-1,3 cm. Najczęstsze są egzemplarze o ramionach prostych (np. z grobów nr 1017, 1022 – Ryc. 147, 1690 – Ryc. 148, 2170, 3402, 3412, 3423, 3754, 3760, 3768, 3975, 4411, 4857, 7408, 8903, 10303, 10304, 10315, 10819, 10869), rzadsze rozchylone w partiach środkowych romboidalnie lub soczewkowato (nr 1693, 3391 – Ryc. 151, 7458 – Ryc. 152, 10873) oraz wygiętych w górnych partiach kolankowato (nr 1242, 4267, 6680, 6698, 8959, 10309, 10874). Zdobienia większości szczypczyków ograniczają się do żebrowania lub żłobkowania zaczeponu, rzadziej występują na ramionach²³.

20 Są to komplety z żelaza zawierające pęsetę i szpilę lub szpile (33 egzemplarze z grobów nr 360, 504, 522, 523, 543, 1017, 1031, 1698, 2146, 2840, 2849, 4270, 4384, 4852, 6366, 6691, 6696, 6698, 8892, 8905, 8926, 8949, 8959, zawieszane na brązowym kółku z grobów nr 283, 460, 1242, 3394, 3772, 4270, 4384, 5970, 6690, 8899), zestawy z brązu składające się z pęsety i dwóch szpil (21 egzemplarzy z grobów nr 390, 525, 566, 1022, 1271, 1690 – Ryc. 148, 1693, 1694, 1300, 2882, 4267, 4857, 7408, 10000, 10303, 10309, 10816, 10869, 10876) lub jednej szpili (17 okazów z grobów nr 1022 – Ryc. 147, 1271, 2170, 3402, 3412, 3795, 3423, 3760, 3768, 3798, 6680, 7387, 7408 – Ryc. 149, 8873, 10873, 10874, zawieszane na żelaznym kółku elementy z grobu nr 7387). Garnitury z grobów nr 3772, 5961 i 8961 utworzono z brązowych pęset oraz żelaznych szpil, a z grobu nr 10873 z brązowej pęsety i szpili oraz drugiej szpili żelaznej, zawieszonych na masywnym, żelaznym kółku.

21 Komplety szpil brązowych (z grobów nr 619 – Ryc. 146, 11620), żelaznych (nr 366, 2166, 8949), brązowych i żelaznych (nr 3311) lub pojedynczych brązowych (nr 528, 1694, 2858, 5992, 6023 – Ryc. 154, 8898, 8943) albo żelaznych (nr 5954, 7452, 8926, 7461, nr 2896 i 4297 – na brązowym kółku – Ryc. 153).

22 Pęsety brązowe z grobów nr 1271, 2863, 3754, 4411, 6026, 7458 – Ryc. 152, 10304, 10819, 12110 1242, 3391 – Ryc. 150, 8903 oraz żelazna z grobu nr 6698.

23 Pionowymi żłobkami (2-5) na ramionach ornamentowane są okazy z grobów nr 3754 (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 421:3), 10869 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 983:1) i 12110 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 1031:1). Pęseta z grobu nr 1693 ma ramiona pokryte linią wypuncowanych kółek (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 284:2), a z grobu nr 4267 – motywami kątowymi (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 472:6). W przypadku egzemplarza z grobu nr 390 centralna linia powstała z drobnych nacięć, od niej rozchodzą się linie naprzemianległe (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 40:17), druga pęseta z tego grobu zdobiona jest zygzakiem wykonanym z nakłuc (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 40:24), podobnie jak okazy z grobów nr 7408 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 722:11; Ryc. 151), 8961 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 907:9), 10000 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 926:7), 10873 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 987:1), 10876 (Gediga,

Garnitury w grobach domasławskich umieszczano zwykle w pobliżu popielnicy lub pod nią, a także w jej wnętrzu. W pochówkach nr 283, 390, 4270, 4267, 5970 i 6690 zachowały się fragmenty tkanin na żelaznych garniturach, częste były również pozostałości opakowań z kory. W przypadku okazu z grobu nr 5970 garnitur owinięty był prawdopodobnie krajką (Maik, Rybarczyk 2015; 2016). Najpewniej przybory toaletowe były noszone przy pasie, możliwe, że także z innymi szpilami (np. w grobach nr 3795 i 6366, Ryc. 155) lub igielnikiem (w grobie nr 3754). Garnitury współwystępują w większości z brązowymi i żelaznymi szpilami oraz nożami. W części grobów z takimi zestawami znajdowały się siekiery, dłuta, naszyjniki, paciorki bursztynowe oraz kółka bursztynowe. Poza grobem nr 5970 pozostałe obiekty, w których je znaleziono, były założeniami komorowymi.

Na początku wczesnej epoki żelaza brązowe pęsety pojawiły się w wyposażeniu grobów na Śląsku i w Wielkopolsce, gdzie docierały wpływy kultury halsztackiej (Gedl 1991, 46).

Pęsety z prostymi ramionami o niewielkim, słabo wyodrębnionym zaczepie, rzadko zdobione (Gedl 1988, 31-33, Taf. 5,98-114) znane są z terenu Śląska, Wielkopolski, Polski środkowej, Pomorza, a pojedyncze z Małopolski. Egzemplarze z Dębiczek, pow. poznański, Górzewic, pow. szamotulski i Wrocławia-Księża Wielkiego pochodzą z grobów datowanych na HC. Dwa ostatnie okazy były zawieszane na kółku wraz z innymi przedmiotami toaletowymi. Podobną chronologię wykazuje pęseta z Trzciny Wołowskiej, pow. wołowski zdobiona podłużnymi żłobkami na kabłąku. Pozostałe datowane są albo na HD, albo ogólnie na wczesną epokę żelaza. Szczypczyki tego rodzaju znane są ze strefy halsztackiej, z południowych i północno-zachodnich Niemiec, Szwajcarii, Włoch. Ich proste formy nie pozwalają jednoznacznie stwierdzić, czy dotarły na ziemię polską jako import ze strefy halsztackiej, czy stanowią naśladownictwo formy w niej rozprzestrzenionej (Gedl 1991, 46).

Pęsety z prostymi, wąskimi ramionami i rozszerzonym zaczepem, który może nawet przybrać formę krótkiej rurki (Gedl 1988, 35-36, Taf. 5,119-

Józefowska 2018b, Tabl. 994:4). Z grobu nr 566 pochodzi pęseta ornamentowana na całej długości ramion delikatnie rytymi nacięciami tworzącymi połączone romby, wewnątrz których znajdują się puncowane kółka (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 134:1). Ramię egzemplarza z grobu nr 10816 pokryte jest rytą kreską, od której na boki odchodzą ukośne linie ornamentu, tworząc jodełkę o zmiennym kierunku, a zaczep zdobiony jest kątowym, wielokrotnym motywem (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 952:1).

125), znane są z Wielkopolski i Dolnego Śląska z grobów z okresu HC. Okaz z Kluczewa, pow. szczeciński pochodzi z cmentarzyska z wczesnej epoki żelaza, natomiast z Zalewa, pow. sieradzki była zdeponowana wraz z naczyniem datowanym już na HD. Okaz z Sochaczewa-Trojanowa, pow. skierniewicki zaliczono do kultury pomorskiej z końca okresu halsztackiego lub z początku okresu lateńskiego. Analogiczne egzemplarze występują w południowych Niemczech, Czechach i datowane są na HC. Pęsety pojawiły się na Śląsku i w Wielkopolsce w HC wskutek oddziaływań halsztackich, a dalej dotarły na północ na Pomorze, na wschód do Polski środkowej i na zachodnie Mazowsze, gdzie pozostawały w użyciu w HD i na początku okresu lateńskiego.

Ryc. 146. Garnitur toaletowy z brązu z grobu komorowego nr 619 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 146. Bronze toilet set from the chamber grave No. 619 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 147. Garnitur toaletowy z brązu z grobu nr 1022 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 147. Bronze toilet set from the chamber grave No. 1022 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 148. Garnitur toaletowy z brązu z grobu komorowego nr 1690 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 148. Bronze toilet set from the chamber grave No. 1690 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 149. Garnitur toaletowy z brązu z grobu nr 7408 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 149. Bronze toilet set from the grave No. 7408 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 150. Garnitur toaletowy z brązu z grobu komorowego nr 566 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 150. Bronze toilet from the chamber grave No. 566 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 151. Pęseta z brązu z grobu komorowego nr 3391 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 151. Bronze pincers from the chamber grave No. 3391 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 152. Pęseta z brązu z grobu komorowego nr 7458 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 152. Bronze pincers from the chamber grave No. 7458 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 153. Żelazna szpila z garnituru toaletowego z grobu komorowego nr 4297 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 153. Iron pin of the toilet set from the chamber grave No. 4297 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 154. Brązowa szpila z garnituru toaletowego z grobu komorowego nr 6023 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 154. Bronze pin of the toilet set from the chamber grave No. 6023 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 155. Garnitur toaletowy z brązu z grobu komorowego nr 6366 (fot. A. Józefowska)

Fig. 155. Bronze toilet set from the chamber grave No. 6366 (photo by A. Józefowska)

Znalezione w Polsce pęsety z rozszerzonym zaczepem i wąskimi ramionami, w centralnej partii odgiętymi od siebie (Gedl 1988, 36-40, Taf. 6,128-145), niektóre zdobione rytmami kreskami lub żłobkami, pochodzą głównie z Wielkopolski, a pojedyncze ze Śląska środkowego i Pomorza Zachodniego, z grobów datowanych na HC. Tylko jedno szczypczyki tego typu pozyskane z cmentarzyska z Gorszewic, pow. szamotulski znaleziono w grobie nr 34, datowanym na przełom HC i HD lub na początek HD. Analogiczne egzemplarze są charakterystyczne dla kultury halszackiej. Uderzająca jest ich przewaga w południowych Niemczech, gdzie datuje się je również na HC. Pojedyncze egzemplarze dotarły na teren północnej Europy, do Szlezewiku-Holsztynu, do Danii, a nawet do Szwecji i na Gotlandię i wyznaczają VI okres epoki brązu. Niektóre z nich mogły pochodzić z terenów halszackich, ale wydaje się, że przynajmniej część znaleziona na ziemiach polskich dotarła tam z południa (Gedl 1991, 48).

Podobne przybory o prostych ramionach, które w środku tworzyły soczewkowaty lub romboidalny otwór, bez rozszerzonego zaczepu, określane są jako wariant Brzezica (Gedl 1988, 39-40, Taf. 6,143-145). Pęsety takie odnalezione na Dolnym Śląsku były zawieszane na kółku wraz z innymi elementami należącymi do garnituru toaletowego. Datowane są na HC, a na Śląsk z całą pewnością dotarły z południa (Gedl 1991, 48-49).

Znajdowane na innych stanowiskach szpile z garniturów, o różnych zakończeniach, także były tordowane w przypadku egzemplarzy brązowych i przeważnie proste w żelaznych. Przeważało skręcenie trzpienia w jednym kierunku, zdarzały się jednak egzemplarze, jak w grobach nr 566 i 4267, gdzie tordowanie było zmienne. Tak ukształtowa-

ne szpile to wariant Ried, jak okaz z Wrocławia-Wojszyc, zawieszony na kółku razem z pęsetą o soczewkowatym rozwidleniu ramion, datowany na HC. Analogiczne przedmioty znane są z południowych Niemiec, gdzie również ich chronologię określa się na HC. Można więc sądzić, że zarówno szpila, jak i pęseta były importami z północnej Bawarii (Gedl 1991, 51-52).

Tordowane szpile, które w połowie swojej długości mają wygięcie o kształcie owalnym lub romboidalnym, jak okaz z grobu nr 6023, znane są z terenu Wielkopolski i Śląska środkowego z grobów z okresu HC. Datowanie dwóch szpil z Gorszewic, pow. szamotulski przypada na przełom HC i HD. Egzemplarze z Polski nie mają przeważnie bezpośrednich analogii. Tylko dwie szpile pochodzące z Górnego Palatynatu mogą stanowić analogię do okazu z grobu 342 w Gorszewicach (Gedl 1991, 53).

2.4.2. Igielniki

Na cmentarzysku w grobach komorowych znaleziono cztery brązowe igielniki (groby nr 3754, 4395, 5990, 8946). Mają one długości 6,5-8,5 cm i szerokości 1-1,3 cm. Są zbudowane z połączonych ze sobą czterech (nr 4395, Ryc. 157), siedmiu (nr 3754 – Ryc. 156 i 5990 – Ryc. 158) lub ośmiu rurek (nr 8946, Ryc. 159) o średnicach 0,3-0,4 cm, zaopatrzone je w kółko. Rurki owinięte są brązowym drutem o szerokości 0,1 cm, w przypadku egzemplarza z grobu nr 5990 ściśnięte pierścieniem przy zawieszeniu. Rurki okazu z grobu nr 5990 są w dolnej partii zdobione profilacją (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 609:2). W igielniku z pochówku nr 8946 zachowała się igła brązowa i najprawdopodobniej drewniana.

Zostały one złożone w grobach, w których zdeponowano także naczynia w liczbie 21-30. Igielnik w grobie nr 5990 został umieszczony tylko z żelaznym nożem, w grobie nr 8946 z trzema szpilami i fragmentem noża z żelaza. W pochówkach otoczonych rowami – nr 3754 znaleziono miecz i grot z żelaza oraz pęsetę brązową, w obiekcie nr 4395 również miecz i grot oraz trzy noże, dwie szpile, płaską siekierkę i dłuto z żelaza oraz bursztynowe kółko.

Z terenu Polski znane są egzemplarze m.in. z Kietrza, pow. głubczycki, Wrocławia-Księża Wielkiego, Gorszewic, pow. szamotulski oraz Chrustowa, pow. obornicki (Gedl 1988, 90-92). Igielniki owinięte w całości lub w części drutem brązowym to wariant Wrocław-Księża Wielkie, natomiast bez drutu brązowego, a posiadające w górnej i dolnej części pierścieni brązowy to typ

Chrustowo (Gedl 1988, 91). Egzemplarze z Polski datowane są przeważnie na wczesną epokę żelaza, względnie na przełom HC i HD. Wariant Wrocław-Księżę Wielkie wykazuje wiele podobieństw w cechach formalnych z halsztackimi egzemplarzami. Igielniki były najprawdopodobniej importowane na obszar Śląska i Wielkopolski z terenów kultury halsztackiej. Podobne okazy pochodzą z Brandenburgii (Gedl 1988; 1991, 93, 55).

Ryc. 156. Igielnik z brązu z grobu komorowego nr 3754 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 156. Bronze needle holder from the chamber grave No. 3754 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 157. Igielnik z brązu z grobu komorowego nr 4395 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 157. Bronze needle holder from the chamber grave No. 4395 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 158. Igielnik z brązu z grobu komorowego nr 5990 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 158. Bronze needle holder from the chamber grave No. 5990 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 159. Igielnik z brązu z grobu komorowego nr 8946 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 159. Bronze needle holder from the chamber grave No. 8946 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.5. Ozdoby i części stroju

W wyposażeniu grobowym na cmentarzysku w Domasławiu wystąpiła znaczna liczba ozdób i elementów stroju. Były one wykonane zarówno z brązu, jak i z żelaza, odnotowano również obecność wyrobów bursztynowych, szklanych i złotych.

2.5.1. Szpile

Wśród 569 przedmiotów sklasyfikowanych jako szpile dominują egzemplarze wykonane z żelaza (291) nad okazami z brązu (241). Znacznie mniej jest szpil żelazno-brązowych (37). Duża grupa ze względu na stan zachowania nie została sklasyfikowana typologicznie. Szpile są najliczniej i najczęściej składanymi przedmiotami wśród inwentarzy grobowych. W niektórych pochówkach odślonięto ich większą liczbę, jak pięć-sześć brązowych i jedną lub dwie żelazne w grobach nr 390, 3412, 6366, czy też pięć brązowych w grobie nr 7408. Deponowano je przeważnie w popielnicach lub w ich pobliżu. Na egzemplarzach z pochówków nr 360, 384, 4269, 4297, 5611, 5964, 6023, 12739 zachowały się resztki tkanin, w które były prawdopodobnie wpięte.

Formy brązowe mają długości od 6,8 do 16,5 cm i przekrój trzpienia kolisty o średnicy 0,2-0,3 cm. Wkładano je przeważnie do urn lub układano w ich pobliżu już po obrzędzie ciałopalenia. Fragmentaryczne zazwyczaj są zachowane szpile pozyskane z zasypisk grobów, część z nich znajdowała się prawdopodobnie na stosie (około 20%). Jednak już delikatna budowa tych przedmiotów predysponowała do łamania się zarówno trzpieni, jak i główek. Pojedyncze okazy z grobów nr 390, 1192, 1197, 2857, 3786 były wygięte najpewniej na skutek działania ognia.

Wyróżniono kilka typów tych zabytków w zależności od ukształtowania trzpienia i szyjki:

- I. szpile o trzpieniu prostym z różnie ukształtowaną główką (przynajmniej 87);
- II. szpile z łabędzią szyjką o różnie uformowanej główce (przynajmniej 118).

Okazy proste posiadają najczęściej główki o nieskomplikowanych formach (pastylkowate, półkuliste, kuliste, tarczowate)²⁴ i średnicach 0,4-1 cm, często z pierścieniami (1-2) poniżej lub z kryzą. Główka egzemplarza z grobu nr 1688 zdobiona jest pięcioma wyrostkami (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 271:2).

Często zakończenia prostych szpil są ozdobnie profilowane, dzięki czemu osiągają długości do 4,5 cm. Takie okazy mogą mieć wyodrębnioną główkę i pod nią pojedyncze lub wielokrotne serie większych i mniejszych zgrubień i pierścieni (z grobów nr 390, 572 – Ryc. 160, 1022 x 2 – Ryc. 162, 1688, 3315, 3317, 3788 – Ryc. 168, 3797, 4269 – Ryc. 169, 5611, 5977, 6050 – Ryc. 176, 8954). Rzadko główka jest profilowana przez pierścienie znajdujące się poniżej, jak i na wyrostku (nr 7411, tabl. 728:3) lub składa się tylko z pierścieni, jak okaz z grobu nr 12102 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 1025:4), który odpowiada najstarszym szpilom typu Choryń.

Pojedynczo wystąpiły szpile o zakończeniu trzpienia rozklepanym i zwiniętym w uszko (nr 1687, 6690, 7421, 8894) lub w spiralę (nr 2896, 3772). Przekrój trzonu ostatniego typu szpil jest owalny, natomiast główki czworokątne. Licznie występują we wschodniej części Górnego Śląska i Małopolski. Są one oznaką lokalnej tradycji metalurgicznej wczesnej epoki żelaza na ziemiach polskich. Datowane są na HC, chociaż mogły przetrwać dłużej (Gedl 1991, 88).

Najbardziej rozbudowany kształt posiadają szpile z łabędzią szyjką. Końcowa część szyjki oraz główka mogą być usytuowane prostopadle do trzpienia, czyli w bok lub równoległe do trzpienia, w górę. Główki, jak w przypadku szpil prostych, mają proste formy (półkuliste, pastylkowate, kuliste) o średnicach 0,4-0,9 cm, często

z pierścieniem lub kołnierzem poniżej²⁵. Występują również zakończenia miseczkowate o średnicy 1,1-1,8 cm – głównie z małymi pierścieniami (2-3), rzadziej z pojedynczym lub bez (nr 581, 806 – Ryc. 161, 3318, 3767, 3795, 5996 – Ryc. 173, 8876, 8943, 8945, 8946, 8956 – Ryc. 178, 11621).

Na cmentarzysku w Domasławiu znaleziono dwie szpile ze szklanymi główkami, pochodzące z grobu nr 1271 (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 252:5) i z popielnicy z grobu nr 8870 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 789:2). Drugi egzemplarz zachował się z brązowym trzpieniem z łabędzią szyjką o długości 7,6 cm.

Wraz z rozprzestrzenieniem się wpływów kultury halsztackiej pojawiły się w jej lokalnych grupach nowe rodzaje szpil, w tym egzemplarze z łabędzią szyjką, rozpowszechnione szczególnie w południowych Niemczech, zwłaszcza formy zakończone miseczkowato (Gedl 1991, 86). W kulturze łużyckiej moda na szpile z łabędzią szyjką rozprzestrzeniła się dość szybko, głównie w zachodniej jej części, na Pomorzu w kulturze pomorskiej trwała aż do okresu lateńskiego. W kulturze łużyckiej miały one główki półkuliste, kuliste, stożkowate, wazowate/makówkowate. Łączą się z lokalną tradycją sięgającą do młodszych faz epoki brązu. Takie szpile są datowane bez wątpliwości na HC, czasem pozostawały w użyciu dłużej (Gedl 1991, 88).

Szpile żelazne są najczęściej uszkodzone, silnie skorodowane, z odłamanymi zakończeniami. Nie-

24 Są to zakończenia spłaszczone-pastylkowate (z grobów nr 1690, 3322, 3418, 3427, 3769, 5961, 5993, 7469, 10894), półkuliste (nr 390, 533, 1192 – Ryc. 163, 1693, 2857, 3412, 3793, 3798, 4270 – Ryc. 170, 4385 – Ryc. 171, 4857, 6036, 6366, 7374, 7408, 7409, 7432, 7446, 8415, 8888, 8898, 8943, 10885), kuliste (nr 527, 1274, 3412, 10885), tarczowate (nr 3774 – Ryc. 167, 10315), rzadko miseczkowate (nr 5996).

25 Najczęstsze są zakończenia półkuliste (z grobów nr 417, 573, 603, 807, 1690, 1694 – Ryc. 165, 2170, 2863, 3321, 3391, 3412, 3423, 3772, 3774, 3786, 3794, 3795 x 3, 4397, 4411, 4427 – Ryc. 172, 4428, 6023, 6036 – Ryc. 174, 6048, 6366 x 2, 7387, 7408, 7409, 7422, 6026, 6365, 6366, 7406, 7432, 7446, 8888, 8961, 10000, 10305, 10315, 10873, 12108, 13876), pastylkowate (nr 402, 536, 2881, 4274, 4277, 4269, 6042 – Ryc. 175, 7408, 7452, 7469, 8961, 10303, 10309, 10819, 10874, 10884, 12130 oraz z nr 360, 3412, 6023 i 12739 – z miseczkowatym wklęśnięciem u góry – Ryc. 179), także w postaci spłaszczonej lub tarczowatej (nr 3311 – Ryc. 166, 3329, 3412, 6023, 7408, 7465, 8945, 8960, 10303, 10854, 12104), kuliste (nr 3383, 3391, 3765, 5994, 8903, 8960). Główki egzemplarzy z grobów nr 619 (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 181:1) oraz 1694 i 8899 (niewidoczne po konserwacji) zdobione są czterema-pięcioma małymi wypustkami, a okaz z grobu nr 2170 – pojedynczym. Stożkowata główka egzemplarza z pochówku nr 1300 profilowana jest dookołnymi żłobkami (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 264:1; Ryc. 164), dwustożkowate zakończenie z grobu nr 3417 ma miseczkowaty wyrostek i od spodu dwa pierścienie (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 379:3). Okaz z grobu nr 8946 składa się z kilku pierścieni i rozszerzonego wyrostka, co nadaje mu formę klepsydrowatą (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 823:3; Ryc. 177).

mniej z cementarzyska w Domasławiu pozyskano co najmniej 291 takich okazów. Znalezione także dwie takie szpile z nałożonymi bursztynowymi główkami.

Egzemplarze z żelaza są często masywniejsze niż okazy z brązu, mają długości od 8 do 18,5 cm, trzpienie o przekrojach 0,2-0,5 cm. Podobnie jak u brązowych, udało wyróżnić się następujące typy:

- I. szpile o trzpieniu prostym z różnie ukształtowaną główką (przynajmniej 91);
- II. szpile z łabędzią szyjką o różnie uformowanej główce (przynajmniej 171).

Wśród szpil prostych można wyróżnić te z główkami o średnicach 0,6-2,5 cm, przeważnie półkulistymi lub kulistymi²⁶. Egzemplarz o masywnej spłaszczonej, walcowatej główce z grobu nr 3381 ma poniżej soczewkowate rozszerzenie zdobione głębokimi korbami (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 380:1; Ryc. 183).

Również wśród okazów z żelaza obecne są szpile z końcem rozklepanym i zwiniętym w uszko (17, m.in. z grobów nr 366, 1235, 3390, 5982, 8954, 8881, 8888, 8932, 10817). Najdłuższy egzemplarz z grobu nr 10874 ma formę pastorałową, jego koniec zwinięty jest w tarczkę o średnicy 2,8 cm.

Liczej wystąpiły szpile z łabędzią szyjką, jednak często z uszkodzonymi partiami górnymi. U lepiej zachowanych okazów o szyjkach wyprofilowanych w górę albo w bok (znacznie częstsze) rozpoznano główki o różnych formach i średnicach 0,6-3,2 cm²⁷. Na masywnej, dwustożkowej główce szpili z grobu nr 4297 stwierdzono ślady srebrzenia na krawędziach (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 516:8).

26 Są to główki głównie półkuliste (z grobów nr 516, 543, 803, 1017, 2840, 2844, 4414, 4423, 6680, 6681, 8956, 10874, 10851) lub kuliste (nr 525, 625, 1012, 1279, 1688, 2859, 2895, 4307, 4383, 4395, 4428, 4864, 6694, 7428, 7461, 10852, 10876, 10867, 12108, 12109), rzadziej spłaszczone (nr 360, 1694, 5958, 5964, 7464, 8870, 8941, 8942), dwustożkowe (nr 6680), dwustożkowe z miseczkowatym wyrostkiem (nr 1242).

27 Są to zakończenia spłaszczone-pastyłkowate (grób nr 412; 421, 549, 576, 626, 2156, 2849, 4297, 4410, 8870 12118), półkuliste (nr 460, 632, 1243, 1275, 1291, 2789 – Ryc. 182, 2856, 4270, 4279, 5958, 6690, 8911, 8961, 10818), kuliste (nr 360, 390; 806, 1280, 2854, 2858, 2896, 3418, 3795 – Ryc. 184, 4270, 4277, 4418, 5611, 8926, makówkowate z miseczkowatym wyrostkiem nr 549, 1031, 1197 – wyrostek ułamany, Ryc. 180, 1849 – Ryc. 181, 4307, 6693), dwustożkowe (nr 564, 1275, 6691), wazowate (nr 7407).

Żelazne okazy zarówno o prostych trzpieniach, jak i z łabędzią szyjką wykonywane były we wcześniejszej epoce żelaza na ziemiach polskich. Ten proces rozpoczął się w HC na większą skalę na Śląsku. Na cementarzysku w Kietrze, pow. głubczycki szpile wykonane z żelaza są trzy razy częstsze niż z brązu (Gedl 1991, 88).

Z grobów pozyskano także 37 szpil, których główki są brązowe, a trzpień żelazny. W niektórych pochówkach obecne były dwa (nr 360, 384, 402, 4857, 5611, 8926, 10000) lub nawet trzy egzemplarze tego typu (nr 384). Wśród brązowo-żelaznych okazów wyróżniono:

- I. szpile o trzpieniu prostym z różnie ukształtowaną główką (13);
- II. szpile z łabędzią szyjką o różnie uformowanej główce (19);
- III. szpilę o kolankowato wygiętym trzpieniu (1).

Szpile o prostym trzpieniu posiadają brązowe główki o średnicach 0,5-1,1 cm, przeważnie kuliste²⁸. Główka egzemplarza z grobu nr 520 składa się z siedmiu rozszerzających się ku górze pierścieni dochodzących do średnicy 1,3 cm (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 86:1). Szpila znaleziona w grobie nr 10000, o kulistej, masywnej główce, jest zdobiona na szczycie wypuncowanym kółeczkiem. Piękny okaz z grobu nr 4273 ma kulistą główkę o średnicy 1,4 cm, a w górnej części żelaznego trzpienia dwustożkowaty – cylindryczny element z brązu zamknięty z obu stron podwójnymi, żelaznymi tarczkami (Ryc. 187).

Szpile o trzpieniu z łabędzią szyjką najczęściej mają główki kuliste o średnicach 0,6-1,5 cm²⁹. Egzemplarz z grobu nr 402 ma na główce wypuncowane kółko (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 45:11; Ryc. 185). Jedna ze szpil z grobu nr 402 ma trzpień zgięty niemal pod kątem prostym (Ryc. 186).

Zachowała się także (bez trzpienia) brązowa, dwustożkowata główka z miseczkowatym wyrostkiem o średnicy 0,8 cm z grobu nr 5611.

Okazy z żelaznym trzpieniem i brązową główką znane są ze Śląska, Wielkopolski i Pomorza (Gedl 1991, 88).

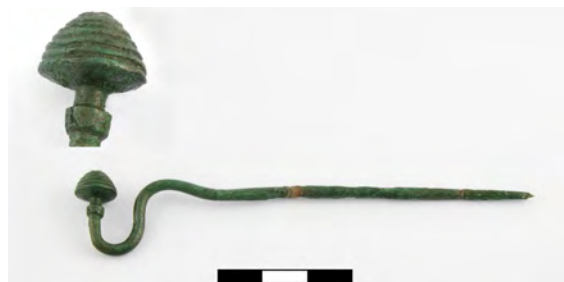
28 Brązowe główki tych szpil mają formę półkulistą (z grobów nr 360, 4297, 7461), kulistą, często z nasadkami (z grobu nr 2143, 2165, 4857, 10000), spłaszczoną (nr 5994, 8926) lub makówkowatą z miseczkowatym wyrostkiem (z grobów nr 402, 10867)

29 Są to formy kuliste (z grobów nr 543, 1687, 1698, 2143, 4269, 4857), także z kryzą (nr 4269), niekiedy bardziej dwustożkowe (nr 6691), półkuliste (nr 402 – Ryc. 185, 7411), lekko spłaszczone (nr 1022, 4857, 7452), makówkowate (nr 384 x 2, 402, Ryc. 186).

Ryc. 160. Szpila z brązu z grobu komorowego nr 572 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 160. Bronze pin from the chamber grave No. 572 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 164. Szpila z brązu z grobu komorowego nr 1300 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 164. Bronze pin from the chamber grave No. 1300 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 161. Szpila z brązu z grobu komorowego nr 806 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 161. Bronze pin from the chamber grave No. 806 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 165. Szpila z brązu z grobu komorowego nr 1694 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 165. Bronze pin from the chamber grave No. 1694 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 162. Szpila z brązu z grobu komorowego nr 1022 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 162. Bronze pin from the chamber grave No. 1022 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 166. Szpila z brązu z grobu komorowego nr 3311 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 166. Bronze pin from the chamber grave No. 3311 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 163. Szpila z brązu z grobu nr 1192 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 163. Bronze pin from the grave No. 1192 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 167. Szpila z brązu z grobu komorowego nr 3774 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 167. Bronze pin from the chamber grave No. 3774 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 168. Szpila z brązu z grobu nr 3788 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 168. Bronze pin from the grave No. 3788 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 169. Szpila z brązu z grobu komorowego nr 4269 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 169. Bronze pin from the chamber grave No. 4269 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 170. Szpila z brązu z grobu komorowego nr 4270 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 170. Bronze pin from the chamber grave No. 4270 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 171. Szpila z brązu z grobu komorowego nr 4385 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 171. Bronze pin from the chamber grave No. 4385 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 172. Szpila z brązu z grobu nr 4427 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 172. Bronze pin from the grave No. 4427 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 173. Szpila z brązu z grobu komorowego nr 5996 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 173. Bronze pin from the chamber grave No. 5996 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 174. Szpila z brązu z grobu nr 6036 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 174. Bronze pin from the grave No. 6036 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 175. Szpila z brązu z grobu nr 6042 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 175. Bronze pin from the grave No. 6042 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 176. Szpila z brązu z grobu nr 6050 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 176. Bronze pin from the grave No. 6050 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 180. Szpila z żelaza z grobu komorowego nr 1197 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 180. Iron pin from the chamber grave No. 1197 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 177. Szpila z brązu z grobu komorowego nr 8946 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 177. Bronze pin from the chamber grave No. 8946 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 181. Szpila z żelaza z grobu komorowego nr 1849 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 181. Iron pin from the chamber grave No. 1849 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 178. Szpila z brązu z grobu komorowego nr 8956 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 178. Bronze pin from the chamber grave No. 8956 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 182. Szpila z żelaza z grobu komorowego nr 2789 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 182. Iron pin from the chamber grave No. 2789 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 179. Szpila z brązu z grobu komorowego nr 12739 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 179. Bronze pin from the chamber grave No. 12739 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 183. Szpila z żelaza z grobu komorowego nr 3381 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 183. Iron pin from the chamber grave No. 3381 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 184. Szpila z żelaza z grobu komorowego nr 3795 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 184. Iron pin from the chamber grave No. 3795 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 185. Szpila z żelaza i brązu z grobu komorowego nr 402 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 185. Iron and bronze pin from the chamber grave No. 402 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 186. Szpila z żelaza i brązu z grobu komorowego nr 402 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 186. Iron and bronze pin from the chamber grave No. 402 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 187. Szpila z żelaza i brązu z grobu komorowego nr 4273 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 187. Iron and bronze pin from the chamber grave No. 4273 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.5.2. Bransolety

Na cmentarzysku w Domaślawiu znaleziono 48 bransolet brązowych i 73 żelazne. Były one depnowane w popielnicach lub przy nich. Dodatkowo w zasypiskach grobów, rzadziej w naczyniach, znajdowano połamane i niekiedy także nadtopione mniejsze fragmenty wygiętych kabłąków, które należą do bransolet albo naszyjników³⁰.

Okazy z brązu wkładane były do pochówków pojedynczo (w grobach nr 366, 568, 573, 612, 1692, 2877, 3786, 3793, 4269, 6045, 7374, 7411, 8893, 10876), albo częściej po dwie (nr 384, 402, 521, 1014, 1022, 2168, 4297, 5611 – Gediga, Józefowska 2018, Ryc. 28, 5977, 6691, 8888, 8919, 8954, 12102, 12109), natomiast w grobie nr 3317 zdeponowano aż cztery egzemplarze. Komplety tych wyrobów w poszczególnych grobach były analogicznie zdobione.

Wyróżniono otwarte bransolety z pręta brązowego o średnicy kabłąka 0,3-0,9 cm, zakończone pieczętkowato w formie spłaszczonej, półkulistej lub kulistej główki o średnicy 0,8-1,1 cm. Są to wyroby dość masywne, asymetryczne, o średnicach od 5,2 cm do 7,9 cm. Najczęściej są zdobione pionowymi żłobkami w kilku grupach (z grobu nr 521 x 2, 1014 x 2 – druga z bocznymi karbami tworzącymi trójkąty, 5977, 6045 – Ryc. 188, 6691 x 2, 8888 x 2 – Ryc. 189 oraz 7374 x 2 i 12109 – z pierścieniami pod guziczkowatymi zakończeniami oraz na fragmentach z grobów nr 1014, 3779, 3788, 3797, 4397, 4409, 5611, 5966, 6380, 8891, 8919, 10879), do których dochodzą wypuncowane kółka (nr 612) oraz ryte romby (grób nr 573, 3786, 4297 x 2 – Ryc. 190-191, 7411). Czasami kółeczka są wypuncowane w rzędach, niekiedy umieszczone w rombówkach, które mogą być także podkreślone nakłuciami (nr 402 x 2, 1022 x 2). Występują również konfiguracje żłobków poprzecznych i pionowych (nr 3317 x 4 – lekko profilowane nacięciami), żłobków i rombów (nr 384 x 2, 2168 x 2, 8954 x 2, 10876), karbów i znaków kątowych lub „X” (nr 8893, 8919 x 2, fragment z grobu nr 13876). Niektóre egzemplarze oprócz zdobień w postaci żłobków, rombów i kółek mają także żeberka (nr 366, 4296, 5611 i fragment z grobu nr 6030). Na-

³⁰ Fragmenty bransolet/naszyjników z brązu pochodzą z grobów nr 492, 493, 572, 1014, 1022, 1279, 1692, 2168, 3311, 3427, 3779, 3788, 3797, 4277, 4285, 4397, 4409, 5611, 5966, 6380, 7410, 7413, 7451, 8891, 8919, 8945, 8954, 10879, zakończone zgrubieniami – nr 536, 2168, 3787, 6030, 6034, 7374, 12739, 13876, z żelaza – z grobów nr 2171, 4427, 6017, 8885, z zakończeniami guziczkowatymi – nr 5955, 10807).

tomiast ozdoby z grobu nr 12102 są tordowane, jedna na całości kabłąka, druga na około jednej czwartej obwodu (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 1025:1, 3).

Okazy żelazne często są mocno zniszczone. Mają średnice 5-8,5 cm, najczęściej zarysy owalne, przekroje koliste lub prostokątne o średnicach 0,2-0,6 cm. Podobnie jak w przypadku egzemplarzy brązowych, zazwyczaj umieszczano je w grobie po dwie (w grobach nr 459, 549, 570, 2855, 3315, 3327, 3381, 3424, 3797, 4401, 4414, 5975, 6690, 7419, 7434, 7464, 8872, 8903, 8910, 11621, 11622, 12104). W pochówku nr 8891 ułożono przy urnie ze szczątkami dorosłej osoby i dziecka aż dziesięć sztuk w dwóch skupiskach (Ryc. 194). Pojedynczo wystąpiły w grobach nr 281, 414, 572, 2882 – Ryc. 192, 3312, 3410, 3415, 3768, 3775, 4266, 4415, 6036, 7451, 8870, 8893, 8907, 10856, 12118, 12124. W pochówkach nr 5975, 6690, 7464 zachowały się fragmenty tkanin. Wśród bransolet wykonanych z żelaza występują okazy przeważnie otwarte, zakończone guziczkowatymi zgrubieniami o średnicach 0,6-0,9 cm – często nieobecne po konserwacji (z grobów nr 570, 2855, 3315, 3415 – Ryc. 193, 3424, 3768, 4414, 5955, 6036, 7419, 7434, 7451, 8870, 8872, 8891 – Ryc. 194, 8888 – Ryc. 189, 8893, 8903, 8910, 10807, 11621, 12104), niekiedy o końcach zachodzących na siebie (nr 459, 12104), rzadko o ściągających się (nr 3312, 4266, 5975), o taśmowatym kabłąku (nr 3381, 3410, 3775, 4415) lub zamknięte (nr 8891 – Ryc. 194). Na egzemplarzu z grobu nr 3381 po konserwacji odsłonił się ornament w postaci ciągu poziomych żłobków i motywów kątowych (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 380:2).

Na początku wczesnej epoki żelaza w HC, pod wpływem kultury halszackiej zaczęły rozprzestrzeniać się bransolety otwarte z pieczętkowatymi zakończeniami. Były one wykonywane z brązowego lub żelaznego pręta (Gedl 1991, 88, 91).

Nieliczenie reprezentowane są żelazne okazy otwarte z taśmy o zachodzących na siebie końcach. Stanowiły one kontynuacje starszych, lokalnych form. Bransolety pojawiły się względnie wcześniej w południowej części Śląska, ale w okresie HC większa ich część wyrabiana była z żelaza (Gedl 1991, 88, 91).

Ryc. 188. Bransoleta z brązu z grobu nr 6045 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 188. Bronze bracelet from the grave No. 6045 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 189. Bransoleta z brązu z grobu komorowego nr 8888 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 189. Bronze bracelet from the chamber grave No. 8888 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 190. Bransoleta z brązu z grobu komorowego nr 4297 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 190. Bronze bracelet from the chamber grave No. 4297 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 191. Bransoleta z brązu z grobu komorowego nr 4297 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 191. Bronze bracelet from the chamber grave No. 4297 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 192. Bransoleta z żelaza z grobu komorowego nr 2882 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 192. Iron bracelet from the chamber grave No. 2882 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 193. Bransoleta z żelaza z grobu nr 3415 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 193. Iron bracelet from the grave No. 3415 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 194. Bransolety z żelaza z grobu komorowego nr 8891 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 194. Iron bracelets from the chamber grave No. 8891 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.5.3. Naszyjniki

Do grobów w Domasławiu składano także naszyjniki żelazne (39 egzemplarzy) lub brązowe (24). Stanowią one element zestawu ozdób, w którego skład wchodziły zwykle bransolety, szpile i/lub zapinki. Garnitur taki sytuowano za-

wsze w pobliżu popielnicy, owijano w korę (np. w grobach nr 521, 1014) i w tkaniny (np. w grobie nr 5611). Naszyjniki kładziono na popielnicę lub pokrywę, okazy brązowe układano także opierając je o urnę. Dodatkowo w zasypiskach grobów i w naczyniach znajdowano fragmenty prętów naszyjników wykonanych zarówno z brązu, jak i z żelaza³¹.

Naszyjniki brązowe to obręcze otwarte o średnicy 11-17,5 cm, z reguły asymetryczne, o kolistym przekroju kabłąka (0,2-0,9 cm), końcach prostych lub ścieniających się, niekiedy lekko zachodzących na siebie. Ich ornamentyka jest bardzo zbliżona do tej występującej na bransoletach, jednak uboższa. Przeważnie okazy te są zdobione grupami pionowych rytych kresek (także nacinanych) i niekiedy delikatnymi żeberkami/profilacjami (nr 366, 402, 521, 4269 – Ryc. 196, 4395, 5611, 7411), rzadziej wypuncowanymi kółeczkami i rombami (nr 5977). Egzemplarz z grobu nr 1021 ma gładki kabłąk o lekko zgrubiałych końcach.

Ozdoby z grobów nr 384, 2789 (Ryc. 195), 4279, 6691 (Ryc. 197) zostały wykonane ze zwiniętej cienkiej blachy. Są to rurkowate egzemplarze otwarte o wymiarach od 15,5 x 16 cm do 17,2 x 17,5 cm, o przekroju 0,7-1,5 cm, ze ścieniającymi się końcami niekiedy włożonymi jeden w drugi (nr 2789, 6691). Wszystkie są zdobione grupami żeberek oraz niekiedy żłobków pionowych (grób nr 2789, 4279) i poziomych między żebrami, wypuncowanymi kółeczkami (grób nr 384) oraz rytymi rombami (grób nr 6691). Fragment przedmiotu ze zwiniętej blachy bogato zdobiony naprzemianległym żłobkowaniem, który najpewniej pochodzi z naszyjnika, znaleziony został w grobie nr 4271 (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 485:2). Podobne kawałki pochodzą z pochówków nr 1231, 4269, 4272.

Wyróżnia się grupa „delikatniejszych” naszyjników, takich jak z grobu nr 390 o gładkim kabłąku, z pochówków nr 1014, 1022, 1688, 2168, 3317, 4297 zdobionych grupami karbów, także żeberek (w przypadku okazu z grobu nr 2168 również rombami, z grobu nr 4297 motywami kątowymi), zakończonych haczykami tworzącymi zapięcie, niekiedy guziczkowato pogrubionymi. Analogiczny przedmiot o tordowanym kabłąku, ze skręceniami o zmiennych kierunkach i zakończeniach rozklepanych, uformowanych w uszka, pochodzi

³¹ Fragmenty z brązu znaleziono w grobach nr 390, 493, 4310, 5955, 5985, 7434, 10821), niekiedy zdobione karbami, żeberkami (nr 2168, 2855, 4397, 5977, 6015) i puncowanymi kółeczkami (nr 7422), z żelaza w pochówkach nr 402, 414, 459, 1242, 2849.

z grobu nr 4277 (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 496:3). Karbowany okaz z grobu nr 8888 ma końce ścieniające się i jeden z nich wygięty kolankowato (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 808:1).

Dwa zbliżone egzemplarze o mniejszej średnicy (około 10 cm) z grobów nr 1264 – o tordowanym kabłąku (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 126:1) i z grobu nr 6029 – o kabłąku karbowanym i ścienniających się końcach (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 640:2) mogą być naramiennikami lub należeć do młodszych osobników, może dzieci.

Ozdobom szyi z reguły towarzyszyły dwie (nr 384, 402, 521, 1014, 2168, 4297, 5611, 5977, 8888), jedna (nr 366, 1022, 4269, 7411) lub cztery brązowe bransolety (nr 3317), a w grobie nr 5611 był także żelazny naszyjnik. Trudno jednak wnioskować – ze względu na ograniczenia analiz antropologicznych, czy różnice te wynikały z płci zmarłych.

Wyroby żelazne uległy znacznie większej destrukcji niż te wykonane z brązu i trudniej jest dokonać ich dokładnego rozpoznania (z grobów nr 459, 536, 549, 614, 705, 1691, 1849, 3783, 3797, 5611, 5985, 8877, 8887, 10818, 10864). Ich średnica wynosi około 10,5-18,5 cm, przekroje kabłąka 0,4-1 cm. Nie odsłonięto zdobień. Obecne są egzemplarze otwarte o końcach prostych, zbliżonych do siebie (nr 1048, 2127) lub zachodzących na siebie (nr 4852), pogrubionych guziczkowato (nr 6693, 7421, 10898), ściennionych (nr 590, 1012, 2840), haczykowatych (nr 360, 604 – Ryc. 198, 3312, 8926, 8942), zakończone z jednej strony haczykowato, z drugiej ściennione (nr 1845) lub zwinięte w uszko (grób nr 8935). Niektóre egzemplarze są wykonane ze skręconego pręta najczęściej odcinkowo (nr 360, 493, 599, 604, 1012, 3312, 3417, 4293, 4307, 6023, 6365, 10898). W przeciwieństwie do wyrobów z brązu, okazy z żelaza rzadko występowały w „kompletach” z bransoletami (nr 459, 549), często z pojedynczymi ozdobami czy narzędziami.

W okresie halsztackim naszyjniki spotyka się w większości grobów, szczególnie na północnym Śląsku, wykonane z brązowego pręta tordowanego w części środkowej, z końcami gładkimi zwięzającymi się lub zwiniętymi w uszko, także zakończone haczykowato lub analogiczne z pręta żelaznego. Rzadko występują one w południowej części Śląska. Formy otwarte z tordowanego lub gładkiego pręta są produktem miejscowym, nawiązują do podobnych okazów rozprzestrzenionych w młodszym okresie epoki brązu. Egzemplarze z wczesnej epoki żelaza odróżniają się od starszych bardziej rozbudowaną dekoracją, zastosowaniem zmiany kierunku tordowania na pręcie i czasami przez ukształtowanie zakończeń (Gedl 1991, 91-92).

Ryc. 195. Naszyjnik z brązu z grobu komorowego nr 2789 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 195. Bronze necklace from the chamber grave No. 2789 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 196. Naszyjnik z brązu z grobu komorowego nr 4269 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 196. Bronze necklace from the chamber grave No. 4269 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 197. Naszyjnik z brązu z grobu komorowego nr 6691 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 197. Bronze necklace from the chamber grave No. 6691 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 198. Naszyjnik z żelaza z grobu komorowego nr 604 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 198. Iron necklace from the chamber grave No. 604 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.5.4. Zapinki

Większość zapinek odsłoniętych na domasławskiej nekropoli (21) to okazy tzw. harfowate wykonane z brązu lub z żelaza (Ryc. 199-200)³². Znalezione formy są wielkości 6-10 cm. W przypadku przedmiotów z brązu spiralne tarczki składają się z pięciu-siedmiu zwojów drutu, mają średnice 2-4 cm. Sprężynka ma długość 3,5-7,2 cm oraz 19-36 zwojów. Kabłąki zazwyczaj są niezdobione o długości 3-6 cm. Ornament w postaci symetrycznie umieszczonych po bokach grup karbów znajdował się tylko na egzemplarzu z grobu nr 8919 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 857:7; Ryc. 200). Gorzej zachowane okazy z żelaza mają tarczki o średnicach 2,2-3,5 cm, długości sprężynek 4,1-4,3 cm.

Brązowe ozdoby tego typu znane są z cmentarzyska z Kietrza, pow. głubczycki, w Strzelcach Opolskich-Adamowicach, ze Świbia, pow. gliwicki (Gedl 1973, 59), okazy z żelaza – z Brzegu Dolnego, pow. wołowski, Zaborowa, pow. lubiński i także z Kietrza, pow. głubczycki (Gedl 2004, 81, 85). Wyroby z brązu pojawiły się w Europie Środkowej, szczególnie w Austrii, pod koniec okresu pól popielnicowych, żelazne już w okresie HC, zanikają natomiast na początku HD (Gedl 2004, 87).

Zapinki z ozdobnymi nóżkami z popielnicy z grobu nr 8966 są zdecydowanie młodsze i datują pochówek na okres HD₃ (Gedl 2007, 107; Woźniak 2010, 42-51). Mają one konstrukcję kuszową, sprężynki na ośce są długości 2,6-2,9 cm z cięciwą wewnętrzną, zakończone nakładkami z bursztynu (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 910:1, 2). Mają uszkodzone drutowate kabłąki, jeden z nich przy nożce uformowany jest poprzecznie w ósemkę. Najbliższe analogie do okazów z Domasławia wykazują zabytki odkryte w popielnicy grobu nr 687 na cmentarzysku ludności kultury pomorskiej w Żmigródki, pow. trzebnicki (Józefowska 2016, tabl. 19:17, 20:1). Przedmioty te są niemal identyczne pod względem morfometrycznym, różnią je tylko blaszkowate, wstęgowe formy kabłąków.

Ryc. 199. Zapinka harfowata z brązu z grobu komorowego nr 7386 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 199. Bronze harp-shaped fibula from the chamber grave No. 7386 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 200. Zapinka harfowata z brązu z grobu komorowego nr 8919 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 200. Bronze harp-shaped fibula from the chamber grave No. 8919 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.5.5. Klamry

W Domasławiu wystąpiły klamry do pasów kilku typów. W grobach nr 543, 4273 i 5993 znaleziono egzemplarze o blaszkowatym kabłąku zakończonym z jednej strony wygiętym haczykiem, z drugiej rozchodzącymi się wąsami. Brązowy okaz z pochówku nr 543 jest najbardziej wydłużony, o długości około 10 cm i szerokości 1,3 cm (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 125:8; Ryc. 201). Jest zdobiony rytymi rombami i puncowanymi kółeczkami. Natomiast soczewkowaty egzemplarz z pochówku nr 5993 jest wykonany z brązowej blachy o długości 8 cm i szerokości do 2 cm ze środkowym żebrzem i zdobiony dwoma rzędami puncowanych kółeczek (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 615:1; Ryc. 202). Analogiczna klamra z żelaza z grobu nr 4273 zbudowana jest z blaszki z żebrkiem pośrodku o szerokości 1,5 cm i długości 6 cm (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 489:3; Ryc. 203).

Również żelazny, blaszkowaty okaz z grobu nr 2840 ma kształt wydłużonego trapezu o szerokości do 2,3 cm i zachowanej długości 6,8 cm (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 323:5). Jest wygięty haczykowato z jednej strony, a poniżej ma niewielki

³² Zbiór zapinek stanowią okazy z brązu (12 egzemplarzy z grobów nr 543, 1014, 1022, 1693, 2880, 3312, 3317, 3792, 4269, 7386, 8888, 8919) i z żelaza (dziwięć z grobów nr 402, 525, 2855, 3330, 3412, 4423, 8891, 8919, 12124).

otwór, prawdopodobnie na nit. Wąski okaz żelazny z grobu nr 6051 zachował się tylko w części z haczykowatym zapięciem (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 648:1).

Inaczej zbudowane są żelazne klamry z grobów nr 3795 i 7409. Powstały z połączenia podwójnie złożonych wąskich prętów o przekroju prostokątnym, z jednej strony zgiętych haczykowato w zaczep, z drugiej rozgiętych na boki. Mają długości 3,8 i 8,5 cm (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 457:8; 2018b, 724:2). Prawdopodobnie fragment przedmiotu żelaznego z grobu nr 579 jest także elementem klamry (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 151:2). Okazy te nawiązują do konstrukcji znanych z cmentarzysk w Gorszewicach, pow. szamotulski i Kietrzy, pow. głubczycki, stanowiących najprawdopodobniej naśladownictwo okazów importowanych ze strefy halsztackiej i datowanych na HC (Łuka 1959, 33-34; Gedl 1973, 59; 1991, 82).

W popielnicy w obiekcie 8966 datowanym na okres HD₃ znaleziono klamrę do pasa w postaci sztabki żelaznej o długości 5,1 cm, o jednym końcu wygiętym w haczyk, a drugim z rozłożonym na boki, zdobioną znakiem „X” (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 910:5).

Ryc. 201. Klamra z brązu z grobu komorowego nr 543 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 201. Bronze clasp from the chamber grave No. 543 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 202. Klamra z brązu z grobu komorowego nr 5993 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 202. Bronze clasp from the chamber grave No. 5993 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 203. Klamra z żelaza z grobu komorowego nr 4273 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 203. Iron clasp from the chamber grave No. 4273 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.5.6. Aplikacje, guzy, zawieszki, spirale, kółka

W grobie nr 4269 odsłonięto włożoną pierwotnie do drewnianej skrzynki popielnicę i zespół ozdób w tkaninie, na której zachowało się ponad 130 (oraz 217 fragmentów) półkolistych blaszek o średnicy 0,5 cm naszytych lub wbitych w materiał w trzech rzędach. Pierwotnie mógł to być rodzaj diademu założonego na urnę. Ponadto znaleziono trzy kółka z drutu brązowego, które mogły stanowić ozdobę lub zapięcie.

Na nekropolii w Domasławiu częste były brązowe półkuliste ozdoby z uszkiem mocującym powstałym z igły zagiętej pod główką guza. Pierwotnie mogły być przyszyte do tkanin, skóry. Miseczkowate, blaszkowate główki mają średnice 0,8-1,5 cm. Trzy okazy z pochówku nr 4857 mają kapeluszowate główki (z dookólnym kołnierzem, analogiczne do dużych egzemplarzy z ażurową nóżką, znalezionymi razem) i mocowanie o czworokątnym kształcie (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 571:12-14). Czworokątne uszka, ale nieproporcjonalnie mniejsze niż główki, mają także cztery guzy z grobu nr 3797 (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 462:3). Nietypowy egzemplarz znaleziono w grobie nr 2844. Pod pinezkwatą główką, wyjątkowo dużą – o średnicy 3 cm, jest szpilkowaty trzpień zagięty pośrodku pod miseczkę (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 293:1).

Jeden guz znaleziono w dużej wazie w grobie nr 6678, dwa okazy w zasypisku grobu nr 417, siedem w popielnicy w grobie nr 3788. Egzemplarze, które współwystępowały z guzami-krepułcami w grobach nr 460 (5; Ryc. 204) i 4857 (3), najprawdopodobniej służyły jako ozdoby uprzęży końskiej. Rozmieszczenie siedmiu guzów z grobu nr 543 sugeruje mocowanie pasa, potwierdzone przez ułożenie innych przedmiotów, w tym klamry

i brzytwy oraz wydłużonego kamienia, który mógł służyć jako osełka lub gładzik, oraz pozostałości maty plecionej z лыka i prawdopodobnie skóry.

Ryc. 204. Guz brązowy z grobu komorowego nr 460 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 204. Bronze knob from the chamber grave No. 460 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Pojedynczo znaleziony guz z grobu nr 2127, jedyny z żelaza, ma budowę zbliżoną do nitu. Pod pinezkowatą górną częścią znajduje się blaszkowaty trzpień, od którego odchodzi do główki półkolisty uszko (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 295:7).

Omówione przedmioty bywają także nazywane typem tarczki z uszkiem. Średnice tarczek są zróżnicowane i sięgają do 2,5 cm. Ozdoby tego typu były popularne przez cały okres trwania kultury łużyckiej. Przyjmuje się, że małe okazy służyły do ozdabiania czepca lub diademu (Bukowski 1960; Kaczmarek 2002, 174-175), większe uznaje się za część uprzęży końskiej. Istnieją przykłady naszywania małych tarczek gęsto na skórzany kaftan lub ubiór z tkaniny, tworząc rodzaj pancerza (Żaki 1950, 111).

W grobie komorowym nr 3797 na dużej popielnicy znajdowało się siedem brązowych zawieszek binoklowatych o wysokości 1,9-2,5 cm, szerokości 2,4-2,6 cm, średnicach spirali 1-1,4 cm, zawieszonych na sznurku wraz z paciorkami bursztynowymi (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 462:4; Ryc. 205). Towarzystwo im inne przedmioty, m.in. szpila brązowa, trzy guzy brązowe, małe i większe kółka. Zawieszki tego typu są spotykane na ziemiach polskich już od III EB. Podobnie jak w Domasławiu, mogły stanowić część większej ozdoby, razem z guzikami z brązu, paciorkami bursztynowymi.

W popielnicy w grobie nr 2859 umieszczono trzy zawieszki kolisty ze zwiniętej blachy brązowej, o średnicach 2,3-2,6 cm (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 336:3). Analogiczne przedmioty znaleziono w urnie w grobie nr 2876 (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 343:1) oraz w pochówku nr 6369 – bocznie przekłuty (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 661:1).

W czterech grobach komorowych znajdowały się złote spirale pierwotnie przymocowane do

tkanin owijających popielnice. Po dwie złożono w grobach nr 360 i 4297 (Ryc. 206-207), a pojedyncze w pochówkach nr 5995 i 5996. Składają się one z podwójnych zwojów z drutu i mają średnice 1-1,5 cm. Okazy z grobu nr 360 są na części zwojów tor-dowane (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 15:16).

W 19 grobach odsłonięto delikatne spirale z brązu złożone z dwóch-sześciu zwojów o średnicach 1-2,4 cm (Ryc. 208). Wykonane są z cienkiego drutu o grubości 0,1-0,15 cm, często połamane i trudno stwierdzić, czy stanowiły pojedyncze okazy. Są to przypuszczalnie aplikacje zdobiące tkaninę. Ozdoby tego rodzaju były używane jako przybranie opaski czołowej czy czepca, podobnie jak guziczki brązowe (Szydłowska 1963, 46-53).

W grobie nr 7434 wystąpiły elementy łańcuszka w postaci połączonych sześciu ogniwek o średnicach 0,6-0,7 cm wykonanych z drutu o przekroju 0,1 cm (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 753:5).

Często w grobach znajdowały się kółka, które mogły mieć różnorodne zastosowanie. Mogły służyć jako części stroju, ozdób, elementy niezachowanych pasów/rzemieni. Pomijając egzemplarze wchodzące w skład garniturów toaletowych, w 49 grobach znaleziono 69 kółek brązowych³³. Fragment odkryty w grobie nr 7422 jest tordowany (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 737:5). Po dwa kółka odsłonięto w grobach nr 414, 806, 6031, 6380, 6698, po trzy w pochówkach nr 460, 3795, 4269. W grobie nr 543 stwierdzono aż dziewięć okazów stanowiących najpewniej mocowanie pasa, w pochówku nr 390 – cztery, które z kolei mogły być elementami służącymi do zawieszenia miecza. Na kółku brązowym i fragmencie przedmiotu z żelaza w grobie nr 417 zachowały się pozostałości tkaniny. Trzy egzemplarze z pochówku nr 4383 były pierwotnie splecione ze sobą (dwa otwarte, jedno zamknięte). Otwarte i zamknięte kółka wystąpiły w grobie nr 806, zaś brązowe i żelazne okazy w grobach nr 3405 i 8968, szczepione ze sobą. Żelazne kółka znaleziono pojedynczo w 12 pochówkach³⁴. Otwarty egzemplarz z grobu dziecka nr 4416 o wymiarach 4,2 x 4,5 cm mógł służyć za bransoletę.

³³ Mają one średnice 0,8-3,2 cm. Wykonane są z drutu o kolistym lub romboidalnym przekroju 0,1-0,2 cm. Są to formy albo o stykających się końcach (np. z grobów nr 414, 790, 3428, 3795, 4267, 4269, 5966, 6380, 7408, 7426, 12130) lub odlane, przeważnie zamknięte, o przekroju kolistym lub czworobocznym o średnicy do 0,5 cm (np. z grobów nr 390, 460, 543, 619, 2863, 4418, 6698, 12102, 12118, 12739).

³⁴ Są to zamknięte lub otwarte okazy o średnicach 1,4-3cm, przekrojach kolistych, kwadratowych lub prostokątnych w przedziałach 0,2-0,6 cm.

Ryc. 205. Zawieszki binoklowate z brązu z grobu komorowego nr 3797 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 205. Bronze spectacle-shaped pendants from the chamber grave No. 3797 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.5.7. Paciorki

Brązowe paciorki znaleziono w dziesięciu grobach³⁵. Są to rurkowate/cylindryczne, blaszkowate formy o średnicy 0,25-0,5 cm i wysokości 0,15-0,3 cm. Średnice otworów wynoszą 0,15-0,3 cm.

Przedmioty tego typu nie są czułe chronologicznie i często występują w inwentarzach grobowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Szczególną popularnością cieszyły się wśród społeczności górnośląsko-małopolskich lużyckich pól popielnicowych (Gedl 1964, 36, 45-46; 1966, ryc. 18: f, g, 25: l).

Ryc. 206. Złote spirale z grobu komorowego nr 360 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 206. Gold spirals from the chamber grave No. 360 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 207. Złote spirale z grobu komorowego nr 4297 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 207. Gold spirals from the chamber grave No. 4297 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 208. Spirala z brązu z grobu nr 3314 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 208. Bronze spiral coil from the grave No. 3314 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 209. Paciorki z brązu z grobu komorowego nr 3317 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 209. Bronze beads from the chamber grave No. 3317 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

³⁵ Pojedynczo znajdowały się w pochówkach nr 2859, 4428 i 6031, dwa w grobie nr 6019, pięć w grobie nr 6029, w kółkach w grobach nr 1014 (>121 sztuk razem z kółkiem z brązu), 2895 (dziewięć – z przynajmniej dwoma paciorkami szklanymi), 3315 (27 i 18 szklanych), 3317 (>194 i 139 bursztynowych oraz większy z tworzywa szklanego, Ryc. 209, 210), 11621 (>5 i 130 szklanych).

Ryc. 210. Paciorki z brązu z grobu komorowego nr 3317 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 210. Bronze beads from the chamber grave No. 3317 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

2.5.8. Inne

W grobach nr 10000 i 10304 zachowały się pozostałości kółkowato wygiętych haczyków z drutów brązowych o średnicach 2-3,5 cm (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 926:1, 936:1). Okaz w grobie nr 10000 był wbity w drewno, co może sugerować rodzaj zamka.

W pochówku nr 3322 złożono przedmioty żelazne, które mogą kojarzyć się z częściami wodzy łańcuchowych. Odślonięto je w popielnicy ze szczątkami kobiety, w towarzystwie pięciu szpil (żelaznej i brązowych) oraz kółka z brązu. Jeden z nich w części środkowej stanowi pierścienowaty człon o prostokątnym zarysie i wymiarach 1 x 1,5 cm, od którego odchodzą dwa ramiona zakończone kółkami (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 369:3). Długość przedmiotu wynosi 5,5 cm, a średnica bocznych kółek – 1,1 cm. Drugi wyrób także ma pośrodku prostokątny otwór, a ramiona są tordowane i ułamane (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 369:6). Możliwe, że oba były połączone. Znaleziono także wygięty haczykowato fragment pręta żelaznego (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 369:9). Trudna do rozstrzygnięcia jest rola centralnych otworów, które mogły służyć do przeciągania skórzanych rzemieni. Okazy mogły być łącznikami kilku elementów skórzanych, krzyżujących się pod kątem prostym.

Niewyjaśniona jest funkcja dużego przedmiotu z brązu z grobu nr 5958, zachowanego w formie półkolistej wygiętej blachy o szerokości do 1,7 cm i zachowanej długości 5,4 cm (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 586:5). Może to być fragment aplikacji lub ozdoby, z pewnością mocowanej albo łączącej za pomocą nitu, po którym zachował się otwór.

Prawdopodobnie elementem dużej ozdoby jest

fragment zakończenia z brązu pozyskany ze zniszczonego grobu komorowego nr 7399. Masywny i miseczkowaty element o średnicy 1,4 cm, zdobiony dookoła żłobkami, może być kawałkiem naszyjnika, napierśnika, okucia (mebla, wozu). Łączy się z kabłąkiem z owalnym przegłębieniem, rozszerzającym się do nieznanych rozmiarów (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 636:2).

W zbiorze zabytków z Domasławia znajdują się liczne fragmenty nieoznaczalnych ozdób oraz narzędzi z brązu i żelaza. Część z nich została celowo połamana lub znajdowała się na stosie wraz ze zmarłym, a później została zdeponowana w zasypiskach grobów, w popielnicach lub rzadziej w naczyniach, możliwe że w wyniku rozsypania nad wyposażeniem. Przedmioty żelazne z nekropolii są generalnie źle zachowane, silna korozja uniemożliwia ich zdefiniowanie. Poza wspomnianymi kawałkami metalowych ozdób obręczowych (z 59 grobów), kółek lub trzpieni i główek szpil, z 225 grobów pozyskano dodatkowo ponad 500 grudek, kulek, drucików, blaszek i 300 nieokreślonych zabytków brązowych, jak i około 350 fragmentów wyrobów żelaznych, trzpieni, kabłąków, blaszkowatych ramion – ze względu na wielkość trudnych do sklasyfikowania jako noże, szpile, klamry, bransolety, pęsety, elementy garniturów toaletowych czy narzędzia. Na przeobrażonych korozją przedmiotach w grobach nr 417, 1694 i 8905 zachowały się pozostałości tkaniny.

3. Wyroby z kamienia

Stosunkowo niezbyt liczne przedmioty kamienne pochodzące z nekropolii w Domasławiu zostały poddane szczegółowej analizie petrograficznej w piątym tomie monografii, która posłużyła nie tylko w rozpoznaniu surowca, ale i śladów użytkowania (Wójcik, Madej 2020).

3.1. Toporek

We wnętrzu popielnicy z grobu nr 3766 został znaleziony jedyny na cmentarzysku toporek kamienny (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 426:1). Przedmiot ten ma kształt romboidalny o długości 12,5 cm, szerokości 5 cm, grubości 3 cm z przewierconym otworem o średnicy 2 cm. Powierzchnia jest szorstka, nieregularna, z licznymi zagłębieniami. W urnie złożono szczątki osoby dorosłej i dziecka.

Narzędzia/broń tego typu licznie występowały na całym terytorium należącym do kultury łużyckiej, szczególnie na Śląsku i w Wielkopolsce. Również podwójny pochówek kobiety i dziecka

w Szadku, pow. kaliski, zawierał pojedynczy na nekropolii toporek kamienny (Szczurek, Pudełko 2015, 138-139). Egzemplarz z Domasławia reprezentuje najbardziej powszechny typ Ia wg M. Kostrzewskiej (1951-1952, 239), charakterystyczny zarówno dla V EB, jak i HC.

3.2. Rozcieracze, gładziki, osełki

W jamach grobów nr 6687 ze szczątkami dziecka i nr 10891 – pochówku dorosłego osobnika oraz nr 10872 – w popielnicy ze szczątkami mężczyzny znaleziono kamienne rozcieracze. Były to kuliste przedmioty o średnicy 8-9,5 cm, ze spłaszczonymi, wygładzonymi płaszczyznami, na których znajdują się ślady użytkowania w postaci licznych podłużnych rys. Poza naczyniami tylko w grobie komorowym nr 10872 znajdował się dodatkowo nóż żelazny.

Gładziki znaleziono w grobach komorowych nr 8956, 8959. Były to płaskie kamienie o obłych kształtach i wielkościach 6,5 i 19 cm z gładkimi płaszczyznami pracującymi. W grobie nr 8959 narzędzie złożono pod urną, natomiast w grobie nr 8956 duży okaz został oparty o zachodnią ścianę komory.

Wygładzone powierzchnie ma też przedmiot kamienny z grobu nr 7452, jednak specyficzny kształt i ułożenie na talerzu krążkowym analogiczne do idoli ceramicznych sugeruje raczej symboliczne jego potraktowanie w grobie.

Dostrzegalne wygładzenie powierzchni i kształty przedmiotów kamiennych z grobów nr 550, 8943 i 8954 wskazują na to, że mogły być one wykorzystywane jako osełki lub gładziki. Obły, wydłużony kamień o długości 17,5 cm z grobu nr 543 odsłonięto przy innych przedmiotach i w otoczeniu materii organicznej sugerujących pozostałości pasa (w kontekście klamry, noża i kółek służących do zawieszania). Nie nosi on śladów wyraźnego użytkowania, jednak ze względu na kształt mógł być używany jako gładzik (Wójcik, Madej 2020).

Także na podłużnym kamieniu o długości 14 cm z grobu nr 12108 nie są uchwytnie powierzchnie pracujące. Jednak jego kształt, wielkość, jak i fakt złożenia w popielnicy świadczy o celowym jego umieszczeniu w pochówku.

Osełki znaleziono w grobach nr 3386 i 7453 ze szczątkami dziecka, komorowych pochówkach osób dorosłych (nr 460 – mężczyzny, 5992, 7391, 7461 – mężczyzny, 7424, 8885 – kobiety, 10851) i osobnika o nieokreślonym wieku – nr 12739. Miały one różne kształty (najczęściej prostopadłościanu, obłe i wydłużone) i wielkości (5-16 cm),

jednak ślady na różnych powierzchniach (wyświetlenia) wskazują na ich użycie do ostrzenia różnych przedmiotów. Spłaszczona forma przedmiotów z grobów nr 3386 i 5992 może ewentualnie sugerować, że służyły jako podkładki lub płytki szlifierskie. Składano je przy popielnicy (nr 3386, 5992, 7391, 7424, 7461, 8885), w urnie w grobach nr 7453, 10851 lub w jamie grobu (nr 12739). Wydłużone, masywne egzemplarze z grobów komorowych nr 7391 i 8956 zostały złożone w pochówkach z mieczami, a w grobie nr 460 z elementami uprzęży końskiej.

Wyjątkowo obrobiona została osełka z grobu dziecka nr 7453. Sztabkowato uformowany kamień o wymiarach 7 x 2,5 x 1,3 cm został ozdobiony dwiema grupami sześciu i siedmiu żłobków. Natomiast odkryty w pochówku dorosłej osoby nr 10851 czworokątny, płaski okaz o wymiarach 11 x 3-3,5 cm posiada nawiercony z obu stron otwór.

Nie znaleziono śladów obróbki na kamieniu z jamy grobu komorowego nr 8949, który na podstawie kształtu mógł jednak służyć jako płyta np. szlifierska. Ma on kształt wycinka koła o promieniu 11 cm i grubość 2- 3,5 cm.

3.3. Paciorki

Paciorki z grobów nr 536 (1), 1231 (1) oraz 2165 (3) mogą być wykonane z surowca skalnego – ryolitu. Są to kuliste formy o średnicach 0,4-0,8 cm, wysokościach 0,6-0,8 cm, średnicach otworu 0,2-0,3 cm.

4. Wyroby z surowców pochodzenia zwierzęcego

Z cmentarzyska w Domasławiu pozyskano kilka przepalonych kości ssaków ze śladami obróbki, które mogły służyć jako szpile i zawieszki, kręgi rybi z przewierconym otworem i ości oraz unikatową ozdobę z owadów (Abłamowicz, Józefowska 2020).

4.1. Szpile

Cztery przedmioty kościane z grobu nr 2844 wydają się być rodzajem szpil lub małych ozdób o długościach do 2,8 cm. Dwa z nich, w tym jeden zachowany w całości, posiadają półkoliste główki i krótkie, ostro zakończone trzpienie, kolejne dwa to elementy trzpieni (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 293:2-4).

4.2. Zawieszki

W grobie nr 2127 i pochówkach komorowych nr 1694, 8961, 10303 znaleziono pazury niedźwiedzi z przewierconymi otworami w części bliższej. Jako zawieszka-talizman mógł służyć również odsłonięty w naczyniu z brązu w grobie komorowym nr 390 krąg szczupaka z intencjonalnie przewierconym centralnie otworem.

Fragment zawieszki kościanej pochodzi z grobu nr 3405 ze szczątkami dziecka. Także kawałek poroża lub kości z grobu nr 10891, ścięty z obu stron i z otworem na długości mógł być używany jako zawieszka.

Wyjątkowo interesującym odkryciem jest zawieszka wykonana z 17 żuków przymocowana do harfowatej zapinki z brązu umieszczonej w popielnicy w grobie komorowym nr 543. Panczerze owadów zostały nanizane na źdźbło trawy.

5. Wyroby z bursztynu

5.1. Szpile

W grobach nr 3418 (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 407:4; Ryc. 211) i 5992 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 613:2) zdeponowano egzemplarze, w których na żelazne trzpienie nałożono bursztynowe, kuliste główki o średnicach 0,8 i 1,2 cm.

Natomiast na popielnicy w grobie komorowym nr 3394 odsłonięto szpilę brązową z miseczkowatą główką, do której przylegał bursztynowy paciorek, pierwotnie zapewne umocowany (Ryc. 212, 218). Najprawdopodobniej także na zniszczonej szpili z grobu nr 6680 była nakładka z bursztynu. Możliwe, że w innych szpilach tego typu pierwotnie znajdowały się różne organiczne nakładki, których umocowanie ułatwiał kształt zakończenia.

Ryc. 211. Szpila z żelaza z bursztynową główką z grobu komorowego nr 3418 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 211. Iron pin with amber head from the chamber grave No. 3418 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 212. Szpila brązowa z paciorkiem z bursztynu z grobu komorowego nr 3394 (fot. A. Józefowska)

Fig. 212. Bronze pin with amber bead from the chamber grave No. 3394 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

5.2. Kółka

W grobach nr 619, 1017, 3391, 3412, 3418, 3798, 4395, 5992, 8905, 8952 i 8956 (Ryc. 213-216) znaleziono kółka z bursztynu. Wykonano je na tokarce, mają one dwustożkowaty, profilowany kształt, średnicę 2,2-4,5 cm, wymiar otworu 0,5-1,9 cm, wysokość 0,7-1,8 cm. Tylko okaz z grobu nr 5992 jest potrójnie profilowany (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 613:8; Ryc. 215). Spotyka się je jako samodzielne przedmioty w grobach komorowych zawierających szczątki dorosłych osobników (w nr 1017 i 4395 – mężczyzn), najczęściej w towarzystwie garniturów toaletowych. Groby nr 1017, 4395, 8905 i 8956, w których je znaleziono, były otoczone dookołnymi rowami, i zawierały zestawy przedmiotów żelaznych – broni i narzędzi, a w trzech z nich złożono miecze. Na cmentarzystku w Gorszewicach, pow. szamotulski na bursztynowym pierścieniu zaczepione było brązowe kółko wraz z brązowym igielnikiem i pęsetą. Cały zespół grobowy datowany jest na HC (Gedl 1991, 49).

Ryc. 213. Kółko z bursztynu z grobu komorowego nr 619 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 213. Amber ring from the chamber grave No. 619 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 214. Kółko z bursztynu z grobu komorowego nr 1017 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 214. Amber ring from the chamber grave No. 1017 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 215. Kółko z bursztynu z grobu komorowego nr 5992 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 215. Amber ring from the chamber grave No. 5992 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 216. Kółko z bursztynu z grobu komorowego nr 8956 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 216. Amber ring from the chamber grave No. 8956 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

5.3. Paciorki

Bursztynowe paciorki (457 całych i liczne fragmenty) złożono w 29 grobach. Są to proste, kuliste formy mniej lub bardziej spłaszczone, o średnicy 0,3-2 cm, wysokości 0,2-1,2 cm i otworze o wielkości 0,1-0,7 cm (Ryc. 217-222). Egzemplarz z grobu nr 7408 ma stożkowate wierzchołki i zachowaną korę na obwodzie (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 722:3). Niektóre okazy są dyskowate w formie – zaokrąglone lub dwustożkowate (np. z grobów 3795, 10897, Ryc. 219, 220).

Były znajdowane w grobach zarówno pojedynczo, po kilka, jak i w koliach³⁶. Występujące pojedyncze okazy są z reguły większe niż te w koliach, np. spłaszczone paciorki z grobów nr 8415 i 10897 mają średnicę 1,9-2 cm, trzy złożone w grobie nr 543 – 0,9-1,2 cm, a w grobie nr 3795 – 1,2-1,8 cm. Paciorki w koliach zawierają często liczne mniejsze i pojedyncze większe okazy, najpewniej pierwotnie zawieszane centralnie³⁷. W grobie nr 3317 poza szklanymi paciorkami i jednym większym z tworzywa szklanego, w skład kolii wchodziło przynajmniej 138 okazów wykonanych z bursztynu (135 małych kulistych i trzy pierścienkowate, dwustożkowate o średnicy 1,8 cm, bocznie przekłute).

Wyjątkowe egzemplarze znaleziono w grobie nr 3797. Spośród ponad 56 paciorków bursztynowych pięć, o długościach 4-4,5 cm, jest profilowanych, wydłużonych walcowato, z półkuliście uformowanymi główkami (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 462:2; Ryc. 224). Cztery mają pośrodku po trzy-cztery wypustki, w tym dwa pierścienie, piąty – centralnie pogrubiony – ma także wyprofilowane pierścienie. Zostały na sznurku nałożone na popielnicę z zawieszkami binoklowatymi, razem lub osobno z małymi paciorkami (Ryc. 225).

Okazy bursztynowe wchodziły w skład kolii jako ozdoby szyi, ale możliwe, że część pojedynczych okazów była noszona inaczej, np. jako zawieszki przy pasie. Świadczyłyby o tym ich ułożenie przy garniturze toaletowym w grobie nr 3795 (Ryc. 226).

Wydłużony paciork (lub dwa) złożono do popielnicy w grobie nr 8966, datowanym już na okres HD₃. Ma on zaokrąglony koniec, pod główką czte-

36 Pojedynczo odsłonięto je w pochówkach nr 283, 619, 790, 2170, 2881, 5992, 6691, 7408, 8415, po dwa – sześć w grobach nr 360, 543, 1242, 3394, 3795, 4267, 4270, 4852, 4857, 6696. Większą liczbę egzemplarzy odsłonięto w grobach nr 384 (>91 sztuk), 390 (>19), 3317 (>139), 3797 (>56), 4269 (10), 5611 (24), 8888 (>57) oraz 10874 (18).

37 W przypadku egzemplarzy z grobu nr 384 małe, kuliste okazy mają średnice 0,4-0,9 cm, dwa są o wielkości 1 cm, a największy o średnicy 1,3 cm ma pierścienkowatą, dwustożkowatą formę i jest przekłuty bocznie (Ryc. 222). W kolii z grobu nr 5611 dziewięć kulistych paciorków jest większych, a 15 płaskich ma mniejsze średnice (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 580:5), w tej z grobu nr 8888 egzemplarzy kulistych o średnicy do 0,5 cm jest 26, o wielkościach 0,6-0,8 cm – 29, a trzy są pierścienkowate, o średnicach 1,7 cm, przekłute bocznie, w tym jeden o odmiennej, zielonkawej barwie (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 809:11; Ryc. 223). Podobnie wśród paciorków z grobu nr 390, oprócz mniejszych kulistych są trzy większe, pierścienkowate, przebite bocznie (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 40:21).

ry żłobki tworzące dwa pierścienie, zachowana długość wynosi 3,5 cm. Drugi fragment ma 4 cm długości i również dwa profilujące żłobki (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 910:6).

Wykonane analizy wykazały bałtyckie (sukcynit) pochodzenie wyrobów bursztynowych ze stanowiska Domasław (Łydźba-Kopczyńska *et al.* 2012). Paciorki bursztynowe znajdowane były licznie w grobach datowanych na wczesną epokę żelaza także w Kietrze, pow. głubczycki (Gedl 1973, 63), Gorszewicach, pow. szamotulski, Chojnie-Golejewku, pow. rawicki czy Nadziejewie, pow. średzki (Kaczmarek 2017, 128, tam dalsza literatura).

Ryc. 217. Paciorki z bursztynu z grobu komorowego nr 543 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 217. Amber beads from the chamber grave No. 543 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 218. Paciorek z bursztynu z grobu komorowego nr 3394 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 218. Amber bead from the chamber grave No. 3394 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 219. Paciorki z bursztynu z grobu komorowego nr 3795 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 219. Amber beads from the chamber grave No. 3795 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 220. Paciorek z bursztynu z grobu nr 10897 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 220. Amber bead from the grave No. 10897 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 221. Paciorki z bursztynu z grobu komorowego nr 3797 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 221. Amber beads from the chamber grave No. 3797 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 222. Kolia z bursztynu z grobu komorowego nr 384 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 222. Amber collar from the chamber grave No. 384 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 223. Kolia z bursztynu z grobu komorowego nr 8888 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 223. Amber collar from the chamber grave No. 8888 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 224. Paciorki z bursztynu z grobu komorowego nr 3797 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 224. Amber beads from the chamber grave No. 3797 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 225. Paciorki z bursztynu i brązowe zawieszki binoklowate z grobu komorowego nr 3797 (wyk. A. Józefowska)

Fig. 225. Amber beads and bronze spectacle-shaped pendants from the chamber grave No. 3797 (photo by A. Józefowska)

Ryc. 226. Paciorki z bursztynu przy garniturze toaletowym w grobie komorowym nr 3795 (wyk. A. Józefowska)

Fig. 226. Amber beads by toilet set in the chamber grave No. 3795 (photo by A. Józefowska)

6. Wyroby ze szkła

6.1. Szpile

W Domasławiu znaleziono dwie szklane główki szpil. Mają one dwustożkowy kształt, o długości 0,76-0,98 cm i wysokości 0,80-0,95 cm, wykonane są z tworzywa słabo przezrystego barwy niebieskiej, ornamentowane kropkami i liniami poziomymi ze szkła opakowego żółtego. Okaz z grobu nr 1271 (Gediga, Józefowska 2018a, Tabl. 252:5) dekorowany jest rzędem 12 kropek oraz czterema pasmami poziomymi (dwa nad i dwa pod rzędem kropek), drugi – z popielnicy z grobu nr 8870 (Gediga, Józefowska 2018b, Tabl. 789:2, Ryc. 227) – ośmioma kropkami oraz pięcioma nitkami poziomymi (trzy nad i dwa pod rzędem kropek). Główki mają jeden otwór – od dołu, gdzie nasadzone były na brązową szpilę.

Omawione egzemplarze są niezwykle rzadkie. Najbliższą analogię do zabytków z Domasławia stanowi zachowana częściowo brązowa szpila zwieńczona szklaną główką, znaleziona na cmentarzysku w Biernatkach, pow. poznański. Ma ona kształt dwustożkowy, barwę niebieską i ornamentowana jest rzędem dziesięciu kropek ułożonych w najszerszym miejscu przedmiotu oraz siedmioma pasmami poziomymi (cztery nad i trzy pod rzędem kropek) ze szkła żółtego (Krzyżaniak 1963, 94, ryc. 112:33; Purowski 2010, ryc. 6a; 2012, 81, ryc. 20:2; 28, tabl. 11A, tabela 70). Okaz z Biernatek można datować na HC, ewentualnie na początki HD₁ (Purowski 2012, 316).

Ryc. 227. Szpila z brązu ze szklaną główką z grobu komorowego nr 8870 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)
 Fig. 227. Bronze pin with glass head from the chamber grave No. 8870 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Podobny egzemplarz odkryty w dolinie Tauber w zachodnich Niemczech. Jest on zdobiony dwoma liniami poziomymi, pomiędzy którymi nałożono jeden rząd małych guzków ze szkła żółtego (Behrends 1993, fot. na s. 95). Nieco inaczej ornamentowane były duże dwustozkowe paciorki, przęśliki i główki szpil pochodzące ze stanowisk północnoitalskich i słoweńskich (Koch 2011, 108-110; Purowski 2012, 344), pomimo to najbardziej prawdopodobne wydaje się, że właśnie w pracowniach funkcjonujących na tych obszarach wykonano omawiane przedmioty.

6.2. Paciorki

W 37 grobach elementem wyposażenia były paciorki szklane (ponad 1250), omówione przez T. Purowskiego (2013). Przedmioty zrobiono ze „szklistego fajansu” słabo przezrystego niebieskiego i/lub „właściwego szkła” opakowego żółtego. W większości są to dobrze zachowane egzemplarze, nieliczne pozyskano pokruszone. Około 5% okazów nosi ślady wtórnego działania wysokiej temperatury stosu pogrzebowego. Niektóre z nich są zniekształcone, a nawet przybrały formę grudek. Szkło kilku przebarwiło się częściowo na kolor ciemnoczerwony.

Najliczniejsze są małe kuliste formy pierścionkowe o średnicy 0,3-0,5 cm, wysokości 0,1-0,2 i średnicy otworów 0,1-0,3 cm (grupa I.I wg Purowskiego 2013), najczęściej spotykane w kulturze łuzycyckiej. Ciemnoniebieskie okazy umieszczano w pochówkach pojedynczo, po kilka lub w koliach³⁸. Paciorki koloru żółtego znaleziono w gro-

bach nr 4404 (>9, Ryc. 232), 8882 (17) i 8889 (11, Ryc. 233). Obecne były na cmentarzysku także nieco większe kuliste okazy również ciemnoniebieskie – o średnicy 0,4-0,6 cm i wysokości 0,2-0,5 cm, otworach 0,2-0,35 cm, zdobione opakowym szkłem barwy żółtej linią zygzakowatą, falistą, w grobach nr 525 (4, Ryc. 230), 1286 (1), 2895 (2), 8893 (>4), niekiedy pokryte bogatszą ornamentyką (grupy I.IX i I.X wg T. Purowskiego 2013)³⁹.

W grobie nr 3317 w skład kolii wchodził paciork o średnicy 3 cm i porowatej powierzchni, który powstał z przetopienia piasku/piaskowca kwarcowego. Niewykluczone, że jest to forma fajansu szklarskiego.

W pochówkach nr 1022, 1286, 3793 i 10874 wystąpiły razem gładkie paciorki niebieskie i zdobione w dołkach pastą żółtego koloru. Wyjątkowa kolia z grobu nr 8889 (Ryc. 233) składała się z niebieskich i żółtych niezdobionych egzemplarzy oraz siedmiu z dekoracją w postaci oczek-guzków z żółtego szkła (grupa I.XI wg T. Purowskiego 2013).

Omawiane zabytki odślaniano na popielnicach albo przy nich, niekiedy znajdowano paciorki w innych naczyniach. Były najpewniej zawieszane na sznurkach z włókna roślinnego, takich jak fragment zachowany w kolii z grobu nr 5977 (Ryc. 234).

i 12113 – stopione, w koliach w grobach nr 1022 (>115, Ryc. 228), 1688 (>107), 3315 (18), 3330 (>213, Ryc. 229), 4401 (29), 5958 (106), 5977 (157), 7413 (5), 8889 (10), 10874 (>108), 10880 (16), 11621 (>130), 12108 (>24).

39 Okazy zdobione dodatkowo dookolnymi nitkami poniżej wysokości otworów wystąpiły w grobie nr 572 (4, Ryc. 231), dwoma-czterema kropkami – w grobie nr 1022 (6), 1688 (1), 2881 (jeden – z poziomymi nitkami), 3793 (15), 10874 (17), 13876 (dwa – bez zachowanych wkładek) lub kropkami otoczonymi kółkami – dwa okazy z grobu nr 572 (Ryc. 231).

38 Niebieskie paciorki odślaniono pojedynczo w grobach nr 3311, 3771, 4418, 5957, 8891, 8959, po kilka w pochówkach nr 1013 (5), 1286 (3), 3414 (9), 3793 (>7), 4409 (2), 4423 (2), 5957 (>4), 5966, 7415

Ryc. 228. Paciorki szklane z grobu komorowego nr 1022 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 228. Glass beads from the chamber grave No. 1022 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 229. Paciorki szklane z grobu komorowego nr 5958 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 229. Glass beads from the chamber grave No. 5958 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 230. Paciorki szklane z grobu komorowego nr 525 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 230. Glass beads from the chamber grave No. 525 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 231. Paciorki szklane z grobu komorowego nr 572 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 231. Glass beads from the chamber grave No. 572 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 232. Paciorki szklane z grobu nr 4404 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 232. Glass beads from the grave No. 4404 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 233. Paciorki szklane z grobu nr 8889 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 233. Glass beads from the grave No. 8889 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 234. Paciorki szklane na popielnicy z grobu komorowego nr 5977 (fot. A. Józefowska)

Fig. 234. Glass beads on the urn from the chamber grave No. 5977 (photo by A. Józefowska)

Okazy dekorowane linią zygzakowatą albo kropkami i/lub kołami były powszechne w okresie HC w Wielkopolsce i na Śląsku, jak i na innych obszarach środkowoeuropejskich. Jednak zabytki domasławskie cechują niewielkie rozmiary, w przeciwieństwie do dużych egzemplarzy odkrytych na nekropoliach w Kietrze, pow. głubczycki, Świbiu, pow. gliwicki, Gorszewicach, pow. szamotulski czy Nadziejewie, pow. średzki. Nie znaleziono w środkowej Europie dobrych odpowiedników dla nie-dużych paciorków guzkowatych (Purowski 2013, 59).

Analiza formalna i fizykochemiczna wskazuje, że ozdoby z Domasławia trafiły na obszary Śląska najpewniej „szlakiem bursztynowym” z północnej Italii w IV EB oraz z tego samego terenu i obszarów byłej Jugosławii w HC (Purowski 2013, 61).

7. Skrzynki drewniane

W grobie nr 4269 w północno-zachodnim narożniku komory grobowej znaleziono pozostałości drewnianej skrzynki z żelaznymi okuciami, we wnętrzu której zdeponowano popielnicę oraz ozdoby owinięte tkaniną (Gediga, Józefowska 2018, Fot. 16).

W grobie nr 8905, przy północnej ścianie komory znajdowała się drewniana skrzynia, do której złożono naczynie z brązu. W tym przypadku nie znaleziono okuć, a ślad po drewnianych ściankach wyznaczało regularne zaciemnienie calca. W jego obrębie odsłonięto także wydłużony fragment drewna z dwoma kawałkami prostych prętów żelaznych i pozostałościami tkaniny oraz rozkruszone drobiny bursztynu.

8. Inne

W grobie komorowym nr 10900 w miniaturowym naczyniu wazowatym znajdowały się fragmenty grafitu.

III. Chronologia cmentarzyska

Cmentarzysko ciałopalne w Domasławiu, pow. wrocławski związane z zespołem lużyckich pól popielnicowych rozpoczęło swoje funkcjonowanie w najstarszej fazie kształtowania się tej kultury archeologicznej. Te początki powstania nekropolii reprezentują zespoły z rozwiniętą ceramiką guzową mieszczące się w systemie chronologicznym Montelius/Kostrzewski w wyróżnianym III EB, zaś w systemie południowym głównie w okresie epoki brązu BD, HA₁. W datach absolutnych przydałyby one na czas od około 1350/1300 r. p.n.e. Schyłkowa faza użytkowania nekropolii to okres HC, a więc około 550 r. p.n.e.

Niewielka liczba zespołów prezentuje fazę mieszczącą się w wyróżnianym przez H. Müllera-Karpe i przyjętym przez G. Jacoba-Friesena (1973, 644) okresie późnych kultur mogiłowych i wczesnych kultur pól popielnicowych, przypadającym na początek okresu BD, a może nawet jeszcze na BC₂, co w datach bezwzględnych mieściłoby się w czasie od około 1350 do 1300 r. p.n.e. Również górną granicę okresu użytkowania przekracza kilka zespołów wchodzących w okres HD i początki okresu lateńskiego, sięgając po rok 400/350/300 r. p.n.e.

Szczegółowa chronologia względna wszystkich odkrytych na cmentarzysku i zbadanych zespołów grobowych została określona przez B. Gedigę według systemu O. Montelius/J. Kostrzewski zaprezentowanego w ostatniej wersji z roku 1965 oraz systemu południowego P. Reinecke/H. Müllera-Karpe/G. Jacoba-Friesena. Rezultat tych ustaleń w odniesieniu do grobów z wczesnej epoki żelaza zawierają publikacje z 2018 roku (Gediga, Józefowska 2018; 2018a; 2018b). Datowanie tych zespołów grobowych, podobnie jak i starszych z epoki brązu, zostało określone na podstawie analizy typologicznej, głównie przedmiotów, w więk-

szości ceramiki, stanowiących inwentarz grobowy (por. poprzednie rozdziały) oraz pozyskanych dla 50 zespołów, w tym także dla interesujących nas w tym przypadku grobów z wczesnej epoki żelaza, dat bezwzględnych ¹⁴C. Badania analityczne zostały przeprowadzone w Laboratorium Analiz Radiowęglowych w Poznaniu przez Zespół Profesora T. Goslara i opublikowane z odpowiednimi komentarzami w roku 2019 (Goslar 2019; Gediga 2019).

W analizie i klasyfikacji typologicznej inwentarza grobowego, przede wszystkim ceramiki, posłużono się systemami już wcześniej opracowanymi dla Śląska oraz porównawczymi materiałami ze zbadanych na większą skalę cmentarzysk głównie z najbliższego regionu oraz z Kietrza, pow. głubczycki (Gediga 1967; 1982, 49- 58; Gedl 1962; 1973; 1991). Analizę przedmiotów metalowych przeprowadzono na szerszym tle kultur kręgu halsztackiego.

Relatywnie duża liczba przedmiotów metalowych, pochodzących z zespołów grobowych z okresu halsztackiego – w wyniku analizy dokonanej w rozdziale II – pozwoliła na uzyskanie dosyć dobrych przesłanek do datowania grobów, w których one wystąpiły. Wyróżnić można zestaw wyrobów metalowych szczególnie czułych chronologicznie i rzadko obecnych w materiałach archeologicznych wczesnej epoki żelaza ziem polskich. Należą do nich brązowe naczynia (groby nr 360, 390, 8905, 8919), groty włóczni (np. z grobów nr 390, 402, 3754), miecze żelazne (groby nr 390, 3764, 4395, 5996, 7391, 8905, 8956) i brązowy (grób nr 7429), płaskie, żelazne siekierki z bocznymi wyrostkami, żelazne dłuta, elementy uprząży końskiej (wędzidła – groby nr 460, 5997; guzy – groby nr 460, 4857), brązowe i żelazne garnitury toaletowe, igielniki brązowe (z grobów nr 3754,

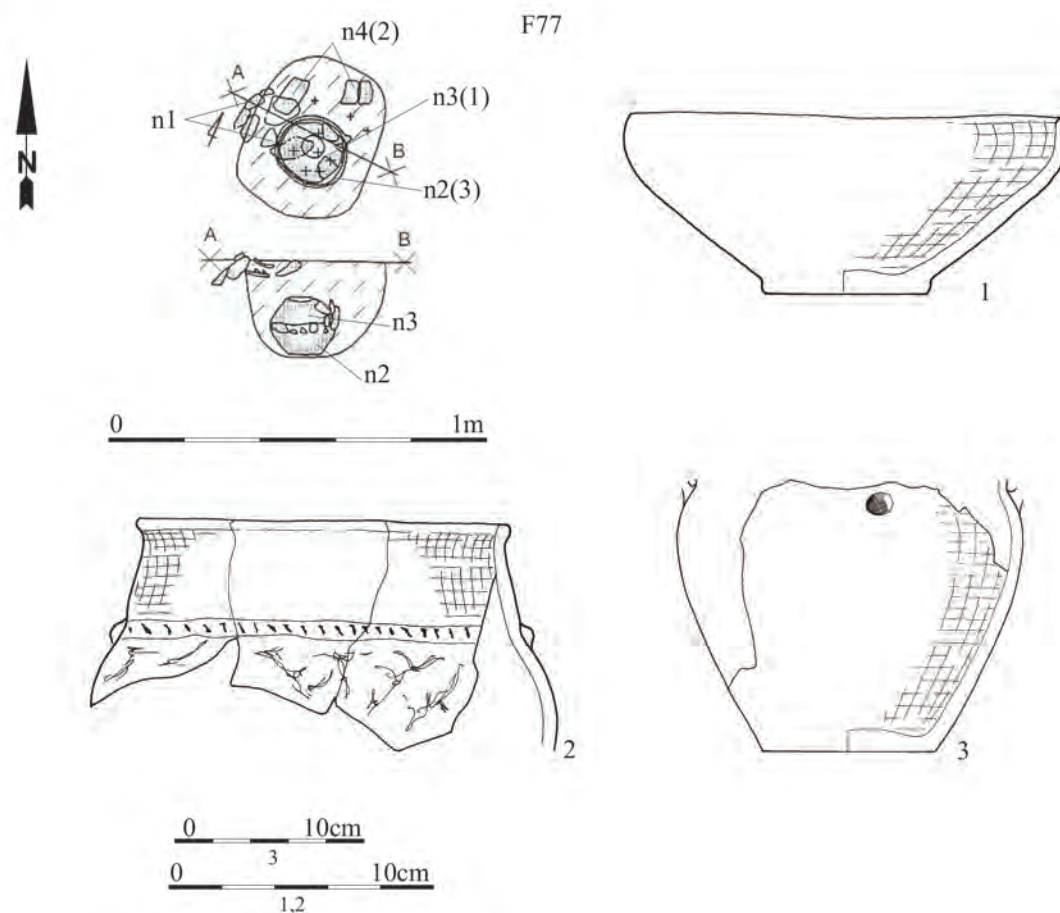
4395, 5990, 8946), brązowe i żelazne szpile z łabędzią szyjką, żelazne i brązowe bransolety otwarte z pieczętkowatymi zakończeniami, zapinki harfowate, paciorki szklane. Wymienione zabytki swoje pierwowzory mają na terenach zajętych przez kulturę należące do kręgu halsztackiego. Niektóre z przytoczonych wyżej produktów, jak np. części należące do uprzęży końskiej zostały przejęte ze strefy halsztackiej lub za jej pośrednictwem dostały się na ziemię polskie. Nie jest wykluczone wschodnie pochodzenie tych przedmiotów (Gedl 1991, 42). Przejęte importy stanowiły także inspirację do naśladownictwa i ich wytwarzania na ziemiach polskich. Stąd część z nich, a szczególnie wyroby metalowe, występowały w późnym okresie halsztackim (HD), a nawet w okresie lateńskim (np. groty włóczni, miecze, zapinki).

Podobnie także ceramika w swojej masie prezentuje stylistykę typową dla tego okresu. Dotyczy to zarówno form ceramicznych, motywów zdobniczych, jak i stosowanych technik obróbki powierzchni (malowanie, angobowanie, „grafitowanie”). Wśród naczyń można wyróżnić zupełnie nowe formy, które pojawiły się na ziemiach polskich we wczesnej epoce żelaza, a zostały przejęte pod wpływem oddziaływań napływających z terenów kultury halsztackiej. Zaliczyć można do nich powszechnie występujące na cmentarzysku w Domasławiu wazy ze stożkowatą szyjką i lejowatym wylewem, zarówno dużych jak i małych rozmiarów (typ I 1), tzw. misy talerzowate z charakterystycznym szerokim wylewem (typ III 3).

Nowym zwyczajem, głównie w okresie halsztackim C, choć jego początki mogą sięgać schyłku epoki brązu jest stosowanie techniki malowania. Zestaw motywów ornamentacyjnych jest imponujący i pozwala także na wyróżnienie wzorów zaczerpniętych z kręgu kultury halsztackiej. Należą do nich malowane oraz „grafitowane” motywy solarne jak trykwetry, kręgi obwiedzione kropeczkami lub kreskami oraz trójkąty szachownicowe, motyw rombów. Godne odnotowania jest również pojawienie się na cmentarzysku w Domasławiu ceramiki kultury Basarabi. Jest to zjawisko m.in. w kręgu grupy kultury wschodniohalsztackiej potwierdzające także chronologię interesującego nas obiektu, ale wskazuje także na rozległość kontaktów kulturowych, a może również w pewnej mierze na elementy ówczesnej struktury społecznej.

W niektórych przypadkach ceramika zdaje się prezentować cechy o charakterze przejściowym, np. właściwe dla schyłkowej fazy epoki brązu, a więc V okresu epoki brązu oraz wczesnej epoki żelaza (HB₃/C), np. grób F77 (Ryc. 235). Ubogi in-

wentarz tego zespołu nie wykazuje wielkiej przydatności dla ustalenia jego pozycji chronologicznej. Duży fragment naczynia wazowatego z plastyczną listwą poniżej krawędzi wylewu, jak również misa z zagiętymi brzegami odpowiadają stylistyce właściwej dla ceramiki okresu HC. Jednak grób ten był usytuowany w partii cmentarzyska z grobami ciepłymi łożycyckich pól popielnicowych z epoki brązu, co sugeruje umieszczenie go w tym przedziale chronologicznym. Dodatkowo takie wskazanie zdaje się potwierdzać uzyskana dla tego grobu data ¹⁴C lokująca zespół grobowy w V EB (Goslar 2019, 33). Mając na uwadze to, że stylistyka ceramiki nie jest rozstrzygającym kryterium w określaniu chronologii zespołów, wypada zwłaszcza w konfrontacji z datowaniem radiowęglowym zachować znaczną ostrożność przed jednoznacznymi rozstrzygnięciami i nie bez znaczenia są również okoliczności występowania. W inwentarzu grobowym z cmentarzyska w Domasławiu zdarzają się podobne przypadki, jak wspomniany grób F77, gdy ceramika wykazuje cechy stylistyczne typowe dla schyłkowej fazy epoki brązu i początków epoki żelaza oraz dla okresu halsztackiego. Tego typu konstatacje wynikające z typologicznej i stylistycznej analizy ceramiki w poszczególnych zespołach najczęściej skłaniają do wyróżniania faz przejściowych między poszczególnymi okresami. Nie wydaje się to być najszluszniejsze i zgodne z rzeczywistością tego faktu, jakim jest pochówek. Zważywszy, że samo pogrzebanie ciała jest wydarzeniem jednorazowym realizowanym w krótkim czasie, w którym były w obiegu formy naczyń o cechach tradycyjnych i zwiastujących stylistykę już młodszego okresu, tego rodzaju przypadki stają się zrozumiałe. Jest to typowe zjawisko kulturowe, gdy mamy do czynienia z utrzymywaniem się cech stylistycznych różnych przedmiotów materialnych, jak i zapewne w sferze różnych zachowań kulturowych. Jak na to wskazują nieliczne groby z okresu HC, ma to miejsce nawet wtedy, gdy następuje znacząca zmiana w stylistyce ceramiki. Ceramika typowa dla okresu halsztackiego manifestuje się bowiem stylistycznie jako całkowicie nowe zjawisko, choć nie zmienia się zbyt wiele w jej asortymencie. To potwierdzają również interesujące nas zespoły grobowe z cmentarzyska w Domasławiu, w których rzadko – co prawda – odnajdujemy jeszcze nieliczne egzemplarze ceramiki naczyniowej o cechach tradycyjnych, sięgających schyłku epoki brązu.

Ryc. 235. Plan i inwentarz grobu F77 (rys. A. Buchner, I. Dolata-Daszkiewicz i A. Zarzycka)

Fig. 235. Plan and grave goods of the burial No. F77 (drawing by A. Buchner, I. Dolata-Daszkiewicz and A. Zarzycka)

Inny zestaw problemów, zwłaszcza w odniesieniu do zespołów z epoki brązu, przynosi konfrontacja tradycyjnej periodyzacji i chronologii z uzyskanymi w dużej liczbie wynikami datowań ^{14}C w datach bezwzględnych. Problematyka ta dla epoki brązu i wczesnej epoki żelaza daje się sformułować następująco. Generalnie zestawiając uzyskane wyniki badań radiowęglowych dla zespołów z cmentarzyska w Domasławiu z dotychczasowym datowaniem poszczególnych okresów epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, można stwierdzić, że w zdecydowanej większości pozyskiwane daty mieszczą się w jakichś częściach przedziałów wyznaczanych dla trwania tych okresów. Ukazują one prawidłowo następstwo czasowe ustalone na podstawie analiz stylistycznych i typologicznych. Podobny wniosek dało się sformułować w odniesieniu do wyników badań próbek z grobów z cmentarzyska w Kietrze, pow. głubczycki (Chochorowski 2007, 130-132). W obu przypadkach mamy precyzyjnie określone, że większość pozyskanych dat mieści się w częściach ram czasowych wyznaczanych dla dotychczas funkcjo-

nującej chronologii wydzielanych okresów tych epok. Ogólnie jednak wypada stwierdzić, że wyniki badań radiowęglowych niosą nowe problemy w zakresie dotychczasowych datowań, które będą się stawały łatwiejsze do podjęcia, gdy dysponować będziemy ich liczniejszymi seriami z wielu cmentarzysk. Przynajmniej winny to być wielkości tego rzędu, jakie zdołano pozyskać dla Kietrza i Domasławia. Analizując tabelaryczne zestawienia dat ^{14}C (Goslar 2019, 32-34, Tabela 1; Gediga 2019, 53-54, Tabela 1), łatwo zauważyć, że przedziały dat kalibrowanych są w większości przypadków trochę starsze niż ramy czasowe wyznaczane dla okresu halsztackiego (Tabela 10). Dopiero modelowe, zwłaszcza w Modelu B, mieszczą się w większości w ramach wyznaczanych dla okresu halsztackiego, głównie podokresu HC. Daty znacznie starsze niż wspomniane wyznaczane dla okresu halsztackiego uzyskane zostały dla zespołów grobowych nr 1693 i 10821. W przeciwieństwie do nich inwentarz obu zespołów jednoznacznie wskazuje na przynależność do podokresu HC (Gediga 2019, 60-63, ryc. 6-9,

64-65, ryc. 10-11). W zespole nr 1693 ceramika wykonana jest w typowej stylistyce dla okresu halszackiego, w tym wystąpiło kilka egzemplarzy ceramiki malowanej. Podobne datowanie potwierdzają wyroby metalowe, m.in. zapinka harfowata, siekierka żelazna z bocznymi wyrostkami. Zespół nr 10821 nie zawierał datujących przedmiotów metalowych, jednak kilkanaście egzemplarzy ceramiki, w tym „kadzielnica”, potwierdzają przynależność do podokresu HC. Na 14-15 dat ^{14}C uzyskanych dla halszackich zespołów grobowych z Domasławia wspomniane dwa przykłady odbiegające od ustalonych ram czasowych dla okresu wczesnej epoki żelaza nie dają podstaw do podejmowania istotnych zmian w dotychczasowym datowaniu. Byłyby one trudne do uzasadnienia, jako że podstawy chronologii okresu halszackiego z uwagi na powiązania z kręgiem cywilizacji

śródziemnomorskiej są bardzo mocne, zwłaszcza w stosunku do terenów, na których takie kontakty znajdują wielorakie potwierdzenie. Nie można też zapominać o możliwościach uzyskiwania dat zafałszowanych na podstawie analiz kości przepalonych (Goslar 2019).

Pojedyncze obiekty z okresu HD₃ (nr 2893, 5953, 6689, 8966, 10801, 10866, 11626) zawierały bardzo ubogie zestawy naczyń ceramicznych. Dobrze datującymi przedmiotami są żelazne zapinki o kuszowatej konstrukcji z nakładkami z bursztynu i ozdobną nóżką, złożone do popielnicy w grobie nr 8966, które analogicznie jak w Kietrze, pow. głubczycki pozwalają pewniej wyróżnić kolejną fazę użytkowania nekropolii w Domasławiu. Groby z tego czasu ze względu na mało charakterystyczny materiał mogły zostać w części nierozpoznane.

Tabela 10. Wyniki datowania ^{14}C próbek kości z grobów schyłkowobrazowych i halszackich z Domasławia 10/11/12. Podane są 68% i 95% przedziały ufności dat kalibrowanych pojedynczych próbek, oraz przedziały ufności dat obliczonych modelowo (Model B) przy wykorzystaniu informacji pochodzącej z datowania względnego (na podstawie: Goslar 2019, Tabela 1)

Table 10. Results of ^{14}C dating of bone samples from the site in Domasław 10/11/12. The 68% and 95% confidence intervals of calibrated dates of individual samples are given, as well as the confidence intervals of dates calculated by model (Model B) using information from relative dating (after Goslar 2019, Table 1).

Nr grobu	Nr lab.	Wiek ^{14}C BP	Data kalibrowana BC (68,2%)	Data kalibrowana BC (95,4%)	Datowanie względne zespołu wg B. Gedigi ¹	Data w Modelu B BC (68,2%)	Data w Modelu B BC (95,4%)
8966	Poz-96457	2455 ± 30	749 - 485	756 - 413	HD	549 - 428	575 - 409
8893	Poz-85730	2465 ± 30	751 - 516	764 - 430	HC/HD	735 - 490	751 - 428
4417	Poz-85723	2430 ± 30	727 - 414	750 - 405	HC/HD	541 - 415	744 - 404
12117	Poz-85666	2540 ± 30	795 - 591	799 - 547	HC	797 - 600	801 - 555
10821	Poz-85663	2675 ± 30	887 - 803	896 - 800	HC	831 - 806	856 - 796
8956	Poz-85732	2570 ± 30	802 - 766	809 - 559	HC	802 - 766	810 - 561
8905	Poz-85731	2545 ± 30	797 - 592	801 - 549	HC	797 - 591	801 - 549
4271	Poz-85722	2545 ± 30	797 - 592	801 - 549	HC	797 - 592	801 - 550
4270	Poz-85720	2500 ± 30	767 - 552	788 - 537	HC	767 - 558	779 - 541
1693	Poz-85716	2605 ± 30	810 - 786	825 - 768	HC	809 - 786	824 - 768
818	Poz-85715	2495 ± 30	763 - 550	783 - 517	HC	763 - 556	776 - 539
390	Poz-85714	2565 ± 30	802 - 761	806 - 556	HC	802 - 761	808 - 556
369	Poz-85713	2500 ± 30	767 - 552	788 - 537	HC	767 - 556	780 - 541
366	Poz-85712	2560 ± 30	801 - 599	805 - 553	HC	801 - 599	806 - 556
F 77	Poz-92820	2775 ± 35	976 - 850	1005 - 836	VEB/HC	973 - 855	990 - 839

IV. Analiza przestrzenna cmentarzyska

W obrębie cmentarzyska w Domasławiu użytkowanego od środkowego okresu epoki brązu do wczesnej epoki żelaza i rozlokowanego na około trzech hektarach zostało odkrytych łącznie ponad 2500 obiektów związanych z jego funkcjonowaniem (w tym przynajmniej 2002 groby). Na badanym obszarze nie były uchwytnie pozostałości nasypów ziemnych, jednak brak naruszania starszych pochówków przez młodsze przez tak długi okres świadczy o oznaczaniu grobów na powierzchni.

Nekropolię założono na jednym ze wzgórków dość znacznego wzniesienia, łagodnie opadającego w kierunku południowym. Jej rozwój od początków założenia następował z kierunku zachodniego ku wschodowi i południowemu wschodowi. Groby z różnych faz jej funkcjonowania w epoce brązu gęsto wypełniały przestrzeń, która stopniowo rozrastała się w kierunku wschodnim (Plan 1).

Teren, na którym chowano zmarłych w okresie halsztackim wynosił około 140 m długości i do 50-100 m szerokości i zajmował wyłącznie rejon wschodni i południowo-wschodni. Pochówki wystąpiły w dużym zagęszczeniu, szczególnie w partii północnej, a obok siebie odsłaniano różnej wielkości jamy grobów bez konstrukcji wewnętrznych, jak i pierwotnie z komorami (Plan 1-4, Ryc. 236-239, Tabela 11). Największe ich nagromadzenie odnotowano w północno-zachodniej strefie, ale jamy tych grobów były statystycznie mniejsze. W partii centralnej i południowej było więcej małych pochówków bez konstrukcji wewnętrznych, w północno-wschodniej i wschodniej większy udział miały obiekty z drewnianymi skrzyniami. Natomiast w części południowo-wschodniej nieliczne pochówki komorowe były większe niż na pozostałym obszarze.

Wokół niektórych bogato wyposażonych grobów komorowych (np. nr 283, 390, 5997, 7391)

uchwycono puste, koliste przestrzenie o średnicach od 8 do 16 metrów, co może sugerować, że podobnie jak w epoce brązu były nakryte kopcami ziemnymi. W obszarze odsłoniętym wokół grobu nr 390 zachowały się płytkie jamy o wypełniakach przesyconych spalenizną związane prawdopodobnie z paleniem ognisk. Groby te mogły być także otoczone przez niezachowane rowy, jakich na cmentarzysku stwierdzono 27. Dwa największe – nr 3408 i 7430 otaczające groby komorowe nr 4395 i 7429 uchwycono przy północnej granicy stanowiska. Założenia z kręgami znajdowały się w zachodniej i centralnej części halsztackiej nekropolii, a w oddaleniu od pozostałych – w południowo-wschodniej części cmentarzyska – grób nr 366 z rowem nr 714.

Tabela 11. Liczba pochówków na nekropolii według rozplanowania

Table 11. Number of graves at the cemetery according to the plan

strefy nekropolii (HC)	liczba pochówków niekomorowych	liczba pochówków komorowych	razem
NW	213	134	347
NE	106	64	170
centrum	84	34	118
SE	92	48	140
SW	17	11	28
Razem	512	291	803

Pomimo dużego zagęszczenia obiektów w części użytkowanej w okresie halsztackim jamy grobowe prawie nigdy nie zachodziły na siebie. Wyjątkowo jama grobu nr 10312 została wkopana w północną część nietypowego grobu nr 9999, co spowodowało uszkodzenie jednego ze złożonych tam naczyń.

Z częścią grobów komorowych można połączyć tzw. obiekty ofiarne, znajdujące się najczęściej w ich stropach lub rozłożone przy nich, omówione w kolejnym rozdziale.

Ryc. 236. Rozplanowanie grobów na arze 30 ah (fot. A. Józefowska)

Fig. 236. Layout of the graves on the are 30 ah (photo by A. Józefowska)

Ryc. 237. Rozplanowanie grobów na arze 32 ad (fot. A. Józefowska)

Fig. 237. Layout of graves on the are 32 ad (photo by A. Józefowska)

Ryc. 238. Rozplanowanie grobów na arze 28 ai (fot. A. Józefowska)

Fig. 238. Layout of graves on the are 28 ai (photo by A. Józefowska)

Ryc. 239. Rozplanowanie grobów na arze 31 ai (fot. A. Józefowska)

Fig. 239. Layout of graves on the are 31 ai (photo by A. Józefowska)

W podmokłej strefie centralno-południowej cmentarzyska użytkowanego w okresie halsztackim składano pojedynczo groby we wszystkich fazach funkcjonowania nekropolii. Obok siebie odsłonięto pochówki zarówno z epoki brązu, jak i z wczesnej epoki żelaza. Były to przeważnie pochówki „ubogo” wyposażone, w których szczątki umieszczono w naczyniach gospodarczych i nie składano z reguły darów grobowych, co powodowało problemy z uściśleniem ich chronologii. Najbardziej wysunięte na południe groby (np. nr 2848, 11085) zlokalizowano w oddaleniu do 50 m od zwartego obszaru cmentarzyska. Nie można wykluczyć, że w momencie wypełnienia się grobami wybranego obszaru i przy większej liczbie zmarłych poszukiwano nowych rozwiązań, zajmując strefę o niekorzystnych właściwościach. Mogły to być także pochówki w jakimś sensie „wykluczone” z obszaru nekropolii. Wydaje się, że część południowa, słabiej dostępna i najpewniej błotnista, w naturalny sposób zamykała cmentarzysko od tej strony.

Kilka grobów z różnych okresów epoki brązu odsłonięto pomiędzy obiektami halsztackimi, natomiast w części zachodniej stanowiska zajętej przez starsze obiekty, nie odkryto żadnego pochówku z wczesnej epoki żelaza. Sporadycznie występowały jamy bez materiału datującego, zwłaszcza w części północno-wschodniej i wschodniej – na obrzeżach funeralnej przestrzeni. Trudno określić ich charakter, poza obszerną jamą nr 1292 z licznymi słupami z okresu wpływów rzymskich, pod którą zlokalizowano groby. Wyjątkowo w partii południowej (na arach 32-34 ah) odkryto obiekt nr 2860 o nieregularnym, wydłużonym po linii północ-południe zarysie i wymiarach 18,5 x 6,80 m, maksymalnej głębokości 0,30 m. W jego wy-

pełnisku znajdowały się luźne fragmenty ceramiki, a także przepalone kości, jednak wydaje się, że nie był on powiązany z funkcjonowaniem nekropolii.

Pojedyncze pochówki i obiekty z okresu HD₃ pojawiły się w różnych partiach centralnej partii cmentarzyska, pośród grobów datowanych na HC, jak i w słabo użytkowanej przestrzeni południowej (także centralnej). W jednym przypadku grób z HD₃ został częściowo wkopany w stropowe partie jamy grobu z okresu HC (grób nr 10801).

Na cmentarzysku nie zlokalizowano śladów ustrzyny, czy też palenisk. Pomiędzy rejonami użytkowanymi w epoce brązu i w okresie halsztackim odsłonięto strefę o szerokości 20-25 m, w której nastąpił hiatus grzebania zmarłych. Teren ten mógł być naturalnie obniżony. Nad skałą macierzystą zalegała warstwa o czarnym i ciemnobrunatnym zabarwieniu o miąższości do 0,60 m zawierająca silnie zerodowany materiał ceramiczny pochodzący zarówno ze schyłku epoki brązu, jak i późniejszych okresów. Jednak poniżej tej warstwy odkryto liczne i rozległe obiekty, często o znacznej miąższości. W każdej z jam, które mogły być częścią jednego budynku, zalegało od kilkudziesięciu do kilkuset silnie przepalonych fragmentów garnków i naczyń zasobowych z uchami datowanych ogólnie na V EB i HC. Tylko w jednym obiekcie znaleziono pojedyncze kości ludzkie, możliwe jest, że ze względu na gliniaste podłoże szczątki w innych jamach lub w warstwie nie zachowały się. Wydaje się jednak, że obszar ten musiał mieć związek z funkcjonowaniem nekropolii.

V. Obrządek grzebalny

System wierzeniowy, jak również wiele innych aspektów kultury ludności chowającej swoich zmarłych na cmentarzysku w Domasławiu w okresie halsztackim, znalazły swe odzwierciedlenie w rozbudowanym obrządku grzebalnym. Różnice odnajdujemy zarówno w sposobach postępowania z kostnymi szczątkami zmarłych, jak i w inwentarzu stanowiącym wyposażenie grobowe oraz architekturze.

Ludność grzebiąca swoich zmarłych na cmentarzysku w Domasławiu stosowała wyłącznie ciałopalny obrządek pogrzebowy (omówiony w monografii: Gediga, Józefowska 2019; zestawienie liczby naczyń i urn w grobach, minimalnej liczby osobników oraz wag kości zostało przedstawione w Tabeli 12). Na obszarze nekropolii z okresu HC odsłonięto 803 pochówki, w tym 605 popielnicowych, 84 „popielnicowe i bezpopielnicowe”, 47 bezpopielnicowych oraz 133 depozyty ceramiczne bez kości. Odkryto również przynajmniej sześć pochówków (pięć popielnicowych, jeden „popielnicowy i bezpopielnicowy”) i pojedynczy depozyt ceramiczny datowane na okres HD₃.

Zmarłych chowanych na nekropolii domasławskiej palono w ubraniu wraz z ozdobami i innymi przedmiotami osobistymi. Szczątki ze stosu były zazwyczaj składane do naczyń, następnie deponowane w jamach wraz z pozostałym inwentarzem w postaci pojemników ceramicznych oraz ozdób, narzędzi, przyborów toaletowych i broni wykonanych z różnych surowców. Większość pochówków stanowiły obiekty popielnicowe, które razem z „popielnicowymi i bezpopielnicowymi” były preferowaną i zdecydowanie dominującą formą grzebania zmarłych (94%). Niezależnie od rodzaju podłoża, część pochówków była deponowana bardzo płytko, może nawet pozostawiona na powierzchni, a inne składano w głębszych ja-

mach. Na obszarze cmentarzyska zarejestrowano również skupiska przepalonych kości i ceramiki, zniszczone groby lub depozyty ceramiczne, które mogły wiązać się z różnymi obrzędami.

Groby bezpopielnicowe były uboższe w wyposażeniu i konstrukcji. Wydaje się, że stanowiły one pewne odstępstwo od preferowanego porządku chowania zmarłych w urnach. Natomiast komorowe groby bezpopielnicowe, nie wyróżniają się od tych z popielnicami, poza faktem nieumieszczenia w nich – z nieznanymi nam powodów – pojemnika lub pojemników z kośćmi. Przepalone kości odkrywane w skupiskach, były najpewniej składane w niezachowanym pojemniku organicznym, zawinięte w tkaninę, skórę, czy też korę lub wiklinę.

Waga kości złożonych do poszczególnych grobów jest bardzo różnorodna, od kilku gramów po ponad dwa kilogramy. Często poza popielnicami, szczególnie w obiektach komorowych, odślaniano rozsypane przepalone kości w mniejszej i większej ilości. W 60 przypadkach stwierdzono, że w jamie pochowano więcej niż jednego osobnika, a kości znajdowały się w jednym lub w kilku pojemnikach, jak i poza nimi, wśród wyposażenia, na różnych poziomach zasypiska (Dąbrowski *et al.* 2020, 58-62, Tabela 9). W większości grobów pojedyncze fragmenty kości zalegały także w innych niż popielnica naczyniach. Mogły do nich się dostać z zasypiska, jak i, co w świetle obserwacji wydaje się bardziej prawdopodobne, w wyniku różnych czynności lub obrzędów.

W pochówkach w Domasławiu znajdowane były w popielnicach kości zwierząt (owiec/kóz, bydła, rzadziej świń, koni, ptaków) spalonych na stosach wraz ze zmarłymi, złożone w formie pożywienia/ofiary (Abłamowicz 2020), ale także

nieprzeżalone pozostałości tusz zwierzęcych⁴⁰. Pojedynczo zachowały się w naczyniach ziarna, nasiona. Domieszkę przepalonych kości zwierzęcych wśród kości ludzkich znaleziono w 35% grobów. Jednak zwierzęta były składane wraz ze zmarłymi głównie w grobach komorowych (61%), a rzadziej w grobach bez wewnętrznej konstrukcji (24%), co mogło się wiązać z zamożnością, znaczeniem osób chowanych w tego typu grobach (Gediga, Józefowska 2019, 163-164). Węgle drzewne ze stosu zarejestrowano w wypełniakach tylko 10% grobów.

Pochówki halsztackie zawierały przemyślane komplety biesiadne do libacji i materialnych ofiar: naczynia do jedzenia, czerpania napojów i ich spożywania, przechowywania, obmywania ciała zmarłego lub rąk (Józefowska 2018; Gediga, Józefowska 2019, 181-197). Analizy chromatograficzne zestawu naczyń wybranego z grobów komorowych nr 4270, 4384 i 8899 wykazały, że badane pojemniki miały kontakt z surowcami pochodzenia roślinnego (nasiona, orzechy, roślinność występująca na danym terenie), niektóre mogły zawierać nalewkę z kitu lub miodu pszczelego, a w jednym przypadku możliwe jest przechowywanie produktów zarówno pochodzenia roślinnego, jak i zwierzęcego (Kałużna-Czaplińska *et al.* 2020).

Na cmentarzysku odsłonięto też nienaruszone obiekty, których wyposażenie w postaci naczyń ceramicznych i innych wyrobów oraz kształt i rozmiar jamy były podobne do typowych pochówków, jednak nie zawierały szczątków ani ludzkich, ani zwierzęcych. W literaturze zwane są one grobami symbolicznymi lub kenotafiami (Malinowski 1962, 48, 49). Odkryte liczne depozyty ceramiczne mogły być związane z poszczególnymi grobami, np. jako składane ofiary, dary, pielęgnowanie pamięci miejsca lub wyznaczeniem określonej przestrzeni w obrębie cmentarzyska (Mogielnicka-Urban 2000, 78; Dąbrowski 2013). Część usytuowana była w bezpośrednim sąsiedztwie jam przeważnie grobów komorowych, umieszczano je np. poza skrzyniami w spągu, nad wyposażeniem, w stropie. Niekiedy też inne pochówki znajdowały się na różnych poziomach jam grobowych.

40 Nieprzeżalone kości zwierzęce odsłonięto w komorach nr 283, 521, 533, 706, 1021, 1197, 1235, 2789, 3795, 4273, 4277, 4857, 6680, 6693, 6700, 8944, 12739, rzadziej w naczyniach – w grobie nr 460, 4307 i 5964 lub zasypisku grobu nr 10000 (obiekt nr 11607). Odsłonięto je także w grobach nr 362, 569, 1194, 6369, 6700, w obiektach nr 362, 458.

1. Groby popielnicowe i „popielnicowe i bezpopielnicowe”

Na cmentarzysku w Domasławiu wyróżniono 689 pochówków z popielnicami z okresu HC (Ryc. 240-244), w których dość często kości znajdowały się także w jamie czy zasypisku. Ich różnorodna waga, jak i niekiedy wyniki badań archeologicznych wymagają stwierdzenia, że przynajmniej w części przypadków szczątki te były celowym pochówkiem, a taki typ grobu można umownie nazwać „popielnicowym-bezpopielnicowym” (84). Problem z określeniem, jaka ilość kości poza urną pozwala definiować poszczególny grób jako obiekt z dwojakim sposobem grzebania zmarłych, jak i skrajnie różna waga szczątków w naczyniach skłania do wspólnego omówienia wszystkich pochówków z popielnicami.

Wyjątkowym zjawiskiem jest zbudowanie przynajmniej w 275 jamach komór drewnianych. Groby te odznaczają się nie tylko architekturą, ale też zazwyczaj większą liczbą złożonych naczyń oraz przedmiotów-darów.

Do jam zarówno bez konstrukcji wewnętrznych, jak i z komorami składano przeważnie po jednej urnie (607), rzadko po dwie (68) i trzy (16). Były to najczęściej wazy (493) albo garnki (156)⁴¹, także misy (66), czarki (52) lub czerpaki, misy/czerpaki (12). W grobach nr 1296 i 3426 za urny służyły miniaturowe formy wazowate. W 25 grobach kości złożono do naczyń malowanych⁴². Niektóre pojemniki użyte jako popielnice są wtórnie przepalone⁴³, a urny z grobów nr 5964 i 8932 mają wywiercone otwory w dolnych partiach brzuśców. Nietypowo, w grobie nr 6030 ustawiono na sobie dwie misy zawierające resztki stosu. Popielnice w grobach nr 564, 2127, 2864, 2895a, 3402, 4427, 6031, 8881, 8883, 10807 zostały odwrócone do góry dnami. W grobie nr 627 urnę wstawiono do wazy, w nr 4290 – do czarki, w jamach grobów nr 614, 633, 2165, 3314, 3438, 4263, 6048, 7378, 8890, 12111a – do mis. W grobach nr 2171 i 3789

41 W grobach komorowych udział waz wykorzystanych jako urny wyniósł 80%, a garnków – 6%, natomiast w obiektach bez wewnętrznych konstrukcji te proporcje wyniosły 51% i 30% (Gediga, Józefowska 2019, 162).

42 Czarki (z grobów nr 1295, 3388, 3767, 6017, 8967), misy (nr 545, 624, 5974, 6029, 8916) oraz wazy (nr 509, 531, 604, 1300, 2168, 2170, 3414, 5992, 7406, 9999, 10852, 10855, 10879, 10883, 12102).

43 Wazy z grobów nr 535, 538, 791, 1016, 1300, 6039, 6045, 6051, 7391, 8876, 8919, 10853, 10879, 10883, 12117, misy z grobów nr 564, 7451, 8883, 12134 i czarki z grobów nr 3326, 7461, 10880.

urny ustawiono na talerzach krążkowych, w grobie nr 4409 na fragmentach naczynia zasobowego, w grobie nr 7466 na zniszczonych wazach i garnkach. Pod urną w grobie nr 10897 zalegał garnek. W grobie nr 573 na słabo wypalonym talerzu krążkowym znajdowało się skupisko kości wraz z bransoletą brązową, nakryte również bardzo słabo wypaloną misą zagłębioną wylewem w talerzu⁴⁴.

Ryc. 240. Groby popielnicowe nr 571, 578, 582 (fot. A. Józefowska)

Fig. 240. Urn burials No. 571, 578, 582 (photo by A. Józefowska)

Ryc. 241. Grób popielnicowy nr 1012 (fot. A. Józefowska)

Fig. 241. Urn burial No. 1012 (photo by A. Józefowska)

Przynajmniej 345 urn zostało nakrytych innymi naczyniami (Ryc. 246). Funkcję tę pełniły głównie misy (267)⁴⁵, rzadziej pokrywki (43), talerze krążkowe (20), pojedynczo fragmenty garnków, czerpaki lub czarki. Pokrywki stosowano głównie w przypadkach użycia jako urn garnków i waz

z cylindryczną szyjką. W grobie nr 8913 pod misą stwierdzono także inne naczynia. W grobie nr 3392 na popielnicy postawiono misę kołnierzowatą z czerpakiem i przykryto misą. Wyjątkowo popielnicę w grobie nr 12738 obłożono na obwodzie przepalonymi naczyniami – misą, czerpakiem i czarką oraz garnkiem. W grobie nr 2156 talerz krążkowy nakrywał całe wyposażenie. W grobach nr 1274, 2783, 4416 ustawiono na popielnicach inne naczynia (poza nakryciem). Pokrywy z 13 grobów zostały wtórnie przepalone⁴⁶. W grobie nr 7385 urnę nakryto przełamana misą w taki sposób, że obie części nałożone na siebie sprawiały wrażenie użycia dwóch pojemników (Gediga, Józefowska 2019, Ryc. 220). W grobie nr 6377 pod silnie przepalonym talerzem krążkowym złożono czerpak zawierający szczątki kostne włożony do innego czerpaka.

Często wewnątrz urn odkrywano mniejsze naczynia, w większości nakrywające kości (Ryc. 245), niekiedy wtórnie przepalone. Były to głównie czerpaki (42), misy (26), czarki (11), pokrywki (4) oraz pojedynczo talerz krążkowy. Wyjątkowo złożono w popielnicy z grobu komorowego nr 1693 puszkę. W urnach składano także po dwa-trzy czerpaki i/lub misy (10), miniaturowe wazy (16), misy i miniaturowe wazy lub czarki (4)⁴⁷. Miniatury wazy w liczbie od jednej do pięciu ulokowano w 39 grobach, także obok, pod i na popielnicach.

Oprócz przepalonych lub stopionych przedmiotów, w popielnicach znajdowano także fragmenty naczyń, które nie wchodziły w skład wyposażenia i najpewniej dostały się do wnętrza z resztkami stosu. Występowały w nich także celowo zdeponowane nieobrobione kamienie, niekiedy w większej ilości (np. w grobach nr 522, 593, 612, 4272, 5996), których funkcję trudno zinterpretować.

Przedmioty-dary lokowano na szczątkach w urnach, na popielnicach/pokrywach lub bezpośrednio

46 Misy z grobów nr 528, 569, 618, 709, 791, 4411, 7406, 7412, 10829, 12117 (obok urny), czarka z grobu nr 12123, pokrywka z grobu nr 10861 oraz talerz krążkowy z grobu 286.

47 Wkładano również razem z kośćmi przepalone naczynia, jak dwie misy w grobie nr 530, misę w grobie nr 2141, czerpaki w pochówkach nr 3327 i 8947 (razem z miniaturową wazą). W popielnicy z grobu nr 5978 znajdowała się miniaturowa waza i wypełniony popiołem czerpak. W grobie nr 514 w popielnicy stwierdzono pięć naczyń wsadzonych jedno w drugie: dwa odwrócone do góry dnem czerpaki, dwie miniaturowe wazy oraz pokrywkę. W jednej z urn z grobu nr 537 były dwa czerpaki, a w drugiej przepalona misa, dwa czerpaki, fragmenty miniaturowej wazy, w popielnicy z grobu nr 1286 misa, czerpak i waza.

44 Grób nr 573 można potraktować jako bezpopielnicowy, w którym skupisko kości zostało nakryte innym naczyniem, lub popielnicowy, gdzie popielnica – misa, nakryta talerzem, została odwrócona.

45 Wyjątkowo były to misy z kołnierzowatym wylewem w grobach nr 4279, 7391 i malowane w grobach nr 6693, 7411, 8885, 10855.

nio przy nich, rzadziej i niektóre tylko w oddale-
niu (Ryc. 248-251). Najczęściej wraz ze zmarłym
składane były szpile, bransolety i naszyjniki, gar-
nitury toaletowe i noże. Badania antropologiczne
nie odpowiadają jednoznacznie na pytanie, który
rodzaj ozdób lub ich liczba były różnicowane ze
względu na płeć.

Ryc. 242. Grób „popielnicowy i bezpopielnicowy” nr 531 (fot. A. Józefowska)

Fig. 242. “Urn and urnless” burial No. 531 (photo by A. Józefowska)

Ryc. 243. Grób popielnicowy nr 3779a (fot. A. Józefowska)

Fig. 243. Urn burial No. 3779a (photo by A. Józefowska)

Ryc. 244. Grób popielnicowy nr 8881 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 244. Urn burial No. 8881 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 245. Grób „popielnicowy-bezpopielnicowy” nr 4301 – jedna z popielnic (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 245. “Urn and urnless” burial No. 4301 – one of urns (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 246. Popielnica nakryta misą w grobie komorowym nr 528 (fot. A. Józefowska)

Fig. 246. Urn covered with the bowl in the chamber grave No. 528 (photo by A. Józefowska)

Ryc. 247. Garnek z pokrywką w grobie komorowym nr 460 (fot. A. Józefowska)

Fig. 247. Pot with lid in the chamber grave No. 460 (photo by A. Józefowska)

Ryc. 248. Popielnica i naszyjnik brązowy w grobie komorowym nr 1022 (fot. A. Józefowska)

Fig. 248. Urn and bronze necklace in the chamber grave No. 1022 (photo by A. Józefowska)

Ryc. 249. Popielnica i przedmioty z brązu w grobie komorowym nr 8888 (fot. A. Józefowska)

Fig. 249. Urn and bronze artefacts in the chamber grave No. 8888 (photo by A. Józefowska)

Ryc. 250. Popielnica i przedmioty z brązu w grobie komorowym nr 1014 (fot. A. Józefowska)

Fig. 250. Urn and bronze artefacts in the chamber grave No. 1014 (photo by A. Józefowska)

Ryc. 251. Szpile brązowe złożone do popielnicy w grobie nr 6048 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 251. Bronze pins placed into the urn in the grave No. 6048 (photo by A. Józefowska)

Bardzo często przy popielnicach w grobach komorowych znajdowała się substancja organiczna zakonserwowana przez tlenki metali rozłożonych w tej strefie przedmiotów (patrz: Sady-Bugajska 2020). Dotyczy to głównie składanych do grobów brązowych i żelaznych wyrobów, np. garniturów toaletowych czy noży, na których najlepiej zachowały się „pokrowce” z tkanin, kory, traw, skóry, może też filcu (w grobach nr 4267, 8943, 8956, 10315) lub innych. Przynajmniej część popielnicy była owinięta w tkaniny, których ślady obserwuje się na licznych przedmiotach przy nich umieszczonych, jak np. w grobach nr 283, 4269, 4297, 5611. Sugeruje to także specyficzne ułożenie szpil, spiral, zapinek, kółek na urnach w grobach nr 360, 1017, 2877, 3311, 4297, 5995, 5996, 7386, 8888 (Gediga, Józefowska 2019, 162, 191-192). Zawinięty w tkaninę był czerpak brązowy wsadzony do dużej wazy w grobie nr 360.

Analizy 22 skorodowanych fragmentów tkaniny lub tkanych wstążek wykazały (Maik, Rybarczyk 2015; 2016), że 11 z nich było utkanych w splocie płóciennym (z grobów nr 283, 402, 460, 521, 1694, 1849, 7464, 8893, 8899, 10315, 11622), okazy z grobów nr 5964 i 5970 w splocie rypsu, zaś delikatna tkanina z grobu nr 4269 z użyciem obu splotów, co w efekcie dało podłużne pasy. Inny fragment z grobu nr 5970 jest prawdopodobnie pozostałością krajki wytworzonej na tabliczkach. Ponadto znalezione w sześciu pochówkach tkaniny wykonane w splocie skośnym 2/2 (z grobów nr 283, 384, 521, 6690, 8943, 8956) stanowią najstarsze znaleziska tego typu z terenów polskich i znajdują liczne analogie na obszarze kultury halsztackiej⁴⁸.

Innym zjawiskiem była obecność pod i przy popielnicach i na wyrobach odslanianych przy urnach kory lub drewna (Ryc. 252, 253). Niektóre przedmioty, jak np. naszyjnik i dwie bransolety z brązu ułożone na popielnicy w grobie nr 521 były owinięte korą. Przynajmniej w części przypadków zachowane fragmenty drewna mogą pochodzić z dna komory.

W grobach bez konstrukcji pojedyncze popielnice umieszczano głównie centralnie (232), znacznie rzadziej na zachodzie (41), południu (28), wschodzie (19), północy (12). W przypadku

pochówków z dwiema lub trzema urnami ustawiano je bez uchwytnych preferencji. W obiektach komorowych popielnice składano niemal wyłącznie w strefie zachodniej (94%), w części północno-zachodniej (104), południowo-zachodniej (73) i zachodniej (54), sporadycznie inaczej. W grobach skrzyniowych z większą liczbą urn również wybierano najczęściej kierunek zachodni, rozkładając je przeważnie w narożnikach północnych i południowych. W najbardziej reprezentacyjnych grobach nr 360, 390 i 4270 oprócz popielnicy złożonej w części zachodniej kolejne urny dostawiono nietypowo w części wschodniej.

Ryc. 252. Bransoleta brązowa i kolia z paciorków szklanych w grobie komorowym nr 384 (fot. A. Woźniak)
Fig. 252. Bronze bracelet and necklace of glass beads in the chamber grave No. 384 (photo by A. Józefowska)

Ryc. 253. Popielnica i garnitur toaletowy z brązu w grobie komorowym nr 1693 (fot. A. Józefowska)
Fig. 253. Urn and bronze toilet set in the chamber grave No. 1693 (photo by A. Józefowska)

Poza urnami w grobach nr 1240, 6045, 10891 oraz w stropie grobu nr 550 pod misą i w obiektach komorowych nr 579, 654, 4423, 7414, 12110 znajdowały się skupiska kości sugerujące złożenie szczątków w niezachowanych pojemnikach organicznych. Natomiast w grobach nr 575 i 791 odsłonięto dużą ilość kości i węgli drzewnych ze stosu pod dobrze zachowanymi popielnicami. W obiekcie nr 6045 warstwę spalenizny z fragmentami przepalonych kości odkryto w północnej części jamy.

⁴⁸ Analogie dla tych tkanin znamy ze stanowisk austriackich: kopalni soli w Hallstatt oraz z Dürrnberg, szwajcarskich – m.in. z Langenthal, Ersingen, Subingen. Podobne tekstylia znaleziono też w grobie książęcym w Eberdingen-Hochdorf w południowych Niemczech, a także w północnych i środkowych Włoszech – Verucchio, Saso di Furbara, Vedretta di Ries, Tarquinia, czy San Basilio (Maik, Rybarczyk 2015; 2016).

Przepalone kości w różnej ilości znajdowały się w zasypiskach 146 grobów komorowych, jednak w 40 z nich waga szczątków była znaczna, albo/i wyniki analiz antropologicznych wykazały, że pochowano w ten sposób innych osobników niż złożonych w skrzyniach i popielnicach.

Na cmentarzysku w Domasławiu stwierdzono także pochówki wieloosobnicze (Dąbrowski *et al.* 2020). Poddanych kremacji zmarłych dorosłych i dzieci składano do jednej⁴⁹ lub dwóch popielnic, również bezpośrednio do jam⁵⁰. Intrygująca jest kwestia czy pochówki składane w stropach innych jam, przeważnie komorowych, są związane z pogrzebanymi w nich zmarłymi. W grobach „popielnicowych i bezpopielnicowych” nr 503, 4398, 4417 w popielnicach pogrzebano dorosłych, a w stropie albo w wypełniku złożono kości dzieci. W grobie nr 4301 z wypełnika pozyskano przeżalone kości dziecka, a w jamie ustawiono

wagę zawierającą szczątki mężczyzny, na której ulokowano odwróconą misą z pochówkiem kobiety. W grobie nr 2864 oddalony od wyposażenia garnek pełnił funkcję popielnicy ze szczątkami dziecka, a ułożona do góry dnem misa zawierała szczątki dorosłego mężczyzny. Kości dziecka odkryto także w zasypisku i innym naczyniu w jamie.

W stropach 33 grobów komorowych złożono popielnice lub urny wraz z innym naczyniem z reguły je nakrywającym, lub dodatkowo po dwie-pięć dostawek. Niektóre groby odkrywano w sąsiedztwie większych jam grobowych, także bezpośrednio do nich przylegające lub je otaczające⁵¹. Trudno stwierdzić, czy groby te są równoczesne, czy osoby pochowane były ze sobą spokrewnione i przez to układ pochówków jest zamierzony.

49 Groby nr 1274, 3766, 4265, 8890 i komorowe nr 8870, 8891, 8892, 8946.

50 Stwierdzono groby wieloosobnicze z dwiema popielnicami: nr 597, 624, 2127, 2854, 3424, 3784, 4270, 4415, 4427, 7451 i komorowe nr 579, 1688, 3797, 4269, 5958, 6026, 7411, 12102. W grobach nr 3780 i 4415 szczątki dorosłych zdeponowano do pojedynczych pojemników, a dziecka lub dzieci do dwóch kolejnych popielnic. W jednej lub dwóch urnach pogrzebano po dwóch osobników dorosłych w jamach grobów nr 4425, 7434, 8959, 10821 oraz 10867, w stropie którego został umieszczony w popielnicy osobnik w wieku *juvenis*, oraz dwoje dzieci w pochówku nr 8941. W grobie komorowym nr 360 szczątki dorosłego i dziecka rozdzielono do dwóch popielnic, a pozostałości ciałopalenia dziecka (nie wiadomo, czy tego samego, co w komorze) znajdowały się w wypełniku. W komorze nr 1197 pochowano osobnika młodocianego, a kości dziecka znalaziono w zasypisku. W grobie nr 1688 na dużej wazie ze szczątkami dorosłej osoby ustawiono naczynie wazowate wypełnione kośćmi dziecka. Szczątki dwójki dzieci wsypano do jednej popielnicy w grobie nr 3414, ale w dwóch innych pojemnikach były kości dorosłego lub dorosłych osobników. W grobie nr 4423 w dwóch popielnicach stwierdzono szczątki osobnika dorosłego lub dorosłych, szczątki dziecka w trzeciej, a w skupisku odsłonięto kości osobnika w wieku *juvenis*. W grobie nr 3412 w dwóch popielnicach zidentyfikowano szczątki dorosłego i dziecka, ale kości dziecka pozyskano także z wypełnika jamy. W komorze nr 10315, w popielnicy stwierdzono szczątki kobiety, w zasypisku i stropie jamy zalegały szczątki dziecka lub dzieci. W grobie nr 12111 dziecko pochowano w komorze, a osobnika w wieku *juvenis* w dostawionej popielnicy w jamie. Odwrotnie w grobie nr 2895, szczątki dorosłego odkryto w komorze, a dziecka w dostawce zlokalizowanej poza skrzynią. W grobie nr 7410 dorosłego osobnika pogrzebano w popielnicy, a szczątki dziecka złożono bez opakowania ceramicznego, nakryte talerzem krążkowym.

51 W stropie jamy grobu komorowego nr 1032 natrafiono na dwa pochówki – nr 1036 na północy i nr 1037 na wschodzie, a prawdopodobnie trzeci pochówek został zniszczony. W kilku przypadkach w popielnicach umieszczonych w stropach jam były szczątki dzieci, podczas gdy w skrzyniach pogrzebano dorosłych (groby 618 i 619, 2167 i 2168) lub dzieci (groby 4271, 7377 i 7386), zaś w grobie nr 10315 w komorze złożono kobietę, a w zasypisku dziecko. W stropie grobu komorowego nr 7386 stwierdzono nie tylko urnę ze szczątkami dziecka, ale i popielnicę z kośćmi osobnika w wieku *juvenis*, a kolejny grób popielnicowy wystąpił poza jamą. Dwa pochówki „popielnicowe i bezpopielnicowe” zawierające szczątki dzieci odsłonięto w stropach grobów komorowych nr 614 i 1275, w których pochowano szczątki dorosłych osób. Poza dwoma pochówkami odsłoniętymi w stropie jamy nr 5990, na wschód od niej wkopano grób popielnicowy (nr 6000), wszystkie znajdowały się w obrębie rowu nr 5991. W stropie jamy grobu dziecka nr 3402 natrafiono na pochówek nr 4422 ze szczątkami dziecka, a w części północnej przylegał do jamy grób dorosłej osoby nr 4382. Przy północno-wschodniej części jamy grobu nr 8885 stała popielnica (nr 8902), a przy południowo-zachodniej części jamy nr 10807 – inwentarz grobu nr 10801. Przy jamie nr 8892 odnotowano popielnicę nr 7457. Przynajmniej trzy groby popielnicowe odkryto wokół jamy grobu komorowego nr 1275 zawierającego szczątki dorosłej osoby: jeden na północy, drugi na południowym zachodzie i trzeci w części południowo-wschodniej, ze szczątkami dziecka. W stropie jamy grobu dziecka nr 7386 w podobnym układzie znalaziono pochówki umieszczone w stropie – na zachodzie, południu (również ze szczątkami dziecka) oraz na wschodzie (Ryc. 254). Czwarty grób popielnicowy ujawniono poza jamą, w części południowo-wschodniej. Grób nr 6424 ze szczątkami kobiety zalegał przy północnej krawędzi jamy grobu komorowego nr 6023, w obrębie otaczającego go rowu. Także w stropach kilku jam grobów „popielnicowych i bezpopielnicowych” bez konstrukcji wewnętrznych odsłonięto inne pochówki (nr 531, 1018, 3426). Przy jamie grobu nr 12117 zlokalizowano dwa inne pochówki.

W kilku przypadkach w spągach jam grobów komorowych, ale poza skrzyniami, złożono popielnice (w grobach nr 366, 570, 1031, 1688, 3402, 3779, 6696, 12111) lub pochówki bezpopielnicowe (w grobach nr 543, 3312, 5994). W przypadku grobu nr 3779 zawierającego w komorze skremowane kości dorosłego osobnika, w części zachodniej jamy odsłonięto duży talerz krążkowy nakrywający wazę ze szczątkami dziecka, kółkiem brązowym i fragmentami szpili brązowej oraz przepalone miniaturowe naczynia wazowate i misę. Przy talerzu ustawiono wazę oraz przepalone naczynie z lejkami i ułożony na boku, również przepalony czerpak.

Ryc. 254. Naczynia i pochówki w stropie jamy grobu komorowego nr 7386 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 254. Vessels and burials in the ceiling of the chamber grave No. 7386 (photo by A. Józefowska)

W stropach grobów komorowych odkrywano także depozyty ceramiczne bez kości (przynajmniej w 11 przypadkach), a w spągach (48) – dodatkowe wyposażenie w postaci naczyń złożonych poza skrzynią (Ryc. 255-259). W zasypiskach grobów znajdowano całe naczynia, jak np. odwrócony do góry dnem garnek w grobie nr 7409, ustawione na sobie przepalone pojemniki w wypełnisku grobu nr 12739. Wyjątkowo w grobie niekomorowym nr 7408 naczynia odsłonięto na trzech poziomach⁵².

52 W grobie nr 7408 garnek nakryty pokrywką – zawierający pojedyncze fragmenty kości i węgle drzewne, misę, czarkę z drobinami kości i małym naczyniem wewnątrz umieszczono na głębokości 0,55 m. Poniżej, pod warstwą o miąższości około 0,10-0,15 m, znajdowało się 15 pojemników wraz z popielnicą, a pod nimi, pod kilkucentymetrową warstwą próchnicy, znaleziono czarkę z ułożoną na niej misą i czerpakami oraz zawinięty w korę garnitur toaletowy i szpilę z brązu.

Przynajmniej pięć urn znajdowało się w obrębie rowu nr 714 otaczającego grób komorowy nr 366, a pojedynczą popielnicę złożono w rowie nr 6020 okalającym grób nr 6023. Inny pochówek, nr 4409 znajdował się w stropie rowu nr 4381.

W 132 grobach bez konstrukcji wewnętrznych umieszczono tylko pojedyncze popielnice, niekiedy nakryte, w kolejnych 153 złożono także po jednej przystawce, w 96 od czterech do dziesięciu pojemników, w dziesięciu – od 11 do 14. W grobach komorowych dodatkowe naczynia były bardzo liczne. Tylko w grobie nr 3414 były to dwie przystawki, 27 grobów zawierało od czterech do dziesięciu naczyń, 138 – od 11 do 20, 107 – do 40, a w grobach nr 4270 i 390 znajdowały się dodatkowe 42 i 54 pojemniki. Łączna liczba naczyń w najbardziej okazałych grobach w Domasławiu przekraczała 40 (groby nr 543, 1022, 4270, 4297, 7389, 8892, 12123), dochodząc do 59 egzemplarzy w grobie nr 390.

W grobach komorowych bardzo czytelna jest planowość wypełniania różnych stref przez naczynia (Józefowska 2018; Gediga, Józefowska 2019, 191-195). Podczas gdy strefa zachodnia była „zarezerwowana” dla popielnic i darów grobowych, w większości grzechotek, miniaturowych waz, puszek i rogów, to talerze krążkowe, podstawki półksiężycowate, garnki często nakrywane pokrywkami i zawierające czerpaki umieszczano przeważnie przy wschodnich ścianach skrzyń. Bogato zdobione wazy o stożkowatych szyjkach lokowane były często po dwie w centralnej strefie skrzyń. Zestawy mis i czerpaków, nierzadko złożonych w stosach, wypełniały przestrzenie komór (Ryc. 255-260).

Z 309 pochówków bez konstrukcji wewnętrznych pozyskano ceramikę luźną, jednak ze względu na różny stopień zachowania płytkich jam mogła ona stanowić część pierwotnego wyposażenia. Znaleziono w nich od pojedynczych do 310 fragmentów pochodzących z maksymalnie kilkunastu form. W 127 grobach były wśród nich kawałki wtórnie przepalonych naczyń w liczbie do dziesięciu (101), od 11 do 46 (24), do 88 (2). W 47 obiektach wyróżniono także od jednego do czterech przepalonych pojemników, najczęściej rozbite i wrzucone do zasypisk – rzadziej – jak w grobie nr 531, umieszczonych w stropowych partiach. Do grobu nr 6045 złożono naczynia ze śladami działania ognia: misę, czarkę, czerpak w urnie i inny czerpak wypełniony kośćmi i resztkami stosu, a także zniszczony pojemnik znaleziony w wypełnisku jamy.

Ryc. 255. Inwentarz grobu komorowego nr 1300 (fot. A. Józefowska)

Fig. 255. Inventory of the chamber grave No. 1300 (photo by A. Józefowska)

Ryc. 256. Inwentarz grobu komorowego nr 4428 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 256. Inventory of the chamber grave No. 4428 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 257. Inwentarz grobu komorowego nr 5990 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 257. Inventory of the chamber grave No. 5990 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 258. Inwentarz grobu komorowego nr 8870 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 258. Inventory of the chamber grave No. 8870 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 259. Inwentarz grobu komorowego nr 8899 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 259. Inventory of the chamber grave No. 8899 (photo by A. Zwierzchowska)

Ryc. 260. Inwentarz grobu komorowego nr 8959 (fot. A. Zwierzchowska)

Fig. 260. Inventory of the chamber grave No. 8959 (photo by A. Zwierzchowska)

W niemal wszystkich jamach grobów komorowych zalegały luźne fragmenty naczyń nie pochodzących z wyposażenia złożonego w komorach i należących nawet do 30 i więcej form. Z 25 grobów pozyskano do dziesięciu fragmentów, w 144 – do 100, w 77 – do 423. W grobach nr 504 i 402 było to kolejno 633 i 1467 kawałków. W 158 obiektach były wśród nich ułamki wtórnie przepalonych naczyń, głównie do 85 fragmentów (62), do 90 (90), a w grobie nr 528 było ich łącznie 125. W 58 grobach składane były także wtórnie przepalone pojemniki⁵³.

Stawianie naczyń do góry dnem związane jest z intencjonalnym, rytualnym wylewaniem ich zawartości do grobu, do ziemi (Łuka 1951, 116; Malinowski 1962, 54-56; Kaczmarek 2002, 258). W okresie halsztackim takie układanie naczyń stosowano sporadycznie. Oprócz nakryw tylko w czterech grobach bez konstrukcji wewnętrznych znaleziono odwrócone naczynia (misy, czerpaki)⁵⁴. W komorach naczynia o takim położeniu rejestrowano nieznacznie częściej⁵⁵.

W przynajmniej 23 grobach bez konstrukcji wewnętrznych ustawiano naczynia w stosach, głównie czerpaki w liczbie od jednego do sześciu, misy w liczbie do pięciu, misy i czerpaki, także czarki. W pochówkach nr 595, 602, 4864, 6692,

8928, 8967 część wyposażenia złożona została na talerzach krążkowych. W grobach komorowych ułożono na sobie naczynia przynajmniej w 195 obiektach. Szczególnie charakterystyczne są stopy czerpaków i małych mis, często umieszczone na misach z talerzowatym wylewem. Garnki nakrywano pokrywkami i często zawierały one wewnątrz czerpaki⁵⁶ (Ryc. 247). Rzadziej były to inne naczynia, jak naczynie wazowate, czarki. Małe naczynia wkładano także do większych waz. W 130 grobach znajdowały się podstawki półksiężycowate, ustawiane głównie na talerzach krążkowych. Pojedyncze naczynia z okresu halsztackiego mają intencjonalnie przewiercone otwory⁵⁷.

W niekomorowych grobach popielnicowych oraz „popielnicowych i bezpopielnicowych” znajdowano liczne przedmioty nienaczyniowe (Gediga, Józefowska 2019, 191). W 6% grobów odkryto bryłki brązów po przedmiotach stopionych na stosie lub nieokreślone fragmenty przedmiotów z żelaza (25). W kolejnych 146 pochówkach (38%) odsłonięto wśród wyposażenia przedmioty inne niż pojemniki ceramiczne, przeważnie szpile złożone łącznie do 108 grobów. Są to głównie okazy żelazne (65), rzadziej brązowe (41) oraz brązowo-żelazne (4). W 62 pochówkach poza naczyniami stwierdzono tylko szpile. W dziesięciu pochówkach znaleziono po dwie szpile, w grobie nr 2127 – trzy, a w nr 7408 aż pięć. W grobach ze szpilami umieszczano także naszyjniki lub fragmenty naszyjników, bransolety, kółka, igły, pojedynczo sierpy, noże, paciorki, garnitury toaletowe, przedmioty kamienne, przęśliki. W grobie nr 1286 wystąpiły spirale z brązu i paciorki szklane oraz narzędzie kamienne, w grobie nr 3788 guzy i spiralę oraz fragmenty bransolety/naszyjnika z brązu. W grobie nr 7408 poza pięcioma szpilami z brązu złożono dwa garnitury toaletowe i kółko brązowe, nóż żelazny, paciorek bursztynowy. W grobie nr 2127, w którym pogrzebano dwóch osobników, w popielnicy ze szczątkami dziecka stwierdzono dwie szpile i element garnituru toaletowego z żelaza oraz paciorek kościany, na urnie odwróconej do góry dnem ze szczątkami dorosłego natrafiono na naszyjnik żelazny, a we-

53 Wtórnie przepalone pojemniki były pozyskiwane przeważnie w stanie zniszczonym z wypełnisk (39), rzadko z komór (groby nr 492, 570, 1015, 8872, 10880, 10881), z wypełnisk i skrzyń (groby nr 366, 384, 414, 504, 523, 528, 533, 4279, 6365, 8926, 10855, 10884, 10886). Były to głównie misy i czerpaki, ale też liczne wazy, garnki w liczbie do trzech w komorach i do sześciu z wypełnisk. Z grobu nr 7411 pochodzi aż sześć przepalonych pojemników oraz liczne fragmentarycznie zachowane formy znalezione w zasypisku.

54 W grobie nr 8894 na tak ustawionej misie został umieszczony czerpak, w grobie nr 8963 w ułożonej dnem do góry misie odsłonięto resztki tkaniny. W pochówku nr 3780 pod obróconymi do dołu czerpakami znajdowało się małe naczynie wazowate. W przynajmniej ośmiu grobach misy nakrywały różne przystawki, pojedyncze lub po dwie, a w grobie nr 6678 czarka przykrywała wazę. W pochówku nr 3780 pod odwróconą misą zalegały dwa miniaturowe naczynia wazowate.

55 Były to m.in. misy w grobach nr 504 (z talerzowatym wylewem), 3382, 8885, 10880 (pod którą odkryto węgle drzewne), 13876 (malowana), czerpaki w grobie nr 6698, 7411, 8907. W zasypisku grobu nr 7409 znajdował się ustawiony wylewem do dołu garnek. Odwracano też czerpaki umieszczone na innych naczyniach – na czarce w grobie nr 7452, czy też na czerpakach w grobie nr 7472. Natrafiono również na misę usytuowaną na czerpaku w grobie nr 10881 i na miniaturowej wazie w grobie nr 10900, misę z talerzowatym wylewem włożoną do innej misy w grobie nr 7465.

56 Garnki nakryte pokrywkami zawierające wewnątrz czerpaki (np. w grobach nr 613, 3401, 3784, 5616, 6050, 6692, 8911, 8932, 8963), garnki bez pokrywek, tylko z czerpakami (w grobach nr 4864, 5957, 6700, 10820).

57 Otwory w dnach mają: czarka z grobu nr 10894, czerpak złożony do garnka z grobu nr 6700, na brzuscu – misa z grobu komorowego nr 6380, na szyjkach – wazy w grobach nr 590 i 1280 i nietypowo, bo nie w uchwycie, pokrywka z grobu komorowego nr 8926.

wnętrz złożono szpilę i nit z żelaza. Trzecia urna ze szczątkami tego samego dorosłego lub innego osobnika nie zawierała żadnych przedmiotów, a w jamie odnotowano także żelazny sierp. W grobie nr 578 natrafiono na fragment glinianej figurki ptaszka. Do pojedynczych znalezisk ceramicznych należą trojaki z grobów nr 6029 i 8894, róg z grobu nr 3784, misa z plastycznymi ptaszkami na krawędzi z grobu dorosłego nr 2156 oraz waza z guzem w kształcie ptaszka z grobu dziecięcego nr 3788. Idole księżycowe były ustawione na talerzach krążkowych w pochówkach nr 423, 2845, 2866, 4864, 7405, 8887, a wyjątkowo oparto o popielnicę egzemplarz w pochówku nr 510.

Przedmioty żelazne w grobach komorowych były częstsze (871) w stosunku do wyrobów brązowych (550 wyrobów i 462 paciorki oraz ponad 130 aplikacji) i żelazno-brązowych (41). Dochodziły do tego szklane paciorki (>1251), bursztynowe paciorki i kółka (468), a nawet złote spirale. Wśród przedmiotów znajdowały się broń i narzędzia: włócznie, miecze, siekierki, dłuta, elementy uprzęży końskiej, garnitury toaletowe, igielniki oraz ozdoby: szpile, bransolety, zapinki⁵⁸.

Do grobów komorowych składano zmarłym zestawy przedmiotów obejmujące tylko ozdoby takie, jak 1-3 szpile (26), naszyjniki (6), bransolety (2), paciorki (1), fragmenty szpil i bransolet (1), jak i większą liczbę wyrobów: naszyjników i/lub bransolet, szpil, spirali, paciorków, zapinek (30). Najczęściej deponowano razem ozdoby i narzędzia (w 86 grobach): naszyjniki/bransolety, paciorki, klamry, szpile, siekierki, dłuta, noże, brzytwy, sierpy, igły, jak i w połączeniu z przyborami toaletowymi (w 53 grobach): szpile, spirale, paciorki, noże, sierpy, igły, pęsety/garnitury, igielniki⁵⁹. Rzadkie były przedmioty kamienne odkryte tylko w 12 grobach komorowych. W trzech grobach

zostały złożone elementy uprzęży końskiej (nr 460, 4857, 5997).

Do wyjątkowych znalezisk należy malowany model czterokołowego wózka z grobu nr 4270 (Gediga 2007; 2010; 2012a; Gediga *et al.* 2017), malowane naczynie zoomorficzne z komory nr 8892 oraz grafitowane naczynie w kształcie ptaka z grobu nr 8945. Do grobów złożono także naczynia z trzema lejkami (w dostawce w grobach nr 3779, 10874) oraz trojaki o miseczkach połączonych kanalikami (w grobach nr 2170, 10874). W pochówku nr 10000 umieszczono trzy gliniane kółka czteroszyprychowe z uchwytami.

W niektórych komorach znaleziono oprócz zestawów naczyń pojedyncze szpile czy nóż, podczas gdy w innych liczba wyrobów przekraczała 20 funkcjonalnych klas. Tylko w komorach natrafiono na przedmioty takie jak garnitury toaletowe, kółka bursztynowe, siekierki, miecze, igielniki, naczynia brązowe, zapinki harfowate, elementy uprzęży końskiej, niemal wyłącznie naszyjniki brązowe, z wyjątkami bransolety brązowe, ceramiczne rogi, puszkki, naczynia wanienkowate, podstawki półksiężycowate i inne.

2. Groby bezpopielnicowe

Na cmentarzysku w Domasławiu wyróżniono 47 pochówków bezpopielnicowych, w tym 39 bez konstrukcji wewnętrznych oraz osiem komorowych.

Grób nr 794 odsłonięto w postaci fragmentów przepalonych kości i pokrywki (Ryc. 261). Cztery pochówki bezpopielnicowe znajdowały się w stropach innych grobów, w tym dwóch komorowych. Obiekt nr 610 zachował się jako skupisko kości i intensywnie przepalonych kawałków naczyń. Trzy kolejne groby bezpopielnicowe wyróżniono jako dostawione w jamach grobów komorowych. W północnej części jamy grobu komorowego nr 543, poza skrzynią odkryto grób bezpopielnicowy nr 1264. Kości ze stosu nakrywał talerz krążkowy, na którym ustawiono idola i garnek z pokrywką, trzy miniaturowe wazy, wazę i dwie misy. W południowo-zachodniej części jamy natrafiono na skremowane kości z domieszką węgla drzewnych, na których ułożono naramiennik/naszyjnik z żelaza. W części południowej jamy grobu komorowego nr 3312 stwierdzono skupisko kości i pozostałości wtórnie przepalonej czarki i misy (grób 3312a), natomiast w części zachodniej jamy grobu nr 5994 poza komorą uchwycono skupisko węgla drzewnych i kości, z których pozyskano fragment stopionego brązu (grób 5994a). W obręb połu-

58 Tylko w pojedynczych grobach komorowych (nr 4426, 5999, 10881, 10886, 10900, 12111, 12132) nie znaleziono przedmiotów nienaczyniowych, natomiast w grobach nr 3382, 3764, 7449, 10813, 10877 złożono idole księżycowe, ale nie odkryto żadnych innych przedmiotów poza pojemnikami. Z popielnic z grobów nr 3775, 7414, 7449, 10875 oraz 11623 pozyskano tylko fragmenty stopionych na stosie przedmiotów lub wyrobów żelaznych.

59 Rzadziej umieszczano w grobach komorowych wyłącznie narzędzia: jeden-dwa noże (9), noże i inne (5), igły (1), narzędzia i garnitury toaletowe (10), ozdoby i przybory toaletowe (8), ozdoby, broń i narzędzia (3), garnitury toaletowe (3), ozdoby, broń, narzędzia i garnitury toaletowe (3). Pojedynczo występowały zestawy broni z ozdobami (2), narzędziami (1), przyborami toaletowymi (1), narzędziami i przyborami toaletowymi (2).

dniowej części grobu popielnicowego nr 4410 została wkopana jama grobu nr 5987 o wypełnisku przemieszanym z węglami drzewnymi i kośćmi, w której ustawiono nakryty misą garnek – wtórnie poddany działaniu ognia.

Pozostałe groby niekomorowe (30) deponowano w jamach o różnej wielkości. Grób nr 1298 zawierający szczątki dziecka został złożony przy jamie grobu komorowego nr 1275, z pochówkiem dorosłej osoby. W najgłębszej jamie grobu nr 6373 znajdowało się sześć naczyń, jednak kości w niedużej ilości pozyskano tylko z wypełniska jamy, natomiast osobny pochówek – popielnicę wkopano we wschodnią część obiektu (nr 6675). Przeważnie kości odsłaniane były w różnej ilości w wypełnisku jam (21, m.in. nr 362, 425, 650, 2776, 2784, 2867, 2869, 4283, 4285, 4296, 6034, 6374, 6688, 8948), a w dziesięciu grobach zalegały jako skupiska, możliwe, że pierwotnie zamknięte w niezachowanych pojemnikach. Świadczyłyby o tym nakrycia, np. pokrywka w grobie nr 794 czy pozostałości misy mającej wtórnie kontakt z wysoką temperaturą w grobie nr 6369. W grobie nr 4282 kości ze stosu na dnie jamy przykryte były talerzem krążkowym, nad którym odkryto pojedyncze fragmenty innych naczyń. Mogły być również zawinięte w tkaninę, w którą byłyby wpięte znajdowane wśród szczątków kostnych szpile, m.in. w grobach nr 2844 i 7421.

Ryc. 261. Grób bezpopielnicowy nr 794 (fot. A. Zwierchowska)

Fig. 261. Urnless burial No. 794 (photo by A. Zwierchowska)

W pięciu pochówkach bezpopielnicowych nie znaleziono żadnego materiału ceramicznego (nr 425, 2869, 6034, 8948). Trzy z nich zostały wydawane tylko na podstawie zabytków metalowych, pozostałe z kontekstu lokalizacji. Grób nr 2869 usytuowany centralnie w obrębie czworokątnego rowu z okresu lateńskiego mógł być z nim związany. Znaleziona w skupisku kości brzytwa żelazna nie pozwala na jednoznaczne określenie jego chronologii. W kolejnych siedmiu obiektach odsłonięto tylko luźne fragmenty ceramiki w liczbie od czterech do 54. W siedmiu grobach złożono po

jednym naczyniu, w 12 po dwa-trzy pojemniki, a w siedmiu od czterech do dziesięciu. W grobie nr 7421 do garnka wstawiono czerpak, a w grobie nr 4294 do garnka złożono dwa czerpaki i nakryto je misą. W grobie nr 5617 na talerzu krążkowym ustawiono dwa naczynia.

Poza naczyniami w 21 jamach grobowych zalegały fragmenty ceramiki w liczbie do 216, w dziesięciu były to wtórnie przepalone ułamki naczyń w liczbie do 21. Z siedmiu jam wydobyto także przepalone pojemniki, głównie misy i czerpaki. W grobach nr 3323 (czerpak), 6373 (misa i czerpak), 7421 (misy i garnek) zostały one złożone w jamach wraz z pozostałym wyposażeniem. W grobie nr 5617 przepalona miniatura waza została umieszczona w stropie jamy. W czterech grobach bezpopielnicowych odsłonięto tylko przetopione kawałki brązów, a z pięciu innych pozyskano przedmioty nieceramiczne. Były to: z grobu nr 2861 nóż żelazny, z 3323 – spirala z brązu, z 6034 – fragmenty bransolety z brązu, z 7421 – szpila z brązu i fragment żelaznego naszyjnika lub bransolety. Z grobu nr 2844 z wypełniska pochodził guz brązowy, a ze skupiska kości – szpila żelazna i dwie kościane.

Wydaje się, że groby komorowe bezpopielnicowe nie różnią się wyposażeniem od innych pochówków w skrzyniach. W niektórych z nich kości zostały złożone najpewniej w pojemnikach organicznych, jak w pochówku komorowym nr 8942, w których szczątki z naszyjnikiem i szpilą z żelaza odsłonięto w części północno-zachodniej. Podobnie, w południowo-zachodniej partii komory grobu nr 12109 na kościach znaleziono dwie bransolety brązowe oraz żelazną szpilę. W grobie nr 3779 z zachodniej części komory pozyskano w skupisku kości dorosłego osobnika. Te przypadki świadczą raczej o tym, że szczątki w nich znalezione pierwotnie były czymś opakowane.

W pozostałych obiektach komorowych do przygotowanych i wyposażonych z pietyzmem skrzyń nie złożono pochówków, a kości znalazły się w zasypiskach, co może świadczyć, że są to szczątki niekoniecznie tych osób, dla których została przygotowana komora. Możliwe też, że groby te są obiektami symbolicznymi i nie miały zawierać pochówków, a kości pochodzące z wypełnisk były wynikiem różnych obrzędów czynionych podczas zamykania grobu. W grobie nr 5985 w północno-zachodnim narożniku komory odsłonięto tylko naszyjnik brązowy, zaś w południowo-zachodnim misę nakrytą inną misą z drobnym fragmentem kości. Natomiast w jamę tego grobu (poza komorą) został wkopany obiekt nr 7397 o wypełnisku

przesyconym spalenizną, zawierającym dużą ilość kości, kilkadziesiąt ułamków wtórnie przepalanej ceramiki, ponad 100 grudek brązowych ze zniszczonych w ogniu przedmiotów, kawałki polepy. W grobie nr 5990, w zachodniej części komory stwierdzono w warstwie spalenizny igielnik i misę, a pojedyncze fragmenty kości pozyskano tylko z zasypiska. W obiekcie nr 10000 kości znaleziono w nieznacznej ilości w zasypisku jamy. W zachodniej części komory odkryto zestaw przedmiotów metalowych składający się z dwóch noży, garnituru toaletowego i siedmiu szpil. W strop jamy grobu komorowego nr 3329 wkopano grób popielnicowy nr 4393, trzy inne groby otaczały jamę od strony zachodniej, północnej i wschodniej (nr 3415, 3430 i 3389). W stropie jamy grobu nr 5990 z pochówkiem dorosłej osoby zdeponowano popielnicę nr 6014, a kolejną – nr 6000 ze szczątkami dziecka odsłonięto na wschód od jamy, w obrębie otaczającego ją kolistego rowu. W grobach nr 5990, 8942 i 10000 część naczyń ustawiono poza komorami. W jamie grobu nr 10000 w różnych miejscach natrafiono na odwrócone dnami do góry naczynia, w tym pojedynczo trzy czerpaki, dwa czerpaki i misę oraz fragmenty intencjonalnie rozbitych czterech naczyń z kością zwierzęcą (obiekty nr 11607, 11608, 11613, 11614, 11615).

Nietypowo, w grobie nr 1448 ulokowano w części zachodniej skrzyni tylko dwie pokrywki i małą wazę. W pozostałych obiektach komorowych zdeponowano od 12 do 28 pojemników oraz przedmioty nieceramiczne⁶⁰.

Trudno zakwalifikować groby komorowe nr 1031 i 5993 zawierające nieznaczną ilość kości. W przypadku obiektu nr 5993 północno-zachodnia część komory była niewypełniona przez naczynia, a pojedyncze fragmenty kości zalegały w dwóch pojemnikach złożonych w części środkowej i wschodniej skrzyni. W grobie nr 1031 małą ilość kości pozyskano, co było powtarzalne w obiektach komorowych, z garnka usytuowanego w części wschodniej, natomiast popielnicę ustawiono poza skrzynią. W obu tych obiektach

znajdowały się przedmioty metalowe. W grobie nr 1031 odsłonięto nietypowo w partii centralnej komory, pod czerpakiem, żelazny garnitur toaletowy, a w grobie nr 5993 przy ścianie zachodniej, obok miniaturowych naczyń wazowatych, fragmenty przedmiotu brązowego i żelazne narzędzie, natomiast przy ścianie północnej zdobioną kłamerę brązową i miniaturowy nożyk żelazny nakryte naczyniem wanienkowatym.

3. Groby zniszczone

Na terenie cmentarzyska odsłonięto 59 zniszczonych grobów. Zalegały w nich fragmenty skremowanych kości, jednak stopień ich naruszenia uniemożliwił wskazanie pierwotnego sposobu zdeponowania szczątków ze stosu.

Było to siedem obiektów umieszczonych w stropach grobów, głównie komorowych, zachowanych w części jako skupiska kości i ceramiki (nr 564a, 1036, 10833). W przypadku grobów nr 605, 608 i 821 mogły to być niewielkie jamy, do których wsypano resztki stosu, możliwe też, że umieszczając je w opakowaniu organicznym. Wkopana w strop grobu popielnicowego nr 3426 jama nr 3757 miała kolisty zarys o średnicy około 0,65 m i wypełnisko, które stanowiła ciemnobrunatna próchnica przemieszana ze spalenizną i przepalonymi kośćmi. Odsłonięto w niej prawdopodobnie celowo zniszczone naczynia, których kawałki zalegały rozrzucone w północnej partii jamy – wazę, odwróconą do góry dnem misę i talerz krążkowy.

W obrębie rowu nr 714 otaczającego grób komorowy nr 366 złożono co najmniej 11 pochówków i depozytów ceramicznych, w tym obiekty nr 368 i 424. Grób nr 368 wyznaczono na podstawie rozprzestrzenia szczątków ze stosu i licznych fragmentów ceramiki (185), w większości wtórnie przepalonych, wśród których wyróżniono m.in. dwie misy z talerzowatym wylewem. Natomiast w obiekcie nr 424 ułożono na sobie misy, w których znajdowały się pojedyncze fragmenty kości i węgle drzewne, a w jego wypełnisku zalegały resztki ciałopalenia.

Jako groby zniszczone możemy potraktować 44 obiekty bez wewnętrznych konstrukcji. W postaci skupisk fragmentów skremowanych kości i naczyń odsłonięto obiekty nr 651 (w pobliżu rowu nr 714), 4386, 4391, 7457 (mis) i 10838 (talerza krążkowego). Skupiska naczyń nr 10888 i 10890 znalezione w zniszczonej przez transzę jamie nr 10889 były najprawdopodobniej elementami wyposażenia jednego grobu komorowego.

⁶⁰ W grobie nr 3329 znaleziono szpilę brązową, w grobie nr 3779 – fragment bransolety/naszyjnika z brązu i fragment noża, w grobie nr 5985 – naszyjnik żelazny, w grobie nr 5990 – igielnik z brązu i nóż żelazny, w grobie nr 8942 – szpilę, naszyjnik, nóż z żelaza, w grobie nr 10000 – szpilę, fragment szpili, garnitur toaletowy z brązu, dwa noże i narzędzie z żelaza oraz trzy kółka gliniane, czteroszprychowe z uchwyty, zaś w grobie nr 12109 – dwie bransolety z brązu i szpilę z żelaza. Dodatkowo w grobach nr 3779 i 5990 złożono idole księżycowe na talerzach krążkowych, a w grobie nr 8942 – grzechotkę.

Przynajmniej cztery wśród zniszczonych obiektów to pochówki dziecięce (nr 3759, 7398, 10808, 11038). Z wypełniska jamy grobu nr 7398 pozyskano dużą ilość poddanych kremacji kości, węgli drzewnych i fragmenty wtórnie przepalanej wazy. Także w pochówku nr 11038 znajdowały się liczne fragmenty naczyń (99), wśród których połowa jest wtórnie przepalona. Kolejny grób nr 10808, w którym znaleziono kilka naczyń, w tym odwróconą do góry dnem czarkę oraz fragmenty rozdrobnionych kości, najpewniej jest zniszczonym grobem popielnicowym lub nie zachowało się opakowanie na kości.

Niepewna jest również forma pochówku grobu nr 3430, jednego z trzech otaczających jamę grobu komorowego nr 3329. Z jego wypełniska pochodzi bardzo duża ilość skremowanych kości, węgli drzewnych oraz zniszczona, odwrócona do góry dnem i przepalona wtórnie waza. Nie wiemy, czy szczątki ze stosu zostały wysypane do jamy, czy znajdowały się pierwotnie w zniszczonej wazie. W małej jamie nr 3316 ulokowanej pomiędzy innymi grobami, w wypełnisku przesyconym spalenizną wystąpiły kości i fragmenty przepalonej malowanej misy.

W 18 obiektach nie odsłonięto żadnych całych naczyń, tylko luźną ceramikę w liczbie od dwóch do 108 fragmentów. W 14 znajdował się pojedynczy pojemnik, w dziewięciu dwa-trzy, w kolejnych sześciu – cztery-dziewięć. We wszystkich niemal wypełniskach (41) zalegały fragmenty naczyń, co w części wynikało z faktu destrukcji wyposażenia. Ale w 17 z nich była też ceramika wtórnie przepalona w liczbie do 45 fragmentów, a w 11 – przepalone pojemniki. W grobie nr 1013 złożono fragment spirali z brązu i paciorki szklane, w 3769 – szpilę brązową, w 3783 – fragment naszyjnika z żelaza, w 10889 – spiralę z brązu i zniszczone przedmioty z żelaza.

Nie jest pewne, czy podczas eksploracji obiektów nr 3769 i 3783 pozyskano kości. W przypadku obiektu nr 3769 odsłonięto zniszczony garnek i brązową szpilę. Natomiast w jamie nr 3783 o wymiarach 1,50 x 1,60 m i wypełnisku składającym się z szarobrunatnej próchnicy przesyconej spalenizną, wystąpiły w zachodniej części fragmenty naszyjnika żelaznego i czerpak, w centrum garnka z pokrywką i czerpakiem oraz czerpak przykrywający misę, a we wschodniej – talerz i waza nakryta malowaną misą.

Sześć grobów komorowych zostało uszkodzonych lub zniszczonych przez transeję wykopaną w 1944 roku, przecinającą nekropolię. Pochówki te zostały złożone do jam o wielkościach od 1 do

3,30 m² i głębokościach od kilkunastu centymetrów do 0,56 m. Odkryto w nich do 24 naczyń i liczne fragmenty luźnej ceramiki, co wynikało ze stopnia ich zniszczenia. Z wypełnisk dwóch grobów pochodziły pojedyncze fragmenty wtórnie przepalonej ceramiki, a z trzech naczyń ze śladami działania wysokiej temperatury. Tylko w grobie nr 2147 znaleziono nóż żelazny.

4. Depozyty ceramiczne

Na cmentarzysku w Domasławiu wyróżniono 133 depozyty ceramiczne, w których nie zarejestrowano szczątków ludzkich. Część z nich najpewniej to zniszczone groby (obiekty nr 808, 4300, 4387, 4400, 4420, 4429, 6037, 6047, 6382, 7381, 8868, 8917, 9994, 10802, 10823, 10887, 10893, 12107). W przypadku jamy nr 8879 wypełnisko było przemieszane ze spalenizną. Trudno interpretować funkcje obiektów, w wypełniskach których zalegały tylko fragmenty naczyń (nr 541, 1034, 3441, 6695, 10848, 10858, 12101). Wyjątkowo w jamie nr 598 ze słupem liczne były fragmenty polepy. W części południowo-zachodniej i centralnej jamy nr 2834 odsłonięto skupiska kamieni, możliwe, że tworzących obstawę. Kamienie wystąpiły także w stropie i w wypełnisku obiektu nr 8869.

Niektóre depozyty nie odbiegały wyposażeniem od innych pochówków na cmentarzysku i jest możliwe, że stanowiły one rodzaj grobów „symbolicznych”. W płytkiej jamie nr 3758 ulokowano pięć małych, przylegających do siebie naczyń: misę z czarką i przepaloną wazę oraz misę i miniaturowe naczynie wazowate ze śladami działania ognia. Z doczyszczania pozyskano liczne grudki stopionego brązu ze stosu i fragmenty talerza, który pierwotnie mógł nakrywać naczynia. Do jamy nr 10825 trafiły dwie misy i garnek z misą talerzową wewnątrz oraz talerz krążkowy, na którym umieszczono wazę, czerpaki i pokrywkę. W obiekcie nr 6038 stwierdzono nakryty misą garnek. Istnieje możliwość, że nie złożono kości w grobie nr 7429 z mieczem brązowym.

Do nietypowych obiektów należy jama nr 361, w której znajdował się płaski kamień, a na nim przepołowiona misa lub czerpak. W obiekcie nr 1215 odsłonięto w warstwie spalenizny cztery ułożone na sobie misy i przy nich nóż żelazny, w centrum obiektu nr 4298 złożono przy kamieniu dwa czerpaki jeden na drugim, w obiektach nr 7384 i 7427 po dwa małe naczynia umieszczone na sobie. Ustawiona w centrum jamy nr 5972 waza zawierała przepalone czerpaki oraz czarkę. Trudno

rozstrzygnąć, jakie funkcje pełniły np. zlokalizowane na powierzchni nekropolii malowane misy (nr 1277, 6041), przepalone miniaturowe naczynie wazowate (nr 5610) czy czarka (nr 8936).

Część obiektów bez kości odkryto w pobliżu dużych grobów komorowych (np. nr 820, 3785, 4300, 8927), co pozwala zakładać, że mogły być śladem różnych obrzędów. Przy jamie grobu komorowego nr 3402 znaleziono misę z talerzowatym wylewem zawierającą węgle drzewne (nr 4382). W północnej części jamy grobu komorowego nr 8920 uchwycono jamę, w której stwierdzono dużą wazę, pod którą zdeponowano misę/czarkę, a przy nich talerz krążkowy (nr 8914). Jama obiektu nr 6025 przylegała do grobu komorowego nr 6026. Natrafiono w niej na wazę i misę, która pierwotnie mogła ją przykrywać, a pod naczyniami na fragmenty czarki i trzech czerpaków. Większość pojemników jest wtórnie przepalona i zdeformowana. Naczynia ze śladami działania ognia – fragmenty mis/czerpaków (obiekt nr 1278) i wazę (obiekt nr 1297) zarejestrowano przy grobie komorowym nr 1275 wraz z otaczającymi go pochówkami nr 1293, 1296 i 1298.

W przypadku części obiektów, w wyposażeniu których powtarzały się misy, czarki i czerpaki, można dopuszczać też ideę ofiar „libacyjnych”, zakładając, że służyły do czerpania napojów alkoholowych⁶¹. Inne obrzędy mogły być czynione w przypadkach złożonych wtórnie przepalonych mis w jamach nr 4419, 7441, 8878.

Najpewniej funkcję ofiar pełniły pojemniki złożone w obrębie niektórych rowów. W obiekcie nr 714 otaczającym grób komorowy nr 366 odkryto oprócz licznych pochówków (nr 365, 368, 369, 370, 421, 422, 424, 658, 818, 1265), także depozyty ceramiczne, jak ułożone razem dwa naczynia: misa i czerpak (obiekt nr 814). W obrębie rowu nr 6020 otaczającego jamę grobu komorowego nr 6023 umieszczono przepalone misy oraz wazę (obiekt nr 6022).

Osobno należy traktować omówione wcześniej zjawisko deponowania w stropach w grobów komorowych zarówno pochówków, jak i pojemników bez kości. Nie uchwycono reguły w doborze naczyń tak składanych⁶².

61 Odsłonięto je w obiektach nr 2862, 3393, 4275, 4295, 4421, 6018, 7459, 7463, 10810.

62 Były to zarówno misy (nr 280a, 6013), także z talerzowatym wylewem (nr 506), przepalone (nr 7376), jak też poddane wtórnie działaniu ognia misa i talerz (nr 10882), czerpak i misa (nr 1037), waza i misa (nr 2390), czarka i czerpak (nr 4398a), waza miniaturowa i inne (nr 4403, 10821 przepalone), czerpak, dwie misy,

Depozyty ceramiczne ustawiano także poza komorami na poziomie dna jam grobowych (51). Były to z reguły pojedyncze pojemniki (30) lub dwa (12), trzy (3), cztery (5), ułożone głównie w jednej części jamy (40), rzadziej z dwóch (5) czy trzech (3) stron. W grobie nr 10869, w części wschodniej poza komorą znajdował się nakryty pokrywką garnek z czerpakiem, waza i talerz krążkowy. Powtarzalnie występowały samodzielnie zdeponowane misy (10) i czerpaki (7), wazy (3), garnki (3), talerze (2), podwójnie misy (3), po dwa czerpaki (2), misa i garnek (3). W grobie nr 2166 talerz krążkowy złożony w komorze został uformowany heksagonalnie poprzez ułamanie fragmentów, które położono osobno w części zachodniej jamy. Niektóre naczynia były przepalone (np. w grobie nr 2170, 7429, 8942, 10816, 10869), także odwrócone dnami do góry (np. w grobach nr 3390, 4293, 7429, 10000). Dostawki umieszczano przeważnie po zachodniej (21) lub wschodniej (15) stronie komór, od południa (10), rzadziej od północy (5). W przypadku grobów komorowych nr 4272 i 7429 po trzy depozyty rozłożono w części zachodniej i południowej, a wokół komory nr 10000 aż w pięciu miejscach w zachodnich partiach jamy. W dostawce w grobie nr 4272 na nakrytym pokrywką garnku z czerpakiem zarejestrowano kamień. Tylko w grobie nr 2170 i 4428 oprócz dostawionych naczyń złożono metalowe przedmioty.

W grobie nr 12739 nad komorą, w warstwie ciemnobrunatnej próchnicy przemieszanej ze spaliną odsłonięto przepalone naczynia: miniaturową wazę oraz ułożone na niej i pod nią misę i dwa czerpaki (13875). W grobie nr 7408, onieprawidłowej konstrukcji, naczynia i przedmioty brązowe uchwycono poniżej poziomu wyposażenia, możliwe, że pierwotnie pod drewnianą skrzynią.

Na cmentarzysku odkryto pięć grobów popielnicowych, jeden „popielnicowy i bezpopielnicowy” oraz depozyt ceramiczny, które możemy datować na okres HD₃. W grobie nr 11626 przepalone kości zalegały dodatkowo pod zachowaną w całości urną.

Jako popielnice do pochówków z tego okresu wybierano wazy, tylko w obiekcie nr 10801 zlokalizowanym przy stropie jamy grobu komorowego z okresu HC była to odwrócona do góry

w tym jedna odwrócona (nr 8895), talerz (10818a). W stropie grobu komorowego nr 2170 pod skupiskiem kamieni odsłonięto fragmenty misy, garnka i wazy (nr 2169), w grobie nr 12739 złożono zdeformowane przez ogień naczynia, miniaturową wazę, misę i dwa czerpaki (nr 13875).

dnem misa z uchem zawierająca szczątki dziecka. W grobach nr 5953 i 11626 urny były nakryte misami. W trzech popielnicach stwierdzono domieszki kości zwierzęcych.

Wyposażenie w postaci jednego lub dwóch naczyń umieszczano w jamach o wielkościach od średnicy 0,30 m do 0,70 x 0,90 m. Były one bardzo płytkie, a zarysy mało czytelne. Późnohalsztacką misę z uchem znaleziono także przy grobie nr 6373 datowanym na HC. Poza popielnicami pozostałe pojemniki należą do grupy mało charakterystycznej ceramiki kuchennej. W popielnicy w grobie nr 8966 znajdowały się dwie żelazne zapinki z ozdobną nóżką, żelazna klamra i paciory lub paciory z bursztynu. Z grobu nr 11626 uzyskano fragment przedmiotu z brązu.

Tabela 12. Zestawienie obiektów i ich głównych cech (wykaz skrótów: Typ obiektu: G – grób; DC – depozyt ceramiczny; D – dostawka; D/S – dostawka w stropie; GS – grób symboliczny; N – naczynie; Typ grobu: P – popielnicowy; B – bezpopielnicowy; PB – „popielnicowy-bezpopielnicowy”; kom – komorowy; Z – zniszczony)
Table 12. List of objects and their main features (list of abbreviations: Object type: G - grave; DC - pottery deposit; D - additional object; D/S - additional object in the ceiling; GS - symbolic grave; N - vessel; Grave type: P - urned; B - unurned; PB - „, urned and unurned”; kom - chamber; Z - destroyed)

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
204	35 ab D, 36 ab B	G	P	HC	100	102	14	owalny	nieregularny			3	1	1	28
280	35 ab C	G	PB	HC	96	86	36	owalny	nieregularny	słup S		11	1	1	551,4
280a	35 ab C	DC-D/S		HC								2	0		
281	35 ab C	G	P	HC	110	90	8	nieregularny	nieregularny			4	1	1	2,8
283	34 ab C, 35 ab A	G	PBkom	HC	316	292	111	owalny	trapezowaty	komora	dwa kamienie na stropie skrzyni w centrum	34	1	1	326,5
286	35 ad D	G	P	HC	86	76	24	owalny	nieregularny			2	1	1	14,2
287	35 ad B	G	P	HC	60	58	20	owalny	trapezowaty			3	1	1	89,2
288	35 ad C,D	G	P	HC	72	72	spąg	owalny	spąg			1	1	1	54,2
360	35 ad A,B	G	PBkom	HC	286	270	100	owalny	trapezowaty	komora		32	2	2	1460,2
361	35 ad B	G/DC		HC								1	0		
362	35 ad D	G	B	HC	144	70	22	owalny	nieregularny		płaski kamień w pionie przy W krawędzi jamy	0	0		
365	35 ad A	G	P	HC	128	98	spąg	owalny	spąg			2	1	1	381,3
366	35 ad A,C, 35 ae B,D	G	Pkom	HC	284	278	100	owalny	trapezowaty	komora	3 kamienie - na skrzyni i przy N krawędzi	31	1	1	459,4
367	35 ae C	G	Pkom	HC	176	160	36	nieregularny	trapezowaty	komora	obstawa kamienna w S i głaz w N cz.	12	1	1	153,5
368	35 ae D	G-D	Z	HC	110	76	spąg	nieregularny				2	0	1	76,9

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	dlugosc	szerokosc	glebokosc	przekroj poziomy	przekroj pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
369	35 ae B	G-D	P	HC	110	68	24	nieregularny	nieregularny		2 kamienie w cz. S	2	1	1	154,8
370	35 ad A	G-D	P	HC	56	48	spag	owalny	spag			1	1	1	27,2
384	32 aa A,C	G	PBkom	HC	356	348	94	owalny	nieregularny	slup SW, komora		33	1	1	181,5
388	32 ab A,C, 32 ac B,D	G		HC	160	274	40	nieregularny	nieregularny			0	0	1	71,8
390	32 ac D, 32 ab C	G	PBkom	HC	370	330	60	owalny	tra- pezowaty	slup W, komora		59	3	1	866,9
402	33 aa B	G	Pkom	HC	362	298	84	nieregularny	prostokąt- ny	3 słupy, komora		30	2	1	439,4
414	33 ab B, 33 aa A	G	PBkom	HC	214	188	90	owalny	tra- pezowaty	komora		18	1	1	208,7
417	36 ad B, 36 ac A	G	PBkom	HC	310	280	106	owalny	tra- pezowaty	komora		30	1	1	676,8
418	36 ab A	G	PB	HC	88	70	30	nieregularny	nieregularny	slup E		7	2	1	24,2
421	35 ae B	G-D	P	HC	54	48	spag	owalny	nieckowaty			2	1	1	148
422	35 ae B	G-D	P	HC	30	26	spag	owalny	spag			1	1	1	
423	36 ab B	G	PB	HC	160	120	52	nieregularny	zblizony do pro- stopadko- ścianu		kilka kamieni w S cz. jamy	15	1	1	753,4
424	35 ae B	G-D	Z	HC	176	100	34	owalny	nieregularny			2	0	1	1,3
425	35 ae B	jama		HC	56	40	11	nieregularny	nieregularny			0	0	0	
459	33 aa A, 32 aa C	G	P	HC	125	110	30	owalny	nieckowaty			11	1	1	47,2
460	33 ab A,B,C,D	G	Pkom	HC	272	236	66	owalny	tra- pezowaty	komora		29	1	1	581,6

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
490	36 ad B,D	G	P	HC	76	72	spag	owalny	spag			1	1	1	6
491	36 ad C	G	PBkom	HC	200	190	44	prostokątny	tra- pezowaty	komora	luźne kamienie w zasypisku	21	2	1	497,3
492	36 ad A/ 36 ae B,D	G	Pkom	HC	120	106	32	nieregularny	tra- pezowaty	komora		13	2	1	209,1
493	36 ad A	G	Pbkom	HC	260	240	104	owalny	tra- pezowaty	komora		23	1	1	303
494	36 ad A	G-D/S	P	HC	60	36	20	owalny	niecko- waty			2	2	1	442,6
496	36 ac C, 36 ac D	DC-D		HC								1	0		
502	36 ae A	G	P	HC	26	20	spag	owalny	spag			1	1	1	11,8
503	36 ae A,C	G	PB	HC	92	66	48	owalny	tra- pezowaty			7	1	2	327,2
504	36 ae A,B	G	PBkom	HC	212	200	90	owalny	zbliżony do prostokąta	komora	kamień w skrzyni	36	2	1	542,1
506	36 ae B	DC-D/S		HC	36	34	12	owalny	tra- pezowaty			1	0		
507	36 ae B	G	Z	HC								2	0	1	0,8
508	36 ae B	G	P	HC	120	70	spag	nieregularny	spag			3	1	1	88,2
509	36 ae B	G	P	HC	24	22	spag	owalny	spag			2	1	1	8,4
510	36 ae B	G	PB	HC	60	54	spag	owalny	spag			7	1	1	512,2
514	31 ae D	G	P	HC	38	42	spag	kolisty	spag			13	1	1	523
515	31 ae D	G	P	HC	44	40	spag	kolisty	spag			1	1	1	
516	31 ae D	G	P	HC	27	28	spag	kolisty	spag			5	1	1	556,2
517	31 ae C	G	P	HC	22	2	spag	kolisty	spag			3	1	1	8,6
518	32 ae B	G	P	HC	28	28	spag	kolisty	spag			3	1	1	820
519	32 ae A	G	P	HC	32	35	spag	kolisty	spag			2	1	1	318,4

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
520	31 ae B	G	P	HC	24	55	spag	owalny	spag			2	1	1	92,6
521	32 ae A, 32 af B	G	PBkom	HC	282	250	100	owalny	prostokątny	komora	poz. 0,30 m - na obwodzie jamy	35	1	1	130
522	32 af A, B	G	Pkom	HC	248	240	80	kolisty	prostokątny, schodkowy	słup E, komora	na obwodzie komory liczne kamienie jeden duży w cz. W i kilkanaście mniejszych po stronie N i S skrzyni	22	1	1	652,9
523	32 ae B	G	PBkom	HC	210	210	55	kolisty	prostokątny, schodkowy	komora	głaz na N od komory	23	1	1	300,4
524	31 ae D	G	P	HC	27	31	spag	kolisty	spag			2	1	1	25,6
525	31 ae A, 30 ae C	G	Pkom	HC	80	60	spag	spag	spag	komora		21	1	1	1137,6
525a	31 ae A, 30 ae C	DC-D		HC								2	0		
526	31 ae A,C	G	P	HC								2	1	1	583,4
527	31 ae A	G	Pkom	HC	118	180	20	owalny	niekolewaty	komora	głaz, pośrodku jamy	19	1	1	641,2
528	31 ae C	G	PBkom	HC	220	229	100	kolisty	prostokątny, schodkowy	słup SW, komora	kamienie na obwodzie jamy	24	1	1	1399,7
529	31 ae A, C	G	PBkom	HC	130	98	46	owalny	prostokątny	komora	małe kamienie na obwodzie jamy	14	2	1	400,4
530	32 ad D	G	P	HC								3	1	1	38,8
531	32 ad D	G	PB	HC	45	79	35	owalny	niekolewaty			10	1	1	23,2
531a	32 ad D	G-D/S	B	HC								2	0	1	15,8
532	32 ad B, D	G	P	HC	67	78	spag	owalny	spag			2	1	1	5

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
533	32 ad D	G	Pkom	HC	110	150	60	owalny	prostokątny, schodkowy	komora	bruk kamienny poza jamą – w cz. NW, W, SW	10	1	1	146,4
534	32 ad D	G-D/S	P	HC	22	22		kolisty	wkopana			2	1	1	343,4
535	32 ad D	G	P	HC	25	25	spag	kolisty	spag		popielnica na 2 kamieniach	5	1	1	410,4
536	32 ad B,D	G	Pkom	HC	154	206	83	owalny	prostokątny, podwójnie schodkowy	komora		16	1	1	150
537	32 ad C	G	P	HC	30	30	spag	kolisty	spag			10	2	1	314,3
538	32 ad C	G	P	HC	29	33	spag	owalny	spag			3	1	1	232,8
539	32 ad C	G	P	HC	25	25	spag	kolisty	spag			2	1	1	309
540	36 ae B	G	PB	HC	70	60	spag	owalny				5	1	1	53,8
541	36 ae D	DC:jama		HC	46	40	spag	owalny			pojedynczy kamień	0	0	0	
543	36 ae D, 37 ae B	G	Pkom	HC	414	378	192	owalny	zbliżony do prostokąta	stup E, komora		42	2	2	684
544	36 ae C, 37 ae A	G	Z	HC	116	98	16	nieregularny	nieregularny			1	0	1	530,2
545	36 ae C, 37 af D	G	P	HC	70	60	spag	czworoboczny				1	1	1	10,4
546	36 ae C	G	P	HC	53	46	spag	owalny				2	1	1	31,6
549	36 ac C, 36 ad D	G	Pkom	HC	120	60	60	owalny	trapezowaty	komora	głaz na wyposażeniu	32	1	1	54,6
550	35 ad D, 35 ac A	G	PB	HC	119	96	33	owalny	nieregularny			10	1	1	643
563	32 ad C	G	Z	HC	50	70	spag	owalny	spag			0	0	1	13
564	32 ad A,C	G	Pkom	HC	70	70	40	kolisty	prostokątny	komora	2 kamienie na S i E;jamy	10	1	1	135,6

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
564a	32 ad A,C	G-D/S	Z	HC								0	0	1	14,8
565	32 ad C	G	PB	HC	27	36	spag	owalny	spag			2	1	1	733
566	32 ae D, 33 ae B	G	Pkom	HC	238	238	80	kolisty	prosto- kątny	słup E, komora	głaz na W od jamy, kamień na S od komory	26	1	1	803,2
567	32 ad C	G	P	HC	32	68	spag	owalny	spag			6	1	1	113
568	32 ad C	G	P	HC	15	15	spag	kolisty	spag			1	1	1	3,2
569	32 ad A	G	PB	HC	55	76	26	owalny	niecko- waty			4	1	1	123
570	31 ae A,B	G	Pkom	HC	106	112	20	kolisty	prosto- kątny	komora	kamienie przy narożnikach NW i SE komory	12	1	1	1038,2
570a	31 ae A,B	G-D	P	HC								4	1	1	1,7
571	31 ae D	G	P	HC	37	36	spag	kolisty	spag			2	2	2	228,2
572	31 ae B,D	G	Pkom	HC	222	268	80	owalny	prosto- kątny	komora	małe kamienie na obwodzie jamy	18	1	1	111,5
573	32 ad A	G	Pkom	HC	142	150	51	kolisty	niecko- waty	słup na S, komora	w cz. N i S komory - kamienie	16	1	1	491,6
574	31 ae D	G	P	HC	35	40	spag	kolisty	spag			2	1	1	33,8
575	31 ae D	G	PB	HC	28	30	spag	kolisty	spag			2	1	1	1074,4
576	31 ae D, 31 ad C	G	PBkom	HC	142	197	42	owalny	niecko- waty	komora		13	1	1	156,5
577	31 ae C	G	P	HC	35	37	spag	kolisty	spag			2	1	1	46
578	31 ae D	G	P	HC	50	50	spag	kolisty	spag			6	1	1	12,4
579	31 ae C, 32 ae A	G	PBkom	HC	132	125	spag	kolisty	niecko- waty	słup na E, komora	kamienie na W od komory	18	2	2	749
580	32 ad B	G	P	HC	44	50	spag	kolisty	spag			2	1	1	0,6
581	31ae B	G	Pkom	HC	140	146	44	kolisty	lejkowaty	komora	kamienie na obwodzie jamy w cz. E	13	1	1	379,7

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
582	31 aeD	G	P	HC	30	40	spag	owalny	spag			3	1	1	91,1
590	32aa B	G	Pkom	HC	201	184	86	owalny	tra- pezowaty	komora		28	1	1	124,4
593	30 af D, 31 af B	G	P	HC								1	1	1	
594	32 ad C	G	P	HC								4	1	1	333,8
595	32 ad B,D	G	P	HC	60	74	spag	kolisty	spag		kamienie w stropie	12	1	1	44,6
596	32 ad C	G	Z	HC	36	40	spag	kolisty	spag			2	0		
597	31 ad C	G	P	HC	84	44	spag	owalny	spag			6	2	2	196,4
598	31 ad C	DC-jama		HC	150	184	88					1	0	0	
599	31 ad C	G	Pkom	HC	142	147	46	kolisty	lejkwaty	komora		12	1	1	193
601	31 ad C	G		HC	84	62	spag	owalny	spag			9	0	1	1
602	31 ad A	G	P	HC			20	owalny	niecko- waty			7	1	1	554,8
603	31 ad A	G	Pkom	HC	162	148	42	kolisty	prosto- kątny	komora		23	1	1	64
604	31 ad A	G	Pkom	HC	86	110	25	owalny	prosto- kątny	komora		12	1	1	115,2
605	31 ad A	G-D/S	Z	HC	22	34	spag	owalny	spag			2	0	1	23,2
606	31 ad A	G	P	HC	30	30	spag	spag	spag			2	1	1	2,6
607	31 ad A	G	P	HC	72	58	spag	owalny	spag			5	1	1	778,1
608	31 ad A	G-D/S	Z	HC	17	27	spag	owalny	spag			0	0	1	2,4
609	31 ad B	G	Z	HC	45	45	25	kolisty	niecko- waty			0	0	1	10,6
610	31 ad B, D	G-D/S	B	HC	17	33	spag	owalny	spag			4	0	1	4
612	31 ad C	G	Pkom	HC	180	180	106	kolisty	prosto- kątny	komora		18	1	1	48
613	31 ad A,B,C,D	G	P	HC	96	96	35	kolisty	prosto- kątny, kolanko- waty			15	1	1	225,9

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	dlugosc	szerokosc	glębokosc	przekroj poziomy	przekroj pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kosci w grobie [g]
614	31 ad A,B	G	Pkom	HC	134	166	35	owalny	niecko-waty	slup S, komora		12	1	1	234,6
615	31 ad B	G	PB	HC	40	40	spag	kolisty	spag			4	1	2	46,4
617	31 ad B,D	G	B	HC	194	170	56	kolisty				3	0	1	12,4
618	31 ad D	G-D/S	P	HC	26	26	spag	kolisty	spag			2	1	1	40,8
619	31 ad D	G	Pkom	HC	192	212	100	kolisty	prostokątny	komora		27	1	1	475,8
621	31 ad C,D	G	P	HC	58	70	34	owalny	niecko-waty			11	1	1	0,2
624	35 ae C	G	P	HC	38	32	spag	owalny				5	3	2	268
625	35 ae A	G	P	HC	160	140	30	nieregularny	trapezowaty		kamienie na obrzeżach na planie czworoboku	2	1	1	118,2
626	35 ae C	G	P	HC	70	56	spag	owalny				7	2	1	467,8
627	35 ae A	G	P	HC	52	50	43	owalny	zblizony do czworoboku		glaz w SW narożniku	7	1	1	158,4
628	35 ae C	G	P	HC	20	16	spag	owalny				1	1	1	76,8
632	35 ae A	G	P	HC	64	40	34	owalny	zblizony do czworoboku			10	1	1	100,5
633	35 ae A	G	PB	HC	102	90		owalny				4	1	2	426,2
649	35 ae B	G	P	HC	64	60	spag	owalny				3	1	1	103,8
650	35 ae C,D	G	B	HC	94	62	6	trójkątny	nieregularny			0	0	1	19,2
651	35 ae D	G	Z	HC	60	50		zarys niewidoczny				0	0	1	1,2
654	35 ae C	G	PBkom	HC	135	128	34	owalny	trapezowaty	komora	kilka kamieni luźno w jamie	15	1	1	559,7
658	35 ae B	G	P	HC	72	60	10	owalny	zblizony do półkolistego			2	1	1	147,6

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
705	32 ae D, 32 z B	G	Pkom	HC	276	264	115	owalny	trapezowaty	komora		22	1	1	67,2
706	35 ae B, 35 ad A, 34 ad C, 34 ae D	G	Pkom	HC	80	65	71	czworoboczny	zblizony do prostokąta	słup NE, komora		19	1	1	529,8
709	35 ae C,D, 36 ae A,B	G	PB	HC	142	140		czworoboczny				2	1	1	972,1
714	35 ae B,D, 35 ad A,C	rów		HC	7 x 6,80	46-102	24	kolisty	niekolewaty, trapezowaty						
789	31 ad B	G	P	HC	20	20	spag	kolisty	spag			2	1	1	43,4
790	31 ad B	G	Pkom	HC	126	192	80	kolisty	prostokątny	komora	N część jamy w stropie	9	1	1	149
790a	31 ad B	DC-D		HC								1	0		
791	31 ac C	G-D/S	PB	HC	36	50	spag	spag	spag			3	1	1	542,4
794	32 ac C	G	B	HC				spag	spag			1	0	1	296,6
799	31 ad D	G	B	HC	50	54	spag	kolisty	spag		bruk kamienny wokół jamy	3	0	1	116
800	31 ac A	G	Z	HC			spag	spag	spag			1	0	1	
801	31 ac A	G	P	HC			spag	spag	spag			2	1	1	69,8
802	31 ac C	G	B	HC	34	50	spag	owalny	spag			2	0	1	202,6
803	31 ad A	G	P	HC			spag	spag	spag			3	1	1	218
804	31 ad A	G	P	HC	40	40	25	kolisty	spag			2	1	1	0,2
805	31 ad C	G	P	HC	52	96	18	owalny	prostokątny			5	1	1	52,4
806	30 ae D	G	Pkom	HC	160	168	64	kolisty	prostokątny	2 słupy na NW, SW, komora		20	1	1	629,4

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
807	30 ae D	G	Pkom	HC	145	145	43	kolisty	prostokątny	stupa na E, komora		19	1	1	489,4
808	31 ae B	G/DC		HC	32	32	spąg	kolisty, zniszczony	spąg			1	0		
814	35 ae D	DC-D		HC	74	70	26	owalny	niekowaty			2	0		
818	35 ae D	G-D	P	HC	42	40	16	owalny	nieregularny			2	1	1	447,2
820	35 ac A	G/DC		HC	18	16						1	0		
821	35 ac A,B	G-D/S	Z	HC	20	20	12	owalny	niekowaty			0	0	1	2,4
823	35 ad D	G	P	HC	56	48	spąg	owalny			plaski kamień pod urną	2	1	1	34,4
1010	30 ae D	G	P	HC			spąg	spąg	spąg			2	1	1	29,6
1011	30 ae D	G	P	HC	70	70	spąg	kolisty, zniszczony	spąg			6	1	1	117,4
1012	30 ae C,D	G	P	HC	46	52	spąg	kolisty	spąg			8	1	1	84,6
1013	30 ae C	G	Z	HC				spąg	spąg			4	0	1	134,4
1014	30 ae A,C,D	G	Pkom	HC	210	210	82	kolisty	prostokątny	jama 1050 w spagu, komora	3 kamienie w spagu jamy	33	1	1	662,8
1015	30 ae C	G	Pkom	HC	140	160	spąg	owalny	spąg	komora	kamień w S cz. jamy - strop	12	1	1	42
1016	30 ae C	G	P	HC	52	52	spąg	kolisty	spąg			6	1	1	280,2
1017	30 ae C	G	Pkom	HC	150	206	68	prostokątny	prostokątny	komora	kamień w komorze w cz. S	17	1	1	1665,8
1017a	30 ae C	DC-D		HC								2	0		
1018	31 ad A	G	PB	HC	120	78	28	owalny	niekowaty			7	1	1	194,2
1021	31 ad D, 31 ac C	G	Pkom	HC	170	170	50	kolisty	klepsydrowaty	komora		21	1	1	44,8

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
1022	31 ac A	G	Pkom	HC	285	285	55	kolisty	prostokątny	komora	kamień w N cz. komory	41	2	1	834,8
1031	32 ac A, 31 ac C	G	kom	HC	130	130	17	kolisty	nieckowaty	komora		14	0	1	0,6
1031a	32 ac A	G-D	P	HC								1	1	1	50,8
1032	32 ac A	G	PBkom	HC	154	172	32	owalny	nieckowaty	komora	małe kamienie w stropie 2 większe kamienie w cz. W	17	1	1	133,2
1033	32 ad D, 32 ac C	G	PB	HC	45	45	22	kolisty	nieckowaty			3	1	1	91,8
1034	32 ac C	DC-jama		HC	50	50	13	kolisty	nieckowaty			0	0		
1036	32 ac A	G-D/S	Z	HC								1	0	1	18
1037	32 ac A	DC-D/S		HC								2	0		
1039	30 ae D	G-D/S	P	HC								1	1	1	
1048	31 ad B,D	G	P	HC								4	1	1	51,4
1190	30 ae C, 30 af D	rów		HC	274	20	17								
1192	34 ad C	G	P	HC	73	60	spag	owalny				2	1	1	115,4
1194	35 ad D	G	P	HC	78	70	18	owalny	trapezowaty			6	1	1	392,4
1197	35 aa C,D	G	PBkom	HC	274	246	62	owalny	trapezowaty	komora		24	1	2	551
1199	35 ac A,B	G	Pkom	HC	196	194	58	owalny	trapezowaty	komora		18	1	1	168
1215	31 aa C	G/DC		HC	78	62	24	nieregularny	trapezowaty			4	0		
1231	35 ac A	G-D/S	PB	HC	80	76	26	nieregularny	trapezowaty			9	3	1	547,4

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
1234	35 ac A,C	G	PB	HC	70	64	39	nieregularny	nieregularny			5	1	1	686,4
1235	35 ac C,D	G	Pkom	HC	220	174	58	nieregularny	trapezowaty	komora		16	1	1	104,2
1236	35 ac C,D	G	Z	HC	142	130		owalny				2	0	1	2,2
1238	35 ac C	G	Z	HC	130	110		owalny				0	0	1	2
1239	35 ac A, 34 ac C	G	P	HC	100	92	24	owalny	nieregularny		niewielkie kamienie na obrzeżach	5	1	1	57,8
1240	35 ac A	G	PB	HC	76	72	35	owalny	trapezowaty			3	1	1	388
1242	32 z C,D, 33 z A,B	G	Pkom	HC	375	357	96	owalny	trapezowaty	komora		19	1	1	48,6
1243	32 z A	G	Pkom	HC	212	178	50	owalny	trapezowaty	komora		12	1	1	47
1261	35 ac B	G	Z	HC	86	78	20	owalny	nieregularny			0	0	1	1,8
1264	36 ae D	G-D	B	HC								10	0	1	44,8
1265	35 ad A	G	P	HC	60	40	spąg	owalny				2	1	1	263,4
1271	30 ae A	G	Pkom	HC	170	200	68	owalny	prostokątny	słup na N, komora	kamienie w spągu	23	1	1	1876,8
1271a	30 ae A	DC-D		HC								2	0		
1274	30 ae A	G	P	HC	32	32	spąg	spąg	spąg			6	1	2	667,5
1275	30 ae B	G	PBkom	HC	164	170	70	kolisty	prostokątny?	słup na N, komora	kamień nakrywający naczynia w komorze (poza N1 i N9)	11	1	1	245,4
1277	30 ae B	DC-N		HC								1	0		
1278	29 ae D, 30 ae B	G/DC		HC								0	0		
1279	29 ae D	G	Pkom	HC	192	214	90	owalny	schodkowy	komora	kamienie przy ścianie S i N komory	18	1	1	

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
1280	29 ae D	G-D/S	P	HC	32	30	spąg	kolisty	spąg			2	1	1	
1286	29 ae C	G	P	HC	42	46	spąg	kolisty	spąg		naczynia ułożone na kamieniu	7	1	1	420,8
1291	29 ae D	G	P	HC	56	58	spąg	kolisty	spąg		naczynia przykryte małymi kamieniami	4	1	1	17,6
1293	30 ae B	G	P	HC			spąg					2	1	1	37,2
1295	29 ae C	G	P	HC	32	32	12	kolisty	prostokątny			6	1	1	327,6
1296	30 ae B	G-D/S	PB	HC								5	1	1	48
1297	30 ae B	DC-N		HC	22	22	spąg	spąg	spąg			1	0		
1298	30 ae B	G	B	HC	40	32	24	kolisty	niekolewaty			2	0	1	320,2
1300	30 ac C	G	Pkom	HC	250	250	126	kolisty	schodkowy	komora	w stropie kilka dłużych kamieni	31	1	1	919,4
1300a	30 ac C	DC-D		HC								2	0		
1300b	30 ac C	DC-D		HC								1	0		
1448	35 aa C, 36 aa A, 35 ab D, 36 ab B	G	Bkom	HC	234	196	44	owalny	trapezowaty	komora		3	0	1	474,2
1687	30 ad D, 30 ac C, 31 ad B, 31 ac A	G	Pkom	HC	172	192	70	owalny	klepsydrowaty	komora	2 kamienie nakrywające naczynia w cz. SW	33	1	1	1101,2
1688	30 ac A,C	G	Pkom	HC	190	190	70	kolisty	schodkowy	komora		26	2	2	691,1
1688a	30 ac A,C	G-D	P	HC								2	1	1	3,4
1689	30 ac C	G	P	HC	120	145	spąg	owalny	spąg			9	2	1	209
1690	30 ad C,D, 31 ad B	G	kom	HC	280	280	80	kolisty		slup NE, komora		25	0	1	43,6

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
1690a	30 ad C,D, 31 ad B	DC-D		HC								1	0		
1691	30 ad D	G	Pkom	HC	150	160	43	owalny	prostokątny	komora		12	1	1	448,2
1691a	30 ad D	G-D/S	P	HC								1	1	1	16,8
1692	30 ad C	G	P	HC	44	56	spag	owalny	spag			4	1	1	460
1693	30 ad A	G	Pkom	HC	240	240	120	kolisty	schodkowy	komora	skupisko kamieni z cz. W jamy	32	2	2	1300
1694	30 ad C	G	Pkom	HC	190	190	100	kolisty	schodkowy	stupa na N, komora	duże kamienie w stropie - w cz. N i SW	25	1	1	449,8
1698	30 ad B,D	G	PBkom	HC	228	240	100	kolisty	schodkowy	komora		24	1	1	150,1
1703	29 ae D	G	P	HC			spag	spag	spag			2	1	1	257
1705/1706	29 ae D	G	P	HC	63	66	6	kolisty	nieckowaty			1	1	1	52
1707	30 ac C	G	Z	HC	64	74	32	owalny	nieckowaty			4	0	1	3,2
1845	35 aa B	G	P	HC	72	64	22	owalny	nieckowaty			3	1	1	60,8
1847	35 ae B,D	G-D	P	HC								3	1	1	110,6
1849	35 aa A	G	Pkom	HC	240	220	42	owalny	trapezowaty	komora		22	1	1	81,2
2127	33 z C,D	G	P	HC	130	38	spag	owalny				14	3	3	489,8
2132	30 ad B	G	P	HC			spag	spag	spag			3	1	1	352
2133	30 ad B	G	B	HC	34	40	spag	kolisty	spag			4	0	1	183,2
2134	30 ad B	G	P	HC			spag	spag	spag			2	1	1	263
2138	30 ad A,B, 29 ad C	G	P	HC	59	68	spag	owalny	spag			4	1	1	116,2
2140	30 ac A,B,C,D	G	PBkom	HC	156	178	80	owalny	schodkowy	komora		12	1	1	711,8
2141	30 ac A	G	P	HC			spag	spag	spag			2	1	1	304,6

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
2142	30 acA	G	P	HC	100	100	50	kolisty	niecko- waty			3	1	1	446,8
2143	29 ad C	G	P	HC			spag	spag	spag			3	1	1	65,6
2144	30 acA	G	P	HC	40	43	spag	kolisty	spag			3	1	1	39,8
2146	29 ad D, 30 ad B	G	Pkom	HC	162	168	46	kolisty	niecko- waty	komora		10	1	1	241
2147	29 ad D	G	kom	HC	170	192	56	owalny	niecko- waty	komora		7	0		
2153	30 ad A, 30 ae B	G	P	HC								4	1	1	28,2
2156	29 ad D	G	P	HC	94	120	spag	owalny	spag			9	1	1	215,4
2165	30 ag C	G	P	HC	20	42	spag	owalny	spag			4	1	1	94
2166	30 ag A, 30 ah B	G	PBkom	HC	130	140	spag	owalny	spag	komora		12	1	1	193,2
2166a	30 ah B	DC-D		HC								1	0		
2167	30 ag C	G-D/S	P	HC								3	1	1	161
2168	30 ag D	G	Pkom	HC	220	250	75	owalny	schod- kowy	komora		31	1	1	400,4
2169	30 ag C	DC-D/S		HC							skupisko kamieni	0			
2170	30 ag A,B,C,D	G	PBkom	HC	192	208	65	kolisty	prosto- kątny	komora	kamienie w stropie	33	1	1	212,9
2170a	30 ag A,B,C,D	DC-D		HC								1	0		
2171	30 ag B,D	G	P	HC	54	62	spag	spag	spag			3	1	1	67,4
2389	35 acA	DC-D		HC								1	0		
2390	37 ad A	DC-D/S		HC	98	96	20	owalny	tra- pezowaty			2	0		
2391	37 ae A	G	P	HC	70	62	18	nieregularny	niecko- waty			2	1	1	1,8

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
2776	37 ae A	G	B	HC	74	52	18	owalny	nieregularny			2	0	1	1,4
2783	37 ae B,D	G	P	HC	38	38	11	owalny	trapezowaty			3	1	1	21,6
2784	35 ac A	G	B	HC	72	54	36	owalny	trapezowaty			3	0	1	63,6
2789	37 ad A,C	G	Pkom	HC	230	178	72	owalny	trapezowaty	komora	duża ilość kamieni w zasypisku	28	1	1	90,8
2834	35 al D, 36 al B	DC:jama		HC	134	254	27	prostokątny	trapezowaty		kamienie w cz. SW i centralnej – obstawa	0	0		
2840	35 ag C,D	G	Pkom	HC	182	146	28	owalny	trapezowaty	komora		17	1	1	81,6
2844	35 ah D, 36 ah B	G	B	HC	184	116	17	owalny	niekropowaty			0	0	1	386,4
2845	36 ag A,B	G	P	HC	106	126	10	owalny	trapezowaty			5	1	1	40
2848	36 aj A	G	P	HC	78	98	17	owalny	trapezowaty		skrzynia – spąg i strop – zwarta konstrukcja kamienna w cz. N i NW – obstawa	1	1	1	1,4
2849	36 ag B	G	Pkom	HC	148	182	68	owalny	trapezowaty	komora		11	1	1	319
2854	33 ai C, 34 ai A	G	P	HC	150	150	15	kolisty	podwójnie niekropowaty			15	2	2	171,4
2855	34 ai A, 34 aj B	G	P	HC	74	116	12	owalny	niekropowaty			9	1	1	81
2856	32 ag C, 33 ag A	G	PB	HC	84	72	37	owalny	niekropowaty		2 kamienie w cz. NE i SW	7	2	1	331,4

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
2857	34 aj A	G	P	HC	138	112	14	owalny	tra- pezowaty		2 kamienie obok popielnicy	4	1	1	488,4
2858	34 aj A,B	G	Pkom	HC	180	166	72	owalny	proste ścianki, nieckowate dno	komora		21	1	1	573,8
2859	34 aj B	G	Pkom	HC	164	164	64	kolisty	tra- pezowaty	komora		24	1	1	222,4
2860	32 ah A,D, 33 ah A,D, 34 ah B	jama		HC	1850	700	30					0	0		
2861	34 ai A, 34 aj B	G	B	HC	144	104	12	owalny	tra- pezowaty		2 kamienie wokół skupiska kości – od S i NW	0	0	1	44,8
2862	34 aj A	G/DC		HC	84	80	13	owalny	tra- pezowaty			3	0		
2863	31 ag C, 31ah D, 32 ag A, 32 ah B	G	Pkom	HC	90	60	10	owalny	tra- pezowaty	komora		14	1	1	614
2864	32 ah B	G	PB	HC	120	82	26	owalny	tra- pezowaty			8	2	2	600,4
2865	31ah D, 32ah B	G	PB	HC	126	84	24	owalny	tra- pezowaty			8	2	1	431,4
2866	32 ah C, 33 ah A	G	P	HC	123	110	29	owalny	tra- pezowaty			1	1	1	65,8
2867	34 al C, 34 am D	G	B	HC	92	72	14	owalny	tra- pezowaty			1	0	1	
2869	34 ak B	G	B	HC lub LT A	98	78	20	owalny	nieckowaty		2 kamienie w stro- pie w cz. NW i SW	0	0	1	109,8
2874	33 ai D	G	P	HC	51	51	24	kolisty	tra- pezowaty			1	1	1	47,6

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
2876	33 aj D	G	P	HC	108	88	18	owalny	nieckowaty			4	1	1	41,8
2877	34 ak B	G	Pkom	HC	130	166	48	owalny	trapezowaty	komora		22	1	1	2,6
2878	33 aj C	G	P	HC	52	52	14	owalny	nieckowaty			1	1	1	216,2
2879	33 aj A	G	P	HC	128	124	17	owalny	nieckowaty			2	1	1	43,4
2880	33 ak D	G	P	HC	88	68	38	owalny	nieckowaty			1	1	1	1209,8
2881	33 ak B	G	Pkom	HC	130	172	38	owalny	nieckowaty	komora		17	1	1	57,4
2882	32 ak C,D, 33 ak A,B	G	Pkom	HC	130	178	42	owalny	trapezowaty	komora		34	1	1	65,8
2883	33 ak A	G	Pkom	HC	128	164	42	owalny	nieckowaty	komora	wokół jamy obstawa kamienna (30 kamieni)	22	1	1	404,4
2885	33 ak C, 33 al D	G	P	HC	80	54	14	owalny	nieckowaty			2	1	1	425,8
2887	32 ak C	DC-D	0	HC								3			
2893	37 al A,B,C,D	G	P	HD	70	90	30					1	1	1	232,6
2895	33 al A	G	Pkom	HC	150	140	38	owalny	nieckowaty	komora	6 kamieni od str. NW komory, kamienie w cz. W i NE jamy	26	1	1	553,8
2895a	33 al A	G-D	P	HC								4	1	1	36,8
2896	32 al C,D, 33 al A,B	G	PBkom	HC	204	171	23	owalny	nieckowaty	komora		19	1	1	372,2
3311	30 ag A	G	PBkom	HC	284	294	110	kolisty	schodkowy	komora	kamienie w stropie jamy	25	1	1	977,2

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	dlugość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
3312	30 ag D	G	Pkom	HC	126	142	spag	kolisty	prostokątny	komora		15	1	1	77,3
3312a	30 ag D	G-D	B	HC								0	0	1	50
3313	30 ag D	G	P	HC	46	48	spag	kolisty	spag			7	1	1	75
3314	30 ag A,B	G	P	HC	44	52	spag	owalny	spag		naczynia pod kamieniami	7	1	1	206,7
3315	30 ag A	G	P	HC	92	96	40	kolisty	prostokątny			8	1	1	492,6
3316	30 ag A, 30 ah B	G	Z	HC	30	32	7	kolisty	lejkowaty			0	0	1	5,2
3317	30 ag D, 31 ag B	G	Pkom	HC	220	220	60	kolisty	prostokątny	komora	duże kamienie w górnych partiach jamy	29	1	1	631,4
3317a	30 ag D, 31 ag B	DC-D		HC								1	0		
3318	30 ak A	G	Pkom	HC	160	168	48	kolisty	strome ścianki, nieckowate dno	komora	w cz. SW stropu - duży kamień	24	1	1	141,4
3319	30 ak B	G	Z	HC	36	50	spag	owalny	spag			2	0	1	12
3320	30 ak B	G	P	HC	30	32	spag	kolisty	spag			4	1	1	267,6
3321	30 ak B	G	P	HC	28	40	spag	owalny	spag			3	1	1	108,2
3322	30 ai D, 31 ai B	G	Pkom	HC	150	150	32	kolisty	trapezowaty	komora		19	1	1	887,8
3323	30 ak D	G	B	HC	50	50	spag	nieregularny	spag			2	0	1	125,2
3324	30 ak D	G	P	HC	60	84	spag	nieregularny	spag			5	1	1	33,4
3326	30 ak A	G	P	HC	42	72	spag	owalny	spag			4	1	1	19,2
3327	31 ak B	G	P	HC	62	70	spag	owalny	spag			1	1	1	375,4
3328	31 ak B	G	P	HC	27	42	spag	owalny	spag			1	1	1	181,6
3329	31 ai D, 31 ak C	G	Bkom	HC	174	200	47	owalny	prostokątny	komora		12	0	1	0,8

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
3330	30 ah D	G	Pkom	HC	140	180	57	prostokątny	prostokątny	2 słupy związane z rowem, komora		26	1	1	810,5
3381	31 ak A,C	G	Pkom	HC	139	198	spag	owalny	spag	komora	kamień w cz. E nakrywający N9	10	1	2	1494
3382	31 ak D	G	Pkom	HC	120	120	spag	nieregularny	spag	komora	kamień w cz. W nakrywający N2, 3, 13	15	1	1	20,6
3383	31 ak A,B	G	P	HC	107	110	spag	kolisty	spag			6	1	1	154,2
3384	31 ak B	G	P	HC								1	1	1	193,2
3385	31 ak A	G	Z	HC								0	0		
3386	31 ak A	G	P	HC	84	100	spag	owalny	spag			2	1	1	0,6
3387	31 ak A	G	P	HC	44	58	spag	owalny	spag			2	1	1	184,2
3388	31 ak A	G	P	HC	48	52	spag	owalny	spag			1	1	1	28,8
3389	31 ak C	G	P	HC	43	45	spag	kolisty	spag			8	1	1	53,6
3390	31 ak C,D	G	PBkom	HC	100	130	spag	prostokątny	spag	komora	komora otoczona kamieniami w cz. S i W	11	1	1	1135
3390a	31 ak C,D	DC-D		HC								2	0		
3391	31 ak D	G	Pkom	HC	188	202	50?	kolisty	schodkowy	komora		23	1	1	332
3391a	31 ak D	G-D		HC								2	0	1	2
3392	30 ah C, 31 ah A	G	P	HC	30	30	spag	kolisty	spag			4	1	1	7,8
3393	30 ah B	G/DC		HC	22	33	spag	owalny	spag			2	0		
3394	30 ah A	G	Pkom	HC	206	242	60	owalny	prostokątny	komora		26	1	1	638,6
3395	30 ah A, 30 ai B	G	P	HC	38	72	spag	owalny	spag			6	1	1	27
3396	30 ah A	G	P	HC								1	1	1	

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
3399	29 ah D, 30 ah B	rów		HC	450	40	21								
3400	30 ak A	G	P	HC	32	40	spag	owalny	spag			1	1	1	223,8
3401	30 ak A	G	P	HC	95	95	spag	czworokątny	spag			16	1	1	
3402	30 ak A, 29 ak C	G	Pkom	HC	154	192	spag	owalny	spag	komora		7	1	1	149,4
3405	30 ak A,B	G	P	HC	140	140	spag	kolisty	spag			2	1	1	8,6
3408	30 ak B, 30 aj A, 29 ak D, 29 aj C	rów		HC	880	60	10	kolisty	niecko- waty, tra- pezowaty						
3409	30 ak B	G	P	HC	64	94	spag	owalny	spag			8	1	1	1,9
3410	30 ak B,D	G	Pkom	HC	100	166	spag	owalny	spag	komora		10	1	1	918,1
3411	30 ak D, 30 aj C	G	kom	HC	100	100	spag	kolisty	spag	komora		11	0	1	16
3412	30 ak D, 30 aj C	G	PBkom	HC	150	150	46	kolisty	prostokąt- ny	komora		35	3	2	477,8
3413	30 ak C	G	P	HC	90	90	spag	kolisty	spag			2	1	1	
3414	30 ak C	G	Pkom	HC	170	170	spag	kolisty	spag	komora		5	2	3	1653,2
3415	31 al D	G	P	HC	54	106	spag	owalny	spag			9	2	1	1361,6
3416	30 ah D, 30 ah C	rów		HC	350	40	18	kolisty	niecko- waty, tra- pezowaty						
3417	30 ah C,D	G	Pkom	HC	190	190	60	kolisty	niecko- waty	komora		23	1	1	264
3418	30 ah C, 31 ah A	G	Pkom	HC	94	280	29	owalny	niecko- waty	komora		17	1	1	556,4
3419	30 ah D, 31 ah B	G	P	HC	45	50	spag	prostokątny	spag			4	1	1	75
3422	30 ah B	G	P	HC								1	1	1	12,4

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
3423	30 ah B,D	G	Pkom	HC	166	168	50	kolisty	niecko-waty	komora	w cz. S jamy - duże kamienie	20	1	1	17,6
3424	30 ah A,B,C,D	G	P	HC	126	132	spag	kolisty	niecko-waty			11	3	2	705,6
3425	30 ah A,C	G	P	HC								1	1	1	376,2
3426	30 ah A,C	G	PB	HC	106	156	spag	owalny	spag			12	3	1	398,8
3427	30 ah A	G	PB	HC	30	30	spag	kolisty	spag			2	1	1	207,6
3428	30 ah B	G	P	HC	30	30	spag	kolisty	spag			2	1	1	8,2
3429	30 ah A	G	Z	HC	46	50	spag	kolisty	spag			0	0	1	103,2
3430	31 al D, 31 ak C	G	Z	HC	48	53	spag	kolisty	spag			1	0		
3437	37 ae B,D	G	P	HC	52	42	14	owalny	niecko-waty			2	2	1	10,2
3438	37 ae D	G	P	HC	54	44	spag	owalny	spag			2	1	1	55,6
3440	37 ae A	G	P	HC	52	47	spag	owalny	spag			2	1	1	3,4
3441	37 ae A, 37 af B	DC:jama		HC	50	48	spag	trójkątny	spag			1	0		
3754	30 ah B, 29 ah D	G	Pkom	HC	132	170	25	owalny	prosto-kątny	komora		23	1	1	630,6
3757	30 ah A	G-D/S	Z	HC	65	65	spag	kolisty	spag			3	0	1	18,5
3758	30 ag D, 30 af C	DC/GS		HC	46	62	11	owalny	niecko-waty			5	0		
3759	30 ai D	G	Z	HC								0	0	1	21,2
3760	30 ai D, 30 ah C	G	PBkom	HC	134	165	45	owalny	prosto-kątny	komora		17	1	1	442,8
3761	30 ai D	G	P	HC								1	1	1	3
3762	30 ah C	G	Z	HC									0	1	39,6
3764	30 ah C, 31 ah A	G	Pkom	HC	94	280	30	owalny	niecko-waty	komora		15	1	1	515,6
3765	32 ak A, 32 al B	G	Pkom	HC	120	120	60	kolisty	niecko-waty	komora		13	1	1	535,8

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
3766	32 ak A	G	P	HC	44	60	spag	owalny	spag			6	1	2	682
3767	32 ak A,C	G	Pkom	HC	142	180	58	owalny	prostokątny	komora		13	1	1	143,2
3768	32 ak C, 32 al D	G	Pkom	HC	146	160	spag	kolisty	spag	komora		14	1	1	45,2
3769	32 ak C	G	Z	HC	20	48	spag	owalny	nieckowaty			1	0		
3770	32 ak C	G	P	HC								1	1	1	25
3771	32 ak A	G	P	HC	35	35	spag	kolisty	nieckowaty			2	1	1	25,8
3772	32 ak B	G	Pkom	HC	200	200	46	kolisty	nieckowaty	komora		17	1	1	1213
3773	32 ak B	G	P	HC								1	1	1	279,6
3774	32 ak D	G	PBkom	HC	188	200	spag	kolisty	nieckowaty	stupa na E, komora		18	1	2	539,2
3775	32 ak D	G	Pkom	HC	106	150	46	prostokątny	prostokątny	komora		15	1	1	52
3777	32 ak B	G	P	HC								1	1	1	9,2
3778	31 ah B	G	P	HC	45	45	spag	kolisty	spag			3	1	1	142
3779	31 ah B	G	Bkom	HC	97	150	spag	owalny	spag	komora		14	0	1	65,6
3779a	31 ah B	G-D	P	HC			spag					8	1	1	126,2
3780	31 ai B, 31 ah A	G	P	HC	178	98	spag	owalny	spag			21	3	2	347,8
3781	31 ah D	G	P	HC								3	1	1	157,8
3782	31 ah D	G	P	HC								2	1	1	73,2
3783	31 ah D	G	Z	HC	150	160	27	kolisty	nieckowaty			9	0		
3784	31 ah C	G	P	HC								17	2	2	106,4
3785	31 ah D	DC-N		HC								1	0		

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
3786	31 ah D	G	Pkom	HC	136	136	spąg	kolisty	niecko- waty	komora	duży kamień poza komorą w cz. SE jamy	13	1	1	136,1
3787	31 ah C, 32 ah A	G	Pkom	HC	123	123	30	kolisty	niecko- waty	komora		12	1	1	11,1
3787a	31 ah C	G-D/S	B	HC								0	0	1	16,4
3788	31 ah C	G	P	HC	56	70	spąg	owalny	spąg			1	1	1	12,8
3789	31 ah C	G	P	HC	110	110	spąg	kolisty	spąg			11	2	1	57,8
3790	31 ah A	G	P	HC								1	1	1	403,6
3791	31 ah C	G	P	HC								1	1	1	20,2
3792	31 ah C	G	PB	HC	50	72	spąg	owalny	spąg			11	2	1	9,8
3793	30 ai B	G	Pkom	HC	162	180	32	owalny	niecko- waty	komora		16	1	1	970
3794	30 ai D	G	Pkom	HC	118	146	spąg	owalny	niecko- waty	komora		13	1	1	252,2
3795	30 ai A,B,C,D	G	Pkom	HC	144	168	spąg	owalny	niecko- waty	komora		27	1	1	80,6
3796	30 ai D	G	Zkom	HC	110	110	spąg	kolisty	niecko- waty	komora		24	0	1	2
3797	29 ai D, 30 ai B	G	Pkom	HC	212	228	55	kolisty	prosto- kątny	komora		31	1	2	476
3798	30 aj B, 30 ai A	G	Pkom	HC	225	225	54	kolisty	schod- kowy	komora		17	1	1	
3799	30 ai D, 31 ai B	G	P	HC	44	120	spąg	kolisty	spąg			3	1	1	205,8
3800	30 ai D, 31 ai B	G	P	HC	88	72	spąg	kolisty	spąg			13	1	1	724,4
4262	34 ae B	G	P	HC	30	24	spąg	owalny				2	1	1	
4263	33 ae D, 34 ae B	G	P	HC	40	38	spąg	czworoboczny				6	1	1	240
4264	34 ae D	G	P	HC	58	50	spąg	nieregularny				2	1	1	554,4

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
4265	34 ae D	G	P	HC	55	50	spąg	nieregularny				4	2	2	308,6
4266	33 ae C, 34 ae A	G	P	HC	60	52	spąg	nieregularny				4	1	1	132,4
4267	34 ad A,C	G	Pkom	HC	256	220	82	owalny	tra- pezowaty	komora		20	2	1	631,8
4268	34 ad A,B	G	Z	HC	142	134	9	nieregularny	tra- pezowaty			2	0	1	1,2
4269	34 ac A, 34 ad D	G	Pkom	HC	238	210	80	owalny	tra- pezowaty	komora	2 kamienie na skrzyni	38	2	2	160,8
4270	34 ad B,D	G	PBkom	HC	418	390	101	owalny	tra- pezowaty	słup E, komora	pojedynczy kamień w komorze	46	3	2	712,7
4271	34 ad B	G	Pkom	HC	154	140	84	nieregularny	nieregularny	komora		15	1	1	42,2
4271a	34 ad B	G-D/S	P	HC			spąg					2	1	1	247,6
4272	33 ab D	G	Pkom	HC	162	160	46	nieregularny	tra- pezowaty	komora	2 kamienie przy N ścianie komory	9	1	1	46
4273	34 ae A	G	Pkom	HC	204	200	90	owalny	tra- pezowaty	komora		27	1	1	162,6
4274	34 ae D	G	Pkom	HC	202	196	52	owalny	tra- pezowaty	komora		20	1	1	175,8
4275	34 ae A,C	G/DC		HC	52	32		owalny				3	0		
4276	34 ac A	G	P	HC	38	28	spąg	owalny				1	1	1	242,2
4277	34 ac A	G	PBkom	HC	246	220	96	owalny	tra- pezowaty	komora		24	1	1	995,4
4278	34 ac C	G	PBkom	HC	200	188	62	owalny	nieregularny	komora	skrzynia od N i S obstawiona kamie- niami	12	1	1	123,7
4279	33 ab C, 34 ab A	G	Pkom	HC	156	152	20	nieregularny	tra- pezowaty	komora	naczynia obstawio- ne kamieniami	18	1	1	39,7
4281	34 ae D	G-D	P	HC	48	40	spąg	owalny				1	1	1	64,8

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
4282	34 ae C	G	B	HC	56	52	21	owalny	zblizony do prostokata			1	0	1	87,2
4283	34 ae C	G	B	HC	64	60	37	prostokątny	zblizony do półkolistego		pojedynczy kamień w cz. N grobu	1	0	1	240,8
4285	34 ae C	G	Z	HC	67	50	16	owalny	trapezowaty			3	0	1	12,4
4286	34 ae C	G	PB	HC	88	68	37	nieregularny	nieregularny			7	1	1	476,6
4287	33 ab D	DC-D		HC							kamień	1	0		
4290	34 ae C	G	PB	HC	72	68	12	nieregularny	trapezowaty			4	1	1	164,2
4291	34 ae C	G	P	HC	50	42	spąg	owalny				4	1	1	321,6
4293	33 aa C, 34 aa A	G	Pkom	HC	192	164	52	owalny	trapezowaty	komora	od E, W, S komora obstawiona kamieniami	19	1	1	132
4294	34 ad A	G	B	HC	96	38		zblizona do czworoboku				4	0	1	0,2
4295	34 ae C	DC-N		HC	46	40		owalny				1	0		
4296	34 ac B	G	B	HC	43	36		nieregularny				1	0		
4297	34 ab C, 34 ac D	G	Pkom	HC	270	242	106	owalny	trapezowaty	komora	kamień w komorze	41	1	1	469,2
4298	34 ae C	G/DC		HC	46	36		owalny			kamień w cz. N	2	0		
4300	34 ad A,D	G/DC		HC	114	104	27	nieregularny	nieregularny			1	0		
4301	34 af D, 34 ae C	G	PB	HC	58	52	22	owalny	trapezowaty			4	2	3	1159
4302	33 ab D	DC-D		HC								2	0		
4303	33 ab D	DC-D		HC							kamień na naczyniach	4	0		

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
4306	33 aa D	G	P	HC	40	30	spąg	owalny				3	1	1	1,8
4307	33 aa D	G	Pkom	HC	140	136	48	owalny	tra- pezowaty	komora		19	1	1	240,8
4381	30 ai C,D, 31 ai A,B	rów		HC	320	40	10								
4382	29 ak C	DC-N		HC	40	40	spąg	kolisty	spąg			1	0		
4383	29 ak C, 30 ak A	G	Pkom	HC	130	200	44	owalny	prosto- kątny	komora		30	1	1	774
4384	29 ak B	G	Pkom	HC	300	300	68	kolisty	schod- kowy	komora	2 kamienie w cz. S	31	1	1	465,6
4385	29 ak A	G	Pkom	HC	240	250	68	kolisty	prosto- kątny	komora	duży kamień w cz. N, w spągu - poza komorą - w cz. S - przy ścianie - kilka kamieni	15	1	1	555,2
4386	29 ak A	G	Z	HC								1	0		
4387	29 ak A, 28 ak C	G/DC		HC	70	84	spąg	owalny	spąg			1	0		
4390	29 ak C	G	P	HC	66	66	35	kolisty	prosto- kątny			11	2	1	5,6
4391	29 ak C,D	G	Z	HC								1	0	1	6,2
4393	31 ak C	G-D/S	P	HC								1	1	1	6,4
4394	30 ai C, 31 ai A	G	Zkom	HC	140	220						1	0		
4395	29 aj C	G	Pkom	HC	152	210	spąg	prostokątny	spąg	słupy - naroża, komora		19	1	1	1298,4
4395a	29 aj C	DC-D		HC								2	0		
4397	29 aj A, 29 ak C	G	P	HC	118	110	31	owalny	prosto- kątny			12	1	1	304,6
4398	29 aj A	G	PB	HC			5					4	1	2	636,7

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
4398a	29 aj A	DC-D/S		HC								2			
4400	29 aj B	G/DC		HC								2	0		
4401	29 aj B	G	Pkom	HC	116	210	32	prostokątny	spąg	komora		20	1	1	293,4
4402	29 aj B	rów		HC	300		10								
4403	29 aj A	DC-D/S		HC								1	0		
4404	29 aj A	G	Pkom	HC	170	180	68	owalny	prostokątny	2 słupy na SW, SE, komora		19	1	1	414,2
4408	30 aj D, 30 aj C, 31 aj B, 31 aj A	rów		HC	480	50	10								
4409	31 aj A,B	G	P	HC	50	65	spąg	owalny	spąg		naczynia na kamie- niach	11	1	1	374,6
4410	32 ag C	G	P	HC	80	70	24	owalny	prostokątny			4	1	1	70,2
4411	29 ak C, 29 al D	G	Pkom	HC	182	222	44	owalny	prostokątny	komora	2 kamienie w stropie	21	1	1	513,4
4414	29 ai B, 28 ai D	G	Pkom	HC	128	150	20	owalny	prostokątny	komora		25	1	1	799,6
4415	29 ai B	G	P	HC	34	95	spąg	owalny	spąg			7	2	2	879,6
4416	29 ai B	G	P	HC	76	46	spąg	owalny	spąg			17	2	1	184,5
4417	29 ai B	G	PB	HC	22	30	spąg	owalny	spąg			4	1	2	94,8
4418	29 ai B	G	P	HC	44	38	spąg	owalny	spąg			5	1	1	709,6
4419	29 ai B	G/DC		HC	24	32	spąg	owalny	spąg			1	0		
4420	29 ai D	G/DC		HC								1	0		
4421	29 ai D	G/DC		HC	42	52	spąg	owalny	spąg			3	0		
4422	29 ak C, 30 ak A	G-D	P	HC			spąg	nieregularny	nieckowaty			2	1	1	11,2

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
4423	29 ai D, 29 ah C	G	PBkom	HC	120	140	spag	owalny	niecko- waty	komora	głaz w narożniku SE komory (cz.owo poza komorą)	13	3	3	928,6
4424	29 ai C	G	P	HC	44	54	spag	owalny	spag			5	1	1	830,2
4425	29 ai C, 30 ai A	G	P	HC	26	36	spag	owalny	spag			4	2	2	846
4426	29 ai C	G	Pkom	HC	150	200	60	owalny	niecko- waty	komora	kamień w cz. E stropu	14	2	1	1,4
4427	29 ai C	G	P	HC	64	100	spag	owalny	niecko- waty			5	2	2	1157,2
4428	29 ai A,B,C,D	G	Pkom	HC	170	180	23	owalny	prosto- kątny	komora	2 kamienie	21	1	1	608,6
4428a	29 ai A,B,C,D	DC-D		HC								4	0		
4429	29 ai A, 29 ai C	G/DC		HC	52	52	spag	kolisty	spag			6	0		
4851	33 z C, 34 z A	G	Pkom	HC	156	130	32	owalny	tra- pezowaty	komora	2 kamienie na skrzyni i kilka w N cz. grobu	11	1	1	66,8
4852	33 z C	G	Pkom	HC	196	174	61	owalny	tra- pezowaty	komora	nad komorą kilka kamieni	28	1	1	38
4857	34 ab B	G	Pkom	HC	232	206	88	owalny	tra- pezowaty	komora	kamień w skrzyni	17	1	1	201,3
4864	34 z A, 34 aa B	G	P	HC	142	116	26	nieregularny	prosto- kątny			10	1	1	69,7
4865	34 aa C,D	G	Pkom	HC	252	170	74	owalny	tra- pezowaty	komora		18	1	1	238,1
5597	33 aa C, 34 aa A	DC-D		HC							pojedynczy kamień	1	0		
5610	33 ad B	G/DC		HC								1	0		
5611	33 ac B,D	G	PBkom	HC	356	352	72	owalny	tra- pezowaty	komora	kamienie w zasypisku	31	1	1	123,4

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	dlugosc	szerokosc	glębokosc	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
5616	33 ac A	G	P	HC	68	60	20	owalny	tra- pezowaty			6	1	1	125,6
5617	33 ac A	G	B	HC	152	132	24	owalny	tra- pezowaty			3	0	1	7,2
5952	29 ai A	G	P	HC	30	30	spąg	kolisty	spąg			2	1	1	486
5953	29 ai A	G	P	HD	30	30	spąg					2	1	1	630,4
5954	29 ai B	G	P	HC	72	100	spąg	owalny	spąg			10	1	1	1515,2
5955	29 ai A	G	P	HC	47	52	spąg	owalny	spąg			3	1	1	313,2
5956	29 ai A	G	P	HC	28	32	spąg	kolisty	spąg			2	1	1	669
5957	29 ai A	G	P	HC	77	92	spąg	owalny	spąg			9	1	1	298,4
5958	29 ai C	G	Pkom	HC	200	164	32	owalny	prostokątny	słup na NE, komora	duży kamień w spągu jamy, w cz. SW, mniejszy po str. NE - poza komorą	27	2	2	173,5
5959	29 ai B	G	P	HC	54	70	spąg	owalny	spąg			7	1	1	758,6
5961	28 aj C, 29 aj A	G	Pkom	HC	180	180	42?	kolisty	prostokątny	komora	duży kamień w centrum jamy	16	1	1	442,2
5963	29 ai C	rów		HC	320	12	10								
5964	31 aj A, 31 ak B	G	Pkom	HC	220	240	76	owalny	prostokątny	komora		22	1	1	486
5965	31 ak B, 31 aj A	G	P	HC								1	1	1	429,8
5966	31 aj A	G	P	HC	50	60	spąg	owalny	spąg			7	2	1	324,4
5970	31 aj C	G	P	HC	40	40	spąg	kolisty	spąg			6	1	1	105,4
5971	31 aj C	G	P	HC								2	1	1	29,8
5972	31 aj C	G/DC		HC								4	0		
5973	31 aj C	G	P	HC								3	1	1	524,8
5974	31 aj C,D	G	PB	HC	42	39	spąg	kolisty	spąg	słup N		3	1	1	290,2
5975	31 aj D	G	P	HC	42	39	spąg	kolisty	spąg			2	1	1	154,7

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	dlugość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
5976	31 ag A,B,C,D	rów		HC	600	64									
5977	31 ag A, 31 ah B	G	Pkom	HC	164	164	74	kolisty	prostokątny	komora		32	1	1	228,4
5978	31 ag A	G	P	HC								3	1	1	19,4
5982	32 ag A	G	P	HC	22	40	spag	owalny	spag			3	1	1	165,2
5983	32 ag A	G	P	HC	40	30	spag	owalny	spag			7	1	1	27
5984	32 ag A	G	P	HC	50	50	spag	kolisty	spag			2	1	1	604,4
5985	32 ag A,B,C,D	G	Bkom	HC	260	252	84	kolisty	prostokątny	słup N, komora	kamienie w cz. S - poza skrzynią	26	0	1	100,6
5986	32 ag C	G	P	HC	26	26	spag	kolisty	spag			1	1	1	151,2
5987	32 ag C	G-D	B	HC	34	60	24	owalny	prostokątny			2	0	1	23,4
5989	32 ag C	G	P	HC	30	30	spag	kolisty	spag			1	1	1	183
5990	29 ah A	G	Bkom	HC	170	210	80	owalny	prostokątny	3 słupy w rowie, komora		28	0	1	197
5990a	29 ah A	DC-D		HC								2	0		
5991	29 ai B, 29 ah A	rów		HC	420	34	16								
5992	29 ah B, 28 ah D	G	Pkom	HC	230	210	38	kolisty	prostokątny	słup na N, komora		34	1	1	1227,6
5993	29 ah B,D	G	kom	HC	148	134	34	kolisty	prostokątny	słup na NW, komora		20	0	1	1,2
5994	29 ah B, 29 ag A	G	PBkom	HC	190	166	41	owalny	schodkowy	komora		19	1	1	235,8
5994a	29 ah B, 29 ag A	G-D	B	HC								0	0	1	59

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
5994b	29 ah B, 29 ag A	DC-D		HC								1			
5995	29 ag C	G	Pkom	HC	160	180	35	owalny	prostokątny	komora	glaz nad wyposażeniem w cz. centralnej	25	1	1	372
5996	29 ag B	G	PBkom	HC	124	200	50	owalny	prostokątny	komora		30	1	1	1620,8
5997	29 ag D	G	Pkom	HC	80	123	spag	prostokątny	spag	komora		26	1	1	695
5999	29 ag A	G	Pkom	HC	118	112	26	kolisty	niekolewaty	komora		10	1	1	793
6000	29 ah A	G	P	HC								1	1	1	170,6
6001	29 ah D	G	P	HC	32	70	spag	owalny	spag			2	1	1	141
6002	29 ah C	G	P	HC	35	54	spag	owalny	spag			2	1	1	465,2
6003	29 ah A	rów		HC	330	20	9								
6013	29 ah A	DC-D		HC								1			
6014	29 ah A	G-D/S	P	HC								2	1	1	13
6015	31 aj B	G	P	HC								4	1	1	107,6
6016	31 aj A,B,C,D	rów		HC	440	50	45								
6017	31 aj B, 30 aj D	G	Pkom	HC	190	144	37	prostokątny	prostokątny	komora		17	1	1	1,6
6018	31 aj D	G/DC		HC	20	40	spag	owalny	spag			2	0		
6019	31 aj D	G	P	HC								1	1	1	198,2
6020	30 aj D, 30 ai	rów		HC	350	23	17								
6022	31 aj B	DC-D		HC								3	0		
6023	31 aj D, 31 ai C	G	Pkom	HC	180	175	50	owalny	prostokątny	komora		22	1	1	549,2
6024	31 aj D, 31 ai C	G-D/S	P	HC								6	1	1	378,8

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
6025	31 ajA, C	G/DC		HC	52	50	20	owalny	niecko- waty			6			
6026	31 ak B, 31 ajA, C	G	Pkom	HC	104	98	54	owalny	schod- kowy	komora		12	2	2	239,2
6027	31 aj C	G	P	HC								1	1	1	11,2
6028	31 aj C, 31 ak D	G	P	HC	40	43	spag	kolisty	spag			5	1	1	416,4
6029	31 ak D	G	P	HC	50	50	spag	kolisty	spag			8	2	1	311,6
6030	31 aj C, 32 ajA	G	P	HC	64	64	13	kolisty	prosto- kątny			5	2	1	21,4
6031	31 ak D, 31 aj C	G	P	HC	76	58	spag	owalny	spag			7	3	2	1782,4
6034	31 ajA	G	B	HC	57	36	11	owalny	niecko- waty			0	0	1	127
6036	31 ai C	G	P	HC								3	1	1	309,6
6037	31 ai C	G/DC		HC	60	60	spag	kolisty	spag			1	0		
6038	31 ai C	DC/GS		HC								2	0	0	
6039	31 ai C	G	P	HC								1	1	1	48,8
6040	31 ai C	G	P	HC								2	1	1	21,6
6041	31 ai C	DC-N		HC								1	0		
6042	31 ai C	G	P	HC								2	1	1	130
6043	31 ai C	G	Z	HC								4	0	1	96,4
6044	31 ai C	G	P	HC								3	1	1	196,4
6045	31 ai B	G	PB	HC	74	70	38	kolisty	prosto- kątny			16	1	1	552,5
6046	31 ai B	G	P	HC	32	24	spag	owalny	spag			6	1	1	83,2
6047	31 ai B	G/DC		HC	33	28	spag	owalny	spag			2			
6048	31 ai B	G	P	HC	52	42	spag	owalny	spag			7	1	1	2,4
6049	31 ai B	G	P	HC								8	1	1	223,6

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	dlugosc	szerokosc	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
6050	31 ai B	G	P	HC	82	82	35	kolisty	nieckowaty			11	1	1	111,4
6051	31 ai B	G	PB	HC	35	35	spąg	kolisty	spąg			3	1	1	947,2
6364	33 ac A, 33 ad B	G	PBkom	HC	176	162	52	owalny	trapezowaty	komora	skrzynia od N oboczona kamieniami	22	1	1	238,6
6365	33 ad B	G	PBkom	HC	236	210	112	owalny	trapezowaty	komora		24	1	1	253,4
6366	33 ad A,C	G	Pkom	HC	330	304	114	owalny	trapezowaty	komora	skrzynia z 2 kamieniami od W	31	1	1	872
6367	33 ad A	G	PB	HC	52	50		owalny				5	1	1	610,4
6369	33 ad B	G	B	HC	58	54	18	owalny	trapezowaty			1	0	1	505,4
6370	33 ad B	G	P	HC	38	28	spąg	owalny				1	1	1	147
6371	33 ad A	G	Z	HC	86	74	24	nieregularny	nieregularny			1	0		
6372	33 ad A	G	P	HC			spąg					2	1	1	7,6
6373	33 ad A	G	B	HC	106	88	70	nieregularny	nieregularny			6	0	1	16,8
6374	33 ad A	G	B	HC	52	44		owalny			duży kamień w N cz.	1	0	1	36,4
6375	33 ad B	G		HC	70	52		owalny				2	0	1	0,2
6377	33 ad D	G	P	HC	34	33	spąg	owalny				3	1	1	0,2
6379	33 ad D	G	Z	HC	36	30		owalny				3	0	1	1,8
6380	33 ac C	G	Pkom	HC	170	168	66	owalny	trapezowaty	komora		15	1	1	115,2
6382	33 ad A	G/DC		HC	28	28		owalny				2	0		
6675	33 ad A	G	P	HC	98	92	72	owalny	trapezowaty		pojedynczy kamień	1	1	1	63,8
6676	33 ad B	G	P	HC	74	60	spąg	owalny				3	1	1	382,9
6678	33 ae B,D	G	P	HC	153	116	24	nieregularny	nieregularny			9	1	1	45
6679	33 ae B	G	P	HC	80	60	spąg	owalny				1	1	1	40,9

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
6680	33 ae A,C, 33 af B,D	G	Pkom	HC	412	404	122	owalny	tra- pezowaty	komora		29	1	1	244,6
6681	33 ae A,B	G	Pkom	HC	188	186	36	owalny	tra- pezowaty	komora	skrzynia od N i S otoczona kamie- niami	10	1	1	65,4
6682	33 ad D	G	P	HC	50	46	spag	owalny				6	1	1	231,2
6686	33 ae D	G	Z	HC	62	75	25					0		1	
6687	33 ae C	G	P	HC	60	56	spag	owalny				4	1	1	57,4
6688	33 ae A,C	G	B	HC	44	40	16	owalny	niecko- waty			0	0	1	13,8
6689	33 ad A	DC-N		HD								1	0	0	
6690	35 af B	G	Pkom	HC	188	188	62	owalny	tra- pezowaty	komora		35	1	1	551,6
6691	35 af D, 36 af B	G	Pkom	HC	252	190	84	owalny	tra- pezowaty	komora	kamień na stropie skrzyni	35	1	1	338,8
6692	35 af C, 36 af B	G	P	HC	130	124	21	czworoboczny	nieregu- larny			10	2	1	7,8
6693	36 af A,C	G	Pkom	HC	188	90	32	owalny	nieregu- larny	komora		19	1	1	135,9
6694	36af D	G	Pkom	HC	120	116	18	owalny	tra- pezowaty	komora		14	1	1	310
6696	37 af A	G	Pkom	HC	234	220	51	owalny	tra- pezowaty	komora	skrzynia od E i S otoczona kamie- niami	33	2	1	363,1
6698	37 af B	G	Pkom	HC	238	212	40	owalny	tra- pezowaty	komora	kilka kamieni na stropie i gład na skrzyni	20	1	1	2,4
6700	36 af C	G	P	HC	162	134	16	owalny	nieregu- larny		pojedynczy kamień	14	1	1	101,8
6703	36 af C, 36 ag D	G	P	HC	84	80	15	owalny	niecko- waty			5	1	1	30
7374	31 ai A,B	G	P	HC								4	1	2	1248,2

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
7375	31 ai B	G	P	HC	30	30	spąg	kolisty	spąg			1	1	1	1033,2
7376	31 ai A	DC-D/S	P	HC								1	0	0	
7377	31 ai A	G-D/S	P	HC								1	1	1	38,2
7378	31 ai B	G	P	HC								8	1	1	157,4
7379	31 ai B	G	P	HC								1	1	1	17
7380	31 ai B	G	P	HC								2	1	1	531
7381	31 ai B	G/DC		HC								0	0		
7382	31 ai B	G	P	HC								1	1	1	144
7383	31 ai B	G	P	HC								1	1	1	7,4
7384	31 ai B	G/DC		HC								2	0		
7385	31 ai A	G-D/S	P	HC								2	1	1	203,8
7386	31 ai A	G	Pkom	HC	182	178	58	kolisty	proste ścianki, nieckowa- te dno	komora		12	1	1	307,8
7387	31 ai A,B,C,D	G	Pkom	HC	122	124	25	kolisty	prosto- kątny	komora		19	1	1	985,2
7388	31 ai D	G	P	HC								2	1	1	236
7389	32 ai B	G	Pkom	HC	254	254	spąg	kolisty	spąg	komora		41	2	1	1665,3
7390	31 ai D, 32 ai A,B	rów		HC	500	42	17	kolisty	proste ścianki, płaskie dno						
7391	32 ai A,C, 32 aj B,D	G	Pkom	HC	78	153	spąg	prostokątny	spąg	komora		19	1	1	940
7391a	32 ai A,C, 32 aj B,D	DC-D		HC								1	0		
7397	32 ag, A,B,C,D	D		HC	84	84	55	kolisty	proste ścianki, nieckowa- te dno			0	0		

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
7398	30 ah A	G	Z	HC								1		1	173,4
7399	31 aj A	G	Zkom	HC				zniszczony	zniszczony			8	0		
7401	31 ai C	G	P	HC								2	1	1	23,2
7402	32 aj A,C	G	Pkom	HC	137	132	spag	kolisty	spag	komora		12	1	1	1954,2
7403	32 aj A, 32 ak B	G	P	HC	31	40	spag	owalny	spag			7	1	1	436
7404	32 aj C	G	P	HC								2	1	1	136
7405	32 aj A	G	P	HC	70	70	spag	owalny	spag			9	1	1	362
7406	32 aj A	G	P	HC	48	41	spag	owalny	spag			6	1	1	723,8
7407	32 aj A	G	P	HC	38	33	spag	owalny	spag			2	1	1	361,1
7408	31 aj C, 32 aj A	G	P	HC	74	116	66	owalny	tra- pezowaty			15	1	1	481,8
7408a	31 aj C, 32 aj A	G-D		HC								5	0	1	15,8
7408b	31 aj C, 32 aj A	DC-D		HC								4	0		
7409	31 aj D, 32 aj B	G	Pkom	HC	112	140	70	owalny	prosto- kątny	komora		16	1	1	480
7410	32 aj C	G	PBkom	HC	82	130	34	prostokątny	prosto- kątny	komora		14	1	2	120,8
7411	32 aj A	G	P	HC	70	86	38	owalny	prosto- kątny			17	2	2	628,8
7412	32 aj A	G	P	HC								3	1	1	12
7413	28 ag D	G	P	HC	52	58	spag	kolisty	spag			3	2	1	76,6
7414	28 ah C,D	G	PBkom	HC	64	100	spag	prostokątny	spag	komora		14	2	1	1019,4
7415	28 ah D	G	Pkom	HC	78	138	spag	prostokątny	spag	komora		17	2	1	802,8
7417	28 ag D	rów		HC	500	45	20	kolisty	proste ścianki, nieckowa- te dno						

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
7419	28 ai C	G	P	HC	62	72	24	owalny	prostokątny			4	2	1	546,4
7420	28 ah A,C, 28 ai B,D	rów		HC	370	50	4	kolisty	proste ścianki, płaskie dno						
7421	28 ag C	G	B	HC	74	128	spąg	prostokątny	nieckowaty			5	0	1	168,8
7422	28 ai C	G	PBkom	HC	162	162	62	kolisty	prostokątny	komora		22	1	1	127,2
7423	28 ai A	G	Pkom	HC	150	115	spąg	owalny	spąg	komora	głaz w cz. E na wyposażeniu	12	1	1	242,2
7423a	28 ai A	DC-D		HC								1	0		
7424	28 ai B, D	G	Pkom	HC	112	170	25	prostokątny	nieckowaty	komora		15	1	1	13,8
7425	28 ai D	G	P	HC	140	130	50	kolisty	proste ścianki, nieckowate dno		duży kamień na N przy jamie	9	1	1	57,4
7426	28 ai C	G	P	HC								1	1	1	709,8
7427	28 ai C	G/DC		HC								2	0		
7428	28 ai D	G	P	HC								2	1	1	110
7429	28 aj C,D	G	kom	HC	250	250	30	kolisty	nieckowaty	komora		30	1	1	
7430	28 aj A,B,C,D	rów		HC	590	70	30	kolisty	nieckowaty						
7431	28 ai C	rów		HC	280	25	6	kolisty	nieckowaty						
7432	28 ai A, 28 aj B	G	Pkom	HC	180	180	36	kolisty	proste ścianki, nieckowate dno	komora		17	1	1	494,2

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
7434	28 ak C	G	Pkom	HC	127	160	55	owalny	niecko- waty	komora		27	2	2	2376,6
7435	28 ai D	G	P	HC								1	1	1	895,2
7436	28 aj C	DC-D		HC								1	0		
7437	28 aj D	DC-D		HC								2	0		
7438	28 aj D	DC-D		HC								1	0		
7439	28 ak B	G	P	HC	40	40	spąg	kolisty	spąg			3	1	1	281
7440	28 ak B	G	P	HC	30	30	spąg	kolisty	spąg			2	1	1	141,6
7441	28 ak B	G/DC	0	HC	38	52	spąg	owalny	spąg			2			
7442	28 ak B	G	P	HC	36	48	spąg	owalny	spąg			3	1	1	15,4
7443	27 ak D, 28 ak B	G	P	HC	65	65	spąg	kolisty	spąg			2	1	1	509,8
7444	28 ak B	G	Z	HC			spąg		spąg			0	0		
7445	27 ak D	G	P	HC	24	36	spąg	owalny	spąg			3	1	1	96,8
7446	28 ak A	G	P	HC	72	52	spąg	owalny	spąg		kamień w cz. S	6	1	1	499,8
7448	28 ak A	G	P	HC	47	42	spąg	kolisty	spąg			2	1	2	532,2
7449	28 ak A, 27 ak C	G	Pkom	HC	150	150	68	kolisty	prosto- kątny	komora		19	1	1	158,2
7449a	28 ak A, 27 ak C	DC-D		HC								2	0		
7450	28 ak A	G	P	HC	42	50	spąg	owalny	spąg		kamień w cz. E	4	1	1	320,4
7451	28 ak B	G	P	HC	52	54	17	kolisty	niecko- waty			5	3	2	1063,4
7452	28 ak A,B,C,D	G	Pkom	HC	204	210	60	kolisty	prosto- kątny	komora		17	1	1	325
7453	28 ak A	G	P	HC	40	40	spąg	kolisty	spąg			2	1	1	73,6
7454	28 ak A,C	G	P	HC	40	54	spąg	owalny	spąg			5	1	1	357,2
7457	29 af A	G	Z	HC								0	0	1	0,6
7458	28 ak C,D	G	Pkom	HC	234	242	68	kolisty	niecko- waty	komora		33	1	1	326,6
7459	28 ak D	G/DC		HC	30	30	spąg	kolisty	spąg			1			

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
7461	28 ak A, 28 al B	G	Pkom	HC	180	190	74	kolisty	prosto- kątny	komora		21	1	1	713,3
7462	28 ak B	G	P	HC	60	55	26	owalny	lejkowaty			4	1	1	1944
7463	28 ak B	G/DC		HC								2			
7464	28 ai A	G	Pkom	HC	170	176	56	kolisty	klepsydro- waty	komora		21	1	1	0,8
7464a	28 ai A	DC-D		HC								2	0		
7465	28 ak A	G	Pkom	HC	220	170	65	owalny	niecko- waty	komora		13	1	1	1354,2
7466	28 ai A	G	P	HC								8	1	1	987,6
7467	28 ai C	G	P	HC								4	1	1	
7468	28 ai C	G	P	HC								5	1	1	621
7469	28 ai D	G	P	HC	24	42	spąg	owalny	spąg			8	1	1	200,2
7472	28 ah C	G	Pkom	HC	160	190	40	owalny	prosto- kątny	komora		27	1	1	2291,6
8415	27 am C	G	P	HC			spąg					2	1	1	48,8
8656	37af A	G-D	P	HC	56	38	31	owalny	nieregu- larny			2	1	1	10,2
8868	30 af D	G/DC		HC	110	110	52	kolisty	prosto- kątny			1			
8869	30 af D	DC-jama		HC	94	100	28					0			
8870	30 af B	G	Pkom	HC	130	140	60	owalny	niecko- waty	komora		29	1	2	706,8
8870a	30 af B	DC-D		HC								4	0		
8872	30 af B, 29 af D	G	Pkom	HC	124	124	38	kolisty	tra- pezowaty	komora		5	1	1	294
8873	30 af B	G	Pkom	HC	85	120	70	owalny	prosto- kątny	komora		14	1	1	1336,2
8873a	30 af B	DC-D		HC								1	0		
8874	30 af A,C	G	P	HC								1	1	1	549,4

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
8875	29 af D	G	P	HC								1	1	1	0,6
8876	30 af A	G	P	HC								1	1	1	
8877	30 af A, 29 af C	G	Pkom	HC	140	144	spag	kolisty	spag	komora		20	1	1	615
8878	30 af A	G/DC		HC	42	45	spag	kolisty	spag			1	0		
8879	30 af A	G/DC		HC	44	44	spag	kolisty	spag			1	0		
8881	30 af A, C	G	P	HC	88	84	38	kolisty	prosto- kątny		kamień na S, w spagu jamy	11	1	1	27,8
8882	30 af C	G	P	HC								2	1	1	37,2
8883	30 af C	G	P	HC	38	38	spag	kolisty	spag			2	1	1	28
8884	30 af C	G	P	HC								1	1	1	7,5
8885	30 af C	G	PBkom	HC	168	160	45	kolisty	prosto- kątny	komora	kamienie na poz. 0,30m w cz. NW	18	3	1	1063,2
8886	30 af C	G	P	HC	28	65	spag	owalny	spag			1	1	1	44,4
8887	30 af B	G	P	HC	130	154	42	owalny	prosto- kątny			14	1	1	7,8
8888	28 af C, 29 af D	G	Pkom	HC	290	300	90	kolisty	prosto- kątny	komora		26	1	1	669,2
8889	30 af B	G	P	HC								2	1	1	544,2
8890	30 af B	G	P	HC	38	38	spag	kolisty	spag			2	1	2	598,4
8891	29 af B, D	G	Pkom	HC	200	200	70	kolisty	prosto- kątny	komora		22	1	2	1439,6
8892	29 af A	G	Pkom	HC	210	210	50	kolisty	prosto- kątny	komora		41	3	2	956,5
8892a	29 af A	DC-D		HC								1	0		
8893	29 af B, 29 ae A	G	Pkom	HC	184	178	46	kolisty	prosto- kątny		duży kamień w stropie w cz. S	20	1	1	1040,4
8894	29 af B	G	P	HC	92	85	spag	owalny	spag			7	1	1	250
8895	34 af A	DC-D/S		HC								3			

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
8897	28 af C, 29 afA	rów		HC	346	42	26	kolisty	trapezowaty						
8898	29 af B	G	P	HC	192	228	36	owalny	trapezowaty		duży kamień w cz. centralnej	13	1	1	136,2
8899	28 af C	G	Pkom	HC	168	195	56	owalny	prostokątny	komora	w cz. W poza komorą bruk kamienny pojedyncze kamienie w cz. NE i E jamy	19	1	1	682,8
8899a	28 af C	DC-D		HC								3	0		
8902	30 af C	G	Z	HC								1	1	1	
8903	28 af D, 29 af B	G	Pkom	HC	170	170	40	kolisty	lejkowaty	komora		16	2	1	1879,4
8904	30 af A	G	Z	HC	24	30	spag	owalny	spag			1		1	
8905	31 af A	G	Pkom	HC	162	202	20	owalny	spag	komora		23	1	1	977,2
8905a	31 af A	DC-D		HC								1	0		
8906	31 af A,C	rów		HC	420	40	11	kolisty	trapezowaty						
8907	31 af B	G	Pkom	HC	114	142	42	owalny	prostokątny	komora		20	1	1	330
8908	31 af A,B	G	Zkom	HC	130	130	15	prostokątny	spag	komora		0	0	1	9,6
8909	31 af B	G	B	HC	120	120	spag	kolisty	spag		kamień w cz. S	2	0	1	70,8
8910	31 af B, D	G	Pkom	HC	175	175	28	kolisty	nieckowaty	komora		23	1	1	483,6
8911	31 af D	G	P	HC	78	72	spag	kolisty	spag			7	1	1	561,8
8912	31 af D	G	P	HC	48	52	32	owalny	prostokątny			5	1	1	475,6
8913	31 af D	G	P	HC	40	42	spag	kolisty	spag			5	1	1	71
8914	31 af D	DC-D/S		HC	22	22	9	kolisty	nieckowaty			3			
8916	31 af D	G	P	HC	36	36	spag	kolisty	spag			4	1	1	1,8

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
8917	31 af D	DC-jama		HC	16	23	spag	owalny	spag			0	0		
8918	31 af C,D	G-D/S	P	HC	18	18	spag	kolisty	spag			1	1	1	25,4
8919	31 af C, 32 af A	G	Pkom	HC	280	280	54	kolisty	prosto- kątny	komora		28	1	1	435,6
8919a	31 af C, 32 af A	DC-D		HC								3	0		
8920	31 af D, 32 af B	G	Pkom	HC	230	230	60	kolisty	prosto- kątny	2 słupy na SW, komora	liczne kamienie w spagu jamy w cz. NW	22	1	1	136
8920a	31 af D, 32 af B	DC-D		HC								1	0		
8921	28 af B,D	G	P	HC	60	70	20	owalny	strome ścianki, nieckowa- te dno			1	1	1	288,8
8922	32 af B	G-D/S	P	HC	60	60	spag	kolisty	spag			2	1	1	48
8923	31 af D, 32 af B	G	P	HC	38	45	spag	owalny	spag			2	1	1	717,4
8924	32 af B	G	P	HC				0	0			7	1	1	1260,4
8925	31 af D	G	P	HC	35	30	spag	owalny	spag			5	1	1	39,2
8926	32 af A, 32 ag C,D	G	Pkom	HC	206	206	67	kolisty	prosto- kątny	komora	duży kamień w cz. SE w spagu jamy	24	1	1	124,6
8926a	32 af A, 32 ag C,D	DC-D		HC								1	0		
8927	32 af C	G/DC		HC								0	0		
8928	32 af C	G	P	HC	86	94	23	kolisty	prosto- kątny		kamienie w jamie - większe w cz. S i NW	14	1	1	117,8
8929	32 af D	G	Z	HC	75	66	22	owalny	prosto- kątny			1	0	1	17,2
8930	32 af D	G	B	HC	126	123	47	kolisty	niecko- waty			2	0	1	81,4

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
8932	32 ag B	G	P	HC	122	140	spąg	owalny	spąg			10	1	1	143,2
8933	32 ag B	G	P	HC								2	1	1	36
8934	32 ag D	G	PB	HC	78	78	30	kolisty	niecko- waty			13	2	1	219
8935	32 ag D	G	P	HC	40	40	30	kolisty	niecko- waty			4	1	1	90,4
8936	32 ag D	DC-N		HC								1	0	0	
8938	33 af C	G	B	HC	74	90	15	owalny	niecko- waty			4	0	1	8
8939	33 af D	G	P	HC								10	1	1	149,2
8940	33 af C	G	P	HC	80	70	spąg	owalny	spąg			2	1	1	31,8
8941	34 af D	G	P	HC	54	42	spąg	owalny	spąg			4	2	2	385,2
8942	32 ag D, 33 ag B	G	Bkom	HC	144	185	spąg	owalny	spąg	komora		22	0	1	15,6
8942a	32 ag D, 33 ag B	DC-D		HC								1	0		
8942b	32 ag D, 33 ag B	DC-D		HC								2	0		
8942c	32 ag D, 33 ag B	DC-D		HC								1	0		
8943	28 af A,B	G	Pkom	HC	220	220	70	kolisty	prosto- kątny	komora		20	1	1	445,6
8944	34 af B	G	Pkom	HC	270	270	76	kolisty	prosto- kątny	komora	duże kamienie w cz. N	28	1	1	720,8
8945	34 af A,B,C,D	G	Pkom	HC	148	160	70	owalny	prosto- kątny	komora	duże kamienie w cz. W	22	1	1	271,2
8946	34 af A	G	Pkom	HC	195	195	50	kolisty	tra- pezowaty	komora	większe kamienie przy jamie w cz. N	20	1	2	767,9
8947	34 af A	G	P	HC								4	1	1	66,4
8948	34 af C	G	B	HC	80	40	20	owalny	niecko- waty			0	0		

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
8949	34 af D	G	Pkom	HC	140	128	68	owalny	prostokątny	komora		15	1	1	193
8950	34 af D	G	P	HC								2	1	1	104
8951	34 ag D	G	P	HC								1	1	1	3,5
8952	28 ad D, 29 ad B	G	Pkom	HC	214	224	96	owalny	prostokątny	komora		17	1	1	236
8954	29 ad A, C	G	Pkom	HC	254	284	100	owalny	prostokątny	komora		23	1	1	191,8
8955	27 af C, 28 af A	rów		HC	470	50	38	owalny	prostokątny						
8956	27 af C, 28 af A	G	Pkom	HC	256	204	80	nieregularny	trapezowaty	3 słupy dookoła komory, komora	komora pod brukiem	25	1	1	377,2
8959	29 ae B,D	G	Pkom	HC	240	230	126	kolisty	prostokątny	2 słupy NW, SE, komora		31	2	2	350,4
8960	28 af A,C, 28 ag, B,D	G	Pkom	HC	208	204	64	owalny	trapezowaty	słup W, komora	kamień przy S ścianie skrzyni	18	1	1	1504
8961	29 ae A,B	G	Pkom	HC	240	226	100	kolisty	klepsydro- waty	komora		24	2	1	1015,4
8962	28 am B	G	P	HC								1	1	1	4,2
8963	28 am B	G	P	HC	69	78	spag	owalny	spag			13	1	1	41,6
8964	28 am B	G	P	HC	54	54	spag	kolisty	spag			6	1	1	173,2
8965	28 am A	G	P	HC								2	1	1	93,8
8966	28 am A	G	P	HD								1	1	1	1190,2
8967	28 am D	G		HC	126	128	30	owalny	prostokątny	słup N, komora	2 kamienie w naroż- niku SW komory	14	1	1	0,8
8968	28 am B,D	G	Pkom	HC	130	204	56	owalny	schod- kowy	komora		28	2	1	1636,2

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	dlugosc	szerokosc	glębokosc	przekroj poziomy	przekroj pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
9994	27 ae C	G/DC		HC	40	38	7	owalny	niecko- waty			2	0		
9997	28 ae A	G	P	HC	48	42	spag	owalny				1	1	1	79,2
9998	28 ae B	G-D/S	P	HC	58	46	23	nieregularny	tra- pezowaty			1	1	1	7,4
9999	28 ae A	G	P	HC	52	44	spag	nieregularny			kilkanaście małych kamieni pomiędzy naczyniami	10	1	1	1021,7
10000	28 ae C	G	Bkom	HC	388	382	126	owalny	tra- pezowaty	stup W, komora, komora wzmoc- niona gliną		25	0	1	75
10301	28 ae A	G	P	HC	58	52	spag	zblizony do wieloboku				5	1	1	925,2
10303	28 ae B,D	G	Pkom	HC	162	158	130	owalny	tra- pezowaty	4 stupy dookola jamy, komora		28	1	1	570,4
10304	28 ae D, 29 ae B	G	Pkom	HC	178	170	114	owalny	tra- pezowaty	komora		32	1	1	623,4
10304a	28 ae D	DC-D		HC								1			
10305	28 ae D	G	P	HC	60	52	spag	nieregularny				3	1	1	224
10309	28 ae B	G	Pkom	HC	234	226	96	nieregularny	nieregu- larny	komora		26	1	1	169,8
10312	28 ae A	G	P	HC	48	40	spag	owalny	spag			6	1	1	
10315	29 ad B,D, 29 ac A,C	G	PBkom	HC	304	300	136	owalny	tra- pezowaty	komora		34	1	2	675,4
10316	29 ad B	G-D/S	P	HC	32	28	12	owalny	niecko- waty			2	1	1	53
10801	28 am D	G	P	HD	40	40	spag	kolisty	spag			1	1	1	32,4

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
10802	28 am D	G/DC		HC	72	78	31								
10803	28 am C	G	Z	HC								0	0		
10807	28 al C, 28 am D	G	PBkom	HC	160	186	65	owalny	prosto- kątny	komora		24	1	1	130,2
10808	29 ae B	G	Z	HC								3	0	1	2,6
10809	29 ae B	G	P	HC								3	1	1	17,6
10810	29 ae B	G/DC		HC								2	0		
10812	28 al D	G	P	HC	90	70	spag	owalny	spag			6	1	1	44,6
10813	28 al D, 28 ak C	G	Pkom	HC	150	150	56	kolisty	prosto- kątny	komora		14	1	1	1060,2
10813a	28 al D	DC-D		HC								1	0		
10814	28 al D	G	P	HC			spag					6	1	1	
10814a	28 al D	G-D/S	P	HC	52	52	spag	kolisty	spag			2	1	1	5,8
10815	28 al C	G	P	HC	40	46	spag	kolisty	spag			7	2	1	102,9
10816	28 al A,C	G	Pkom	HC	198	250	70	owalny	prosto- kątny	komora	duży kamień w cz. centralnej na wyposażeniu	28	1	1	256,6
10816a	28 al C	DC-D		HC								1	0		
10817	28 al A	G	P	HC	140	170	16	owalny	niecko- waty			6	1	1	51,6
10818	28 al B	G	Pkom	HC	220	190	55	owalny	schod- kowy	komora		16	1	1	156,7
10818a	28 al B	DC-D/S		HC								1	0		
10819	28 al A, 27 al C	G	Pkom	HC	240	146	52	owalny	schod- kowy	komora		23	1	1	1073,8
10820	28 al A	G	P	HC	210	130	20	owalny	niecko- waty			4	1	1	136,8
10821	28 al B, 29 al D	G	Pkom	HC	230	190	60	owalny	schod- kowy	komora		15	1	2	928,1
10821a	28 al B	DC-D/S		HC								1			

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
10822	28 al B,D	rów		HC		18		kolisty							
10823	28 al A	G/DC		HC								0	0		
10824	28 al D	G	P	HC	86	86	spag	kolisty	spag			11	1	1	468,8
10825	28 al A	DC/GS		HC	86	86	spag	kolisty	spag			9	0		
10827	28 am B	G-D/S	P	HC								2	1	1	
10829	28 al A	G	P	HC			20					3	1	1	585,2
10830	28 al A	G	P	HC			20					3	1	1	40,8
10831	28 al A	G	P	HC			20					3	1	1	78
10832	28 al A	G-D/S	P	HC								2	1	1	375,6
10833	29 am D, 30 am B	G-D/S	Z	HC									0	1	5,8
10834	30 am B	G	P	HC								1	1	1	8,4
10835	30 am B	G	P	HC	32	32	spag	kolisty	spag			3	1	1	127,2
10836	30 am C	G	P	HC								1	1	1	31,6
10837	30 am C	G	P	HC								1	1	1	142,2
10838	30 am C	G	Z	HC								1	0		
10839	30 am D	G	P	HC								1	1	1	
10840	30 am D	G	P	HC								2	1	1	212
10841	30 am D	G	B	HC	50	115	spag	owalny	spag			0	0	1	2
10842	29 am B	G	Z	HC								0	0		
10843	28 am D, 29 am B	G	P	HC								8	1	1	
10844	29 am D	G	P	HC								1	1	1	28,2
10845	29 am D	G	P	HC								2	1	1	37
10847	29 al C, 29 am D	G/DC		HC	195	187	51					0			
10848	29 an D	G/DC		VEB-HC	93	161	27					0			
10851	31 am A	G	Pkom	HC	94	90	spag	kolisty	spag	komora		19	1	1	867
10852	31 am A	G	P	HC	82	85	spag	kolisty	spag			4	1	1	693,2

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
10853	31 am A	G	P	HC								2	1	1	919,8
10854	31 am C	G	Pkom	HC	120	120	spag	kolisty	spag	komora	duży kamień w cz. S	23	2	1	76,8
10855	31 am D	G	Pkom	HC	180	180	28	kolisty	strome ścianki, nieckowa- te dno	komora		16	1	1	1022
10856	31 am C	G	Pkom	HC	210	210	30	kolisty	niecko- waty	komora		10	1	1	282
10856a	31 am C	G-D/S	B	HC								0	0	1	13,6
10857	31 am D	G	Z	HC								0	0	1	2,4
10858	30 am C,D, 31 am A,B	DC-jama		HC	234	223	27					0	0	0	
10861	32 am A	G	Pkom	HC	122	148	22	prostokątny	strome ścianki nieckowa- te dno	komora		14	1	1	209,4
10862	32 am B	G	P	HC	88	88	spag	kolisty	spag			7	2	1	2463,5
10863	32 am D	G	P	HC								3	1	1	
10864	32 am B	G-D/S	P	HC								1	1	1	497,8
10865	32 am D	G	P	HC	64	54	spag	owalny	spag			1	1	1	185,6
10866	32 am D	G	P	HD	64	54	spag	owalny	spag			2	1	1	1185
10867	32 am B, 32 al A	G	PBkom	HC	272	264	25	kolisty	strome ścianki nieckowa- te dno	komora		10	1	2	626,4
10868	32 am B,D, 32 am A,C	rów		HC	360	40	30								
10869	32 al C	G	Pkom	HC	138	178	48	prostokątny	schod- kowy	komora		14	1	1	326,2
10869a	32 am D, 32 al C	DC-D		HC								5	0		

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
10872	32 an B, 32 am A	G	Pkom	HC	120	170	50	prostokątny	prostokątny	komora	kamienie	14	1	1	796,3
10873	29 al B,D, 29 ak, A,C	G	Pkom	HC	244	244	65	kolisty	schodkowy	słup W, komora	kamień w cz. E na wyposażeniu	20	1	1	1191
10874	29 al B	G	Pkom	HC	200	206	50	kolisty	prostokątny	komora		31	2	1	455,2
10875	29 al D	G	Pkom	HC	148	154	spag	kolisty	spag	komora		19	1	1	700
10876	29 al D, 30 al B	G	Pkom	HC	175	175	38	kolisty	prostokątny	komora		16	1	1	295,1
10877	29 al A, 28 al C	G	Pkom	HC	134	192	25	owalny	spag	komora		18	1	1	920,2
10879	31 an D	G	P	HC								2	1	1	448,6
10880	32 an B	G	Pkom	HC	92	150	spag	prostokątny	spag	komora		23	1	1	197,4
10881	32 an D	G	Pkom	HC	70	110	spag	prostokątny	spag	komora	kamień w cz. NE na wyposażeniu	15	1	1	90,6
10882	29 al B	DC-D/S		HC								2	0	0	
10883	30 al A	G	Pkom	HC	60	110	spag	prostokątny	spag	komora		12	1	1	187
10884	30 al A,B,C,D	G	Pkom	HC	212	228	46	owalny	prostokątny	komora	duży kamień w cz. NW, poza komorą	22	1	1	1007
10885	30 al A,B	G	Pkom	HC	144	164	spag	owalny	spag	komora		15	1	1	182,2
10886	30 al C	G	Pkom	HC	178	186	22	kolisty	prostokątny	komora		16	1	1	27,8
10887	30 al C, 30 am D	G/DC		HC	156	86	40	owalny	strome ścianki, nieckowate dno			3	0		
10888	30 al C	G	Z	HC								1	0		
10889	30 al C	G	Z	HC								1	0	1	902,2
10890	30 al C, 31 al A	G	Z	HC				zniszczony	spag			5	0		

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
10891	30 al D, 30 ak C	G	PB	HC	112	136	40	owalny	prostokątny			8	1	1	298
10893	27 am D	DC-jama		HC								0	0	0	
10894	27 am D	G	P	HC	130	104	30	owalny	strome ścianki, nieckowa- te dno			8	1	1	563
10895	27 am C,D	G	Pkom	HC	170	150	43	owalny	schod- kowy	komora		18	2	1	643,2
10896	27 am D	G	P	HC								1	1	1	22,8
10897	27 am D	G	P	HC	40	40	spąg	kolisty	spąg			2	1	1	152,4
10898	27 am D, 28 am B	G	Pkom	HC	110	110	spąg	kolisty	spąg	komora		16	1	1	82,2
10899	27 am D	G	P	HC								2	1	1	131,4
10900	27 am A,C	G	Pkom	HC	160	180	57	owalny	schod- kowy	komora		14	1	1	121,2
11038	30 an B	G	Z	HC								0	0	1	8,5
11085	37 ao D	G	Z	HC	80	148	14	owalny	nieckowaty			0	0	1	12,4
11607	28 ae C	DC-D		HC								4	0		
11608	28 ae C	DC-D		HC								1	0		
11613	28 ae C	DC-D		HC								1	0		
11614	28 ae C	DC-D		HC								3	0		
11615	28 ae C	DC-D		HC								1	0		
11620	33 am A	G	Pkom	HC	170	140	40	owalny	prostokątny	komora		23	1	1	391,4
11621	33 am B	G	Pkom	HC	176	130	26	owalny	trapezowaty	komora		28	1	1	507,8
11622	32 am C, 33 am A	G	Pkom	HC	156	122	12	owalny	trapezowaty	komora		18	1	1	302

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
11623	33 am A	G	Pkom	HC	140	82	14	owalny	trapezowaty	komora	głaz w cz. NE jarny	9	1	1	34,2
11626	33 am C, 33 an D	G	PB	HD	75	53	spag					2	1	1	301,4
12101	27 am C	G/DC		HC	55	55	spag	nieregularny	spag			0	0		
12102	27 al D	G	Pkom	HC	160	160	30	kolisty	prostokątny	komora		13	2	2	676,4
12104	27 am D, 27 al C	G	Pkom	HC	140	150	25	owalny	prostokątny	komora		25	1	1	169,4
12107	30 al B	DC-N		HC								1	0		
12108	30 al B	G	P	HC	50	56	spag	kolisty	spag			7	1	1	398,3
12109	31 al B	G	Bkom	HC	98	122	spag	prostokątny	spag	komora		17	0	1	45,2
12110	31 al B	G	PBkom	HC	92	124	spag	owalny	spag	komora		7	2	1	260,2
12111	31 al D	G	Pkom	HC	200	186	52	owalny	prostokątny	komora	3 większe kamienie w cz. SW	9	1	1	0,8
12111a	31 al D	G-D	P	HC								3	1	1	140,2
12112	31 al A	G	Pkom	HC	182	210	14	owalny	niekolewaty	komora		15	1	1	85,6
12113	31 al A	G	P	HC								4	1	1	345,6
12114	31 al A	G	P	HC								1	1	1	0,4
12115	31 al B, 31 ak A	G	P	HC								1	1	1	116,4
12117	29 am D, 30 am B	G	PB	HC	91	114	34	owalny				2	1	1	179,8
12118	31 al C, 32 al A	G	Pkom	HC	126	186	spag	prostokątny	spag	komora		26	2	1	2106,6
12118a	32 al A	DC-D		HC								1	0		
12119	31 al C,D, 32 al A,B	rów		HC	462	32	12	kolisty	trapezowaty						
12120	30 al C	G-D/S	P	HC								1	1	1	255,8
12121	30 al B	G	Pkom	HC	80	150	spag	prostokątny	spag	komora		9	1	1	221

nr obiektu	lokalizacja [ar, ćw.]	typ obiektu	typ grobu	chronologia	długość	szerokość	głębokość	przekrój poziomy	przekrój pionowy	elementy konstr.	obwarowanie kamienne	il. naczyń	il. urn	min. il. osob.	waga kości w grobie [g]
12122	32 an A,B	rów		HC	262	28	8	kolisty	trapezowaty						
12123	29 al A	G	Pkom	HC	154	160	64	kolisty	strome ścianki, nieckowate dno	komora		42	2	1	363,6
12124	29 al C	G	Pkom	HC	130	140	28	owalny	nieckowaty	komora		17	1	1	1468,4
12129	32 al A,B	G	Z	HC	150	130	19	owalny	nieregularny			1	0		
12130	32 al C	G	Pkom	HC	138	146	64	owalny	prostokątny	komora	głaz w cz. W	19	1	1	250,8
12131	32 an B,D	rów		HC	340	45	10	kolisty	trapezowaty						
12132	32 al B	G	Pkom	HC	86	136	22	prostokątny	prostokątny	komora	3 kamienie w cz. NW	18	2	1	976
12133	32 al B	D		HC				spąg	spąg			3	0		
12134	32 al B	G	PB	HC				spąg	spąg			3	1	1	120,6
12738	27 ag B	G	PB	HC	54	44	10	owalny	nieregularny			5	1	1	281,2
12739	27 af A	G	PBkom	HC	220	182	70	nieregularny	trapezowaty	stup W, komora, skrzynia wypełniona gliną		14	1	1	442,2
13875	27 af A	DC-D		HC								4	0		
13876	27 ag B, 27 af A	G	Pkom	HC	176	174	30	owalny	trapezowaty	komora	skrzynia z 3 kamieniami	10	1	1	495,6
13877	27 af A	DC-D		HC								1	0		

VI. Cmentarzysko w Domasławiu w obrazie kulturowym wczesnej epoki żelaza na południowo-zachodnich terenach ziem polskich oraz sąsiednich. Rola nekropoli w systemie osadniczym

Okres wczesnej epoki żelaza jest od dawna wyróżniany jako okres halszacki również na ziemiach polskich (por. Kostrzewski 1949, 122; Kostrzewski, Chmielewski, Jażdżewski 1965, 192), podobnie jak w innych krajach Europy Środkowej. Jeżeli takie określenie tego okresu potraktujemy także jako zasygnalizowanie zmian kulturowych dokonujących się wtedy w pradziejowej Europie, wtedy niesie to wielorakie konsekwencje. Istotne zmiany w obrazie kultury tego czasu dokonują się głównie pod wpływem kręgu kultury halszackiej, a za jej pośrednictwem także z cywilizacji śródziemnomorskiej. Napływ tych oddziaływań w gruncie rzeczy był ograniczony przede wszystkim do terenów południowo-zachodnich ziem polskich, głównie Śląska i przyległych obszarów Wielkopolski, stąd określenie okresu halszacki nie wydaje się być uzasadnione generalnie dla całości ziem polskich. Ponadto w odniesieniu do tych regionów utrzymywanie, że nadal we wczesnym okresie epoki żelaza mamy tam do czynienia, poczynając od środkowego okresu epoki brązu, z archeologiczną kulturą łużycką, staje się w świetle wyników badań, a w walnej mierze także na cmentarzysku w Domasławiu, trudne do podtrzymywania (Gediga 2011).

Do niedawna główne studia nad problematyką okresu halszackiego w polskiej literaturze archeologicznej koncentrowały się wokół importów pochodzących z kręgu kultury halszackiej i północnej Italii, a pojawiających się na naszych ziemiach. Kształtowały one, można powiedzieć, atrakcyjność tej tematyki. W znacznie mniejszym stopniu rozważano szersze skutki kulturowe tego napływu przeważnie luksusowych przedmiotów. To zagadnienie starał się trochę szerzej zasygnalizować w pierwszym tak pełnym opracowaniu owych importów L.J. Łuka (Łuka 1959). W nowszych publikacjach odnajdujemy głównie kwestie

typologicznej klasyfikacji i analizy importów oraz naśladownictw halszackich, jak również chronologii i dróg ich napływu (Gedl 1991). Już jednak wcześniej problematyka roli oddziaływań kręgu halszackiego podjęta została m.in. na międzynarodowej konferencji we Wrocławiu w 1979 roku (Gediga, red. 1980). Na początku lat dziewięćdziesiątych wyraźniej zasygnalizowany został problem roli wpływów kręgu halszackiego na ziemiach polskich w różnych aspektach kultury tego okresu (Gediga 1991, 31-37). W dalszych latach zagadnienie wzajemnych impulsów głównych centrów kulturowych we wczesnej epoce żelaza w szerokim europejskim obszarze podejmowana była na międzynarodowych konferencjach w Biskupinie, głównie w 2008 (Gediga, Piotrowski, red. 2010) i 2016 roku (Gediga, Grossman, Piotrowski, red. 2016).

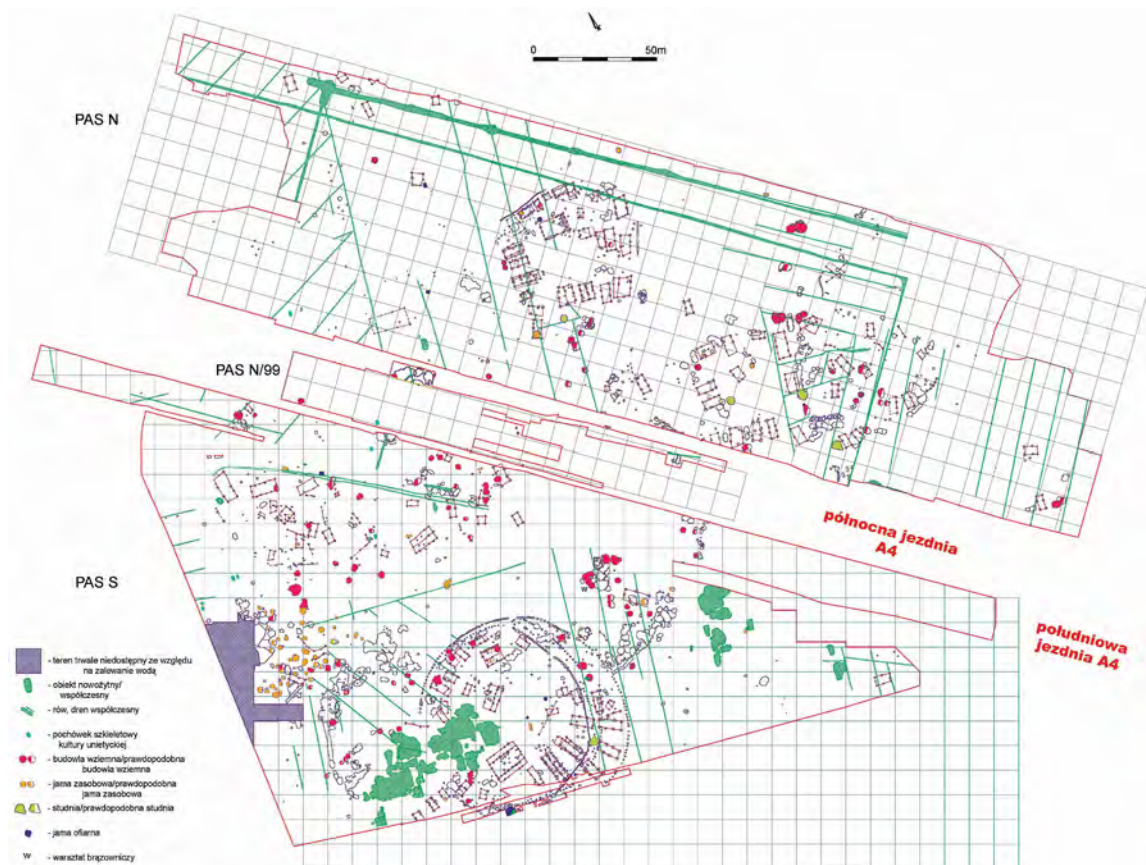
Znaczącym impulsem do wzrostu zainteresowania zagadnieniami roli oddziaływań kręgu kultury halszackiej i z terenów północnej Italii stały się wyniki ratowniczych badań archeologicznych prowadzonych na trasie budowy autostrady A-4 na Dolnym Śląsku, głównie na przebadanych na przestrzeni wielu hektarów stanowiskach w Domasławiu, Milejowicach i Starym Śleszowie.

Pierwszym sygnałem poruszenia w nowym aspekcie tematyki wczesnej epoki żelaza na Śląsku, a szerzej w południowo-zachodniej Polsce stały się odkrycia na osadzie z wczesnej epoki żelaza w Milejowicach na stanowisku 19, pow. wrocławski (Bugaj, Gediga 2004). Na jej terenie wydzielają się większe kompleksy zabudowy, które charakteryzuje analogiczne rozplanowanie przestrzenne (Ryc. 262) o kształcie kolistym i kwadratowym (Bugaj, Kopiasz 2008, Fig. 3). Wśród skupisk zabudowanych na planie kolistym wyróżnia się zdecydowanie, swoją w dużej mierze architektoniczną monumentalnością, jeden z nich (Ryc. 263, 264),

usytuowany na południowym pasie prowadzonych badań terenowych (pasy przedzielała jezdnia autostrady). Kilka budynków w tym zespole było otoczonych konstrukcją zbliżoną do palisady, którą tworzyły słupy usytuowane blisko siebie w odstępach od około 0,6 m do maksymalnie 1-1,6 m (Bugaj, Kopiasz 2006, ryc. 10). Była to więc solidna budowla, a nie zwykły płot plecionkowy utrzymywany na słupach rozstawionych w znacznej odległości, jak na przykład odkryty na osadzie w Zabrodziu, pow. wrocławski, w którym rozstaw słupów utrzymujących najpewniej plecionkową ścianę sięgał 7 m (Baron, Golański, Schellner 2011, 322, 344). W przypadku tego stanowiska, niestety, przebieg tego płotu nie został odsłonięty w całości, wyraźne są znaczne przerwy między słupami, co wskazuje na istotną różnicę tych konstrukcji. W Milejowicach wspomniane ogrodzenie usytuowane w południowo-wschodniej części pasa południowego zdecydowanie wybijało się swoją okazałością. Na uwagę i podkreślenie zasługuje również zróżnicowana wielkość budynków w porównaniu z pozostałymi z pasa południowego osady. Jeden z nich wyróżniał się wyraźnie wielkością 142,5 m², jak również bardziej rozbudowaną architekturą (Bugaj, Kopiasz 2006, 196; Markiewicz

2019, Fig. 9, 10). Także inwentarz ruchomy pozyskany z wyeksplorowanych nawarstwień w obrębie tego kompleksu jest bogatszy, między innymi wystąpiło więcej fragmentów przedmiotów z brązu i ceramiki wyróżnianej jako luksusowa (Buchner, Bugaj 2020). Zarówno więc ten inwentarz, jak i konstrukcja architektoniczna kompleksu wskazują, że był on zamieszkały przez grupę wyróżniającą się w tej społeczności, a wspomniany duży budynek mógł być zajmowany przez osobę i rodzinę o szczególnie uprzywilejowanej pozycji.

Zaznaczyć również trzeba, że w obrębie tej ogrodzonej rodzajem palisady powierzchni znaleziono fragmenty ceramiki kultury Basarabi, w tym dużej wazy, co wskazuje na wielość powiązań kulturowych społeczności zamieszkującej osadę w Milejowicach. Występowanie tej ceramiki jest potwierdzone na centralnych stanowiskach kręgu kultury halsztackiej, takich jak Frög, Klein Klein w Styrii i Sopron na terenie Węgier (Eibner 2001), a więc w środowisku kulturowym, w którym przemiany w strukturze społecznej i ukształtowanie się w jej obrębie wiodącej warstwy jest dobrze w źródłach potwierdzone. Podobnej rangi są stanowiska śląskie, na których mamy ceramikę kultury Basarabi.

Ryc. 262. Milejowice, pow. wrocławski. Plan zabudowy osady wg E. Bugaj (2006, 40-41), E. Bugaj i J. Kopiasza (2008, Fig. 3)

Fig. 262. Milejowice, Wrocław district. Plan of the settlement by E. Bugaj and J. Kopiasz (2008, Fig. 3)

Ryc. 263. Milejowice, pow. wrocławski. Plan zabudowy kompleksu z „palisadą” na pasie południowym wg E. Bugaj, J. Kopiasza (2006, Ryc. 10)

Fig. 263. Milejowice, Wrocław district. Plan of the settlement of complex with the enclosure limited by palisade-like fencing in the South belt of the excavated area by E. Bugaj, J. Kopiasz (2006, Ryc. 10)

Ryc. 264. Milejowice, pow. wrocławski. Wizualizacja zabudowy kompleksu z „palisadą” na pasie południowym wg M. Markiewicz (2019, Fig. 1, 9)

Fig. 264. Milejowice, Wrocław district. Visualisation of the settlement with the enclosure limited by palisade-like fencing in the South belt of the excavated area by M. Markiewicz (2019, Fig. 1, 9)

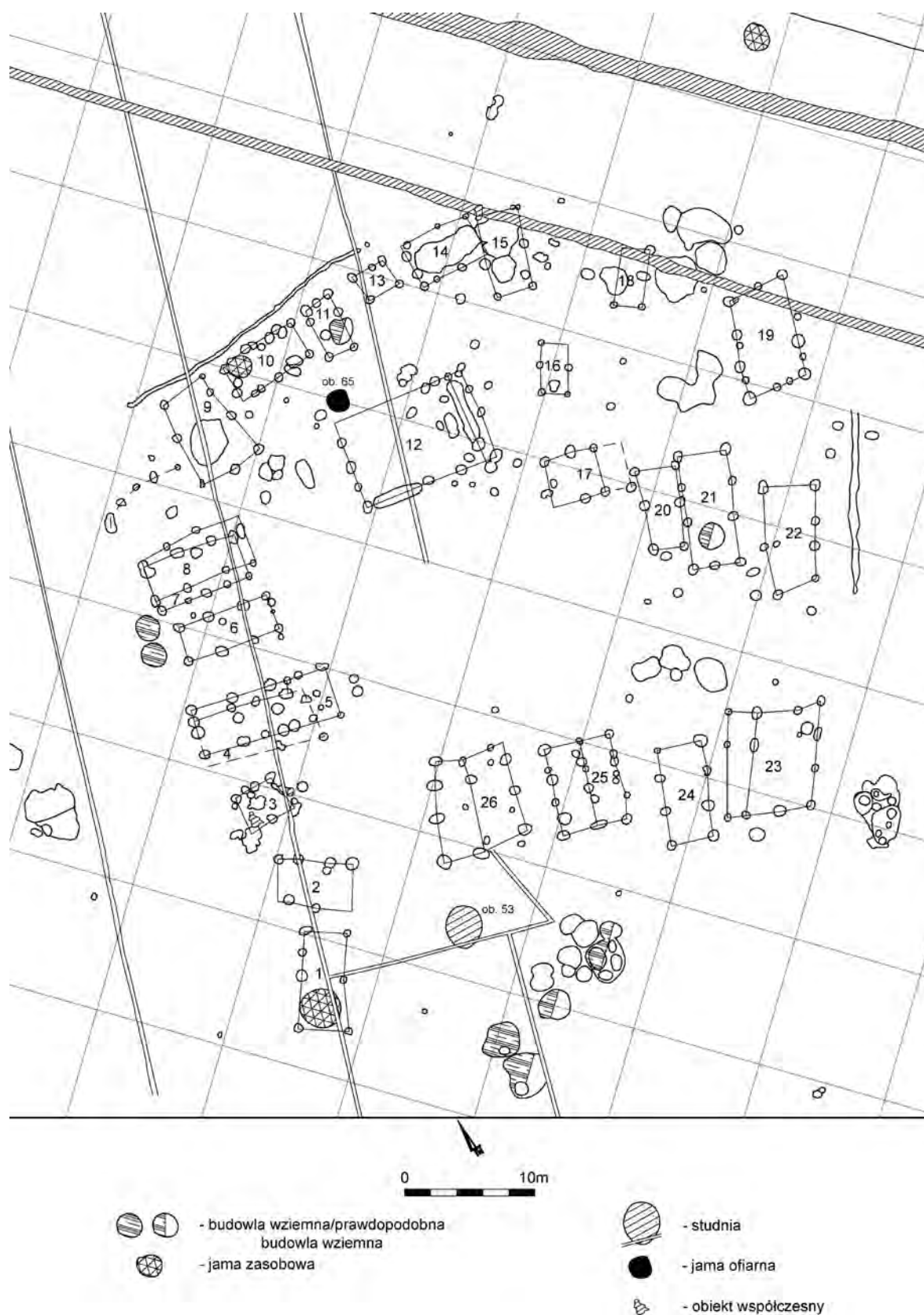
Pozostałe kompleksy również tworzące przeważnie w strukturze zabudowy osady charakterystyczne kręgi i kwadraty posiadały jedynie fragmentaryczne ogrodzenia w postaci rowów i płotów (Bugaj, Kopiasz 2006, 175-207; 2008, 101-115). Jedno z tych skupisk w pasie północnym usytuowane na jego zachodnim krańcu o dosyć regularnym, prawie kwadratowym kształcie (Ryc. 262, 265, 266) wyróżnia się przez fakt występowania w jego obrębie budynku trochę wydzielonego od pozostałych domów rozmieszczonych wzdłuż ścian kwadratu, a określonego numerem 12 (Bugaj, Kopiasz 2006, ryc. 3). Był to obiekt najprawdopodobniej mieszkalny o znacznie większej od pozostałych powierzchni, bo sięgającej około 75 m², co m.in. wskazuje na jego szczególną rolę i przeznaczenie go dla rodziny zapewne wyróżniającej się w grupie mieszkańców (Buchner, Bugaj 2020, w druku).

Inny model osady z monumentalnym solidnym ogrodzeniem i odmiennej strukturze zabudowy ukazuje, niestety, w mniejszym zakresie zbadany obiekt w Starym Śleszowie, pow. wrocławski (Ryc. 267, 268), którego funkcja skłania do zróżnicowanych interpretacji (Kopiasz 2003, 101-225; Buchner 2018; Markiewicz 2018).

Przytoczone powyżej przykłady struktury zabudowy na dwóch badanych osadach, a przede wszystkim na tej w Milejowicach, współgrają z bardziej jednoznacznymi potwierdzeniami przemian w strukturze społecznej polegającymi, podobnie jak w całej strefie kręgu kultury halsztackiej, na kształtowaniu się w poszczególnych społecznościach wiodącej grupy społecznej⁶³. Grupa ta zakładała swoje okazałe siedziby, najczęściej wydzielające się na osadach, określane w kręgu halsztackim jako *Herrensitze*, jak również osobne cmentarzyska najczęściej złożone z bogatych grobów kurhanowych, tzw. grobów „książęcych”. Odkryty kompleks osady w Milejowicach otoczony palisadą może być traktowany jako miejscowa realizacja idei wydzielonej siedziby wyróżniającej się grupy społecznej, ukształtowanej w obrębie populacji zamieszkującej we wczesnej epoce żelaza teren Śląska. Byłby to przejaw po-

wszechnej tendencji o uniwersalnym charakterze wpływającej z analogicznej idei manifestowania swojej szczególnej pozycji, jaką stwierdzamy także w przypadku kręgu kultury halsztackiej. Idea ta dotarła do populacji zamieszkującej we wczesnej epoce żelaza ziemie obecnej Polski południowo-zachodniej, a przede wszystkim Śląska, wraz z silnymi wpływami kulturowymi napływającymi wówczas z południa także na ten teren. Została jednak zaadaptowana na miarę regionalnych możliwości i tradycji architektonicznych. Tak działo się też w skali całego zasięgu regionalnych grup kultury halsztackiej, czy też w regionach pozostających w kręgu jej oddziaływania, gdzie realizacja tej idei przyjmuje rozmaite formy. Takie trochę wyczuwalne niekiedy oczekiwanie, że każdy *Herrensitz* ma wyglądać tak, jak powszechnie znany Heuneburg, również zmieniający się w okresie swojego trwania, byłoby wyrazem braku rozumienia istoty przemian kulturowych, dokonujących się we wczesnej epoce żelaza i ich regionalnego zróżnicowania. Potwierdzeniem takiej różnorodności nawet w obrębie tego samego regionu, jakim jest Śląsk, mogą być dwa przypomniane stanowiska archeologiczne w Milejowicach i Starym Śleszowie, na których odkryto ogrodzenia utworzone na bazie konstrukcji słupowej. Obie osady zaliczane są, mimo istotnych różnic, do przykładów siedzib ukształtowanej warstwy owej halsztackiej arystokracji. Różnice dostrzegalne są w charakterze zabudowy, podkreślone przez autorki nowej analizy struktury przestrzenno-funkcjonalnej oraz wizualizacji 3D osady w Starym Śleszowie (Buchner 2018; Markiewicz 2018). A. Buchner w wyniku przeprowadzonych zabiegów analitycznych w pewnej mierze inaczej interpretuje funkcję stanowiska, jak i samego ogrodzenia (Buchner 2018, 380) niż J. Kopiasz w swoim opracowaniu źródłowym (Kopiasz 2003). Idąc za tymi propozycjami, można nie wykluczać tego, iż była to solidnie ogrodzona siedziba niewielkiej grupy, może wręcz rozrodzonej rodziny wyróżniającej się statusem społecznym i zamożnością, której podstawę stanowiły stada bydła i to one jako odpowiednia wartość – bogactwo były, podobnie jak i sami mieszkańcy, przedmiotem ochrony konstrukcją, w pewnej mierze, obronną. Ten problem podjął już dawniej A. Gałuszka w studium na temat funkcji grodów ludności kultury łużyckiej (Gałuszka 1963). Inaczej natomiast, jak to zostało powyżej wspomniane, prezentuje się struktura zabudowy na osadzie w Milejowicach.

63 Dość zaskakującą uwagę czy rodzaj przestrogi o jakoby zbyt dużym entuzjazmie w wypowiedziach o postępującej dyferencjacji społecznej we wczesnej epoce żelaza na Śląsku przekazuje w swoim bardzo dobrym opracowaniu, typowym dla tego badacza, osady w Wojniczu pow. tarnowski Karol Dziegielewski (Via Archaeologica, Kraków 2010, 89, przypis 24). Ta uwaga to raczej „chwilowe” nieporozumienie, powstałe z widzenia tego czasu z perspektywy małopolskiej wczesnej epoki żelaza.

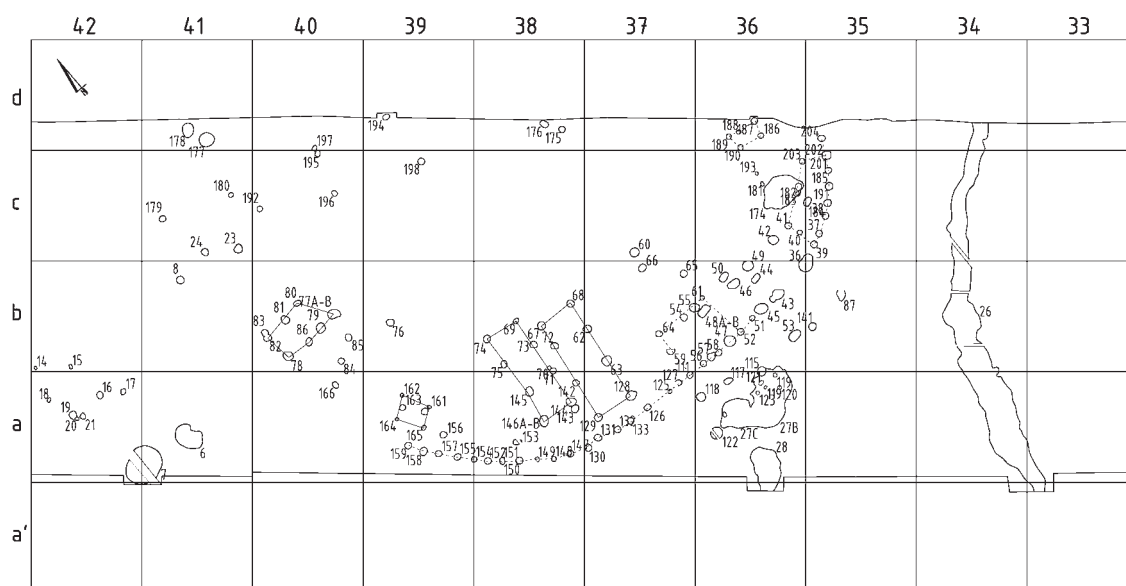
Ryc. 265. Milejowice, pow. wrocławski. Plan zabudowy wyróżnionego kompleksu na pasie północnym wg E. Bugaj, J. Kopiasz (2006, Ryc. 3)

Fig. 265. Milejowice, Wrocław district. Plan of the highlighted complex in the North belt of the excavated area by E. Bugaj, J. Kopiasz (2006, Ryc. 3)

Ryc. 266. Milejowice, pow. wrocławski. Wizualizacja zabudowy kompleksu z pasa północnego wg M. Markiewicz (2019, Fig. 1, 3)

Fig. 266. Milejowice, Wrocław district. Visualisation of the settlement of complex in the North belt of the excavated area by M. Markiewicz (2019, Fig. 1, 3)

Ryc. 267. Stary Śleszów, pow. wrocławski. Plan zabudowy wg J. Kopiasz (2003, Ryc. 4)

Fig. 267. Stary Śleszów, Wrocław district. Plan of the settlement by J. Kopiasz (2003, Ryc. 4)

Ryc. 268. Stary Śleszów, pow. wrocławski. Wizualizacja zabudowy osady wg M. Markiewicz (2018, Ryc. 7)
Fig. 268. Stary Śleszów, Wrocław district. Visualization of the settlement by M. Markiewicz (2018, Ryc. 7)

Wyniki badań na cmentarzysku w Domasławiu, w jego części pochodzącej z okresu wczesnej epoki żelaza, dostarczyły absolutnie jednoznacznie sugestywnych przesłanek do ukształtowania nowego obrazu tego czasu na Śląsku, a nawet szerzej – na terenie południowo-zachodnich ziem polskich (Gediga 2011). Odkryte i przebadane zespoły grobowe tego okresu przyniosły potwierdzenie, że podobnie jak w tym czasie w kręgu kultury halsztackiej dochodzi także na Śląsku do ukształtowania się w obrębie ówczesnego społeczeństwa rodzaju arystokracji. Wyposażenie zbadanych grobów ukazuje nam znacznie pełniejszy zasób inwentarza kultury materialnej będący w dyspozycji i użytkowaniu przez tę warstwę. Tego nie dostarczyły wyniki badań na osadach takich, jak Milejowice czy Stary Śleszów. Podobnie pozyskiwany w zbadanych warstwach kulturowych zasób źródeł tzw. ruchomych na terenie siedzib wiodącej warstwy społeczeństwa kultury halsztackiej, owych *Herrensitze*, jest znacznie uboższy niż pochodzący głównie z kurhanowych grobów „książęcych” i nie oddaje obrazu zamożności usytuowanej w siedzibach halsztackiej arystokracji. Jedynie na niektórych obiektach pojedyncze zabytki, np. importowana ceramika grecka, sygnalizują luksus użytkowanych przedmiotów (Frey 1980, 83-84; Schlette 1984, 31). Poza tym potwierdzona jest w obrębie grodu i u jego stóp działalność ręko-

dzielnicza i rzemieślnicza (Schlette 1984, 31-32), co po części trochę w innym wymiarze znajduje potwierdzenie również w przypadku Milejowice (Buchner, Bugaj 2020, w druku). Zjawisko to jest zrozumiałe, bowiem pełniejszy obraz zasobu przedmiotów użytkowanych na osadach przez ich mieszkańców mamy szansę uzyskać w przypadku gwałtownego ich opuszczenia przez mieszkańców (Frey 1980, 83). Takim przykładem może być gród w Wicinie, pow. żarski (Kołodziejcki 1971).

Już wcześniejsze badania na cmentarzyskach z grobami z wczesnej epoki żelaza przyniosły wyniki ukazujące inny obraz kultury niż ten manifestowany przez groby ludności łużyckich pól popielnicowych z epoki brązu, czego wiodącymi przykładami są cmentarzyska w Kietrze, pow. głubczycki (Gedl 2002, 75-116), a także w Świbiu, pow. gliwicki (Wojciechowska 1986, 147-170; 1996, 147-170; Michnik 2007, 159-177) i grób „wojownika” z Łaz, pow. wołowski (Madera 1999, 231-246; 2002, 149-179). Na kanwie tych wyników badacze główną uwagę poświęcali źródłoznawczemu porządkowaniu zbioru przedmiotów pozyskiwanych z przebadanych zespołów grobowych, co przyniosło dobre ukształtowanie bazy źródłowej do podjęcia szerszej problematyki kulturowej. Ogólny obraz grobów z wczesnej epoki żelaza odkrywanych na nekropolii w Domasławiu skutecznie skłonił do podjęcia szerszej

problematyki przemian kulturowych mających w tym okresie miejsce także na terenie ziem polskich i rozważenia sygnalizowanych już wcześniej w tym zakresie propozycji w przywołanych powyżej publikacjach i spotkaniach konferencyjnych. Pozyskany podczas badań terenowych ogromny zasób nowych źródeł posiada wyjątkową siłę pobudzającą naukową refleksję i wyobraźnię. Odkrytych i zbadanych ponad 800 grobów ciałopalnych, a zwłaszcza blisko 300 grobów komorowych ukazało nowy świat, nowy obraz kultury w porównaniu do tego, który także na tym samym cmentarzysku przedstawiały źródła z ciałopalnych grobów „łużyckich” pól popielnicowych. Już w trakcie badań na stanowisku w zespole je prowadzącym narastało takie przeświadczenie, jakbyśmy mieli do czynienia z inną populacją. Wielorakie analizy pozyskanych źródeł i studia nad wybranymi problemami w ostatecznym rezultacie doprowadziły do sformułowania nowej hipotezy, opartej także na rezultatach badań, m.in. na wyżej wspomnianych cmentarzyskach i osadach z terenu Śląska. Uzasadnionym staje pogląd, że kultura ludności zamieszkującej we wczesnej epoce ten region naszych ziem i przyległe obszary Wielkopolski jest kolejną regionalną północno-wschodnią grupą kręgu kultury halsztackiej (Gediga 2011, 109, Abb. 17). Nie jest to pogląd całkowicie nowy, już bowiem wcześniej Śląsk był uważany za peryferyjną grupę kultury halsztackiej (Reitinger 1981, 9). W. Kimmig (1983, 710) rozważał, w jego ujęciu mającym miejsce we wczesnej epoce żelaza, procesie „mediteranizacji”, którego istotnym elementem było m.in. pojawienie się pod wpływem oddziaływań płynących ze wschodniej części basenu Morza Śródziemnego ceramiki malowanej, w tym także na Śląsku. Włącza to tym samym także ten region, podobnie jak krąg kultury halsztackiej, do objętych tym procesem. Jednak najbardziej istotna zmiana dokonała się w strukturze społecznej oraz w tak wyraźnym jej manifestowaniu, odzwierciedlającym się w pozyskiwanych w trakcie badań archeologicznych źródłach, zwłaszcza na cmentarzyskach, ale także na osadach (Reitinger 1981, 10; Schlette 1984, 2727-2735). Zmiana ta nie obrazuje w źródłach jedynie kultury materialnej społeczeństwa, ale szerzej także wiele aspektów kultury symbolicznej.

W kręgu kultury halsztackiej odzwierciedlenie tej nowej struktury społecznej, w której ukształtowana warstwa pewnego rodzaju arystokracji podkreślała swoją wyjątkową pozycję i manifestowała ją, jak wspomniano, poprzez wydzielenie części osiedli. W przypadku cmentarzysk natomiast

to albo zakładano je wyłącznie dla siebie, albo w innych przypadkach na nekropolii wydzielano osobną strefę dla swoich zmarłych i wznoszono dla nich relatywnie monumentalne grobowce. Groby te jednocześnie sygnalizują ukształtowane wyobrażenia ze sfery eschatologicznej. Wyposażenie owych grobów „książęcych” i ich konstrukcja zdają się te wyobrażenia o losach pośmiertnych ilustrować. Komory grobowe stają się rodzajem komnat, w których zmarły, w podobny sposób jak bohaterowie z eposów Homera, będzie kontynuował swoje zwyczaje, takie jak przyjmowanie gości, urządzenie biesiad czy polowań, przede wszystkim zaś w tej nowej pośmiertnej rzeczywistości będzie manifestował wielorako swoją pozycję społeczną. Zmarli przeważnie na miejsce swojego spoczynku przewożeni byli na wozach i na nich w komorach grobowych spoczywali. Obyczaj owej arystokracji halsztackiej w wielu elementach, zapewne w dużej mierze zmitologizowane, przedstawiają sceny narracyjne sztuki situl z tego czasu (Schlette 1984, 47-85; Eibner 2018, tam dalsza literatura; Gediga 2001; 2010a; 2011; 2019, tam dalsza literatura). Nie przypominając już dawniej wymienianych i akcentowanych przez wielu badaczy istotnych cech kultury społeczeństw kręgu halsztackiego, możemy stwierdzić, że znaczną część tych specyficznych elementów odnajdujemy w źródłach uzyskanych w trakcie badań na cmentarzysku w Domasławiu, jak też m.in. wyżej wymienionych stanowiskach z terenu Śląska (Gediga 2011). Ten fakt skłonił do sformułowania wspomnianej już powyżej nowej hipotezy na temat rozumienia pojęcia „kultura łużycka” dominującego w polskiej literaturze archeologicznej. Ogranicza ona chronologiczny i terytorialny zasięg jego stosowania polegający na stwierdzeniu, że na terenie Śląska oraz przyległych rejonach Wielkopolski we wczesnej epoce żelaza uformowała się pod wpływem impulsów płynących z południa z obszarów przyalpejskich regionalna grupa kręgu kultury halsztackiej o innym już obliczu kulturowym niż obraz kultury „łużyckich” pól popielnicowych na tych terenach w epoce brązu.

Prawie rewelacyjne wyniki badań na cmentarzysku w Domasławiu stanowią znacząco bardziej istotne potwierdzenie tezy o związku kultury mieszkańców Śląska z kręgiem halsztackim niż przypomniane powyżej z osad. Już kilkakrotnie przy ich sygnalizowaniu były one uwypuklane (Gediga 2011; 2016; 2018). Obecnie po opublikowanej monografii źródeł (Gediga, Józefowska 2018; 2018a; 2018b) obraz ten staje się pełniejszy i bardziej weryfikowalny. Najbogatsze i okazałe

groby komorowe odkryte i zbadane na cmentarzysku w Domasławiu, podobnie jak wspomniane powyżej groby „książęce” kręgu halsztackiego, dostarczają przesłanek do prób rozpoznania choćby niektórych aspektów wyobrażeń tej społeczności chowającej swoich zmarłych na tej nekropolii. Wiele wskazuje na to, że mogły one być zbieżne z tymi kształtującymi się pod wpływem oddziaływań płynących z kręgu cywilizacji śródziemnomorskiej, a przede wszystkim Grecji i etruskiej Italii w kręgu halsztackim. Dostrzec je możemy, porównując konstrukcje i wyposażenie grobów z Domasławia z bogatymi grobami, głównie „książęcymi” z kręgu halsztackiego.

Wspomniane groby „książęce” kręgu kultury halsztackiej są najczęściej przykryte kurhanami, podczas gdy bogate obiekty komorowe w Domasławiu, podobnie jak np. w Kietrze, w obecnym stanie nie są oznaczone nasypami. Cmentarzysko domasławskie jest usytuowane na ternie żyznych gleb podwrocławskich, gdzie uprawa roli trwa nieprzerwanie od neolitu do dziś i kurhanowe kopce miały bardzo małe szanse utrzymania się do naszych czasów. W okresie użytkowania tego terenu i zapewne jakiś czas po ustaniu jego funkcjonowania jako cmentarzyska groby mogły posiadać jakieś oznaczenia widoczne na powierzchni, jak choćby nasypy mogił. Jednak, gdy podjęta została na nim uprawa rolna, ulegały one coraz szybszemu niwelowaniu. Niektóre obserwacje i odkrywane fakty zdają się to potwierdzać. Kilkanaście jam grobów komorowych otaczały kręgi będące płytkimi rowkami dziś wypełnionymi ciemną ziemią (Ryc. 46-49). Niezależnie od sugestii, iż mogły one wyznaczać przestrzeń sakralną, w obrębie której sytuowano sam pochówek, to mogą one również wskazywać na możliwość istnienia pierwotnie nad tymi grobami nasypów kurhanowych. Z całą pewnością komory grobów w Domasławiu budowane przeważnie z belek lub dranic na zrąb z wiekiem wykonanym z podobnego materiału są odpowiednikami komór halsztackich grobów „książęcych”. W przeciwieństwie do chowanych w halsztackich kurhanach „książęcych” zmarłych niespalonych i, jak wspomniano, przewożonych na miejsce spoczynku na wozach, przeważnie rozmontowywanych, na których też spoczywali w grobach, na cmentarzysku w Domasławiu panował obrządek ciałopalny. To też kształtowało wielkość komór, które mogły być znacznie mniejsze (Ryc. 269, 270). Wyposażenie zarówno zmarłych chowanych w halsztackich grobach „książęcych”, jak też komorowych na interesującym nas śląskim cmentarzysku skłania do szerszych refleksji i prób

dochodzenia do sensu i funkcji samych komór, jak też wyposażenia grobowego.

Sceny przedstawione w grobowcach etruskich, jak też bardzo sugestywne wyposażenie halsztackich grobów książęcych zdają się odsłaniać tajemnice ówczesnych wyobrażeń eschatologicznych. Malarstwo to przede wszystkim z Tarquinii jest, jak pisze S. Dobrowolski, pełne radości życia, zmysłowości i odzwierciedla hedonistyczne nastawienie do życia etruskich bogaczy (Dobrowolski 1970, 197-201). Tematyka tego malarstwa, głównie fresków, to przedstawienia związane z obrzędkiem grzebalnym, uczty, biesiady, tańce, muzykowanie, zapasy, polowania, łowienie ryb, sceny z życia codziennego. Poczynając od wieku V p.n.e., a zwłaszcza początków IV w. p.n.e. przeważają tematy odnoszące się do wyobrażeń świata pozagrobowego i kompozycje mitologiczne (Pallottino 1968, 251; Sztuka Etrusków, Historia sztuki świata 1999, 303, 304). W dosyć skomplikowanych wyobrażeniach o religii Etrusków i wątkach eschatologicznych można przyjąć funkcjonowanie obowiązku pozostających przy życiu ochrony tych zmarłych i przedłużania form ich istnienia (Pallottino 1968, 216-217). W znaczącej mierze, co podkreślają wszyscy badacze, te przeświadczenia u Etrusków pozostają pod wpływami cywilizacji greckiej i ogólnie śródziemnomorskiej. Tematyka tego malarstwa grobowego raczej ukazuje nam pogodny świat dalszej egzystencji zmarłych podobny do tego, z jakiego korzystali za życia. Etruskowie nadawali grobowcom kształt domu z wyposażeniem niekiedy w meble, przedmioty codziennego użytku, zaopatrywali zmarłych w odzież, broń, biżuterię, jadło i napoje, otaczając ich także figurkami mającymi wyobrażać ich służbę (Pallottino 1968, 217). Ten motyw odnajdujemy także wśród społeczeństw kręgu halsztackiego, zwłaszcza owej arystokracji, a sięgając bliżej zapewne również w grobach komorowych na Śląsku, jak choćby w Kietrze i Domasławiu. Zarówno forma tych obiektów, jak i ich wyposażenie silnie nawiązują do zwyczajów grzebalnych Etrusków i ich pełnego tajemnic świata wierzeń (Reitinger 1981, 14). W halsztackich grobach „książęcych” znajdujemy patelnie, wilki kuchenne, serwisy stołowe naczyń do spożywania, mycia rąk i wspaniałe kratery na wino, jak prawdziwe arcydzieło w grobie „Damy” z Vix (Die Hallstattkultur. Frühform europäischer Einheit 1980, 232, tab. 12.1) czy „księcia” z Hochdorfu (Biel 1985). Wino sprowadzane z Prowansji i Grecji było takim wyróżniającym się napojem owej halsztackiej arystokracji i podobnie jak zwyczaj grzebalne wskazywało na bliskie kontakty

z Grecją i Etrurią (Frey 1980, 97). Picie wina stało się pod wpływem kontaktów z koloniami greckimi także wyróżniającym obyczajem wśród Scytów, a zwłaszcza wśród wiodącej warstwy społecznej, czego sugestywnym przykładem mogą być niedawne odkrycia w Chotyńcu, pow. jarosławski. Z dala już od swoich pontyjskich siedzib, zapewne z niemałym trudem osiedliwszy się na zachodnich krańcach, podtrzymywali ten obyczaj, sprowadzając ten napój w pięknych amforach greckich (Czopek 2019, 119-148). W grobach komorowych na Śląsku nie uzyskaliśmy tak sugestywnego potwierdzenia analogicznego zwyczaju, jednak bogate wyposażenie w naczynia ceramiczne, w niektórych obiektach powyżej 50 egzemplarzy, w dużej części luksusowe, malowane i „grafitowane” jest analogiczne do sytuacji z halsztackich grobów „książęcych”, choć tam często były to naczynia metalowe, głównie importy z południa.

W przypadku wyposażenia w halsztackich grobach „książęcych” sugeruje się, że było ono kształtowane wyobrażeniami, że znakomity zmarły będzie w tym pomieszczeniu pełnił funkcję gospodarza, przyjmował gości i sam ich częstował pokarmami, głównie opiekany mięsem oraz winem. Zwyczaj ten to rezultat kontaktów z Italią i, jak przypomina O.H. Frey (1980, 97), nawiązuje do przekazu Homera opisującego, jak Achilles osobiście częstuje mięsem greckich bohaterów na przyjęciu poprzedzającym walkę z Agamemnonem. Duża liczba naczyń w bogatych grobach cmentarzyska w Domasławiu i innych podobnych na Śląsku, w dużej mierze o charakterze zastawy stołowej, może wskazywać na analogiczne wyobrażenia o pośmiertnym bytowaniu zmarłych tej społeczności (Mierzwiński 2012; Nebelsick 2016).

Ryc. 269. Domasław 10/11/12. Grób komorowy nr 4270 (fot. A. Woźniak)

Fig. 269. Domasław 10/11/12. Chamber grave No. 4270 (photo by A. Woźniak)

Ryc. 270. Domasław 10/11/12. Wizualizacja 3D grobu nr 4270 wg M. Markiewicz

Fig. 270. Domasław 10/11/12. 3D visualization of the chamber grave No. 4270 by M. Markiewicz

Wysoce interesujący i w dużej mierze zaskakujący jest fakt wyposażenia na omawianej nekropolii grobu nr 8893 w ceramikę kultury Basarabi, przy czym na najlepiej zachowanym naczyniu mamy wyłobiony znak krzyża maltańskiego. Ta symbolika występuje szczególnie na terenie Kotliny Karpackiej od schyłku kultur pól popielnicowych, a zwłaszcza w VIII w. p.n.e. (Metzner-Nebelsick 1992). Ceramika z Domasławia wyznacza obecnie północną granicę jej występowania na ziemiach polskich (Przybyła 2003; Przybyła, Przybyła 2010; Gediga 2010). Obecność ceramiki kultury Basarabi na Śląsku nie jest efektem oddziaływań z Kotliny Karpackiej poprzez karpackie przełęcze górskie, a raczej płynących za pośrednictwem kręgu kultury halsztackiej przez Bramę Morawską i niektóre przełęcze sudeckie.

Jeszcze na inny kierunek napływu oddziaływań kulturowych docierających do halsztackiej społeczności z Domasławia może wskazywać wysoce prawdopodobna obecność w materiałach ceramicznych kilku fragmentów ceramiki „toczonej”, określanej jako „scyto-tracka”, występującej w znacznie pokażniejszych ilościach na przykarpackich terenach południowo-wschodnich ziem polskich (Trybała-Zawiślak 2019, 234-235).

Jak wspomniano, jedną z istotnych cech halsztackiej arystokracji, jak też wiodącej warstwy społeczeństwa wczesnej epoki żelaza na Śląsku, było wielorakie manifestowanie swojej pozycji. Ten zwyczaj o dość uniwersalnym charakterze, właściwy nie jedynie tym społecznościom, polegał na wyróżnianiu swoich siedzib, ale miał też być demonstrowany w pośmiertnej nowej rzeczywistości. Jednym z ważnych środków temu służących była broń pełniąca również funkcję dystynktywną (Gediga 2012, 101-114). O.H. Frey przywołuje piękny przekaz z *Odysei* Homera o wizycie Telemacha u króla Sparty Menelaosa potwierdzający taką funkcję broni (Frey 1980, 90-94). Ten zwyczaj zdaje się być realizowany w halsztackich grobach „książęcych”, przy czym są to bardzo często znakomite, cenne egzemplarze o walorach sztuki artystycznej, czego przykładem może być m.in. sztylet „księcia” z Hochdorfu w pięknej złotej pochwie. Podobne zwyczaje inspirowały również wiodącą warstwę społeczności wczesnej epoki żelaza na Śląsku, co potwierdzają choćby komorowe groby z mieczami na cmentarzysku w Domasławiu (Gediga *et al.* 2018, 137-175). Warto zwrócić uwagę, że miecze były importami, a więc nie ulega wątpliwości, iż stanowiły

w tej społeczności dużą wartość, jednak siła nakazu zwyczajowego i potrzeba zmanifestowania swojej pozycji w nowej pośmiertnej rzeczywistości musiała być przemożna. Usuwała ona ewentualne wahania przed bezpowrotnym pozbywaniem się tak cennych przedmiotów.

Nie jest przypadkiem dostrzeżona na omawianej nekropolii prawidłowość w obrzędku grzebalnym. W grobach komorowych funkcję popielnicy z reguły pełniły okazałe wazy, a niezwykle rzadko popielnicę stanowił zwykły garnek. W pozostałych pochówkach bez konstrukcji wewnętrznych rolę pojemnika na kości bardzo często pełnił taki rodzaj naczyń. Ten zwyczaj najpewniej miał także podkreślać pozycję społeczną pochowanego w grobie komorowym. Również wyniki analiz antropologicznych z obiektów ze skrzyniami ukazują pewną ich wyjątkowość w porównaniu z pozostałymi grobami. Dominują w nich pochówki męskie i to osobników dorosłych, a więc tej części populacji przede wszystkim przysługiwał pochówek w grobach o rozbudowanej konstrukcji (Dąbrowski *et al.* 2020).

Niezwykle cennym zabytkiem jest piękny, malowany czterokołowy wózek ceramiczny z grobu nr 4270 z cmentarzyska w Domasławiu⁶⁴ (Gediga 2012a, 79-88, Ryc. 84, 269, 270). Niezależnie od estetycznej „urody” egzemplarza nader interesująca i skłaniająca do rozważań jest symbolika tego zabytku. Zwyczaj wykorzystywania wozów zmarłych w ceremoniach grzebalnych nie jest właściwy jedynie kręgowi halsztackiemu, znane są one również z grobów etruskich ze środkowej Italii, ze scen na wazach greckich, np. dipylońskich i z naszych sąsiednich obszarów kultury bylańskiej w Czechach (Koutecký 2008, 52-53, 60-66). O.H. Frey zwraca uwagę, że ich obecność w kręgu halsztackim niekoniecznie musi być bezpośrednim skutkiem oddziaływań greckich i wskazuje również na zwyczaje z terenów południowej Rosji, Kaukazu i Azji Przedniej (Frey 1980, 83). Piękny

egzemplarz małego wózka z ciałopalnego grobu w Domasławiu najpewniej nawiązuje do tej tradycji znanej z kręgu kultury halsztackiej i jest jej symboliką. Jest to zarazem kolejny przykład przyjmowania przez społeczność wczesnej epoki żelaza na Śląsku zarówno zwyczajów, jak i towarzyszących im idei z tego kręgu kulturowego. Przywołane powyżej fakty źródłowe pozyskane w trakcie badań na cmentarzysku w Domasławiu wielorako potwierdzają bliskość społeczności chowającej swoich zmarłych na tej nekropolii z kręgiem kulturowym halsztackim, a za jego pośrednictwem ze śródziemnomorskim. Rozszerzanie się i przybliżanie do naszych ziem wpływów tych centrów kulturowych było wielokrotnie obserwowane i stwierdzone na terenach naszych południowych sąsiadów – Węgier, Moraw i Czech. Potwierdzają to importowane luksusowe przedmioty materialne, ale wiele przykładów wskazuje również, że społeczności zamieszkujące przywołane powyżej obszary, jak też ziemie polskie, przyswajały sobie idee ze sfery kultury symbolicznej (Eibner 1999, 37-54, ryc. 2, 3; 2000/2001, 107-136; Gediga 2010a, 15 -16).

Źródła pozyskane w Domasławiu, a wcześniej też na innych wspomnianych powyżej stanowiskach, pozwalają na dołączenie Śląska i przyległych terenów Wielkopolski do prowincji halsztackiej i potwierdzają bliskość ich mieszkańców w okresie wczesnej epoki żelaza z tym ważnym centrum kulturowym.

⁶⁴ Prawdopodobnie to znalezisko zainspirowało do dalszych niży-odkryć wózków np. z cmentarzyska w Duninie, pow. legnicki. Na podstawie zdeponowanych w zespole dwóch tarczowatych kółek z otworami, ceramicznej misy i talerza krążkowego zaprezentowana została rekonstrukcja wózka dwukołowego. Tego rodzaju „zestawy” są częstymi, nawet masowymi znaleziskami tak na cmentarzyskach, jak też innych stanowiskach. Gdyby przyjąć, że chodzi o odkrycie wózka, to w jeden dzień zdołano by namnożyć dziesiątki, a nawet setki takich egzemplarzy. Ten przypadek to śmiały i piękny efekt wyobraźni. Por. piękny album wydany przez Muzeum Miedzi w Legnicy *Drogą S3 w przeszłość* 2019, 25.

Zakończenie

Opracowanie części wyników badań przeprowadzonych na rozległej nekropolii w Domasławiu – użytkowanej od III okresu epoki brązu po wczesną epokę żelaza – daje szerokie pole obserwacji przejawów obrzędów grzebalnych w czasie, jak i przestrzeni. Cmentarzysko na skutek pozyskania dobrze datujących wyrobów metalowych i charakterystycznych naczyń glinianych oraz wykonaniu dużej serii dat ^{14}C stało się także punktem wyjścia dla studiów nad periodyzacją kultury łużyckiej (Gediga 2019; Goslar 2019). Pozyskane materiały ukazują zupełnie nowy obraz kulturowy na Dolnym Śląsku i w zachodniej strefie ziem polskich. Dzięki odkryciu tak licznych i różnorodnie wyposażonych grobów cmentarzysko jest bezcennym zasobem źródeł do rozważań nie tylko nad obrzędkiem pogrzebowym (Gediga, Józefowska 2019), ale i wielokierunkowymi aspektami ówczesnej kultury. Stanowi materiał do

badań nad strukturą ówczesnego społeczeństwa, jego rozwarstwieniem, statusem poszczególnych grup oraz charakterem zachodzących zmian. Inwentarze grobów pokazują, że ludność chowana w Domasławiu, zróżnicowana pod względem majątku i pozycji, utrzymywała rozległe kontakty z innymi terenami Europy, przejmując także wpływy w wielu dziedzinach sfery symbolicznej. Te odkrycia doprowadziły m.in. do wysunięcia koncepcji o traktowaniu obszaru Śląska, części Wielkopolski i, być może, Kujaw jako regionalnej północno-wschodniej prowincji kultury halsztackiej (Gediga 2007, 4; 2007a, 124; 2008, 170; 2010, 187-218). Domasław jest więc obecnie stanowiskiem reperowym, do którego mogą być odnoszone cechy rozpoznawane na innych nekropoliach z południowo-zachodniej Polski oraz rejonów sąsiednich.

Literatura

- Abłamowicz R. 2020. Kości zwierzęce z cmentarzyska z wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, gm. Kobierzyce. (W:) B. Gediga, A. Józefowska (red.), *Cmentarzysko wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, powiat wrocławski. Tom 5. Opracowania specjalistyczne*, Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, 191–226.
- Abłamowicz R., Józefowska A. 2020. Wyroby pochodzenia zwierzęcego z cmentarzyska z epoki żelaza w Domasławiu, gm. Kobierzyce. (W:) B. Gediga, A. Józefowska (red.), *Cmentarzysko wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, powiat wrocławski. Tom 5. Opracowania specjalistyczne*, Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, 227–233.
- Alfawicka S. 1970. *Ceramika malowana okresu halsztackiego w Polsce*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Anioła M., Nowaczyk K., Nowaczyk L., Zarzycka A. 2012. Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej z epoki brązu na stanowiskach Chrzanów 4 oraz Domasław 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. (W:) S. Kadrow (red.), *Raport 2007-2008 (I)*, Warszawa, 445–461.
- Baron J., Golański A., Schellner K. 2011. Problems of interpretation of early iron age fenced settlements. A case study of site 8 from Zabrodzie, Wrocław district. Problem interpretacji osad z ogrodzeniami z wczesnej epoki żelaza na przykładzie stanowiska w Zabrodziu, pow. wrocławski, *Sprawozdania Archeologiczne* 63, 319–356.
- Baron J., Skolasiński Ł., Żur T. 2010. Cmentarzysko ciałopalne z późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza we Wrocławiu Żernikach, *Sprawozdania Archeologiczne* 62, 381–411.
- Behrends R.-H. 1993. Hallstattgräber aus dem Taubertal, *Archäologische Nachrichten aus Baden* 50, 94–95.
- Biel J. 1985. *Der Keltenfürst von Hochdorf*, Stuttgart.
- Bönisch E. 1988. Hallstädtische Bestattung in der Lausitzer Kultur. (W:) Z. Bukowski (red.), *Forschungen zur Problematik der Lausitzer Kultur*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 149–155.
- Buchner A. 2018. Struktura przestrzenno-funkcjonalna osady z wczesnej epoki żelaza w Starym Śleszowie, pow. wrocławski, *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 60/1, 365–382.
- Buchner A., Bugaj E. 2020. Struktura przestrzenno-funkcjonalna osady z wczesnej epoki żelaza w Milejowicach, stanowisko 19, pow. wrocławski, w aspekcie społecznym, *Przegląd Archeologiczny* 68 (w druku).
- Buck D.-W. 1979. *Die Billendorfer Gruppe*. Teil 2 – Text, Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte 13, Potsdam.
- Buck D.-W. R. 2007. Anlage und Gestaltung eines Gräberfeldes der Lausitzer Kultur am Beispiel der Gräberfelder Klein Lieskow und Neuendorf in der Lausitz, Deutschland, *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 48, 199–236.
- Bugaj E., Gediga B. 2004. Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku Milejowice 19, gm. Żórawina, pow. Wrocław, woj. dolnośląskie. (W:) Z. Bukowski (red.), *Raport 2001-2002. Wstępne wyniki badań archeologicznych w strefie budowy autostrady w Polsce za lata 2001-2002. Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego*, 216–233.

- Bugaj E., Kopiasz J. 2006. Próba interpretacji zabudowy osady z wczesnej epoki żelaza na stanowisku Milejowice 19, pow. wrocławski. (W:) B. Gediga, W. Piotrowski (red.), *Architektura i budownictwo epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej*, Biskupin-Wrocław, 175–207.
- Bugaj E., Kopiasz J. 2008. The early iron age elite and their seat in the south west Poland. A case study of the Milejowice site 19, Wrocław district, *Przeгляд Archeologiczny* 56, 101–115.
- Bukowski Z. 1982. Osiedle otwarte kultury łużyckiej w Grzybianach, woj. legnickie w świetle dotychczasowych badań, *Pamiętnik Muzeum Miedzi* 1, 13–31.
- Chochorowski J. 2007. Metodyczne i metodologiczne problemy datowania radiowęglowego pozostałości kremacji z grobów ciałopalnych kultury łużyckiej (na przykładzie materiałów z cmentarzyska w Kietrze). (W:) J. Chochorowski (red.), *Studia nad epoką brązu i wczesną epoką żelaza. Księga poświęcona Profesorowi Markowi Gedlowi na pięćdziesięciolecie pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Kraków, 103–138.
- Czerska B., Gediga B., 1973. Cmentarzysko ciałopalne ludności kultury łużyckiej w Sobocisku, pow. Oława, *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 3, 71–146.
- Czopek S. 2019. Enklawa scytyjskiego kręgu kulturowego w południowo-wschodniej Polsce, *Przeгляд Archeologiczny* 67, 119–148.
- Dąbrowski J. 2013. Beiträge zur Forschung Lausitzer Brauchtum. Przyczynki do obrzędowości kultury łużyckiej, *Analecta Archaeologica Ressoviensia* 8, 143–171.
- Dąbrowski P., Grzelak J., Józefowska A. 2020. Przepalone szczątki kostne z cmentarzyska halsztackiego w Domasławiu 10/11/12, gm. Kobierzyce. (W:) B. Gediga, A. Józefowska (red.), *Cmentarzysko wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, powiat wrocławski. Tom 5. Opracowania specjalistyczne*, Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, 49–190.
- Dhennequin L. 2005. *L'armement au premier Age du Fer en Europe tempérée*. Thèse de doctorat de l'université de Paris I. Panthéon-Sorbonne.
- Die Hallstattkultur. Frühform europäischer Einheit. 1980. *Internationale Ausstellung des Landes Oberösterreich 25. April bis 26. Oktober 1980* Schloss Lamberg Steyr, Linz.
- Dobisíková M., Geisler M., Kala J., Kos P., Mikulková B., Parma D., Přichystal A. 2010. Halštatské pohřebiště ze Slavkova u Brna (okr. Vyškov). (W:) V. Furmánek, E. Miroššayová (eds.), *Popolnicové polia a doba halštatská. Zborník referátov z X. medzinárodnej konferencie „Popolnicové polia a doba halštatská“*, Košice, 16.–19. september 2008. Nitra, 57–100.
- Dobrowolski S. 1970. Sztuka Etrusków. (W:) *Sztuka świata* 2, Wyd. Arkady, Warszawa, 185–209.
- Domańska J. 1973. Cmentarzysko kultury łużyckiej w Cieszowie, pow. Milicz, *Silesia Antiqua* 15, 133–207.
- Domańska J., Gołubkow J. 1975. Materiały z cmentarzyska ciałopalnego kultury łużyckiej w Cieszowie, pow. Milicz z badań w 1973 roku. Część I, *Silesia Antiqua* 17, 79–139.
- Domańska J., Gołubkow J. 1976. Materiały z cmentarzyska ciałopalnego kultury łużyckiej w Cieszowie, woj. Wrocław z badań w 1973 roku. Część II, *Silesia Antiqua* 18, 77–119.
- Domańska J., Gołubkow J. 1977. Materiały z cmentarzyska ciałopalnego kultury łużyckiej w Cieszowie, woj. Wrocław z badań w 1974 roku. Część III, *Silesia Antiqua* 19, 103–149.
- Domańska J., Gołubkow J. 1978. Materiały z cmentarzyska ciałopalnego kultury łużyckiej w Cieszowie, woj. Wrocław z badań w 1975 roku. Część IV, *Silesia Antiqua* 20, 49–86.
- Domańska J., Gołubkow J. 1979. Materiały z cmentarzyska ciałopalnego ludności kultury łużyckiej w Cieszowie, woj. Wrocław. Część V, *Silesia Antiqua* 21, 33–67.
- Eibner-Persy A. 1980. *Hallstattzeitliche Grabhügel von Sopron (Ödenburg). Die Funde der Grabungen 1890-92 in der Prähistorischen Abteilung des Naturhistorischen Museums in Wien und im burgenländischen Landesmuseum in Eisenstadt*, Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 62, Eisenstadt.
- Eibner A. 1999. Der Aulosbläser von Százhalombatta und sein kultugeschichtliches Umfeld. Versuch einer Interpretation. (W:) E. Jerem and I. Poroszlai (eds.) *Archaeology of the Bronze and Iron Age*, Budapest, 37–52.
- Eibner A. 2000/2001. Die Stellung der Frau in der Hallstattkultur anhand der bildlichen Zeugnisse, *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 130/121, 107–136.
- Eibner A. 2001. Der Donau – Drave – Save – Raum im Spiegel gegenseitiger Einflussnahme und Kommunikation in der frühen Eisenzeit. Zentralorte entlang der „Argonautenstraße“. (W:) A. Lippert (Hrsg.), *Die Drau-, Mur- und Raab-Region im 1.vorchristlichen Jahrtausend. Akten d. Internat. u. Interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000 in Bad Radkersburg*.

- Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 78, Bonn, 181–190.
- Eibner A. 2018. Motiv und Symbol als Ausdrucksmittel der Bildsprache in der eisenzeitlichen Kunst, *Przegląd Archeologiczny* 66, 77–136.
- Egg M. 1996. *Das hallstattzeitliche Fürstengrab von Strettweg bei Judenburg in der Obersteiermark*, Mainz.
- Egg M. 2006. Anmerkungen zu den Fürstengräbern im Osthallstattkreis. (W:) C. von Carnap-Bornheim, D. Krausse, A. Wesse (eds.), *Herrschaft – Tod – Bestattung. Zu den vor- und frühgeschichtlichen Prunkgräbern als archäologisch-historische Quelle*. Internationale Fachkonferenz, Kiel, 16.-19. Oktober 2003. *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 139, 41–60.
- Fogel J. 1979. *Studia nad uzbrojeniem ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły. Broń zaczepna*, Poznań.
- Frey O.H. 1980. Der Westhallstattkreis im 6. Jahrhundert v. Chr. (W:) *Die Hallstattkultur. Frühform europäischer Einheit, Internationale Ausstellung des Landes Oberösterreich 25. April bis 26. Oktober 1980 Schloss Lamberg Steyr*, Linz, 80–116.
- Fudziński P., Ślusarska K. 2017. *Ósrodek starożytnego brązownictwa pomorskiego we wczesnej epoce żelaza w Juszkowie, gmina Pruszcz Gdański*, Gdańsk.
- Gałużka A. 1959. Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Szamocinie, pow. Głogów. Próba określenia pierwotnej funkcji ceramiki, *Archeologia Śląska* 2, 49–114.
- Gałużka A. 1963. Die Frage von Genese und Funktion der Burgwälle der Lausitzer Kultur in Niederschlesien, *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege*, 11–12, 511–517.
- Gardawski A. 1979. Sztuka i zdobnictwo. (W:) J. Dąbrowski, Z. Rajewski (red.), *Prahistoria ziem polskich 4, Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 309–314.
- Gediga B. 1967. *Plemiona kultury łużyckiej w epoce brązu na Śląsku środkowym*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Gediga B. 1970. *Motywy figuralne w sztuce ludności kultury łużyckiej*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Gediga B. 1979. Zagadnienia religii. (W:) J. Dąbrowski, Z. Rajewski (red.), *Prahistoria ziem polskich 4, Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, IV, 320–341.
- Gediga B. 1982. Zagadnienia periodyzacji okresu rozwoju kultury łużyckiej w świetle kontaktów z południem. (W:) M. Gedl (red.), *Południowa strefa kultury łużyckiej i jej powiązania z Południem*, Kraków-Przemyśl, 49–58.
- Gediga B. 1992. Zagadnienie roli oddziaływań kręgu halsztackiego na ziemiach polskich. (W:) S. Czopek (red.), *Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami*, Rzeszów, 31–37.
- Gediga B. 2001. Mitologia początków w sztuce situl. (W:) S. Rosik, P. Wiszewski (red.), *Origines mundi gentium et civitatum*, Wrocław, 52–57.
- Gediga B. 2007. Rewelacje ze Śląska. Nowy obraz kultury wczesnej epoki żelaza na Śląsku, *Archeologia Żywa* 1 (39), 3–12.
- Gediga B. 2007a. Problemy obrazu kultury wczesnej epoki żelaza na Śląsku w świetle nowych badań terenowych, *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 49, 123–146.
- Gediga B. 2008. Nowe przesłanki do badań struktury społecznej ludności kultury łużyckiej w okresie halsztackim. (W:) M. Mogielnicka-Urban (red.), *Opera ex aere. Studia z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza dedykowane profesorowi Janowi Dąbrowskiemu przez przyjaciół, uczniów i kolegów z okazji siedemdziesiątych urodzin*, Warszawa, 169–176.
- Gediga B. 2010. Śląsk – regionalna prowincja kultury halsztackiej. (W:) B. Gediga, W. Piotrowski (red.), *Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy Środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza*, Biskupin-Wrocław, 187–218.
- Gediga B. 2010a. Uwagi o przemianach kulturowych we wczesnej epoce żelaza. (W:) M. Fudziński, H. Paner (red.), *Między kulturą łużycką a kulturą pomorską. Przemiany kulturowe*, Gdańsk.
- Gediga B. 2010b. Ślady powiązań z Kotliną karpacką w północno-wschodniej grupie kultury halsztackiej na Śląsku. (W:) J. Garncarski (red.), *Transkarpackie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza*, Krosno, 425–442.
- Gediga B. 2011. Neue Forschungen zu den früh-eisenzeitlichen Kulturen in Südwestpolen, *Acta Archaeologica Carpatica* 46, 83–116.
- Gediga B. 2012. Dystynktywna funkcja broni w kręgu halsztackim, *Folia Praehistorica Posnaniensia. Laudator temporis acti* 17, 101–114.
- Gediga B. 2012a. Der Kultwagen aus Domasław in Schlesien. (W:) R. Kujovský, V. Mitáš (eds.), *Václav Furmánek a doba bronzová. Zborník k sedemdesiatym narodeniam*, Nitra, 79–88.

- Gediga B. 2012b. Grób kobiety (?) wyposażony w militaria z Domasławia, pow. Wrocław. (W:) W. Blajer (red.), *Peregrinationes Archaeologicae in Asia et Europa Joanni Chochorowski Dedicatae*, Kraków, 149–159.
- Gediga B. 2012c. Ratownicze badania wykopaliskowe na stanowiskach 10, 11, 12 w Domasławiu, gm. Kobierzycze na Dolnym Śląsku w latach 2006–2008. (W:) S. Kadrow (red.), *Raport 2007–2008* (I), Warszawa, 411–419.
- Gediga B. 2013. The culture of the Early Iron Age in the south-western regions of Poland in light of new research. (W:) S. Bergerbrant i S. Sabatini (eds.), *Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage studies in Honour of Professor Kristian Kristiansen*, Oxford, 383–401.
- Gediga B. 2013a. Domasław: obraz przemian osadniczych i kulturowych od V tysiąclecia p.n.e. do II w. n.e. (W:) D. Główska et al. (red.), *Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk 1953–2013*. Warszawa, 157–161.
- Gediga B. 2016. Ślady cywilizacji śródziemnomorskiej nad Odrą, *Quart. Kwartalnik Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego* 1 (39), 3–21.
- Gediga B. 2019. Uwagi do datowania i periodyzacji użytkowania cmentarzyska w Domasławiu-Chrzanowie, pow. wrocławski, *Przegląd Archeologiczny* 67, 45–72.
- Gediga B. 2019a. Früheisenzeitliche Elite in Schlesien im Lichte neuer Ausgrabungen, *ANODOS. Studies of the Ancient World* 13/2013, 204–221.
- Gediga B., Hensel Z., Józefowska A. 2018. Zespół mieczy z ciepłopalanego cmentarzyska ludności „kultury łużyckiej” w Domasławiu, pow. Wrocław, *Przegląd Archeologiczny* 66, 137–175.
- Gediga B., Józefowska A. 2018. *Cmentarzysko wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, pow. wrocławski. Tom 1. Katalog*. Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Gediga B., Józefowska A. 2018a. *Cmentarzysko wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, pow. wrocławski. Tom 2. Tablice. Część 1*. Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Gediga B., Józefowska A. 2018b. *Cmentarzysko wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, pow. wrocławski. Tom 3. Tablice. Część 2*. Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Gediga B., Józefowska A. 2019. *Przemiany obrzędów grzebalnego w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza z cmentarzyska w Domasławiu w świetle analizy źródeł z cmentarzyska w Domasławiu, pow. wrocławski i nekropolii bliskiego rejonu (problemy zmian społeczno-kulturowych)*. *Transformations of the funeral rite in the Bronze Age and the Early Iron Age in the light of analysis of sources from the cemetery in Domasław, Wrocław District, and necropolises of the near region (problems of socio-cultural changes)*. Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Gediga B., Józefowska A., Łaciak D. 2018. The Society of South-Western Poland in the Light of Cultural Contacts in the Early Iron Age. (W:) P. Pavúk, V. Klontza-Jaklová, A. Harding (eds.), *ΕΥΔΑΙΜΩΝ. Studies in Honor of Prof. Jan Bouzek: proceedings of the International Conference Contacts, Migrations and Climate Change (Prague 19-23 May 2015)*, Prague, 257–266.
- Gediga B., Łaciak D., Łydzba-Kopczyńska B., Markiewicz M. 2017. Świat kolorów garncarzy z rejonu Domasławia sprzed około 2800 lat. Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Gediga B. (red.). 1980. *Rola oddziaływań kręgu halszackiego w rozwoju społeczeństw epoki żelaza w Polsce zachodniej na tle środkowoeuropejskim*, Polska Akademia Nauk – Oddział we Wrocławiu, Komisja Nauk Humanistycznych – Sekcja Archeologia, Wrocław
- Gediga B., Piotrowski W. (red.). 2010. *Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy Środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza*, Biskupińskie Prace Archeologiczne 8, Prace Komisji Archeologicznej 18, Polska Akademia Nauk – Oddział we Wrocławiu, Biskupin-Wrocław.
- Gediga B., Grossman A., Piotrowski W. (red.). 2016. *Europa w okresie od VIII wieku przed narodzeniem Chrystusa do I wieku naszej ery*, Biskupińskie Prace Archeologiczne 11, Prace Komisji Archeologicznej 21, Polska Akademia Nauk – Oddział we Wrocławiu, Biskupin-Wrocław.
- Gedl M. 1962. *Kultura łużycka na Górnym Śląsku*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Gedl M. 1964. *Szkieletowy obrządek pogrzebowy w kulturze łużyckiej*, Kraków.
- Gedl M. 1966. Groby szkieletowe w kulturze łużyckiej, *Przegląd Archeologiczny* 17, 5–45.

- Gedl M. 1973. *Cmentarzysko halsztackie w Kietrze, pow. Głubczyce*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- Gedl M. 1988. *Die Toilettengeräte in Polen*, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XV, 1. Band, München.
- Gedl M. 1991. Die Hallstatteinflüsse auf den polnischen Gebieten in der Früheisenzeit, *Prace Archeologiczne* 48, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, CMLXIX.
- Gedl M. 1995. *Die Sichel in Polen*, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XVIII, 4. Band, Stuttgart.
- Gedl M. 2002. Wielkie cmentarzysko z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Kietrze, pow. Głubczyce na Górnym Śląsku. (W:) M. Gedl (red.), *Wielkie cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, Polska Akademia Nauk, Komitet Nauk Pra- i Protohistorycznych. Prace 5, Warszawa, 75–116.
- Gedl M. 2004. *Die Fibeln in Polen*, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XIV, 10. Band, Stuttgart.
- Gedl M. 2004a. *Die Beile in Polen IV*, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung IX, 24. Band, Stuttgart.
- Golec M. 2003. Hlásnica u Horákova: kam s ní? *Archeologické rozhledy* 55, 500–516.
- Gołubkow J. 1961. Badania na cmentarzysku kultury łużyckiej we wsi Słup, pow. Środa Śląska, *Silesia Antiqua* 3, 76–87.
- Gołubkow J. 1962. Badania na cmentarzysku kultury łużyckiej we wsi Słup, pow. Środa Śląska, w 1960 roku, *Silesia Antiqua* 4, 165–197.
- Goslar T. 2019. Chronologia i periodyzacja cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Domasławiu, pow. wrocławski, na podstawie datowania radiowęglowego, *Przegląd Archeologiczny* 67, 31–48.
- Historia sztuki świata. Tom I. Pierwsze cywilizacje. Antyk*. 1999, Muza SA, Warszawa.
- Hoffman W. 1937. Das Totenhaus von Lampersdorf, Kreis Oels, *Altshlesische Blätter* 12, z. 1-2, 7–8.
- Jacob-Friesen G. 1973. Bronzezeit. (W:) *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Band 4, Lieferung 5, Sonderdruck, Berlin-New York, 641–648.
- Józefowska A. 2016. *Opracowanie ratowniczych badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku nr 21 w Żmigródku, gm. Żmigród, pow. trzebnicki*. Wrocław: Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu (maszynopis).
- Józefowska A. 2018. Halsztacki model funeralny grobów komorowych z Domasławia, *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 60/1, 183–208.
- Józefowska A., Łaciak D. 2011. *Domasław 10/11/12 (AZP 82-28/98/90/91), gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Opracowanie naukowe wyników ratowniczych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku. Tom 5*. Wrocław: Archiwum Instytutu Archeologii i Etnologii PAN we Wrocławiu (maszynopis).
- Józefowska A., Łaciak D. 2012. Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej z wczesnej epoki żelaza na stanowisku Domasław 10–12, gm. Kobierzyce. (W:) S. Kadrow (red.), *Raport 2007–2008 (I)*, Warszawa, 463–482.
- Józefowska A., Nowaczyk L. 2009. Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej z wczesnej epoki żelaza na stanowisku Domasław 10/11/12, pow. wrocławski, *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 51, 159–173.
- Kaczmarek M. 2002. *Zachodniowielkopolskie społeczności kultury łużyckiej w epoce brązu*, Poznań.
- Kaczmarek M. 2017. Nadziejewo. Cmentarzysko ciałopalne z późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w środkowej Wielkopolsce, *Hyperborea. Poznańskie studia nad epoką brązu i wczesną epoką żelaza* 3.
- Kałużna-Czaplińska J., Józefowska A., Rosiak A. 2020. Oznaczenie związków organicznych w próbkach naczyń pochodzących z grobów halsztackich z Domasławia 10/11/12, gm. Kobierzyce. (W:) B. Gediga, A. Józefowska (red.), *Cmentarzysko wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, powiat wrocławski. Tom 5. Opracowania specjalistyczne*, Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, 253–261.
- Kaus M. 1984. Das Gräberfeld der jüngeren Urnenfelderzeit von Stillfried an der March, *Forschungen in Stillfried* 6.
- Koch L.C. 2011. Früheisenzeitliches Glas und Glasfunde Mittelitaliens. Eine Übersicht von der Villanovazeit bis zum Orientalizzante und eine Analyse der Glasperlen als Grabbeigabe des Gräberfeldes Quattro Fontanili in Veji, *Bochumer Forschungen zur ur- und frühgeschichtlichen Archäologie*, Rahden.
- Kołodziejski A. 1971. Badania zespołu osadniczego ludności kultury łużyckiej z okresu późnohalsztackiego w Wicinie, pow. Lubsko w latach 1966–1969, *Sprawozdania Archeologiczne* 23, 93–108.
- Kopiasz J. 2003. Osada kultury łużyckiej na wielokulturowym stanowisku Stary Śleszów 17, powiat Wrocław. (W:) B. Gediga (red.), *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Et-*

- nologii PAN, z. 2. *Badania na autostradzie A4, część I*, Wrocław.
- Kostrzewska M. 1951-1952. Wyroby kamienne kultury łużyckiej w Wielkopolsce w epoce brązowej i wczesnożelaznej, *Przegląd Archeologiczny* 9, z. 2-3, R. 27-28, 214–258.
- Kostrzewski J. 1949. *Pradzieje Polski*, Poznań.
- Kostrzewski J., Chmielewski W., Jażdżewski K., 1965. *Pradzieje Polski*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Koutecký D. 2003. Bylany u českeho Brodu. Eponymní lokalita bylanské kultury. *Fontes Archaeologici Pragenses* 29, 1–78.
- Koutecký D. 2008. Bylanska kultura. (W:) N. Venclová, *Archeologie pravěkých Čech. 6. Doba Halštacká*, Praha.
- Krzyżaniak L. 1963. Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Biernatkach, pow. Śrem, *Fontes Archaeologici Posnanienses* 14, 45–111.
- Kytlicová O. 1991. *Die Bronzegefäße in Böhmen (mit einem Anhang von A. Siegfried-Weiss)*, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung II, 12. Band, Stuttgart.
- Lasak I. 2001. *Epoka brązu na pograniczy śląsko-wielkopolskim. Część II – Zagadnienia kulturowo-osadnicze*, Wrocław.
- Lucke W., Frey O.H. 1962. Die Situla in Providence (Rhode Island). Ein Beitrag zur Situlenkunst des Osthallstattkreises, *Römisch-Germanische Forschungen* 26, Berlin.
- Łaciak D. 2017. Morfologia ceramiki malowanej. (W:) B. Gediga, D. Łaciak, B. Łydźba-Kopczyńska, M. Markiewicz (red.), *Świat kolorów garncarzy z rejonu Domasławia sprzed około 2800 lat*, Wrocław, 15–52.
- Łaciak D. 2017a. *Nadodrzańska ceramika malowana. Społeczno-kulturowe konteksty wytwórczości we wczesnej epoce żelaza*, Wrocław.
- Łaciak D. 2018. Früheisenzeitliche Gefäße vom Typ kernos: Versuch einer funktionalen Interpretation aufgrund eines Neufunds in Domasław (woj. dolnośląskie/PL), *Archäologisches Korrespondenzblatt* 48/3, 339–350.
- Łaciak D., Łydźba-Kopczyńska B. 2017. Technologia ceramiki malowanej. (W:) B. Gediga, D. Łaciak, B. Łydźba-Kopczyńska, M. Markiewicz (red.), *Świat kolorów garncarzy z rejonu Domasławia sprzed około 2800 lat*, Wrocław, 53–69.
- Łaciak D., Markiewicz M. 2013. Painted ceramics of Hallstatt period cemetery in Domasław, site 10/11/12, distr. Wrocław. (W:) J. Kolenda, A. Mierziński, S. Moździoch, L. Żygadło (red.), *Z badań nad kulturą społeczeństw pradziejowych i wczesnośredniowiecznych. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Gedidze, w osiemdziesiątą rocznicę urodzin przez przyjaciół, kolegów i uczniów*, Wrocław, 527–540.
- Łaciak D., Markiewicz M., Łydźba-Kopczyńska B., Gediga B., August Cz., Hojniak M., Rusek G., Miazga B. 2017. Rekonstruowanie procesu wytwórczego ceramiki - badania nad halsztacką ceramiką malowaną z cmentarzyska w Domasławiu, stan. 10/11/12, pow. wrocławski. (W:) S. Siemianowska, P. Rzeźnik, K. Chrzan (red.), *Ceramika i szkło w archeologii i konserwacji*, Wrocław, 179–208.
- Łaciak D., Nowak K. 2016. Analiza zabytków ceramicznych z cmentarzyska w Legnicy przy ul. Spokojnej. (W:) K. Nowak., T. Stolarczyk (red.), *Metalurdu nad Kaczawy. Cmentarzysko ciałopalne z epoki brązu odkryte w Legnicy przy ul. Spokojnej*, Legnica, 35–54.
- Łuka L.J. 1951 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Czarnkowie z IV – V. okresu epoki brązu, *Fontes Archaeologici Posnanienses* 1, 1–163.
- Łuka L.J. 1959. Importy italskie i wschodnioalpejskie oraz ich naśladownictwa na obszarze kultury „łużyckiej” okresu halsztackiego w Polsce, *Slavia Antiqua* 6, 1–99.
- Łydźba-Kopczyńska B., Gediga B., Chojcan J., Sachanbiński M. 2012. Provenance investigations of amber jewelry excavated in Lower Silesia (Poland) and dated back to Early Iron Age, *J. Raman Spectroscopy* 43, 1839–1844.
- Madera P. 1999. Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na cmentarzysku ciałopalnym kultury łużyckiej w Łazach, stan. 1, gm. Wińsko, *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 41, 231–246.
- Madera P. 2002. Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Łazach, stan. 1, pow. Wołów, woj. dolnośląskie w świetle ostatnich badań ratowniczych. (W:) M. Gedl (red.), *Wielkie cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, Warszawa, 149–173.
- Maik J., Rybarczyk A. 2015. Gewebe der Hallstattkultur aus Domasław, (W:) K. Grömer, F. Pritchard (eds.), *NESAT XII, The North European Symposium of Archaeological Textiles 21st-24th May 2014 in Hallstatt, Austria, in Aspects of the Design, Production and Use of Textiles and Clothing from the Bronze Age to the Early Modern Era*, *Archeolingua* 33, Budapest, 83–94.
- Maik J., Rybarczyk A. 2016. Tekstylnia kultury halsztackiej z Domasławia na Dolnym Śląsku na tle włókiennictwa wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej. (W:) B. Gediga, A. Grossman, W. Piotrowski (red.), *Europa w okresie od VIII*

- wieku przed narodzinami Chrystusa do I wieku naszej ery, Biskupin-Wrocław, 25–43.
- Makarová E. 2013. Chamber tombs of the Platěnice culture – elite burials? (W:) R. Karl, J. Leskovar (eds.), *Interpretierte Eisenzeiten. Fallstudien, Methoden, Theorie. Tagungsbeiträge der 5. Linzer Gespräche zur interpretativen Eisenzeitarchäologie*. Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich, Folge 37, Linz, 95–106.
- Makarová E. 2015. Drobné hlinené predmety z halštatskej fázy pohrebiska v Moravičanoch. (W:) O. Ožďáni (ed.), *Popolnicové polia a doba halštatská*, Nitra, 137–147.
- Makarová E., Hložek M. 2017. Clay Symbols from an Early Iron Age Cemetery in Moravičany. (W:) E. Miroššayová, Ch. Pare, S. Stegmann-Rajtár (eds.), *Das Nördliche Karpatenbecken in der Hallstattzeit. Wirtschaft, Handel und Kommunikation in früheisenzeitlichen Gesellschaften zwischen Ostalpen und Westpannonien*, Budapest, 261–271.
- Malinowski T. 1962. Obrządek pogrzebowy ludności kultury łużyckiej w Polsce, *Przegląd Archeologiczny* 14, 1–135.
- Malinowski T. 1982. Groby odlewców w kulturze łużyckiej za ziemiach Polski, *Pamiętnik Muzeum Miedzi I*, 249–271.
- Malinowski T. 1993. Grzechotki gliniane kultury łużyckiej w Polsce, *Słupskie Prace Humanistyczne* 11a (1992), 3–38.
- Markiewicz M. 2017. Zdobnictwo ceramiki malowanej. (W:) B. Gediga, D. Łaciak, B. Łydzba-Kopczyńska, M. Markiewicz (red.), *Świat kolorów garnkarzy z rejonu Domasławia sprzed około 2800 lat*, Wrocław, 71–120.
- Markiewicz M. 2018. Wizualizacja 3D halsztackiej osady ze Starego Śleszowa – nowa forma narracji w archeologii. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 60/1, 383–398.
- Markiewicz M. 2019. Visual presentation of settlement complexes from the Early Iron Age from Milejowice, site 19 and selected problems of 3D modelling in archaeology, *Przegląd Archeologiczny* 67, 101–118.
- Metzner-Nebelsick C. 1992. Gefäße mit basaraboider Ornamentik aus Frög. (W:) A. Lippert, K. Spindler (Hrsg.), *Festschrift zum 50-jährigen Bestehen des Institutes für Ur- und Frühgeschichte der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck*, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 8, Bonn, 349–383.
- Michnik M. 2007. Imported objects at the cemetery in Świbie, District of Gliwice. (W:) J. Baron, I. Lasak (red.), *Long Distance Trade in the Bronze Age and Early Iron Age*. *Studia Archeologiczne* 40, Wrocław, 159–177.
- Mierzwiński A. 2003. *Znaki utrwalone w glinie. Społeczno-obrzędowe aspekty działań wytwórczych końca epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*. Model nadodrzański, Wrocław.
- Mierzwiński A. 2012. *Biesiady w rytuale pogrzebowym nadodrzańskiej strefy pól popielnicowych*, Wrocław.
- Mikulková B. 2010. Orlovice (okr. Vyškov). *Přehled výzkumů* 51, 373–374.
- Milcent P.-Y. 2004. Le Premier Age du Fer en France Centrale, *Mémoires de la S.P.F.* 34 (2).
- Mogielnicka-Urban M. 2000. Elementy doktryny religijnej w świetle obrządku pogrzebowego na cmentarzysku ludności kultury łużyckiej w Maciejowicach, woj. siedleckie. (W:) B. Gediga i D. Piotrowska (red.), *Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej*, Warszawa-Wrocław-Biskupin, 73–94.
- Narożna-Szamałek U., Szamałek K. 2007. Cmentarzysko halsztackie w Gorszewicach w świetle nowych badań, *Fontes Archaeologici Posnanienses* 43, 113–227.
- Nebelsick L.D. 2016. *Drinking against death. Studies on the materiality and iconography of ritual, sacrifice and transcendence in later prehistoric Europe*, Warszawa.
- Nekvasil J. 1982. *Pohřebiště lužické kultury v Moravičanech, Katalog nálezů*, Brno.
- Nekvasil J. 1993. Platěnická kultura. (W:) V. Podborský a Kol. *Pravěké dějiny Moravy*, Brno, 351–359.
- Nekvasil J., Podborský V. 1991. *Die Bronzegefäße in Mähren, Prähistorische Bronzefunde Abteilung II*, 13. Band, Stuttgart.
- Nowiński J.T. 2000. Grzechotki kultury łużyckiej w kontekście przestrzeni sakralnej. (W:) B. Gediga, D. Piotrowska (red.), *Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej*, Warszawa-Wrocław-Biskupin, 258–278.
- Orlicka-Jasnoch J. 2010. Uwagi na temat roli kadzielnic w grobach ciałopalnych grupy białowickiej kultury łużyckiej. (W:) A. Jaszewska, A. Michalak (red.), *Ogień – żywioł ujarzmiony i nieujarzmiony: VI Polsko-Niemieckie Spotkania Archeologiczne, Grabicz, 5-6 czerwca 2008*, Zielona Góra, 95–115.
- Pallottino M. 1968. *Etruskowie*, Warszawa.
- Pichlerová M. 1968. Zur Typologie der Hallstattzeitlichen Keramik aus Nové Košariská, *Slovenská Archeológia* XVI/2, 435–446.

- Pichlerová M. 1969. *Nové Košariská. Kniežacie mohyly zo staršej doby železnej*, Bratislava.
- Pieczynski Z. [1953] 1954. Cmentarzysko z wczesnego okresu żelaznego (700-400 p.n.e.) w Gorszewicach w pow. szamotulskim, *Fontes Archaeologici Posnanienses* 4, 101-152.
- Pleiner R., Rybová A. (eds.). 1978. *Pravěké Dějiny Čech*, Praha.
- Podborský V. 1970. *Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit*, Brno.
- Przybyła M. M. 2003. Fragment naczynia w stylu kultury Basarabi, z cmentarzyska kultury łużyckiej w Siemonii (obecnie w Górze Siewierskiej), pow. Będzin, *Acta Archaeologica Carpathica* 38, 172-177.
- Przybyła M.S., Przybyła M.M. 2010. Osada z okresu halsztackiego w Modlniczce, pow. Kraków w świetle kontaktów z terenami zakarpaccymi. (W:) J. Garncarski (red.), *Transkarpaccie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza*, Krosno, 529-574.
- Purowski T. 2010. Paciorki szklane zdobione linią zygzakowatą odkryte w międzyrzeczu Odry i Wisły na stanowiskach z wczesnej epoki żelaza, *Archeologia Polski* 55, z. 1-2, 23-88.
- Purowski T. 2012. *Wyroby szklane w kulturze łużyckiej w międzyrzeczu Noteci i środkowej Odry. Studium archeologiczno-technologiczne*, Warszawa.
- Purowski T. 2013. Wyroby ze szkła i „szklatego fajansu” odkryte na cmentarzysku kultur łużyckiej i regionalnej grupy kręgu halsztackiego w Domasławiu, pow. wrocławski, *Archeologia Polski* 58, 22-87.
- Reitinger J. 1981. Die Hallstattkultur Mitteleuropas. (W:) *Die Hallstattkultur, Symposium Steyr 1980*, Linz, 7-34.
- Sady-Bugajska A. 2020. Botaniczne elementy wyposażenia grobów halsztackich z Domasławia 10/11/12, gm. Kobierzyce. (W:) B. Gediga, A. Józefowska (red.), *Cmentarzysko wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, powiat wrocławski. Tom 5. Opracowania specjalistyczne*, Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, 31-48.
- Sarnowska W. 1959. Wyniki badań na cmentarzysku kultury łużyckiej w Mokronosie Górnym, pow. Wrocław, *Silesia Antiqua* 1, 103-153.
- Schlette F. 1984. *Die Kunst der Hallstattzeit*, Leipzig.
- Seger H. 1936. Schlesische Hortfunde aus der Bronze- und frühen Eisenzeit, *Altshlesien* 6(1), 85-182.
- Stary P. F. 1982. Zur hallstattzeitlichen Beilbewaffnung des circum-alpinen Raumes. *Ber. RGK* 63, 17-104.
- Stępnik T. 2010. Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Chrótniku stan. 1, gm. Lubin, woj. dolnośląskie, *Archeologia Środkowego Nadodrza* VII, 39-80.
- Stolarczyk T. 2014. Stemple ceramiczne – przedmioty magiczne czy narzędzia odlewników? (W:) T. Stolarczyk, J. Baron (red.), *Osada kultury półpopielnicowych w Grzybianach koło Legnicy*, Legnica-Wrocław, 313-323.
- Szczurek G., Pudółko E. 2015. *Szadek. Cmentarzysko z przełomu epoki brązu i żelaza w południowo-wschodniej Polsce*. Hyperborea 2, Poznań.
- Szydłowska E. 1963. Diademy i zawieszki skroniowe grupy górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej, *Archeologia Polski* 8, z. 1, 44-68.
- Trybała-Zawiślak M. 2019. *Wczesna epoka żelaza na terenie Polski południowo-wschodniej - Dynamika zmian i relacje kulturowe*, Rzeszów.
- Venclová N., Drda P., Chytráček M., Koutecký D., Michálek J., Vokolek V. 2008. *Archeologie pravěkých Čech*, 6. *Doba halštatská*, Praha.
- Vokolek V. 1999. *Východočeská halštatská pohřebiště*, Pardubice.
- Wojciechowska H. 1986. Wyniki badań wykopaliskowych na cmentarzysku kultury łużyckiej w Świbiu, woj. katowickie, w latach 1970-1980. *Rocznik Muzeum w Gliwicach* 2, 147-170.
- Wojciechowska H. 1996. Świbie, woj. katowickie, cmentarzysko kultury łużyckiej z okresu halsztackiego. (W:) J. Chochorowski (red.), *Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej*, Kraków.
- Woźniak Z. 1960. Cmentarzysko kultury łużyckiej w Chojnie-Golejówku, w powiecie rawickim, *Przegląd Archeologiczny* 12, 31-116.
- Wójcik A., Madej S. 2020. Analiza petrograficzna zabytków kamiennych z cmentarzyska z wczesnej epoki żelaza ze stanowiska Domasław 10/11/12, gm. Kobierzyce. (W:) B. Gediga, A. Józefowska (red.), *Cmentarzysko wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, powiat wrocławski. Tom 5. Opracowania specjalistyczne*, Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, 235-251.
- Żaki A. 1950. Początki rozwoju kultury łużyckiej w dorzeczu górnej Wisły, *Annales UMCS* 3, Lublin, 1-214.
- Żychlińska J. 2013. *Przemiany stylistyczne naczyń ceramicznych ludności kultury łużyckiej w Wielkopolsce*, Bydgoszcz.

Summary

The cemetery in Domasław 10/11/12, Wrocław district, is one of the most interesting burial grounds from the Hallstatt period in Poland, next to such sites as Kietrz, Głubczyce district, Gorszewice, Szamotuły district or Świbie, Gliwice district (Gediga 2007; 2007a; 2008; 2010; 2011; 2012c; 2013; 2013a; 2016; Józefowska, Nowaczyk 2009; Anioła *et al.* 2012; Józefowska, Łaciak 2011; 2012; Łaciak, Markiewicz 2013; Łaciak *et al.* 2017; Gediga *et al.* 2017; Gediga, Józefowska, Łaciak 2018; Józefowska 2018; Gediga 2019a; Gediga, Józefowska 2019). It has also become one of the best recognised sites included in the Lusatian Urnfield tradition of the Bronze Age and the Early Iron Age. Methodically examined in the years 2006-2008 and almost completely excavated (cf.: Historia badań in: Gediga, Józefowska 2018), it is an invaluable source of information about the society of these periods.

On the site in Domasław, 803 burials dating back to the Hallstatt C period were excavated and researched. Also 133 boneless pottery deposits were identified, some of which was probably damaged graves, 27 ditches and numerous posts. There were also single burials and structures from the HD3 period, which were probably already associated with new population groups or with the return of communities to the site and new burials in the previously used space.

In 2018, the first three volumes of the source monograph covering the Hallstatt graves from Domasław 10/11/12 were published, containing a description of the site, its location, research history and a catalogue, as well as illustrative tables with plans and drawings of grave goods (Gediga, Józefowska 2018; 2018a; 2018b). The fourth volume of the monograph at the cemetery from the Early Iron Age in Domasław brings a synthetic

summary of research results, as well as a detailed analysis of all burial complexes discovered during the excavations.

I. Characteristics of stationary features

Apart from graves without internal structures, almost 300 burials were discovered, in which wooden chambers were built in the part of the cemetery dating back to the Hallstatt period. Comparing the grave goods as well as the methods of preparation of the burial pits of both types, a huge disproportion can be observed.

The unstructured pits were usually small in size. In 30% of cases, their outlines were illegible, which may suggest that some of them were deposited in shallow holes or even left on the surface. The size of the pits usually corresponded to the amount of grave goods. Half of them were graves with the area of up to 0.5 m², less frequently larger. Most of the burial pits were oval or circular in shape. Their depths were usually up to 0.20 m (79%). The backfills of the pits were usually dark brown, clearly contrasting with undisturbed subsoil. Charcoal, probably from the pile, was only discovered in one in ten of them. Intentionally placed stones were discovered in 34 graves. Exceptionally, in the grave No. 2848, a stone pavement was discovered in the floor and the ceiling, as well as a compact stone frame in which the urn was placed.

At least 291 wooden chambers were distinguished at the cemetery. The structures with the sizes of 2.1-5 m² (168) and 5.1-17 m² (56) predominated. As much as 51% of the pits had a thickness of up to 0.50 m, the others were deeper – up to 1.36 m. The burial pit No. 543 was 1.92 m deep. In the profile their walls were mostly straight and bottoms were flat or trapezoidal. In

many structures, darker colouring of the fills was observed at the edges. Most probably, that were traces of lining the pits with wattle. The chambers were mostly rectangular, mainly 0.4-0.9 m wide and 0.5-1.5 m long. The largest chambers, in the graves No. 390 and 7389, had identical dimensions: 1,5x2,30 m. The outlines of planks were observed in 7 graves, and in the next 10 – the contour of log structures. In the deeper pits, funnel-shaped backfills was visible in the central part of the fills, which were probably formed after the collapse of the lid. In most of the pits, the outline of the chamber was already visible at the ceiling level. Graves on such a large area were almost untouched, which suggests that they had to be clearly marked on the surface of the cemetery.

Graves on such a large area were almost intact, which suggests that they had to be clearly marked on the surface of the cemetery. In 6% of the burials, stones in the pit ceilings have been preserved, and a stone mantle was discovered in the grave No. 8956. In 35% of the chamber graves, single or several stones of various sizes were discovered, put into the grave pits, sometimes arranged in the shape of cobbles surrounding the chambers in sections. They were also placed on the lids and inside the constructions (5 and 9%). In 5% of burials, stones covered the urns and artefacts near them, and in several graves boulders were exposed, which could have been thrown onto the grave goods, or deposited on the covers of the chests, which later collapsed. Boulders that may have originally been lying on covers of the chambers were discovered in 4 graves on crushed grave goods, for example a boulder placed on the lid in the grave No. 6691. Chambers reinforced with clay were rarely discovered.

Chamber structures in graves on the cemeteries from the Hallstatt period in Poland have been an exceptional phenomenon so far, discovered in the Opole region and Lower Silesia (Kietrz, Głubczyce district, Dzierżysław, Wrocław district, Mikowice, Namysłów district, Łazy, Wołów district).

The constructions of the chamber graves were often associated with posts, discovered within ceilings, inside or in the immediate vicinity of the grave pits. The posts could carry above-ground platforms, mark the burials on the surface, support the above-ground structure of roofs of pits or chambers. Remains of single posts dug at the edges were discovered in 28 pits of the chamber

tombs. Single and double pillars, which could sometimes be associated with post structures located within the burial pits, were observed in the surroundings of 18 features. The posts forming a quadrilateral structure were also discovered, and around the grave No. 1022 as many as 6 poles were found, building the eastern and northern walls of some structure, together with two larger pits on the north-eastern side. In the grave No. 4297, shallow negatives of stakes were discovered. They may have been the remains of a light structure erected around the chamber.

In the cemetery 27 circular ditch features were discovered, all except one surrounding chamber graves. Their average dimensions were 4.50 m in diameter, width up to 0.80 m and depth up to 0.45 m. The largest ditch No. 3408 had a diameter of 8.80 m. The cross sections of the ditches were regular, they had straight walls and usually flat bottoms, and some were shallow and poorly perceptible (Gediga, Józefowska 2019, 173). The ditches could have had a practical function, e.g. they might have formed a foundation for a fence made of boards, and pegging would prevent an earthen embankment from slipping. However, in the top layer of one of the ditches, a contemporary burial, No. 4409 was unearthed, in which vessels were deposited on small stones. Its ritual character may be suggested by the deposition of an urn and other vessels in ditch No. 6020, as well as numerous burials and pottery deposits within ditch No. 714. Arrangements of postholes found in the vicinity of the ditches suggest that, at least in some cases, they were features with various types of internal divisions or structures. For example, in burial No. 4395, in the northern corners trough-shaped features were unearthed, while at the southern side of the chamber there was a trace of a larger post of 0.70 m in diameter, which could have been the focal point of this structure. Two more were unearthed located symmetrically east and west of the grave - in line with those found at the chamber corners, and a single one within the ditch. The grave's shallowness may suggest that the chamber was not sunken, but e.g. covered with a mound. Around the ditch associated with the burial No. 5990, five post impressions were found, which formed a circular columned structure. Within the inner space of ditch No. 5976 no grave was found, but the presence of 6 posts recorded immediately in its surroundings may indicate the existence of a structure associated with this feature.

II. Characteristics of artefacts

Ceramic objects are the most numerous group of artefacts from the cemetery in Domasław. They have been divided into pottery vessels (vase-shaped vessels, cups, bowls, scoops, pots) and non-vessel forms (lids, disc plates, crescent-shaped discs called moon idols). Special forms such as a casting spoon, a vase and bowl decorated with figures of birds, an ornithomorphic vessel, a zoomorphic vessel, a fragment of a bird figure, vessels with funnels, bathtub-shaped forms, a storied vessel, a triple vessel, horns, cans, rattles, censers, a votive chariot, four-spoke wheels, spindle whorls were discussed separately. The entire collection of painted artefacts from Domasław, which is the largest in Poland, was researched and published in a separate publication (Gediga *et al.* 2017).

Pottery vessels were subjected to a detailed morphological analysis, where the main criterion of classification was the shape of the whole vessel and of individual parts, as well as the size of the product. Within the distinguished categories of ceramics, types were separated (I, II, etc.), among them there was a more detailed division into subtypes (I 1, I 2, II 1, II 2, etc.), variants (I 1a, I 2a, etc.) and sub-variants (I 1a1, I 2a1, etc.). The vast majority of ceramic products were well preserved, therefore their shape and proportions were reconstructed. The poorly preserved pottery, without diagnostic features, was not subjected to detailed analysis according to the criteria established above. 8624 ceramic items were classified, of which 7667 were pottery vessels, 894 were non-vessel forms, and 63 were special forms (Tables 2, 3). Each distinguished type or subtype was assigned examples of similar-looking forms and their occurrence. This allowed the ceramic items to be assigned to chronological and cultural classifications within existing units. The vast majority have their counterparts in the area of the Hallstatt culture.

The most numerous group of vessels are bowls (2949 pieces), then scoops (1926 pieces) and vases (1728 pieces). Most often, the shape of the bowls refer to forms even from the end of the IV and from the V period of the Bronze Age (bowls with an inward rim – variant I 2a). Less numerous are those classified to the type II, in which Hallstatt influences can be observed. Scoops of the type II have also many features in common with these influences. Bowls with a wide, outward rim (the type III) are considered to be typical Hallstatt forms. The most common form of vases are vessels with

a conical neck, funnel-shaped rim, spherical belly, referring to similar vessels found in the strict zone of the Hallstatt culture (especially sub-variants I 1a1 and I 2a1). There are much less pots (644 pieces) and cups (420 pieces). While the cups indicate many diagnostic features connecting them with the Hallstatt influences, the pots are not chronologically sensitive items.

The artefacts belonging to non-vessel pottery – apart from idols – constitute a group which is rather not chronologically sensitive. The special forms are mostly single items, which are rare in the materials of the Lusatian Urnfield complex. Painted artefacts such as a zoomorphic vessel (bull), a vessel with funnels (kernos), a triple vessel, a horn and a chariot are the unique objects, which are rare even in the range of the Hallstatt culture.

The issues related to pottery manufacturing have been presented on the basis of macroscopic observations of features related to the activities responsible for the preparation of clay mass, vessel forming and firing. The pottery, which had features enabling morphological classification, were subjected to these observations. Thanks to this procedure, it was possible to make more detailed conclusions about the pottery production of the population that used the cemetery in Domasław.

The pottery from Domasław is characterized by diverse and often strongly developed ornamentation. They were analysed by dividing them into groups, taking into account the way the ornament was made, which sometimes was associated with the shape of a single motif. Within the groups, ornamental motifs were separated, which were created from single ornamental elements. 8 ornamental groups were created in this way. Groups I to IV contain negative motifs, i.e. elements more or less deepened into the pottery surface. Groups V to VII relate to positive motifs, which were created by attaching various plastic decorative elements to the surface. Group VIII contains painted motifs, discussed in detail in the monograph on painted pottery (Markiewicz 2017, 71-120). Each of the selected motifs belonging to the respective ornamental group is presented in illustrative form (Tables 4-8). The largest number of different ornamental motifs is present in the II, III and IV ornamental group, i.e. groups where decorative elements were made in the technique of engraving, grooving or polishing. These are motifs based on lines and creating geometric motifs, which were reproduced, resulting in extensive ornamental compositions. This is particularly noticeable on

bowls and scoops, on which space of internal surfaces was arranged with a few simple decorative elements. As a result of combining such features as: various techniques of making ornamental motifs, black, often polished surface, multiplication of basic geometrical elements, ceramic objects with three-dimensional decoration were created.

In the collection of ceramic objects from Domasław, most of the ornamental motifs should be related to the V period of the Bronze Age and to the Hallstatt C period. Attention should be paid to the way in which the surface is developed, which involves giving it a dark grey colour and gloss ("graphiting"). Such surfaces were on all the distinguished pottery categories, and were predominant among bowls, scoops and cups. The new way of making decorative elements is an additional observation. At the cemetery in Domasław, apart from the engraved and grooved ornaments already known from previous periods, ornamental elements were polished. Such motifs are most common on "graphited" surfaces. The accumulation of a significant amount of decorative elements based on forms such as bowls, scoops and cups can be associated with changes manifested in funeral rituals that occurred during the HC period (Mierzwiński 2012; Nebelsick 2016).

In addition to clay vessels and ware, Hallstatt burials also contained numerous metal, glass, amber and stone products (at least 1649 items and more than 2196 beads). They were the equipment of about 40% of the cemetery complexes. Numerous fragments of unspecified bronze and iron objects as well as pieces of melted bronze items destroyed at the pyre (over 1210) were also obtained. The graves were usually equipped with metal objects. 95 of the graves contained only bronze, 169 only iron, 175 both iron and bronze artefacts. Richly equipped chamber graves contained a number of metal, glass, amber and stone artefacts.

The four impressive burial complexes were equipped with vessels made of bronze sheet in the Hallstatt or Italian workshops, a semicircular scoop with S-shaped curved handle flattened at the end, a bowl decorated on the collar with images of water birds alternating with representations of the solar disc, a bowl with outward rim and decorated with knobs, a small vessel decorated from the outside with engraved triangles.

As many as 8 swords imported from the North Alpine manufacturing centre were found in richly equipped burials from Domasław, of which 7 are iron and one is bronze (Gediga, Hensel, Józe-

fowska 2018). In some cases, some elements of their scabbards are preserved. The bronze sword from the grave No. 7429 belongs to the L. Dhennequin's Büchenbach type (2005, 127, Fig. 70, 81). The sword from the grave No. 390 is equivalent to the bronze Mindelheim swords with a decorated blade, without a ricasso, with a spike on the hilt (Dhennequin 2005, 133, Fig. 99). The sword from the grave No. 8956 with a similar system of rivets according to L. Dhennequin's classification belongs to the L. Dhennequin's A2 group of the D type swords with a profiled blade, with a ricasso, with a spike on the hilt. The other swords belong to the A1 group, with profiled, smooth blades, slightly marked central ribs, without a ricasso (Dhennequin 2005, 132-134, Fig. 99). 7 spear/javelin heads with sleeves, up to 16.5 cm in size, were also found in the chamber graves.

270 axes and their fragments were found in 192 burials. They are 5 to 19 cm long. Forms with an arched back with various degrees of bend and a straight or slightly semi-circular blade predominate. Exceptionally, some axes (7) have extended hilts with a semi-circular tip or a circle, which are probably used for hanging at the belt, or with an 8-shaped hilt, which allows them to be classified as a type of razors. 36 iron axes were found in 27 graves: flat axes with side protrusions (25) and axes with sleeves (9). 16 graves were equipped with iron chisels with sleeves, 15 graves – with iron tools such as punches or awls, 10 graves – with sickles. 23 needles were also discovered, of which 12 were bronze and 11 iron.

Two chamber graves were also equipped with metal products belonging to the horse harness (No. 460 and 5997), two-piece broken iron bits and bronze knobs (*tutuli*) with a conical head connected by four legs to the lower ring (4). Six knobs with semi-circular, collar-shaped heads and openwork bases were found in the grave No. 4857.

75 toilet suits and 37 of their parts were deposited at the cemetery in Domasław. These were sets of a pair of tweezers and a pin or pins made of iron (33), bronze (38), or mixed (4). Sometimes, pins attached to a circle were added (4). In 19 graves, a pin or pins on a circle were placed. The pins from the sets on one side have a flat circle for hanging or the end is curled into an ear, on the other side they are forked or spoon-shaped. The tangs of bronze pins are more often twisted than plain, in contrast to the iron pins. In 13 graves, pairs of tweezers hanging on a circle were found. They have downwardly widening arms made of a single piece of strip, with a more or less massive hook in the upper part. The

most common are tweezers with straight arms, less often with rhomboid or lenticularly slanted middle parts and bent upper parts. Decoration of the tweezers is limited to the ribs or grooves on the hook, less often on the arms. Four bronze needle holders were found in the chamber graves.

There was a significant number of ornaments and elements of clothing made of bronze, iron, amber, glass and gold among the grave goods at the cemetery in Domasław. Among the 569 artefacts classified as pins, the iron items (291) slightly dominate over the bronze items (241). 37 pins with bronze heads and iron tangs were also discovered in the graves. In some burials, a larger number of pins (up to 8) were found. The bronze items are usually well preserved, ranging from 6.8 to 16.5 cm. There are straight pins (87) and swan's-neck pins (118), mainly with flattened, hemispherical and spherical heads. Straight pins often have decorative profiled ends. There were single pins with flattened ends, rolled into an eyelet or a spiral. There are also cup-shaped ends up to 1.8 cm in diameter. Very rare, two glass heads of pins (from graves No. 1271 and 8870), made of blue plastic, decorated with dots and horizontal lines of yellow wrapping glass, were also found. There were also two very rare glass pin-heads found (from the graves No. 1271 and 8870), made of blue glass, ornamented with dots and horizontal lines of opaque yellow glass. Iron pins are often more massive than bronze items, up to 18.5 cm long, with a straight tangs (91) or swan's-neck pins (171), mainly with hemispherical or spherical heads, less often bi-conical. Two pins had amber heads on them. There were also pins with the flattened ends, rolled into an eyelet, also into a larger disc. On the massive head of the pin from the grave No. 4297, there were traces of silvering at the edges.

In the backfills of 59 graves, less frequently in vessels, fragments of bracelets or necklaces were found. 48 bronze and 73 iron bracelets with diameters of 5-8.5 cm were excavated from the graves, usually placed in sets of two, and in individual cases of four. In the double grave No. 8891 as many as 10 iron bracelets were placed. The bronze bracelets are massive, with stamp-shaped ends, most often decorated with vertical grooves in several groups, with punched circles and carved rhombs, sometimes ribs. The bracelets from the grave No. 12102 are twisted (Gediga, Józefowska 2018b, Tables 1025:1, 3). Iron artefacts are often damaged. Open forms with button-shaped ends predominate. Open forms made of a strip with overlapping

ends are represented in a small number. Iron (39) and bronze (24) necklaces with diameters of 10.5-18.5 cm were also placed in graves. Bronze necklaces are open hoops with straight or thin ends. Their ornamentation is very similar to the ornamentation on the bracelets, but poorer. Most of the artefacts are decorated with groups of vertical engraved grooves, less frequently with punched circles and rhombs. Necklaces from 4 graves were made of rolled thin metal sheet decorated with groups of ribs, sometimes grooves, rings and rhombs. Fragments of such bracelets come from 4 other graves. There is a group of 7 "more delicate" necklaces with hooks forming a clasp, sometimes button-shape thickened. A similar necklace with a twisted bow, with twists of changeable directions and flattened ends formed into an eyelet, comes from the grave No. 4277 (Gediga, Józefowska 2018a, Table 496: 3). Iron necklaces are much more damaged than those made of bronze. No decorations were discovered. There are open necklaces with straight, closed or overlapping ends, button-shape thickened, thinned, hook-shaped or rolled into an eyelet. 12 items are made of a bar usually twisted in sections.

Most of fibulae from the cemetery in Domasław (21) are so-called harp-shaped fibulae made of bronze (12) or iron (9). The ornament in the form of symmetrically placed groups of notches on the sides was discovered only on the item from the grave No. 8919. The fibulae with decorative feet from the urn from the grave No. 8966 are definitely younger and date this burial to the HD3 period. They have a crossbow-like construction with amber overlays (Gediga, Józefowska 2018b, Tables 910:1, 2).

Bronze and iron belt buckles (9) of several types were discovered in Domasław: with a strip bow ended with a hook on one side, and with a diverging barbs on the other, with a strip bow and an elongated trapezoid shape, with a hook and a rivet hole, or made of connecting rods, on one side hooked into a catch, on the other side bent to the sides. In the urn from the feature No. 8966 dated for the HD3 period, a buckle was found on one side bent into the hook, on the other into side wings (Gediga, Józefowska 2018b, Table 910:5).

On a fabric from the grave No. 4269, more than 130 small plates sewn or stuck in three rows have been preserved. Bronze hemispherical ornaments with an attachment eyelet, which originally could have been sewn to the fabric or leather, were common at the cemetery (31). In the chamber grave No. 3797, there were 7 bronze binocular-shaped

pendants. There were also 5 circular pendants made of rolled bronze sheet at the cemetery. Golden spirals were found in 4 chamber tombs, originally most likely attached individually or in pairs to the fabrics wrapping the urns. In 19 graves, delicate bronze spirals were found, used as ornaments on headbands or bonnets. Often there were rings in the graves that could serve as parts of clothing, decorations, elements of belts. Apart from the items included in the toilet sets, 69 bronze and 14 iron rings with diameters of 0.8-3.2 cm, open or closed, were found in 61 graves. In the grave No. 3322, iron artefacts were deposited which may be part of chain-shaped reins (Gediga, Józefowska 2018a, Tables 369:3, 6). Tubular bronze beads were found in 10 graves (462).

A stone axe was placed in the grave No. 3766. Also 25 stone artefacts, such as grinding stones (3), whetstones and polishing stones (15), a polishing plate (3), beads (3), and probably an idol, were found at the cemetery.

Four bone artefacts from the unurned grave No. 2844 appear to be a kind of pin or small ornament. In 4 graves, bear claws pendants were discovered. A pike vertebra, with a small hole intentionally drilled through the centre, discovered in a bronze vessel in the chamber grave No. 390, could also be a pendant-talisman. A fragment of a bones pendant with a drilled hole comes from the grave No. 3405. Also a fragment of antler or bone from the grave No. 10891, cut on both sides and with a hole on the longer side, could be a pendant.

In 11 graves, there were two-conical amber circles with a diameter of 2.2-4.5 cm. Amber beads (457 whole and fragments) were placed in 29 graves. They are mainly simple, spherical, more or less flattened forms, 0.3-2 cm in diameter, often in necklaces of various sizes. In the grave No. 3317, apart from glass beads and one larger bead made of a glassy material, there were at least 135 small amber beads and 3 large bi-conical amber beads in the necklace. In the grave No. 3797, there were 5 elongated, profiled beads with semicircular heads, also with protrusions (Gediga, Józefowska 2018a, Table 462: 2; Fig. 223). A profiled bead was placed in an urn in the grave No. 8966, dated as early as to the HD3 period. The analyses proved the Baltic origin of the amber products – succinite (Łydźba-Kopczyńska *et al.* 2012).

The glass beads (over 1250) discovered in 37 tombs were discussed by T. Purowski (2013). The beads were made of poorly transparent blue “glass faience” and/or of opaque yellow “proper glass”. The most numerous are small spherical ring forms

with a diameter of 0.3-0.5 cm, usually dark blue. Yellow beads were found in 3 graves. Slightly larger spherical dark blue beads decorated with a wavy line of opaque yellow glass were also discovered at the cemetery (in 12 graves). The unique necklace from the grave No. 8889 consisted of blue and yellow undecorated beads and seven beads decorated with yellow glass eyelet-knobs. The formal and physicochemical analysis shows that these ornaments from Domaśław came to Silesia most probably by the “Amber Road” from northern Italy in the IV EB period, as well as from the same area and from the area of former Yugoslavia in the HC period (Purowski 2013, 61).

In the grave No. 4269, in the north-west corner of the burial chamber, the remains of a wooden box with iron fittings were discovered, inside which an urn and ornaments with a fabric were deposited (Gediga, Józefowska 2018, Fot. 16). In the grave No. 8905, at the northern wall of the chamber, there was a wooden box, inside which there was a bronze bowl. In this case, no iron fittings were found in the box, and the trace of the wood was marked by a regular darkening.

A pendant made of 17 beetles attached to a bronze harp-shaped fibula placed in an urn in the chamber grave No. 543 is an extremely interesting discovery. The beetle armours were strung on a blade of grass.

III. The cemetery chronology

The cremation cemetery in Domaśław, connected with the Lusatian Urnfield complex, began to function in the oldest phase of this archaeological culture. The origins of the cemetery are represented by complexes with developed knob pottery, from the III period of the Bronze Age (in the Montelius/Kostrzewski chronological system), or mainly from the BD, HA1 period of the Bronze Age (in the southern system), which in absolute dates would be from around 1350/1300 BC. The final phase of the cemetery is the HC period, i.e. up to around 550 BC.

The detailed relative chronology of all discovered and examined burial complexes from the cemetery in Domaśław, was determined by B. Gediga according to the O. Montelius/J. Kostrzewski system, presented in the last version from 1965, and to the southern system by P. Reinecke/H. Müller-Karpe/G. Jacob-Friesen. The result of these findings for graves from the Early Iron Age are contained in publications from 2018. The chronology of individual graves complexes from

the Early Iron Age was determined on the basis of a typological analysis, mainly of artefacts constituting the grave goods, mostly pottery, and on obtained 14C dates for 14-15 complexes.

In the analysis and typological classification of the grave inventory, mainly pottery, the systems previously developed for Silesia, as well as comparative materials from cemeteries explored on a larger scale, mainly from the nearest region and from Kietrz, Głubczyce district, were used. The analysis of metal artefacts was carried out against a broader background of the Hallstatt circle cultures. A relatively large number of metal artefacts from the burial complexes from the Hallstatt period, allowed for quite good evidence for dating the complexes in which they were found. A set of metal artefacts particularly chronologically sensitive and rarely present in archaeological sources of the Early Iron Age in Poland can be distinguished. These include bronze vessels, spearheads, iron and bronze swords, flat iron axes with side protrusions, iron chisels, elements of a horse harness, bronze and iron toilet sets, bronze needle holders, bronze and iron pins, among others swan's-neck pins, iron and bronze open bracelets with stamp-shaped ends, harp-shaped fibulae, glass beads. The above-mentioned products have their prototypes mostly in areas occupied by cultures of the Hallstatt circle. The imports were also an inspiration for imitation and their implementation in Poland. Similarly, the mass of pottery presents a style typical of that period. This applies to either ceramic forms, decorative motifs and the applied surface treatment techniques (painting, slip-painting, "graphiting").

Summarizing the results of the 14C analyses, it can be said that when comparing them with the current dating of the particular periods of the Bronze Age and the Early Iron Age, the vast majority of the acquired dates fall within some parts of the time intervals determined for these periods. They correctly show the time sequence determined by stylistic and typological analyses. In general, however, it should be noted that the results of the radio-carbon research bring new problems with regard to the existing dating, which will become easier to take up when we have more series of them from many cemeteries. When analysing the 14C date tables, it is easy to see that the calibrated date ranges are, in most cases, slightly older than the time frames set for the Hallstatt period (Table 11). It is only the model dates, especially in the Model B, that fall mostly within the time ranges determined for the Hallstatt period,

mainly for the HC sub-period. The dates much older than those for the Hallstatt period were obtained for the grave complexes No. 10821 and 1693, grave goods of which clearly indicate their belonging to the HC sub-period. Single structures from the HD3 period contained very poor sets of pottery vessels and only two well-dating artefacts in the form of crossbow fibulae from the grave No. 8966.

IV. Spatial analysis of the structures

From the beginning, the development of the cemetery was from the west to the east. The area where the deceased were buried in the Hallstatt period was about 140 m long and up to 100 m wide and occupied only the eastern and south-eastern parts of the cemetery. This area was densely covered with burials, especially in the northern part, and the grave pits without internal structures were close to the chamber graves. Empty spaces with a diameter of 8-16 metres, that were not occupied by other graves, were discovered around some of the richly equipped chamber graves, which may suggest that, as in the Bronze Age, they were covered with earth mounds. The structures with stone circles were located in the western and central part of the Hallstatt cemetery, and in the distance, in the south-eastern part of the cemetery, there was a ditch No. 714. In the wet central and southern part, single graves were located in all the phases of the cemetery. The graves and structures from the HD3 period were found in different parts of the cemetery, between graves dated to the HC period, mainly in the southern, least used part and in the western border of the Hallstatt part. In one case, the grave from the HD3 period was partially buried in the ceiling parts of the grave pit from the HC period (No. 10801).

No trace of a pyre site was found at the cemetery. Between the parts of the cemetery used in the Bronze Age and in the Hallstatt period, a zone 20-25 m wide was discovered, in which there was a spatial gap without any graves. This area was covered with a thick, black layer containing pottery material from both the periods when the cemetery was used and from later periods. Below, numerous features were discovered that could have been part of one construction, filled with heavily burned fragments of domestic vessels dated to the V period of the Bronze Age and HC. This area must have been related to the functioning of the cemetery.

V. Funeral rite

At the cemetery in Domasław, only the cremation rite was used (discussed in the monograph: Gediga, Józefowska 2019). Urn graves were the majority of the burials, which together with the “urned and unurned” graves were the preferred and definitely dominant form of burials (94%). At the cemetery, 689 burials with urns were discovered, in which quite often bones were also found in the pit or in the backfill, in various amounts. Their significant number, and sometimes the results of archaeological research, require a statement that, at least in some cases, these remains were deliberate burials, and this type of grave can be conventionally called the “urned and unurned” burial (47). Wooden chambers found in at least 275 pits are a unique phenomenon. These graves are distinguished not only by the structures, but also usually by a larger number of vessels and other artefacts deposited as grave goods.

Both in the pits without internal structures and in the chamber graves, usually one urn (607) was placed, rarely two (68) or three (16). These were most often vases (493) or pots (156). However, the share of vases used as urns in chamber graves was 80%, and pots 6%, and in graves without inner constructions – 51% and 30%. At least 345 urns were covered, mainly with bowls (267), less frequently with lids (43) and disc plates (20). Smaller vessels, mainly scoops and bowls, were often found inside the urns. Usually, they covered the bones.

In at least 60 cases, it was found that more than one individual was buried in the pit, and the bones were in a single urn or in many containers, as well as outside of them, also at different levels of the backfill. The weight of the bones in the graves varies greatly, from a few grams to over two kilograms. Often, especially in the chamber graves, single bone fragments were put into other vessels, apart from the urns. They could have gotten to them from the backfill, as well as as a result of various activities or rituals, which, according to the research, seems more likely.

An admixture of burned animal bones among human bones was found in 35% of the graves. However, animals/meat were laid with the deceased mainly in the chamber graves (61%), and less frequently in the graves without internal constructions (24%). Charcoals from the pyre were found only in 10% of the graves.

The grave goods were placed on the remains inside the urns, on the urns/covers or directly next to them. Most often, pins, bracelets and necklac-

es, toilet sets and knives were put together with the deceased. Certainly, some of the urns and the artefacts gathered around them were wrapped in fabrics. Fragments of bark or wood left by the urns were another phenomenon. In some cases, various items were deposited on the bark, in others fragments of the chamber bottom may be preserved.

In the graves without structures, single urns were placed mainly in the centre (232). In the chamber graves, urns were placed almost exclusively in the western part (94%). In the box graves with a larger number of urns, the western side was also preferred, and the urns were often located in the northern and southern corners. In 8 tombs (3 without structures and 5 chamber graves), there were bone clusters outside the urns suggesting that the remains were deposited in unpreserved non-ceramic containers. The burnt bones in various amounts were found in the backfills of 146 chamber graves, in some cases certainly constituting independent burials.

Some graves were discovered in the vicinity of larger grave pits, including those directly adjacent to or surrounding them. In the ceilings of 33 chamber tombs other burials were placed. In a few cases, urns or bones were placed at the bottom of the chamber grave pits. Pottery deposits were also discovered in the ceilings of the chamber tombs (11), and additional equipment in the form of vessels was placed outside the box at the bottom of the grave (48). At least five urns were discovered in the ditch No. 714 surrounding the chamber grave No. 366, and a single urn was deposited in the ditch No. 6020 surrounding the grave No. 6023.

In 132 graves without internal structures, only single urn with a cover was placed, while in the others there were 1-14 containers. 28 chamber tombs contained up to 10 vessels, 245 – 11-40, and in the graves No. 4270 and 390 there were additional 42 and 54 containers. In 309 graves without internal structures and in almost all chamber graves, numerous loose pottery were discovered, belonging even to 30 or more forms, often burnt. In 478 unchambered graves and in 58 graves with boxes, burnt containers (1-6) were found, most often broken and thrown into the backfills.

In 146 unchambered graves, artefacts other than pottery vessels, were discovered among grave goods. These were mainly pins. Apart from them, necklaces or their fragments, bracelets, needles, sickles, knives, beads, toilet sets, spirals, stone artefacts, spindle whorls were also put into the graves. Single pottery finds include triple ves-

sels, a horn, a bowl with bird figures, a vase with a bird-shaped knob. In the chamber tombs, in some burials, the number of bronze and/or iron items reached 11-12, and even 23 metal artefacts. Iron items were much more frequent (871) than bronze (550, and 462 beads and over 130 appliqués) and iron-bronze (41). There were also glass beads (> 1251), amber beads and circles (468), and even golden spirals. Only in the chamber graves there were items such as spears, swords, axes, toilet sets, amber circles, needle holders, bronze vessels, harp-shaped fibulae, elements of a horse harness, almost exclusively bronze necklaces, bronze bracelets with exceptions, pottery horns, cans, bathtub-shaped vessels, moon idols.

At the cemetery in Domasław, there were also 47 unurned burials, including 39 without internal structures and 8 chamber burials. Some of such graves (4) were located in the ceilings of other graves or were placed in the pits of the chamber graves (3). The bones were usually deposited in various amounts in the filling of the pits (21), and in 10 graves they were deposited in clusters, possibly originally closed in unpreserved containers. No ceramic material was found in 5 burials, and in 7 – only loose fragments of pottery. The grave No. 2869 with a razor, centrally located within a quadrangular ditch from the La Tène period, may have been associated with the ditch. 1-3 containers were placed in 19 unurned graves, and 4-10 in 7 graves. Apart from the vessels, in 21 graves there were numerous fragments of pottery, sometimes burned. Burned containers were also discovered in 7 pits. In 4 graves, only melted pieces of bronze items were found, and in five others – a knife, pins, fragments of a bracelet and a necklace, a spiral, a knob. It seems that unurned chamber graves do not differ in terms of grave goods from other chamber burials. In at least two graves, the bones were most likely placed in unpreserved organic containers, and in 6 graves a small amount of the bones were outside the carefully prepared chambers. Unusually, only one small vessel and two lids were found in the chamber grave No. 1448. In other graves, 12-28 vessels and pins, necklaces, bracelets, a toilet set, a needle holder, knives, a tool, and exceptionally clay rings (the grave No. 10000) were placed.

At least 59 destroyed graves were discovered at the cemetery, the degree of their destruction made it impossible to indicate the method of depositing the remains from the pyre.

At the cemetery in Domasław, 133 ceramic deposits were distinguished, in which no human re-

mains were registered. Some of the deposits did not differ in terms of equipment from other burials at the cemetery and it is possible that they were a kind of “symbolic” graves. Some of the boneless structures were exposed near large chamber tombs, which suggests that they could be traces of various rites. In the case of some of the vessels, among which there were bowls, cups and scoops, the idea of “libation” offerings can also be accepted.

Structures that can be dated to the HD3 period have been discovered at the cemetery – 5 urned graves, one “urned and unurned” grave and a pottery deposit. Vases were chosen as urns, in one case it was a bowl turned upside down (No. 10801). Grave goods in the form of 1-2 vessels was placed in shallow, small pits. Apart from the urns, the other containers belonged to the group of cooking pottery. The urn from the grave No. 8966 was equipped with an iron crossbow fibula with amber overlays and a decorative foot, an iron buckle and a profiled amber bead(s).

VI. The cemetery in Domasław in the cultural image of the Early Iron Age in south-western Poland and neighbouring areas

The Early Iron Age period has long been recognized as the Hallstatt period also in Poland, as in other Central European countries. If we also treat such a term of this period as a signal of cultural changes taking place at that time in prehistoric Europe, mainly under the influence of the Hallstatt culture, and through it also from the Mediterranean civilization, then it has multiple consequences. The inflow of these impacts was in fact limited mainly to the south-western Poland, mainly Silesia and the adjacent areas of Greater Poland. Hence, the term Hallstatt period does not seem to be generally justified for the entirety of Poland. Moreover, with regard to these regions, the claim that, starting from the Middle Bronze Age, still in the Early Iron Age there was the Lusatian culture there, becomes difficult to support in the light of new research results, and to a large extent also of research at the cemetery in Domasław (Gediga 2011).

Until recently, the main studies on the issues of the Hallstatt period in Polish archaeological literature focused on imports from the Hallstatt culture and northern Italy, appearing in Poland. The wider cultural implications of this influx of attractive, mostly luxurious items were considered to a much lesser extent. L.J. Łuka (1959) tried to signal this

topic a little more broadly. A more recent study on imports and Hallstatt imitations, mainly in terms of typological classification and analysis, is by M. Gedl (1991), who also studied the chronology and routes of their influx.

The results of rescue archaeological research carried out on the A-4 motorway construction route in Lower Silesia were a significant impulse to take up the issue of the role of the influence of the Hallstatt culture circle and from northern Italy. The first sign of a new aspect of the subject of the Early Iron Age in Silesia, and more broadly in south-western Poland, were the discoveries on the settlement in Milejowice 19, Wrocław district (Bugaj, Gediga 2004). Larger clusters are formed in the area of the settlement – building complexes, which are characterized by an analogous circular and square spatial arrangement (Bugaj, Kopiasz 2008, Fig. 3). In this group of building clusters on a circular plan, one of them, located on the southern lane of the excavations (the lanes were separated by the motorway), is definitely distinguished by its architectural monumentality. Several buildings in this complex were surrounded by a structure similar to a palisade, which consisted of solid pales (Bugaj, Kopiasz 2006, ryc. 10), and not an ordinary braided fence held on pales spaced at a considerable distance, such as on the settlement in Zabrodzie, Wrocław district (Baron, Gołański, Schellner 2011, 322, 344). The varied size of buildings located within this impressive fence is also noteworthy. Larger buildings dominated in comparison with the rest of structures from the southern lane of the settlement. One of them was clearly distinguished by its size of 142.5 m², as well as its more impressive architecture (Bugaj, Kopiasz 2006, 196; Markiewicz 2019, Fig. 9, 10). Also, the artefacts from the explored layers within this complex are richer, including more fragments of bronze items and luxury pottery, as well as pottery of the Basarabi culture (Buchner, Bugaj 2020). Thus, both these artefacts and the architectural structure of the complex indicate that it was inhabited by a group that stood out in this community, and this large building could be occupied by a person and family of a particularly privileged position.

Another one of these clusters on the settlement in Milejowice, in the northern lane, with a fairly regular, almost square shape, is more clearly distinguished by a building within it (Bugaj, Kopiasz 2006, ryc. 3). It was a little bit separated from other buildings, located along the walls of the square. It was most probably a residential structure, with

a much larger surface than the others, about 75 m². This indicates, among other things, its special role in this complex, as a residential facility of a family probably distinguished in the group of inhabitants (Buchner, Bugaj 2020, in print).

The settlement in Stary Śleszów, Wrocław district, represents a different model, with a monumental solid fence and a different structure of buildings. Its function encourages various interpretations (Kopiasz 2003, 101-225; Buchner 2018; Markiewicz 2018).

The above-mentioned examples of the building structure on the two examined settlements, mainly on the settlement in Milejowice, correspond with more unambiguous confirmations of changes in the social structure. They consisted, as in the entire zone of the Hallstatt culture, on the formation of a distinctive, leading social group in separate communities.

This group set up their magnificent seats, most often separated from the settlements, referred to as *Herrensitze* in the Hallstatt circle, as well as separate cemeteries most often made up of rich barrow graves, the so-called “princely” graves. The discovered settlement complex in Milejowice, surrounded by a solid fence, can be treated as a local realization of a separate seat inhabited by an outstanding social group formed within the Early Iron Age population in Silesia. This would be a manifestation of a universal tendency resulting from an analogous idea of manifesting one’s special position, which we also find in the circle of the Hallstatt culture. This idea reached the population living in the Early Iron Age in south-western Poland, and especially in Silesia, along with the strong cultural influences coming from the south also in this area. However, it has been adapted to the scale of regional architectural possibilities and traditions. Such an expectation that every *Herrensitz* should look like the well-known Heuneburg, also changing over time, would be an expression of a lack of understanding of the essence of the cultural changes taking place in the Early Iron Age and their regional diversity. The diversity even within the same region can be confirmed by the two mentioned archaeological sites from Silesia – settlements from the Early Iron Age, both of which, despite significant differences, are considered to be examples of the seats of the shaped leading layer of this Hallstatt aristocracy.

The results of the research at the cemetery in Domasław, in its part dating back to the Early Iron Age, provided absolutely unambiguous suggestive premises for shaping a new image of the

Early Iron Age in Silesia, and even more broadly – in south-western Poland (Gediga 2011). The discovered and researched burial complexes from the Early Iron Age confirmed that, as at that time in the circle of the Hallstatt culture, the leading layer within the then society, a kind of the Hallstatt aristocracy, was formed also in Silesia. The equipment of the examined graves shows a much more complete image of material culture at the disposal and use of this layer. This was not provided by the results of research on the settlements such as Milejowice or Stary Śleszów. Similarly, the cultural inventory obtained from the examined layers on the seats of the leading layer of the Hallstatt culture society, these *Herrensitze*, is much poorer than that coming mainly from the “princely” graves. Already earlier research on cemeteries with graves from the Early Iron Age has produced results that show a different picture of culture than the one shown by the Lusatian Urnfield graves from the Bronze Age. The main examples are the cemeteries in Kietrz, Głubczyce district (Gedl 2002, 75-116), as well as the cemetery in Świbie, Gliwice district (Wojciechowska 1986, 147-170; 1996, 147-170; Michnik 2007, 159-177) and the grave of the “warrior” from Łazy, Wołów district (Madera 1999, 231-246; 2002, 149-179). However, it was not until the grave complexes from the Early Iron Age were discovered at the cemetery in Domaśław that the wider issue of cultural transformations taking place in Poland at that time was successfully taken up. The huge resource of new sources discovered during excavations has a unique power to stimulate scientific reflection and imagination. The more than 800 cremation graves, especially nearly 300 chamber graves, were discovered and researched. They showed a new world, a new image of culture in comparison with the one presented at the same cemetery by the sources from the “Lusatian” Urnfield cremation graves. Multiple analyses of the sources and studies of selected problems in the final result led to the hypothesis, based also on the results of the research, including the above mentioned cemeteries and settlements from the area of Silesia, that the culture of the population living in this early period in this region and adjacent areas of Greater Poland was another regional north-eastern group of the Hallstatt culture circle (Gediga 2011, 109, Abb. 17). This is not a completely new view, as Silesia had already been regarded as a peripheral group of the Hallstatt culture (Reitinger 1981, 9). W. Kimmig (1983, 710) wrote about the process of “mediteranisation” taking place in the Early Iron

Age, an important element of which was, among other things, the emergence of painted pottery, under the influences from the eastern part of the Mediterranean basin, in Western and Central Europe, including Silesia. This also includes this region, as well as the circle of the Hallstatt culture, in this process. It is not the only element of the material culture of the societies living in Silesia at that time, connecting them with the circle of the Hallstatt culture. The most significant change took place in the social structure and its clear manifestation, reflected in the sources discovered during archaeological research on settlements, but mainly at cemeteries (Reitinger 1981, 10; Schlette 1984, 2727-2735). This change does not only illustrate the material culture of society in the sources, but also, more broadly, many aspects of symbolic culture.

In the circle of the Hallstatt culture, the reflection of this new social structure by the formed layer of a kind of Hallstatt aristocracy was to emphasize its unique position and manifest it, as mentioned, by separating part of the settlements. In the case of cemeteries, they were either set up exclusively for this layer, or in other cases, a separate zone was separated and relatively monumental tombs were erected.

At the same time, these graves signal the shaped images from the eschatological sphere. The burial chambers became a kind of chambers in which the deceased, in a similar way to the heroes from Homer’s epics, would continue their habits, such as welcoming guests, arranging feasts or hunting, and above all, in this new posthumous reality, they would manifest their social position in many ways. The deceased to their resting place were usually transported on chariots and rested on them in the grave chambers. The customs of this Hallstatt aristocracy, probably mythologized to a large extent, were presented on the narrative scenes of situla art from that period (Schlette 1984, 47-85; Eibner 2018; Gediga 2001; 2010a; 2011; 2019). A significant part of these specific cultural features can be found in the sources obtained during the research at the cemetery in Domaśław, as well as, among others, on the above-mentioned sites in Silesia Śląska (Gediga 2011). This fact led to the formulation of the already mentioned new hypothesis on the understanding of the term “Lusatian culture” dominant in Polish archaeological literature. It limits the chronological and territorial scope of this term by stating that in the Early Iron Age in Silesia and the adjacent areas of Greater Poland, a regional group of the Hallstatt culture circle was

formed under the influences from the South, from the Alpine region. It had a different cultural image than the "Lusatian" Urnfield culture functioning in these areas during the Bronze Age.

The results of the research at the cemetery in Domasław are an important confirmation of the thesis about the connection between the Silesian inhabitants culture and the Hallstatt circle, more than the above mentioned results of research from the settlements (Gediga 2011; 2016; 2018). The richest and most impressive chamber graves discovered and examined at the cemetery in Domasław also provide premises for attempts to identify at least some aspects of imaginations of the community using this cemetery. There are many indications that they could coincide with the ideas of the Hallstatt communities, which were shaped by the influences of the Mediterranean civilization, especially of Greece and Etruscan Italy. We can see these similarities by comparing the structures of the graves and the grave goods from Domasław with the rich, mainly "princely" graves from the Hallstatt circle.

These "princely" graves of the Hallstatt culture circle are most often barrow graves, while the rich chamber graves in Domasław, like those in Kietrz, are flat graves in their present state. These cemeteries are situated on fertile soils, where agriculture has continued uninterrupted from the Neolithic to the present day, so the barrow mounds had very little chance of surviving to our times. Contrary to the uncremated bodies, buried in the Hallstatt "princely" graves and, as mentioned, transported to their resting place on chariots, usually disassembled, on which they also rested in their graves, the graves at the cemetery in Domasław are cremation graves. This also shaped the size of the chambers, which could have been much smaller. The grave goods of both the Hallstatt "princely" graves and the chamber graves at the cemetery in Domasław, induce broader reflections and attempts to reach the sense and function of the chambers themselves, as well as the grave goods.

Scenes from the painting from Etruscan tombs as well as the very suggestive grave goods from the Hallstatt "princely" graves, seem to reveal the secrets of the eschatological imaginations of that time. The painting of Etruscan tombs, mainly from Tarquinia, is full of joy of life, sensuality and reflects the hedonistic attitude to the life of Etruscan rich people (Dobrowolski 1970, 197-201). To a large extent, as all researchers stress, these images of Etruscans remained under the

influence of Greek and generally Mediterranean civilisation. The subject of this sepulchral painting rather shows us the cheerful world of the further existence of the dead, similar to the one they used during their lifetime, and the tombs were given the shape of a house (Pallottino 1968, 217). These motifs can also be found among the societies of the Hallstatt circle and probably also in the chamber graves in Silesia, such as in Kietrz and Domasław. Both the form of these graves and their grave goods strongly refer to the burial customs of the Etruscans and their mysterious world of beliefs (Reitinger 1981, 14). The fact that the burial chambers of these Hallstatt aristocrats, as well as of a kind of aristocracy in Silesia and adjacent areas, served as houses for the deceased, and they were their hosts, is supported by the equipment of these graves. The outstanding deceased received guests and offered them food and drinks themselves. This custom is the result of contacts with Italy and, according to O. H. Frey (1980, 97), refers to the messages of Homer. The large number of vessels, mainly tableware, in the rich graves at the cemetery in Domasław and other similar cemeteries in Silesia may indicate analogous images of the posthumous existence in this community.

One of the important features of the Hallstatt aristocracy, as well as of the leading layer of the society of the Early Iron Age in Silesia, was the multiple manifestation of their position. This custom of a quite universal character, characteristic not only of these communities, consisted in distinguishing their seats, but was also to be demonstrated in the posthumous reality. One of the important means for this purpose was a weapon that also had a distinctive function (Gediga 2012, 101-114). Many examples confirming such a role of weapons can be found in the *Odyssey* by Homer. Similar customs also inspired the leading layer of the Early Iron Age community in Silesia, which is confirmed by the chamber graves with swords (Gediga *et al.* 2018, 137-175). These swords were imported items of great value, but the strength of the customary imperative and the need to manifest the position in the posthumous reality must have been overwhelming.

A beautiful, painted four-wheeled pottery chariot from the grave No. 4270 from the cemetery in Domasław is an extremely valuable artefact. Regardless of its aesthetic beauty, the symbolism of this artefact is very interesting and prompting for reflection. The "princes" of Hallstatt were transported on chariots to their resting place in the burial chambers, and in the graves they rest-

ed on the chariots, sometimes even disassembled. This practice of using chariots in burial ceremonies is not unique for the Hallstatt circle. They are also known from Etruscan graves in central Italy, from scenes on Greek vases, e.g. Dipylon vases, and from our neighbouring Bylany culture in the Czech Republic. This little chariot from the cremation burial in Domasław most probably refers to this tradition known from the circle of the Hallstatt culture.

The above mentioned sources obtained during the research at the cemetery in Domasław confirm in many ways the closeness of the community using this burial ground with the Hallstatt cultural circle, and through it with the Mediterranean circle. The sources from Domasław, as well as from other sites mentioned above, allow to join Silesia and adjacent areas of Greater Poland to this cultural province and confirm the proximity of their inhabitants during the Early Iron Age to this important cultural centre.

Afilacje

mgr Izabella Dolata-Daszkiewicz

Instytut Archeologii i Etnologii PAN,
Oddział Wrocław,
ul. Więzienna 6, 50-114 Wrocław

prof. dr hab. Bogusław Gediga

Instytut Archeologii i Etnologii PAN,
Oddział Wrocław,
ul. Więzienna 6, 50-114 Wrocław

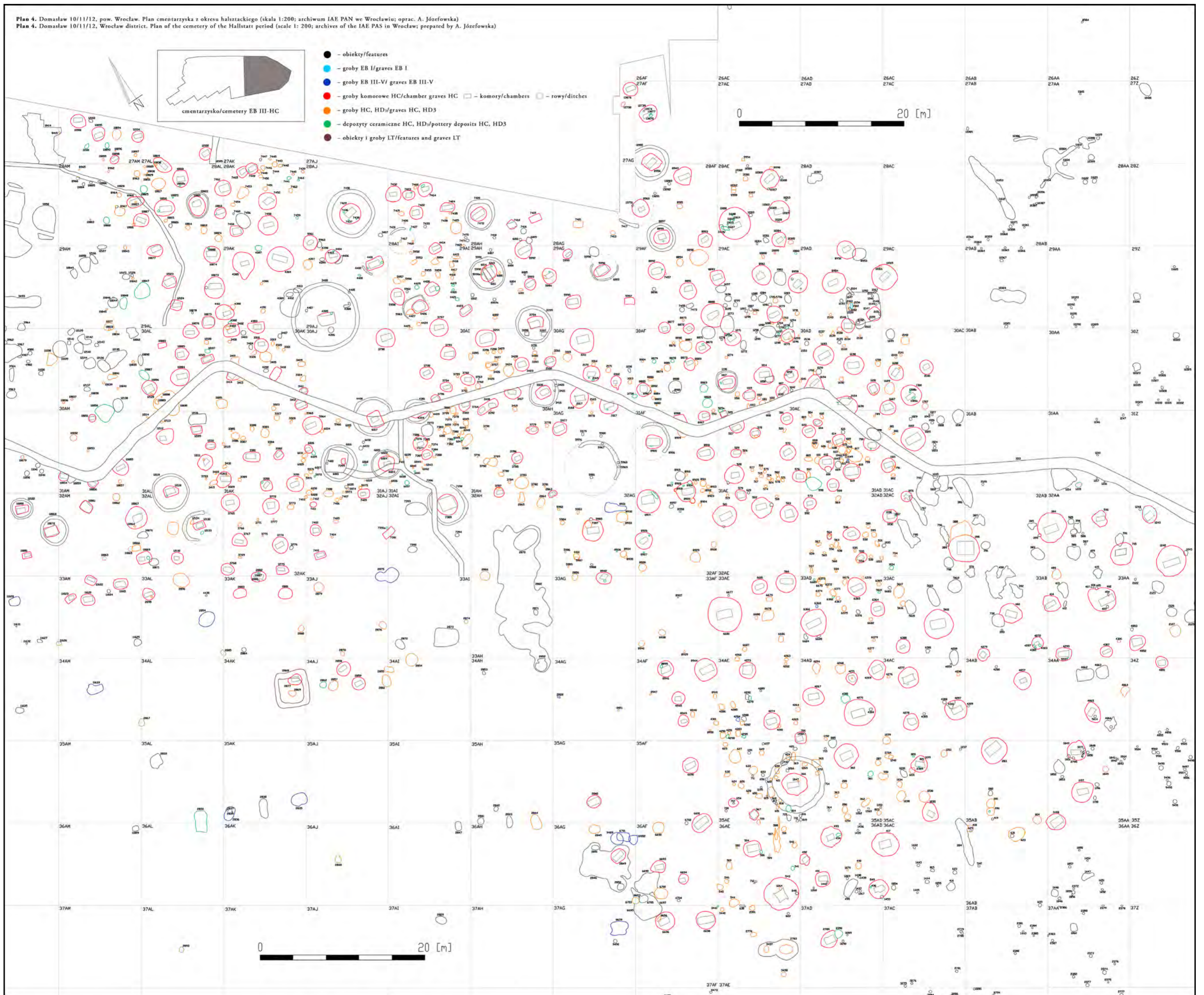
dr Anna Józefowska

Instytut Archeologii i Etnologii PAN,
Oddział Wrocław,
ul. Więzienna 6, 50-114 Wrocław

dr Dagmara Łaciak

Instytut Archeologii,
Uniwersytet Wrocławski,
ul. Szewska 48, 50-137 Wrocław

Plan 4. Domasław 10/11/12. pow. Wrocław. Plan cmentarzyska z okresu halstattkiego (skala 1:200; archiwum IAE PAN we Wrocławiu; oprac. A. Józefowska)
 Plan 4. Domasław 10/11/12. Wrocław district. Plan of the cemetery of the Hallstatt period (scale 1: 200; archives of the IAE PAS in Wrocław; prepared by A. Józefowska)

Cmentarzysko wczesnej epoki żelaza
w Domasławiu 10/11/12, powiat wrocławski

Aneks

Wybór fotografii grobów podczas eksploracji
(archiwum IAE PAN we Wrocławiu)

Appendix

Selection of photos of graves during exploration
(archives of IAE PAS in Wrocław)

